ग्रंथसंग्राहक व ग्रंथप्रसारक मंडळीची ग्रंथमाला

गुजराती भाषेचा अभ्यास करूं इच्छिणाऱ्या

महाराष्ट्रीयांकरितां

(लक्ष्मीप्रसाद ग्रंथमालेंतील पुष्प १ लें.)

गुजराती-शिक्षक.

लेखक

त्र्यंबक गणेश खोळपे

प्रकाशक

दामोदर सांवळाराम आणि मंडळी,

प्रिंटर्स. पब्लिशर्स व कमिशन एजंट्स.ठाकुरद्वार,-मुंबई. नं. २

आवृत्ति दुसरी.

सन १९१७.

किंमत बारा आणे.

ग्रंथसंपादक व ग्रंथप्रसारक मंडळीची ग्रंथमाला

गुजराती भाषेचा अभ्यास करूं इच्छिणाऱ्या
महाराष्ट्रीयांकरितां

(लक्ष्मीप्रसाद ग्रंथमालेंतील पुष्प १ लें)

गुजराती–शिक्षक.

लेखक
त्र्यंबक गणेश घोलप.

प्रकाशक
दामोदर सांवळाराम आणि मंडळी,
प्रिंटर्स, पब्लिशर्स व कमिशन एजंटस् ठाकुरद्वार,–मुंबई. नं. २

आवृत्ति दुसरी.

सन १९१७.

किंमत बारा आणे.

हें पुस्तक रा. रा. दामोदर सांवळाराम यंदे यांनीं नं. ३८८ गिरगांवरोड
मुंबई येथें इंदुप्रकाश छापखान्यांत छापून प्रसिद्ध केलें.

प्रस्तावना.

(पहिल्या आवृत्तीची)

प्रस्तुत काळीं सरकारी नौकरी, व्यापार, राजकीय व सामाजिक प्रश्नांची चर्चा करणाऱ्या सभा, इत्यादि कारणांनीं हिंदुस्थानांतील निरनिराळ्या प्रांतांतील लोकांचें संघट्टण वाढत आहे, त्याचे-बरोबर एकमेकांस परस्पर भाषेचें ज्ञान असणें हेंही अत्यावश्यक होय. थोडे दिवसांपूर्वीं एका धर्मसभेमध्यें एका प्रसिद्ध वक्त्याचें भाषण इंग्रजींत झालें होतें, व तत्प्रांतीय देशीभाषा येत नसल्याबद्दल सदरहु गृहस्थानें खेद प्रदर्शित केला होता, हें वाचकांस आठवत असेलच. सुरत शहरीं नौकरी संबंधानें सुमारें चार वर्षे मुक्काम असल्यामुळें, वरील हकीकत वाचून, माझ्या महाराष्ट्र बंधूंस गुरुमुखाशिवाय गुजराती भाषेचें ज्ञान करून देणारें एकादें पुस्तक लिहिण्याची कल्पना माझे मनांत उद्भवली, व प्रस्तुतचें पुस्तक हें त्या कल्पनेचें फळ होय.

अभ्यासाच्या सोईसाठीं या पुस्तकाचे मुख्यत्वें ४ खंड केले आहेत. १ मूळाक्षर अंकलिपी, २ वाचनसंग्रह, ३ व्याकरण, ४ शब्दकोश व म्हणी.

खंड १ ला—अंकलिपी.

यांत मूळाक्षर, व गुजराती अंकाची व जरुरी कोष्टकाची माहिती दिली आहे.

खंड २ रा—वाचनसंग्रह.

या खंडांत-सार्थशब्द, सार्थ वाक्यें, सार्थ उतारे व वाचनीय उतारे असे चार भाग केले आहेत. **सार्थशब्द**—पुस्तकाचा पुष्कळसा अभ्यास किंवा तद्देशियांचा सहवास या खेरीज व्यवहारदर्शक शब्दांचें ज्ञान होत नाहीं, पण त्यास बराच अवधी लागतो, ह्मणून अवयव, वस्त्र, पात्र, अन्न, धंदा, वृक्ष, फल, पुष्प इ. व्यावहारिक शब्द सांपडले तितके, वर्गवारीनें दिले आहेत. ते सुमारें हजार बाराशें असून त्यांचा मराठी अर्थ व लिंगभेदही दाखविला आहे. लिंगभेद दर्शक खुणा इंग्रजींत वापरल्या आहेत. *m* (पुलिंगी) *f* (स्त्रीलिंगी) *n* (नपुंसकलिंगी).

२ सार्थ वाक्यें.

५०० वाक्यें शुद्ध मराठी अर्थासह दिलीं आहेत. व्याकरणांतील पारिभाषिक शब्दांच्या व्याख्याही याच भागांत अर्थासह दाखल केल्या आहेत.

३ सार्थ उतारे.

यांत निरनिराळ्या गुजराती पुस्तकांतील लहान मोठे उतारे शुद्ध मराठी भाषांतरासह दिले आहेत.

४ वाचनीय उतारे.

वरील भागापर्यंत अभ्यास झाल्यानंतर गुजराती भाषेचीं इतर पुस्तकें वाचण्याचा उपक्रम केलाच पाहिजे. गुजरातीमध्यें नर्मगद्य, करणघेला, वणराज चावडा, सरस्वती चंद्र, इंदुमती, रूपमती, शिवाजी, वगैरे पुष्कळ चांगलीं चांगलीं वाचनीय पुस्तकें आहेत. विद्यार्थी हीं पुस्तकें वाचोल तेव्हां वाचो, परंतु त्या त्या पुस्तकांची भाषासरणी, विचारशैली, त्यांतील रम्य व उदात्त प्रसंग व वर्णनें यांची त्यास थोडीशी ओळख करून देण्याच्या हेतूनें या भागांत त्या त्या पुस्तकांतील वाचनीय उतारे नमुन्यादाखल मूळ भाषेंतच दिले आहेत. यापासून ज्ञानांत वृद्धि होऊन करमणूकही होईल.

खंड ३ रा--व्याकरण.

कोणत्याही भाषेशीं अन्य साधनांनीं परिचय झाल्यानंतर तिचे व्याकरणाचा अभ्यास करणें हें चांगलें, व सर्वसाधारण शिक्षणपद्धतीही त्याचप्रमाणें आहे. मे. होपसाहेब, रा सा. महिपतराम, दि. मंचरशा व रा भट, या चार लेखकांचीं व्याकरणें माझ्या वाचण्यांत आलीं. माझ्या अल्प समजुतीप्रमाणें रा भट यांनीं फारच मेहनत घेतलेली दिसते; व त्याप्रमाणें त्यांचें व्याकरणही बहुतेक पूर्णावस्थेस पोंचलेलें आहे. मि. मंचरशा यांचेंही व्याकरण बऱ्यांपैकीं असून रा. भट यांच्यांशीं मिळतें आहे. त्यांत विशेष विस्तार नसून तें इंग्रजींत आहे. वरील चारही व्याकरणांचे सहाय्यानें व विशेषतः रा. भट यांच्या आधारें प्रस्तुत पुस्तकांतील व्याकरण लिहिलें आहे. व्याख्या पूर्वींच आल्यामुळें पुन्हा दिल्या नाहींत. दोन्ही भाषेंतील व्याकरणाचीं तत्वें सारखींच आहेत. परंतु लिंग-निर्णय, विभक्तींचीं रूपें, विभक्तींचीं कार्यें व क्रियापदांचीं रूपें, हीं ज्या त्या भाषेच्या रूढीप्रमाणें स्वतंत्र असल्यामुळें हीं प्रकरणें विशेष विस्तारानें दिलीं आहेत. या पुस्तकाचें अध्ययन झाल्यानंतर प्रत्येकानें रा. भट यांच्या व्याकरणाचें एक वेळ तरी लक्षपूर्वक अवलोकन करावें, अशी मी त्यांस शिफारस करितों.

खंड ४ था—शब्दकोश व म्हणी.

पाणी, मोती, घर, वाट, नाक, कान, गाय, इ. पुष्कळसे मराठी शब्द गुजरातींत चालतात, त्याप्रमाणें संस्कृत शब्दही जरूरीप्रमाणें मूळरूपांतच वापरले जातात, म्हणून वरील दोन प्रकारचे शब्द गाळून, या कोशांत निव्वळ गुजराती शब्दच, मराठी अर्थ व लिंग भेदासह दिले आहेत; व कोश शक्य तितका व्यापक करण्याचा यत्न केला आहे. नंतर गुजराती भाषेंतील सुमारें ४०० म्हणी दिल्या आहेत.

ज्यांच्या सहवासांत माझीं चार वर्षें गेलीं, त्या गुजराती बंधूंच्या उपयोगार्थ मराठी भाषा शिकविणारें वरील धर्तीवर, मराठी शिक्षक नांवाचें पुस्तक लिहिण्याचा विचार आहे. ईशकृपेनें पार पडेल तो सुदीन.

वरील प्रकारची सेवा करितांना जीं पुस्तकें बाहेर पडतील त्यांना माझी परमपूज्य मातोश्री कै. लक्ष्मीबाई इच्या स्मरणार्थ, ' लक्ष्मी-प्रसाद-ग्रंथमाला ' असें नांव देत असून त्यांतील हें प्रथम पुष्प आपल्या अंतर्गत सुवासानें माझ्या महाराष्ट्रबंधूंस मोहीत करो, अशी कुलस्वामिनी श्रीजगदंबेजवळ करुणा भाकून वाचकांची तूर्त रजा घेतों.

मुक्काम अमदाबाद,
ता. १९-७-०९ } त्र्यंबक गणेश घोलप,

दुसऱ्या आवृत्तीची प्रस्तावना.

या पुस्तकाची पहिली आवृत्ति संपल्यामुळें, वेळोवेळीं कांहीं मित्र-मंडळीनें केलेल्या सूचना जमेस धरून व जरूरीची सुधारणा करून ही दुसरी आवृत्ति कढाली आहे. पहिल्या आवृत्तींत विशेष पाल्हाळिक भाग वाटला तो कमी केला; आणि गुजराती मराठी भाषांतराचे उतारे समोरासमोर येतील अशाबद्दल विशेष काळजी घेतली आहे. सांप्रत कागदाची अत्यंत महागाई असतांही, गुजराती भाषा शिकूं इच्छिणाऱ्या महाराष्ट्रीय बांधवांस या पुस्तकाचा लाभ स्वल्पांत घेतां यावा म्हणून, त्याची किंमत पूर्वीपेक्षां चार आणे कमी केली आहे. ही अल्प सेवा महाराष्ट्रीय बांधव गोड करून घेतील अशी आशा आहे.

मुंबई, ता. ५ मार्च
सन १९१७ ईसवी. } प्रकाशक.

अनुक्रमणिका (સાંકળિયું)

गुजराती शिक्षक,

खंड १ ला.

स्वर.

गु.	અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	એ	ઐ	ઓ	ઔ	અં	અઃ
म.	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः

व्यंजन.

गु.	ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ
म.	क	ख	ग	घ	ङ
गु.	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ
म.	च	छ	ज	झ	ञ
गु.	ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ
म.	ट	ठ	ड	ढ	ण
गु.	ત	થ	દ	ધ	ન
म.	त	थ	द	ध	न
गु.	પ	ફ	બ	ભ	મ
म.	प	फ	ब	भ	म

गु.	ય	ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ	ળ	ક્ષ	જ્ઞ.
म.	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	ळ	क्ष	ज्ञ.

ऋ ॠ ऌ ॡ या स्वरांचा उपयोग क्वचितच होतो. मराठीप्रमाणें बाळबोध व मोडी अशा दोन लिपी नाहींत.

બારાખડી. बाराखडी.

क	ક	કા	કિ	કી	કુ	કૂ	કે	કૈ	કો	કૌ	કં	કઃ
ख	ખ	ખા	ખિ	ખી	ખુ	ખૂ	ખે	ખૈ	ખો	ખૌ	ખં	ખઃ
ग	ગ	ગા	ગિ	ગી	ગુ	ગૂ	ગે	ગૈ	ગો	ગૌ	ગં	ગઃ
घ	ઘ	ઘા	ઘિ	ઘી	ઘુ	ઘ	ઘે	ઘૈ	ઘો	ઘૌ	ઘં	ઘઃ
ङ	ઙ	ઙા	ઙિ	ઙી	ઙુ	ઙૂ	ઙે	ઙૈ	ઙો	ઙૌ	ઙં	ઙઃ
च	ચ	ચા	ચિ	ચી	ચુ	ચૂ	ચે	ચૈ	ચો	ચૌ	ચં	ચઃ
छ	છ	છા	છિ	છી	છુ	છૂ	છે	છૈ	છો	છૌ	છં	છઃ
ज	જ	જા	જિ	જી	જુ	જૂ	જે	જૈ	જો	જૌ	જં	જઃ
झ	ઝ	ઝા	ઝિ	ઝી	ઝુ	ઝ	ઝે	ઝૈ	ઝો	ઝૌ	ઝં	ઝઃ
ञ	ઞ	ઞા	ઞિ	ઞી	ઞુ	ઞ	ઞે	ઞૈ	ઞો	ઞૌ	ઞં	ઞઃ
ट	ટ	ટા	ટિ	ટી	ટુ	ટૂ	ટે	ટૈ	ટો	ટૌ	ટં	ટઃ
ठ	ઠ	ઠા	ઠિ	ઠી	ઠુ		ઠે	ઠૈ	ઠો	ઠૌ	ઠં	ઠઃ
ड	ડ	ડા	ડિ	ડી	ડુ	ડૂ	ડે	ડૈ	ડો	ડૌ	ડં	ડઃ
ढ	ઢ	ઢા	ઢિ	ઢી	ઢુ	ઢૂ	ઢે	ઢૈ	ઢો	ઢૌ	ઢં	ઢઃ
ण	ણ	ણા	ણિ	ણી	ણુ	ણૂ	ણે	ણૈ	ણો	ણૌ	ણં	ણઃ
त	ત	તા	તિ	તી	તુ	તૂ	તે	તૈ	તો	તૌ	તં	તઃ
थ	થ	થા	થિ	થી	થુ	થૂ	થે	થૈ	થો	થૌ	થં	થઃ
द	દ	દા	દિ	દી	દુ	દૂ	દે	દૈ	દો	દૌ	દં	દઃ
ध	ધ	ધા	ધિ	ધી	ધુ	ધૂ	ધે	ધૈ	ધો	ધૌ	ધં	ધઃ

બારાખડી. बाराखडी.

न	ન	ના	નિ	ની	નુ	નૂ	ને	નૈ	નો	નૌ	નં	નઃ
प	પ	પા	પિ	પી	પુ	પૂ	પે	પૈ	પો	પૌ	પં	પઃ
फ	ફ	ફા	ફિ	ફી	ફુ	ફૂ	ફે	ફૈ	ફો	ફૌ	ફં	ફઃ
ब	બ	બા	બિ	બી	બુ	બૂ	બે	બૈ	બો	બૌ	બં	બઃ
भ	ભ	ભા	ભિ	ભી	ભુ	ભૂ	ભે	ભૈ	ભો	ભૌ	ભં	ભઃ
म	મ	મા	મિ	મી	મુ	મૂ	મે	મૈ	મો	મૌ	મં	મઃ
य	ય	યા	યિ	યી	યુ	યૂ	યે	યૈ	યો	યૌ	યં	યઃ
र	ર	રા	રિ	રી	રુ	રૂ	રે	રૈ	રો	રૌ	રં	રઃ
ल	લ	લા	લિ	લી	લુ	લૂ	લે	લૈ	લો	લૌ	લં	લઃ
व	વ	વા	વિ	વી	વુ	વૂ	વે	વૈ	વો	વૌ	વં	વઃ
श	શ	શા	શિ	શી	શુ	શૂ	શે	શૈ	શો	શૌ	શં	શઃ
ष	ષ	ષા	ષિ	ષી	ષુ	ષૂ	ષે	ષૈ	ષો	ષૌ	ષં	ષઃ
स	સ	સા	સિ	સી	સુ	સૂ	સે	સૈ	સો	સૌ	સં	સઃ
ह	હ	હા	હિ	હી	હુ	હૂ	હે	હૈ	હો	હૌ	હં	હઃ
ळ	ળ	ળા	ળિ	ળી	ળુ	ળૂ	ળે	ળૈ	ળો	ળૌ	ળં	ળઃ
क्ष	ક્ષ	ક્ષા	ક્ષિ	ક્ષી	ક્ષુ	ક્ષૂ	ક્ષે	ક્ષૈ	ક્ષો	ક્ષૌ	ક્ષં	ક્ષઃ
ज्ञ	જ્ઞ	જ્ઞા	જ્ઞિ	જ્ઞી	જ્ઞુ	જ્ઞૂ	જ્ઞે	જ્ઞૈ	જ્ઞો	જ્ઞૌ	જ્ઞં	જ્ઞઃ

આંક. (अंक)

अंक.	वाचण्याची पद्धती.		मराठी.
૧	એક	એકડે એક	१
૨	બે	બગડે બે	२
૩	ત્રણ	તગડે ત્રણ	३
૪	ચાર	ચોગડે ચાર	४
૫	પાંચ	પાંચડે પાંચ	५
૬	છ	છગડે છ	६
૭	સાત	સાતડે સાત	७
૮	આઠ	આઠડે આઠ	८
૯	નવ	નવડે નવ	९
૧૦	દસ	એકડે મિંડે દસ (મીંડું=શૂન્ય)	१०
૧૧	અગિયાર	બેઉ એકડે અગિયાર	११
૧૨	બાર	એકડે બગડે બાર	१२
૧૩	તેર	એકડે તગડે તેર	१३
૧૪	ચઉદ	એકડે ચોગડે ચઉદ	१४
૧૫	પંદર	એકડે પાંચડે પંદર	१५
૧૬	સોળ	એકડે છગડે સોળ	१६
૧૭	સત્તર	એકડે સાતડે સત્તર	१७
૧૮	અઢાર	એકડે આઠડે અઢાર	१८
૧૯	ઓગણીસ	એકડે નવડે ઓગણીસ	१९
૨૦	વીસ	બગડે મિંડે વીસ	२०
૨૧	એકવીસ	બગડે એકડે એકવીસ	२१
૨૨	બાવીસ	બેઉ બગડે બાવીસ	२२
૨૩	તેવીસ	બગડે તગડે તેવીસ	२३
૨૪	ચોવીસ	બગડે ચોગડે ચોવીસ	२४

अंक.	वाचण्याची पद्धती.		मराठी.
૨૫	પચીસ	બગડે પાંચડે પચીસ	२५
૨૬	છવીસ	બગડે છગડે છવીસ	२६
૨૭	સત્તાવીસ	બગડે સાતડે સત્તાવીસ	२७
૨૮	અઠાવીસ	બગડે અઠડે અઠાવીસ	२८
૨૯	ઓગણત્રીસ	બગડે નવડે ઓગણત્રીસ	२९
૩૦	ત્રીસ	તગડે મીંડે ત્રીસ	३०
૩૧	એકત્રીસ	તગડે એકડે એકત્રીસ	३१
૩૨	બત્રીસ	તગડે બગડે બત્રીસ	३२
૩૩	તેત્રીસ	બેઉ તગડે તેત્રીસ	३३
૩૪	ચોત્રીસ	તગડે ચોગડે ચોત્રીસ	३४
૩૫	પાંત્રીસ	તગડે પાંચડે પાંત્રીસ	३५
૩૬	છત્રીસ	તગડે છગડે છત્રીસ	३६
૩૭	સાડત્રીસ	તગડે સાતડે સાડત્રીસ	३७
૩૮	આડત્રીસ	તગડે આઠડે આડત્રીસ	३८
૩૯	ઓગણચાળીસ	તગડે નવડે ઓગણચાળીસ	३९
૪૦	ચાળીસ	ચોગડે મીંડે ચાળીસ	४०
૪૧	એકતાળીસ	ચોગડે એકડે એકતાળીસ	४१
૪૨	બેતાળીસ	ચોગડે બગડે બેતાળીસ	४२
૪૩	તેતાળીસ	ચોગડે તગડે તેતાળીસ	४३
૪૪	ચુંમાળીસ	બેઉ ચોગડે ચુંમાળીસ	४४
૪૫	પિસ્તાળીસ	ચોગડે પાંચડે પિસ્તાળીસ	४५
૪૬	છેંતાળીસ	ચોગડે છગડે છેંતાળીસ	४६
૪૭	સુડતાળીસ	ચોગડે સાતડે સુડતાળીસ	४७
૪૮	ઉડતાળીસ	ચોગડે આઠડે ઉડતાળીસ	४८
૪૯	ઓગણપચાસ	ચોગડે નવડે ઓગણપચાસ	४९
૫૦	પચાસ	પાંચડે મીંડે પચાસ	५०
૫૧	એકાવન	પાંચડે એકડે એકાવન	५१
૫૨	બાવન	પાંચડે બગડે બાવન	५२
૫૩	તેપન	પાંચડે તગડે તેપન	५३

अंक.	वाचण्याची पद्धती.		मराठी.
૫૪	ચોપન	પાચડે ચોગડે ચોપન	५४
૫૫	પંચાવન	બેઉ પાંચડે પંચાવન	५५
૫૬	છપન	પાંચડે છગડે છપન	५६
૫૭	સત્તાવન	પાંચડે સાતડે સત્તાવન	५७
૫૮	અઠાવન	પાંચડે આઠડે અઠાવન	५८
૫૯	ઓગણુસાઠ	પાંચડે નવડે ઓગણુસાઠ	५९
૬૦	સાઠ	છગડે મીંડે સાઠ	६०
૬૧	એકસઠ–સેંઠ	છગડે એકડે એકસેંઠ	६१
૬૨	બાસઠ–સેંઠ	છગડે બગડે બાસેંઠ	६२
૬૩	તેસઠ–સેંઠ	છગડે તગડે તેંસેંઠ	६३
૬૪	ચોંસઠ–સેંઠ	છગડે ચોગડે ચોંસેંઠ	६४
૬૫	પાંસઠ–સેંઠ	છગડે પાંચડે પાંસેંઠ	६५
૬૬	છાંસઠ–સેંઠ	બેઉ છગડે છાંસેંઠ	६६
૬૭	સડસઠ–સેંઠ	છગડે સાતડે સડસેંઠ	६७
૬૮	અડસઠ–સેંઠ	છગડે આઠડે અડસેંઠ	६८
૬૯	અગણોતેર	છગડે નવડે અગણોતેર	६९
૭૦	સિતેર	સાતડે મીંડે સિતેર	७०
૭૧	એકોતેર	સાતડે એકડે એકોતેર	७१
૭૨	બોતેર	સાતડે બગડે બોતેર	७२
૭૩	તોતેર	સાતડે તગડે તોતેર	७३
૭૪	ચુંમોતેર	સાતડે ચોગડે ચુંમોતેર	७४
૭૫	પંચોતેર–પોણોસો	સાતડે પાંચડે પંચોતેર	७५
૭૬	છોતેર	સાતડે છગડે છોતેર	७६
૭૭	સિતોતેર	બેઉ સાતડે સિતોતેર	७७
૭૮	ઇઠોતેર	સાતડે આઠડે ઇઠોતેર	७८
૭૯	ઓગણએંસી	સાતડે નવડે ઓગણાએસી	७९
૮૦	એંસી	આઠડે મીંડે એંસી	८०
૮૧	એકાસી	આઠડે એકડે એકાસી	८१
૮૨	બ્યાસી	આઠડે બગડે બ્યાસી	८२

અંક.	वाचण्याची पद्धती.		मराठी.
૮૩	ત્યાસી	આઠડે તગડે ત્યાસી	८३
૮૪	ચોર્યાસી	આઠડે ચોગડે ચોર્યાસી	८४
૮૫	પંચાસી	આઠડે પાંચડે પંચાસી	८५
૮૬	છયાંસી	આઠડે છગડે છયાંસી	८६
૮૭	સત્યાસી	આઠડે સાતડે સત્યાસી	८७
૮૮	અઠયાસી	બેઉ આઠડે અઠયાસી	८८
૮૯	નેવ્યાસી	આઠડે નવડે નેવ્યાસી	८९
૯૦	નેવું	નવડે મીંડે નેવું	९०
૯૧	એકાણું	નવડે એકડે એકાણું	९१
૯૨	બાણું	નવડે બગડે બાણું	९२
૯૩	તાણું	નવડે તગડે તાણું	९३
૯૪	ચોરાણું	નવડે ચોગડે ચોરાણું	९४
૯૫	પંચાણું	નવડે પાંચડે પંચાણું	९५
૯૬	છન્નુ	નવડે છગડે છન્નું	९६
૯૭	સત્તાણું	નવડે સાતડે સત્તાણું	९७
૯૮	અઠ્ઠાણું	નવડે આઠડે અઠ્ઠાણું	९८
૯૯	નેવાણું	બેઉ નવડે નેવાણું	९९
૧૦૦	સો	એકડે ને બે મીંડે સો	१००
૧૦૧	એકસો એક		१०१
૧૦૨	એકસો બે		१०२
૧૦૩	એકસો ત્રણ		१०३
૧૦૪	એકસો ચાર		१०४
૧૦૫	એકસો પાંચ		१०५
૧૦૬	એકસો છ		१०६
૧૦૭	એકસો સાત		१०७
૧૦૮	એકસો આઠ		१०८
૧૦૯	એકસો નવ		१०९
૧૧૦	એકસો દસ		११०
૧૨૫	સવાસો		१२५
૧૫૦	દોઢસો		१५०
૧૭૫	પોણા બસે		१७५

કોઠા (कोष्टकें)

૨૦૦	બસો	૨૦૦
૨૨૫	સવા બસો	૨૨૫
૨૫૦	અઢીસો	૨૫૦
૨૭૫	પોણા ત્રણસો	૨૭૫
૩૦૦	ત્રણસો	૩૦૦
૩૨૫	સવા ત્રણસો	૩૨૫
૩૫૦	સાડી ત્રણસો	૩૫૦
૩૭૫	પોણી ચારસો	૩૭૫
૪૦૦	ચારસો	૪૦૦
૪૨૫	સવા ચારસો	૪૨૫
૪૫૦	સાડી ચારસો	૪૫૦
૪૭૫	પોણી પાંચસો	૪૭૫
૫૦૦	પાંચસો	૫૦૦
૫૨૫	સવા પાંચસો	૫૨૫
૫૫૦	સાડી પાંચસો	૫૫૦
૫૭૫	પોણી છસો	૫૭૫
૬૦૦	છસો	૬૦૦
૬૨૫	સવા છસો	૬૨૫
૬૫૦	સાડી છસો	૬૫૦
૬૭૫	પોણી સાતસો	૬૭૫
૭૦૦	સાતસો	૭૦૦
૭૨૫	સવા સાતસો	૭૨૫
૭૫૦	સાડી સાતસો	૭૫૦
૭૭૫	પોણી આઠસો	૭૭૫
૮૦૦	આઠસો	૮૦૦
૮૨૫	સવા આઠસો	૮૨૫
૮૫૦	સાડી આઠસો	૮૫૦
૮૭૫	પોણી નવસો	૮૭૫
૯૦૦	નવસો	૯૦૦
૯૨૫	સવા નવસો	૯૨૫
૯૫૦	સાડી નવસો	૯૫૦
૯૭૫	પોણી દસસો	૯૭૫
૧૦૦૦	એક હજાર	૧૦૦૦૦
૧૨૪૨૮	બાર હજાર ચારસો અઠાવીસ	૧૨૪૨૮
૧૧૪૩૭૦	એક લાખ, ચઉદ હજાર, ત્રણસો સિ-તેર	૧૧૪૩૭૦
૧૧૧૫૫૮૯	અગિઆર લાખ, પંદર હજાર, પાંચસો ને-વાસી	૧૧૧૫૫૮૯
૧૫૧૬૧૮૧૫	એક કરોડ, એકાવન લાખ, એકસેંઠ હ-જાર આઠસો પંદર	૧૫૧૬૧૮૧૫

નવ ટાંક=આત પાવ.
૧૨ મણ=માણી.
૧૬ મણ કળશી.
૨૦ મણ=ખાંડી
૨૪ મણ=ભાર.
૫ મણ=કોથળો.
૩૨ મણ=બૈડીઓ.
૬ ચોખા=રતી (गुंज)
૪ મગ=રતી.
૩ રતી=વાલ.
૧૬ વાલ=ગદી આણો (अर्धा तोळा)

અધોળ=છટાક.
૩૦ મણ=ગાલ્લી.
૬॥ મણ=પલ્લો.
૨૧ મણ=હારો.
૭ મણ=નાનો હારો.
૪૦ મણ=મુડો.
૧૦૦ મણ=મોટો મુડો.
૯૬ રતી=તોલો.
૩૨ વાલ=તોલો.
ગદીઆણા=તોલો.

खंड २ रा-वाचनसंग्रह.

सार्थ शब्द,

अवयव-वाचक.

આંતરડું *n* आंतडें
અવાળું *n* हिरडी
અંગુઠો *m* आंगठा
આંગળી *f* बोट
આંખ *f* डोळा
એડી *f* टांच, नाल
કરચળી *f* सुरकुती
કાંઠો *m* पाठीचा कणा
કેડ *f* कंबर
કલેજું *n* काळीज
કાંડું *n* मनगट
કોપરિયું *n* कोपर
કાણો *m* काणां
કાન *m* कान
કીકી *f* बुबुळ
ખોળો *m* मांडी (घातलेली), अंक
ખોબો *m* ओंजळ
ખભું *n* खांदा
ખોપરી *f* करवंटी
ગળું *n* गळा
ઘુંટી *f* घोटा
ઘાટો *m* घसा
ઘુંટણ *m* गुडघा
ચોટલો *m* वेणी
ચોટલી *f* शेंडी
ચાપડું *n* कानाचा चावा
ચામડી *f* कातडें
છીંક *f* शिंक
જમણો उजवा
જાંગ *f* मांडी
જડબું *n* जबडा
ઝાડો *m* मल
ટાંટિયા *m* पाय, तंगड्या
ટોટો *m* गळा
ટેડું *n* पोटरी
ઢિંગણો ठेंगणा
ડીલ *n* शरीर
ડાચું *n* तोंड
ડુંટી *f* बेंबी
ડાબો-डावा
ઢીંચણ *n* गुडघा
ઢગરું *n* कुल्ला

તલ્લી *f* प्लीहा
તાળવું *n* टाळू
તોતળો-ડો *m* तोतरा
તળિયું *n* तळपाय
નસકોર *n* नाकपुडी
પરસેવો *m* घाम
પીઠ *f* पाठ
પૂઠ *f* पाठ
પેટ *n* पोट
પેડું *n* ओटी
પોસો *m* पसा
પગ *m* पाय
પોપચું *n* डोळ्याचें पोट
પાંસળી *f* बरगडी
પિસાબ *m* मूत्र
પાટલી *f* चवडा, धोतराची निरी
પાની *f* टांचेचा पृष्ठभाग
પુતળી *f* बाहुली
પાસું *n* कूस
ફેફસું *n* फुप्फुस
બરડો *m* पाठीचा कणा
બોટરી *f* स्तनाग्र
બોખું *f* बोचरें
બોચી *f* मान
બેહેરો *m* बहिरा
બગલ *f* काख
બગાસું *n* जांभई
ભેજું *m* मगज
ભમર *n* भुंवई
ભવાં *n* भुवया
માથું *n* डोकें
મુક્કી *f* मूठ
મોંઢુ *n* तोंड
મોં *n* तोंड
મુછ *f* मिशा
મુંગો *m* मुका
રૂવાં *n* रोमांच, लव
લમણું *n* कानशील
લોહી *n* रक्त
લાંબો *m* उंच
લંગડો *m* लंगडा
લુલો *n* लुला
વાળ *n* केंस
હથેલી *m* तळहात
હાથ *m* हात
હોઠ *m* ओठ
હાડકું *n* हाड
હૈયુ *n* छाती
હડપચી *f* हनवटी
વ્હેંત *f* वीत

धान्यादि-वाचक.

અનાજ *n* धान्य
અજમો *m* ओवा
અળશી *f* आळशी
અસાળિયો *m* आहळीव
અટામણ *n* पिठी
એલચી *f* वेलदोडा
અખરોટ *n* अक्रोड

એળાયો m बोळ (काळा)
અરીઠા n रिठें
કોલમ f तांदळाची जात
કપૂર n कापूर
કોકમ n अमसूल
કરિઆતું चिराईत
કોપરૂં n खोबरें
કાળી જીરી h कडुजिर
ખરસાણી f खुरासनी
ખાંડ f साखर
ખારેક f खारीक
ખડિયોખાર m सवागी
ગાંધી m वाणी
ગુંદર m डींक
ઘઉં m गहूं
ઘોડાવજ f वेखंड
ચોખા m तांदूळ
ચણા m हरभरे
જુવાર f जोंधळे
જીરૂં n जिरें
જેઠીમધ m ज्येष्ठमध
જાવંત્રી जायपत्री
ડાંગર f साळ
તુવર f तूर
તલ m तीळ
તજ f दालचिनी
દાળ f डाळ
દરાખ f द्राक्ष
ધાણા m धणे
પોંખુયા m कण्या
પૌવા m पोहे
પસ્તાં n पिस्ते
ફટકી f तुरटी
બીલામું n बिल्वा
મગ m मूग
મઠ n मठ
મમરા m मुरमुरे
મરી m मिरें
મીણ n मेण
મીઠું n मीठ, गोड
મોરચુથુ m मोरचूद
રાઇ f मोहरी
લોટ m पीठ
લાવગ n लवंग
લોબાન m ऊद
વટાણો m वाटाणा
વરિયાળી f बडीशोप
વાયવરન n वावडिंग
સાકર f खडीसाखर
સિંદુર m शेंदूर
સુવા m शोपा
સીંધવ m शेंदेलोण
સંચળ m पादेलोण
સાબુચોખા m साबुदाणा
સુનામખી m सोनामुखी
સોપારી n सुपारी
શિંગોડા m शिंगोडे
હળદર f हळदं
હરડે f हिरडे

गृहसंबंधीं.

ઓરડી *f* खोली
અગાસી *f* गच्ची
ઓટલો *m* ओटा
આંગણું *n* आंगण
ઈંટાળો *m* विटकर
ઉંબરો *m* उंबरा
કાદવ *m* चिखल
કોલ *m* मळलेला चुना
કઠોરો *m* कठडा
કુવો *m* विहीर
કરો *m* भिंत
કેદખાનું *n* तुरुंग
ખિંટી *f* खुंटी
ખપેડો *m* चटई
ગાબડું *n* पाचर; ठिगळ
ગોખલો *m* कोनाडा
ગિરો મુકવું-गहाण टाकणें
ઘેર *m* घर
ચોકડી *f* मोरी
છો *m* चुना
છાપરૂં *n* छप्पर
છોબંધ-चुनेगच्ची
છીંડું *n* फाटक
જાજરૂં *m* शौचकूप
ટાંકું *n* टांकें
ટેકો *m* टेका
થાંભલો *m* खांब
થાંભા *m* आढ्याचीं कौलें
દાદર *m* जिना
દીવાલ *f* भिंत
દીકાબારી *f* गवाक्ष
નિસરણી *f* शिडी
નળિયું *n* कौल
નેવ *f* पागोळी
પથ્થર *m* दगड
પાયો *m* पाया
પગથિયું *n* पायरी
પરનાળ *f* पन्हाळ
પણિઆરૂં *n* पाणठाण
ફવારો *m* कारंजें
બારણું *n* दरवाजा
બારી *f* खिडकी
ભારવટિયા *n* तुळया.
ભોંયરૂં *n* तळघर
મકાન *n* घर
મોતીયું *n* गजमोगळी
માળ *f* मजला
મેડી *f* माडी
મોભ *m* छपराचें आढें
રવેશ *m* सज्जा
વાડો *f* आंगण, वाडा
વાડ *f* कुंपण
વાંસ *m* टोंकर
સળિયાં *m* गज
સાકટો *m* वासा

संबंध-वाचक.

ઓરમાન મા *f* सावत्र आई
અમે-आम्ही
આપણે-आपण
આપ-आपण (तुम्ही)
કાકો *m* काका
કીકો *m* लहान मुलगा
કીકી *f* लहान मुलगी
જમાઈ *m* जामात
જેઠ *m* वडील दीर
જેઠાણી *f* वडील जाऊ
છોકરો *m* मुलगा
છોકરી *f* मुलगी
તું, તમે, તો, તેઓ-तूं, तुम्ही, तो, ते
દીઅર *m* धाकटा दीर
દેરાણી धाकटी जाऊ
દાદો *m* पितामह
દાદી *f* पितामही
ન માયું-आईविरहित.
ન બાપું-बापविरहित
નાતરૂં *m* पुनर्विवाह
પિત્રાઈ *m* चुलता
પિત્રાઈ ભાઈ *m* चुलत भाऊ
ફુઈ *f* आत्या
બાપ *m* बाप
બેન *f* बहीण
બનેવી *m* बहीणीचा नवरा
બપાવો *m* पितामह
બપઈ *f* पितामही
બાયડી *f* स्त्री
બૈરી *f* स्त्री
ભાઈ *m* भाऊ
ભાણેજ *m* भाचा
ભાણજી *f* भाची
ભત્રિજા *m* पुतण्या
ભત્રિજી *m* पुतणी
ભોજાઈ *f* भावजय
મા *f* आई
મમાવો *m* मातामह
મમઈ *f* मातामही
મોસાળ *n* आजोळ
મામો *m* मामा
માસી *f* मावशी
વહુ *f* सून
વર *m* नवरा
વેવાઈ *m* व्याही
વેવણ *f* विहीण
સગપણ *n* नातें
સસરો *m* सासरा
સાળો *m* शालक
સાળી *f* मेहुणी
સાવકી મા *f* सावत्र आई
સાવકું-सावत्र
હું-मी

वनस्पति-वाचक.

અથાણું *n* लोणचें
આદુ *n* आलें

આળુકડાં *n* आळू
આમળાં *n* आवळे
આમલી *f* चिंच
અકલબેર *f* कर्दळी
આંબો *m* आम्रवृक्ष
કેળું *n* केळ
કેરી *f* आंबा
કુંવારો *m* कोरफड
કરમદાં *n* करवंदें
કોહળું *n* लाल भोपळा
કોથમીર *f* कोथिंबीर
કારેલાં *n* कारली
કાંદો *m* कांदा
ખરબુજ *n* खरबुज
ગુવારફલી *f* गोवारीच्या शेंगा
ગલકાં *n* गिलकीं
ગલગોટો *m* झेंडू
ગુલછડી *f* निशिगंध
ઘિલોડું *n* तोंडलें
ચાંપા *m* फणसाचे गरे
ચિભડું *n* वाळूक
ચોળી *f* चवळी
ચોળાઇ *f* तांदुळजा
ચંપેલી *f* चमेली
ચાહ (લીલી) *f* गवती चहा
છોડવો *m* रोप
જમરૂખ *n* पेरू
જાંબુ *n* जांभळ
જાંબુડી *f* जांभळी
જમરૂખી *f* पेरूचें झाड
ડુંગળી *f* कांदा
તડબુજ *n* टरबुज
તુળશી *f* तुळस
થુવર *n* साबर
દરાખ *f* द्राक्ष
દાડમ *n* डाळिंब
દુધી *f* दुध्या भोपळा
દાવડી *f* शेवंती
નાળીએર *n* नारळ
પપાઉ *n* पपई
પિપળો *m* पिंपळ
પુદીનો *m* पुदीना
બટાટો—કો *m* बटाटा
બાવળ *m* बाभूळ
બોરડી *f* बोरीचें झाड
બીલ *n* बेल
બીલી *f* बेलाचें झाड
ભાજી *f* पाले भाजी
ભીંડા *n* भेंड्या
મરચું *n* मिरची
મોગરા *m* डिन्या
મોગરો *m* मोगरा
રવેયું *n* वांगें (लहान)
રાયણ *f* खिरण्या
લસણ *n* लसूण
લુભ *f* केळीची लोंगर
લિમડો *m* कडुनिंब
વેંગણું *n* मोठें वांगें

શાક *n* फळभाजी
સક્કરિઉં *n* रताळें
શેરડી *f* ऊंस
સિંગ *f* शेंग
સેંતુર *n* तुतें
સીસમ *n* सिसवीचें झाड
સિતાબ *n* सताप
સુરજમુખી *f* सूर्यफूल
સમડી *f* शमीवृक्ष
સેકટો *m* शेवगा

वस्त्रपात्र—वाचक.

ઓઢણી *f* फडकी
આચમની *f* संध्येची पळी
આખળિયો *m* पोळपाट
કંકણ *n* बांगडी
કિડીયાં *n* पोत (गळ्यांतील)
કાંચળી *f* कांचोळी
કલ્લું *n* कडें, गोंठ
કામળી *f* धाबळी, चवाळें
કોર *f* कांठ
કછોટો *m* कासोटा
કોથળો, ળી—पोतें, पिशवी
કંદોરો *m* कटिसूत्र
કછડી *f* पळी
કોડીયું *n* पंथी
કાંસકી *f* फणी
કથરોટ *f* परात
કોઠો *m* ओगराळें
ખાંડણી *f* खल
ખાંડણિયું *n* उखळ
ખુમચો *m* ताटली
ખાટલો *m* खाट
ખુરસી *f* खुर्ची
ગલેપ *m* खोळ
ગાંસડી *f* गांठोडी
ગજવું *n* खिसा
ગોદડું *n* लेप
ઘાઘરો *m* घागरा, परकर
ઘડો *m* घागर
ઘંટ *m* घंटा
ઘંટી *f* जातें
ચણિઓ *m* परकर
ચોરણો *m* चोळणा
છાણાં *n* गोवऱ्या, शेणी
જનોઇ *n* जानवें
ઢાંકણું *n* झांकण
તળાઈ *f* गादी
તોડો *m* तोडा (पायांतील)
તવો *m* तावी *f* तवा
તરભાણું *n* संध्यापात्र
તપેલી *f* पातेली
તસ્તો *m* कालथा
તસ્તું *a* उचटणें, उलथणें
થાળી *f* ताटली
દીવેટ *f* दिव्याची वात
દસ્તો *m* बत्ता
દિવી *n* समई

ઢોલીઓ *m* पलंग
ધોતીઉં *n* धोतर
પેહેરણુ *n* सदरा
પથારી *f* आंथरूण
પિછોડી *f* उपरणें
પાઘડી *f* पागोटें
પાટલી *f* मिरी, निरी
પ્યાલું *n* पेला
પતેલી *f* तपेली
પેણી *f* कुढई
પાટલો *m* पाट
પારણું *n* पाळणा
ફાનસ *m* कंदील
બંગડી *f* बांगडी
બાંય *f* बाही
બદન *n* कुडतें
બોરિયું *n* गुंडी
બળતણ *n* सर्पण
બાજઠ *m* चाक
ભુંગળી *f* फुंकणी
મોળીઆં *n* कांठ (मुंडे)
મોજાં *n* पायमोजे
માંદળિયું *n* ताईत
રૂ *n* कापूस
લુગડાં *n* कपडे
લોટો *n* लोटा
વાળી *f* वाळी, नथ
વીંટી *f* आंगठी
વેલણ *n* लाटणें
વાડકો, કી–वाटी
સાડી *f* लुगडें
શેતરંજી *f* सतरंजी
સુજની *f* दुलई, चादर
સાવરણી *f* केरसुणी
સાંબેલું *n* मुसळ
સુડી *m* आडकित्ता
સુપડું *n* सूप
હાંસળી *f* सरी
હાંડો *m* हंडा

पशुपक्षी–वाचक.

ઉંદર *m* उंदीर
આખલો *m* अंडेल बैल
ઉંટ *n* उंट
ઉન *n* लोंकर
આંચળ *m* सड
કરમ *m* जंत
કુતરો–રૂં–कुत्रा–त्रें
કાંકીડો *m* सरडा
કાનખજુરો *m* गोम
કરોળીયો *m* कोळी
કાચબો *m* कांसव
કીડી *f* मुंगी
કરચલું *n* खेकडा
કાગડો *m* कावळा
ખચ્ચર *n* खेचर
ખિસકોલી *f* खार, खडी.
ખરી *f* खूर

ગધેડો-ડું *n* गाढव
ગોધો *m* सांड
ગીધ *n* गिधाड
ગિલોડી *f* पाल
ઘુવડ *n* घुबड
ચાંચ *f* चोंच
ચકલી *f* चिमणी
ચકલો *m* चिमणा
ચાંચડ *m* पिसा
છછુંદર *n* उंदीर, चिचुंद्री
જળો *f* जळू
જું *f* ऊ
ટટ્ટુ *n* तट्टु
ટોળું *n* डोबड
ઢેલ *f* लांडोर
તીડ *m* टोळ
દેડકું *n* बेडूक
નોળીયો *m* मुंगुस
પાડો *m* टोणगा
પુછડો-ડું *n* शेपूट
પાંખ *f n* पंख
પાંજરૂં *n* पिंजरा
બકરો *m* बकरा
બિલાડો *m* बोका
બિલાડી *f* मांजर
બળદ *m* बैल
બાજ *m* ससाणा
ભોટીલું *n* कुतऱ्याचें पिल्लुं
ભુંડ *m* डुक्कर
ભમરો *m* भोंवरा
ભેંસ *f* म्हैस
ભગતરાં *n* चिलटें
મછર *n* डांस
મંકોડો *m* मुंगळा
માખ *f* माशी
માછલી *f* मासा
મરઘો *m* कोंबडा
માળો *m* घरटें
રીંછ *n* अस्वल
વાંદરો *m* वानर
વનીઅર *n* ऊंद, चिजूं
વછેરો *m* शिंगा
વાછરડું *n* वांसरूं
વરૂ *m* लांडगा
વાંગોળ *f* रंवथ
વાંદો *m* झुरळ
વિંછી *f* विंचू
વાગોળું *m* वटवाघूळ
શિયાળું *n* कोल्हें
સસલું *n* ससा
શિંડું *n* शिंग
હાથી *m* हत्ती

खाद्यवाचक.

આચાર *n* लोणचें
કચુંબર *f* कोशिंबीर
કઢી *f* कढी
કોપરેલ *n* खोबरेल

ખોળ *m* पेंढ, ढेप
ખાટીડાળ *f* आंबट वरण
ખાટું-आंबट
ખારૂં-खारट
ગોળ *m* गूळ
ઘી *n* तूप
ઘુગરો *m* कान्होला, कैरंजी
ઘીકેળાં *n* तूपकेळीं
ઘાસ *m* पाक
છાસ *f* ताक
તેલ *n* तेल
દાળ *f* वरण
દહી *n* दहीं
દુધ *n* दूध
દિવેલ एरंडेल
પોપટો *m* साय, पोपडा
પુરી *f* पुरी
પાતરાં *n* वड्या (आळूच्या)
પાપડ *m* पापड
પેંડો *m* पेढा
બિરંજ *m* केसरीभात
બાસુંદી *f* बासुंदी
ભાત *m* भात
ભાણું *n* वाढलेलें ताट, वाढण
ભજીયાં *n* भजीं
માખણ *n* लोणी
મરચું *n* तिखट
મલાઇ *f* मलई
મોળું—अळणी
માવો *m* खवा
રસોઇ *f* स्वयंपाक
રસોડું *n* पाकशाळा
રોટલો *m* भाकर
રોટલી *f* पोळी
લાડવા *m* लाडू
લાહી *f* खळ
વાળુ *n* रात्रींचें जेवण
વધારો *m* फोडणी
શ્રીખંડ *m* श्रीखंड

धंदावाचक.

કંસારો *m* कासार
કહાર *m* भोई
કિસબણ *f* कसबीण
કસાઇ *m* खाटीक
કારીગર *m* कारागीर
કડિઓ *m* गवंडी
કંદોઇ *m* हलवाई
કાછીઓ *m* भाजीविक्या
કચરાપટી *m* झाडूवाला
કણિઓ *m* दाणेवाला
કંતારી *m* कातरी
કઠિઆરો *m* लांकूडफोड्या
ખેડુત *m* शेतकरी
ખારવો *m* खलाशी
ગાંધી *m* वाणी
ઘાંચી *m* तेली
ઘરાક *n* गिन्हाईक

ચિતારો *m* चितारी
તલાટી *m* कुळकर्णी
તબીબ *m* वैद्य
તંબોળી *m* तांबोळी
દરજી *m* शिंपी
વાણાવટી *m* सराफ
પિંજારો *m* पिंजारी
ભવૈયો *m* नट
ભટીઆરો *m* भटारी
ભોમિયા *m* वाटाड्या
ભરવાડ *m* धनगर
મોચી *m* चांभार
મેહતર *m* भंगी
મેહેતો *m* कारकून
રંગારો *m* रंगारी
રસોઇઓ *m* स्वयंपाकी
લુવાર *m* लोहार
વૈદ્ય *m* वैद्य
વખારી *m* कोठारी
વણકરી *m* कोष्टी
સુથાર *m* सुतार
સોની *m* सोनार
સરૈયા *m* सुगंधी
હજામ *m* न्हावी

रोगवाचक.

અપચો *m* अजीर्ण
ઉધરસ *f* खोकला
અછબડા *m* कांजण्या
અધામણ *f* हागवण
અધુરેજવું-उमळणें
આંજણી *f* रांजणवाडी
એકાંતરિયો *m* एकांत्रा ताप
ઓટકાર *m* ढेकर
અરઇ *f* घामोळी
ઉટાંટીયું *n* डांग्या खोकला
ઉપલીયું *n* अपस्मार
કબજ *m* मलावरोध
કમળો *m* कावीळ
કરમ *m* जंत
કળતર *n* कळ
ખરપસું *n* व्रण
ખઇ *n* क्षय
ખુજલી *f* खरूज
ગુમડું *n* गळूं
ગોવરૂં *n* गोवर
ગંઠિગોવા *m* संधीवात
ઘા *m* जखम
ચાંદાં *n* व्रण, चट्टे
ચાંદી *f* गरमी
ઝાડો *m* मल
જલંદર *n* जलोदर
ટુંટિઉં *n* महामारी
ડાંસો *m* ढांस
તાવ *m* ताप
તાસ *f* टक्कल
દાતખીલી *f* दांतखीळ
દાઝવું-भाजणें
દરાજ *n* नायटा
દમ *m* दमा
દરદ *n* रोग
નબળાઇ *f* अशक्तता
નાસુર *n* भगंदर
પરૂ *n* पू
પાઠું *m* काळपुळी
પરમો *m* परमा
પિસાબ *m* मूत्र

ફોલ્લો *m* फोड
ફેર *m* भोंवळ
બરોળ *f* प्लीहा
ભુખમંદ *n* अग्निमांद्य
મિઠોપરમો *m* मधुमेह
મરડો *m* आमांश
મસા *m* मोड
મોતીયો *m* मोतीबिंदु
લુ *f* झळ
લકવો *m* अर्धांगवायू
વાળો *m* नारू
વા *m* वात
સળેખમ *m* पडसें
સહિઅડ *f* देवी
સોજો *m* सूज
સારણગાંઠ *f* अंतर्गळ
સુવાવડ *f* बाळंतपण
સનેપાત *m* सन्निपात
હાફ-ણ *f* दमा
હરસ *f* मूळव्याध
હિકકા હડકી *f* गुचकी

देशकालवाचक.

અહિંયા-येथें
જ્યાં-जेथें
ત્યાં-तेथें
ક્યાં, શીદ-कोठें
ફળિઉં *n* गल्ली
ચૌટું *n* बाजार
ગામ *n* गांव
ગામડું *n* खेडेगांव
ઉગમણી *f* पूर्व
આથમણી *f* पश्चिम
જ્યારે-जेव्हां
ત્યારે-तेव्हां
ક્યારે-केव्हां
કાલે-काल, उद्यां
પરમદહાડે-परवां
અઠવાડિયું *n* आठवडा
ઘડી *f* घटका
પખવાડિયું *n* पंधरावडा
મહિનો *m* महिना
વરસ *n* वर्ष
હોણ-चालूसालीं
પોર-गतसालीं
રવિવાર, રવેઉ *m* रवीवार
સોમવાર, સોમે *m* सोमवार
મંગળવાર, ભોમે *m* मंगळवार
બુધવાર, બુધે *m* बुधवार
ગુરૂવાર, ગરેઉ *m* गुरुवार
શુકરવાર, શુકરે *m* शुक्रवार
શનિવાર, શનેઉ *m* शनिवार
પડવો *m* प्रतिपदा
બીજ *f* द्वितिया
તીજ *f* तृतीया
ચોથ *f* चतुर्थी
પાંચમ *f* पंचमी
છઠ *f* षष्ठी
સાતેમ *m* सप्तमी
આઠેમ *f* अष्टमी
નોમ *f* नवमी
દસેમ *f* दशमी
અગિઆરસ *f* एकादशी
બારસ *f* द्वादशी
તેરસ *f* त्रयोदशी
ચૌદસ *f* चतुर्दशी
પુનેમ *f* पौर्णिमा
અમાસ *f* अमावास्या

આખલાબીજ *f* भाऊबीज
ચંપાછઠ *f* चंपाषष्ठी
ઉતરાણ *n* उत्तरायण
ધુળેટી *f* फाल्गुनवद्य १
રંગપાચમ *f* रंगपंचमी
ગુડીપડવો *m* गुडीपाडवा
અખાત્રીજ *f* अक्षय्यतृतीया
બળેવ *f* श्रावण शुद्ध १५
શ્રાધીયાં *n* पितृपक्ष
નોરતાં *n* नवरात्र
સમડીપુજન *n* शमीपूजन
દસેરો *m* दसरा
માણેકઠારી *f* कोजागरी
કાળી ચૌદસ *f* नरक १४
ચયતર *m* चैत्र
વઇશાખ *m* वैशाख
જેઠ *m* ज्येष्ठ
આખાડ *m* आषाढ
શ્રાવણ *m* श्रावण
ભાદરવા *m* भाद्रपद
આસો *m* आश्वीन
કારતક *m* कार्तिक
માગસર *m* मार्गशीर्ष
પોશ *m* पौष
માહ *m* माघ
ફાગણ *m* फाल्गुन
પરોઢિયુ *n* प्रभात
સવાર *f* सकाळ
બપોર *f* दुपार
પાછલાં પોહોર *m* ३ रा प्रहर
પાછલી રાત *f* उत्तर रात्र
સાંજ–संध्याकाळ
રાત–रात्र
વાદળાં *n* अभ्रें
ઘરણ *n* ग्रहण

क्रियावाचक.

ઉઠવું–उठणें
ઓળવું–विंचरणें
આળોટવું–लोळणें
આપવું– देणें
આવડવું–ज्ञान असणें (Know)
આવવું–येणें
કરવું–करणें
ખાવું–खाणें
ખરીદવું–विकत घेणें
ખસવું–सरकणें
ખસેડવું–सारणें
ખેચવું–ओढणें
ખંખેરવું–झटकणें
(નાક) ખંખેરવું–शिंकरणें
ખોખારવું–खाकरणें
ખાસવું–खोकणें
ખોલવું–उघडणें
ખોળવું–शोधणें
ગણવું–मोजणें
ઘોરવું–घोरणें
ચોટલો વાળવો–वेणी घालणें
ચોળવું (માથું)–न्हाणें
ચાલવું–चालणें
છીંકવું–शिंकणें
જાગવું–जागे होणें
જવું–जाणें
જમવું–जेवणें
જોવું–पहाणें
ઝાડે ફરવા જવું–शौचास जाणें
ટાકવું–हटकणें

ઠરવું–घट्ट होणें, थिजणें
ડરવું–भिणें
તરવું–पोहणें
તપાવવું–तापविणें
તોલવું–तोलणें
દાંતણ કરવું–दंतधावन करणें
દોડવું–धांवणें
ધોવું–धुणें
નાવું–स्नान करणें
નાસવું–नाहींसें होणें
પીવું–पिणें
પીરસવું–वाढणें (अन्न)
પડવું–पडणें
પુછવું–विचारणें
ફરવું–फिरणें
બેસવું–बसणें
બુમ પાડવી–हांक मारणें
બોલવું–बोलणें
બળવું–जळणें
બાળવું–जाळणें
ભાંગવું–मोडणें
મેળવવું-मिसळणें
માપવું–मोजणें
મારવું–मारणें
મોકલવું–पाठविणें
મળવું-मिळणें, भेटणें
મુતરવું–मुतणें
મુકવું– ठेवणें
રાંધવું–स्वयंपाक करणें
રમવું खेळणें
રોવું–रडणें
લગાડવું–लावणें
લાવવું–आणणें
લેવું–घेणें
લખવું–लिहिणें
લુછવું–कोरडें करणें
વઢવું–रागें भरणें
વાઢવું–कापणें
વટાવવું–मोड करणें
વેચવું–विकणें
વેહચવું–वांटणी करणें
સુવું–निजणें
સમારવું–चिरणें, दुरुस्त करणें
સાંભળવું–ऐकणें
સળગાવવું–पेटविणें

किरकोळ.

અડધો *m* अधेली
અઢીકો *m* ढब्बू
ઈંડું *n* अंडें
ઇજારો *m* मक्ता
આસાનકેદ *f* साधी कैद
એરણ *f* ऐरण
અસ્તરો *m* वस्तारा
અજવાળું *n* उजेड
આ, એ–हा, ही, हें
અલ્યા–अरे
અરે–अहो
કાગળ *m* कागद
કલમ *f* लेखणी
કલઇ *f* कथील
કોથળી *f* पिशवी
કુચી *f* किल्ली
કુહાડો *m* कुऱ्हाड
કરા *m* गारा (Hails)
કાચળી *f* नरोटी
કોણી कोणी
ખડિઓ *m* दौत

ખાતું *n* खातें
ખત *n* रोखा
ખોટ *f* नुकसानि
ખરેરો *m* खरारा
ગુણ *f* पोतें
ગલેપચી *f* गुंदगुली
ઘરેણું *n* दागिना
ચોપડી *f* पुस्तक
ચપ્પુ *m* चाकू
ચુકાદો *m* निवाडा
ચુલો *m* चूल
ચોમાસું *n* पावसाळा
ચાંદરણું *n* चांदणें
ચોંટી *f* चिमटा
જસત *f* जस्त
જે—जो, जी, जें
ટપટપી *f* चटपटणें
ઠોઠ—मठ्ठ
ઢંઢેરો *m* जाहीरनामा
ત્રાંબુ *n* तांबे
તાળું *m* कुलूप
ત્રાજું *n* तराजू
તડકો *m* ऊन्ह
દવા *f* औषध
દેશનિકાલ—काळेपांणी
ડાટો *m* बूच
દાતરડું *m* कोयता
ધમણ *f* माता
ધુમસ *f* धुकें
નકુચો *m* कोयंडा
નખોરિયું *n* बोचकारा
પરબિડું *n* पाकीट
નેથરી *f* शीळ
પચકડી *f* पिचकारी
પરતો *m* प्रचीति
પૂરશી *f* पटाशी
બેઆની *f* चवली
ભાગીઓ *m* भागीदार
મોજા *m* लाटा
મુડી *f* मांडवल
રેલ *f* पूर
લંગર *m* नांगर जहाजाचा
લોઢું *n* लोखंड करणी
લેણદેણું *n* देवघेव
વેરો *m* कर
વેર *n* वैर
વાસલો *m* वाकस
વિંધની *f* किंकरें
વીજળી *f* वीज
વરસાદ *m* पाऊस
વડવાઇ *f* पारंबी
વામો *f* (पोहण्याच्या) छाता
સોનું *f* सोनें
સંચાકો *m* दिडकी
સોઇ *f* सुई
સોયો *m* दामण
સમ *m* शपथ
સિઆરડી *f* सामता
શિયાળો *n* हिंवाळा
સૂરજ *m* सूर्य
શું—काय
સાખ *f* पत
હિસાબ *m* हिशोब
હળ *m* नांगर (शेतीचा)

सार्थ वाक्यें.

१ હું આવું છું, અમે આવિએ છીએ	मी येतों, आम्ही येता.
२ તું આવે છે, તમે આવો છો	तूं येतोस, तुम्ही येतां.
३ તે આવે છે, તેઓ આવે છે	तो येतो, ते येतात.
૪ હું લખું છું, અમે લખિએ છીએ	मी लिहितों, आम्ही लिहितों.
૫ તું લખે છે, તમે લખ્યો છે	तूं लिहितोस, तुम्ही लिहितां.
૬ તે લખે છે, તેઓ લખે છે	तो लिहितो, ते लिहितात.
૭ હું આવ્યો, અમે આવ્યા	मी आलों, आम्ही आलों.
૮ તું આવ્યો, તમે આવ્યા	तूं आलास, तुम्ही आलांत.
૯ તે આવ્યો, તેઓ આવ્યા	तो आला, ते आले.
૧૦ મેં લખ્યું, અમેં લખ્યું	म्यां लिहिलें, आम्ही लिहिलें.
૧૧ તેં લખ્યું, તમે લખ્યું	त्वां लिहिलें, तुम्हीं लिहिलें.
૧૨ તેણે લખ્યું, તેમણે લખ્યું	त्यानें लिहिलें, त्यांनीं लिहिलें.
૧૩ હું આવીશ, અમે આવીશું	मी येईन, आम्हीं येऊं.
૧૪ તું આવશે, તમે આવશો	तूं येशील, तुम्ही याल.
૧૫ તે આવશે, તેઓ આવશે	तो येईल, ते येतील.
૧૬ હું છું, અમે છીએ, છિયે	मी आहें, आम्हीं आहों.
૧૭ તું છે, તમે હોઓ છો	तूं आहेस, तुम्हीं आहांत.
૧૮ તે છે, તેઓ છે	तो आहे, ते आहेत.
૧૯ હું હોઉંછૂં, અમે હોઇએ છિયે	मी होतों, आम्हीं होतों.
૨૦ તું હોય છે, તમે હોઓ છો	तूं होतास, तुम्ही होतां.
૨૧ તે હોય છે, તેઓ હોય છે	तो होता, ते होतात.
૨૨ હું કાલે બજારમાં ગયો હતો	मी काल बाजारांत गेलों होतों.
૨૩ છોકરાઓ ચોપડી વાંચી રહ્યા છે	मुलांचें पुस्तकवाचन होऊन गेलें.
૨૪ મગનલાલ કામ કરે છે	मगनलाल काम करितो.
૨૫ બાપાના માથામાં દુખતું હતું	बापाचें डोकें दुखत होतें.
૨૬ બાપાનું માથું દુખતું હતું	,, ,, ,,
૨૭ આંધળાથી વંચાતું નથી	आंधळ्याला वाचतां येत नाहीं
૨૮ ભાઇને વાંચતાં આવડતું નથી	भावाला वाचतां येत नाहीं.
૨૯ કાકાને ગુજરાતી આવડે છે	काकाला गुजराती येतें.
૩૦ છોકરાએ પાઠ મોઢે કીધા	मुलानें धडे तोंडपाठ केले.

૩૧	તારે છાનામાના બેસી રહેવું	त्वां गुपचूप बसून रहावें.
૩૨	એ કોણુ બોલ્યો ?	हा कोण बोलला ?
૩૩	એવું નબળું ભાષણુ આપણા મ્હોમાંથી કેમ નિકળે ?	असें निंद्य भाषण आपल्या तोंडांतून कसें निघेल ?
૩૪	પરમેશ્વરની કૃતીનો દેખાવ જોવાને માટે રસીલા માણુસો વરસાદમાં પણુ ફરે છે	परमेश्वराच्या कृतीचा देखावा पहाण्याकरितां गुणज्ञ मनुष्यें पावसांत पण फिरतात.
૩૫	મારા બાપાએ એક બળદની જોડને બે કાળી ગાયો આ મોસમમાં લીધાં	माझ्या बापानें एक बैलाची जोडी आणि दोन काळया गाई या हंगामांत घेतल्या.
૩૬	તોફાની છોકરાની ઉપર માબાપનું હેત રહેતું નથી	खोडकर मुलां (च्या) वर आईबापाचें प्रेम असत नाहीं.
૩૭	પરમેશ્વરે માણુસને સારૂં નઠારૂં જાણુવાની શક્તી તથા પોતાના વિચાર જણુાવવાને માટે વાચા આપેલી છે	परमेश्वरानें मनुष्याला चांगलें वाईट जाणण्याची शक्ती आणि स्वतांचे विचार कळविण्याकरितां वाचा दिली आहे.
૩૮	બરાબર વખતે વરસાદ આવે તો વરસમાં બે પાક પાકે	बरोबर वेळेला पाऊस आला तर वर्षांत दोन पिकें पिकतील.
૩૯	વિદ્વાન પુરૂષની આપણુને ખોટ છે.	विद्वान पुरुषांची आपणांस उणीव आहे.
૪૦	સમુદ્રમાં બેવાર ભરતી ઓટ થાય છે	समुद्रांत दोनवेळ भरती ओहटी होते.
૪૧	જે વડે માણુસ બોલીને કે લખીને પોતાના વિચાર એક બીજાને જણાવે છે તે ભાષા	जिच्यायोगानें मनुष्य, बोलून किंवा लिहून स्वतांचे विचार, एकमेकांस कळवितात ती भाषा.
૪૨	માણુસની વાણીમાંથી થતાં સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ તે અક્ષર	मनुष्याच्या वाणीतून होणारा स्पष्ट उच्चार तें अक्षर,
૪૩	એક કે વધારે અક્ષર મળ્યાથી કંઇ અર્થ સમજાય તેને શબ્દ કહીએ	एक किंवा जास्त अक्षरें मिळून कांहीं अर्थ समजेल त्यास शब्द म्हणावें.
૪૪	જેની સાથે બીજો અક્ષર મળેલો ન હોય તે મૂળાક્ષર	ज्याशीं दुसरें अक्षर मिळालें नसेल तें मूळाक्षर
૪૫	જેનો ઉચ્ચાર બીજાની મદદ વગર થાય છે તે સ્વર	ज्याचा उच्चार दुसऱ्याच्या मदतीशिवाय होतो तो स्वर.
૪૬	જેનો ઉચ્ચાર સ્વરની મદદ વગર થતો નથી ત્યારે તે વ્યંજન	ज्याचा उच्चार स्वराच्या मदतीवांचून होत नाहीं तें व्यंजन.
૪૭	જ્યારે બે કે વધારે વ્યંજન એકઠા થાય છે અને તેમની વચ્ચે કોઇ સ્વર હોતો નથી ત્યારે તેને જોડાક્ષર કહે છે	जेव्हां दोन किंवा अधीक व्यंजनें एकत्र होतात आणि त्याच्यामध्यें कोणी स्वर नसतो तेव्हां त्यास जोडाक्षर म्हणतात.

૪૮ જે શબ્દ વડે પ્રાણી પદાર્થ વગેરે ઓળખાય છે તે નામ	ज्या शब्दाच्या योगानें प्राणी, पदार्थ वगैरे ओळखिले जातात, तें नाम.
૪૯ જે શબ્દ નામને ઠેકાણે વાપરવામાં આવે છે તે સર્વનામ	जो शब्द नामाचे ठिकाणीं वापरण्यांत येतो, तें सर्वनाम.
૫૦ બીજા શબ્દનો ગુણ, સંખ્યા વગેરે દેખાડે છે તે વિશેષણ	दुसऱ्या शब्दाचा गुण, संख्या वगैरे दाखवितें तें विशेषण.
૫૧ અસ્તિ, સ્થિતિ, ગતિ વગેરે ક્રિયા દેખાડે છે તે ક્રિયાપદ	अस्ति, स्थिति, गति वगैरे क्रिया दाखवितें तें क्रियापद.
૫૨ પોતાના રૂપમાં કાંઇ વધઘટ ન થતાં જે મૂળ રૂપમાંજ રહે છે તે અવ્યય	स्वतःच्या रूपांत कांहीं फेरफार न होतां जें मूळ रूपांतच राहतें तें अव्यय.
૫૩ જે અવ્યય ક્રિયાપદનો ગુણ બતાવે છે તે ક્રિયાવિશેષણ	जें अव्यय क्रियापदाचा गुण दाखवितें तें क्रियाविशेषण.
૫૪ જે અવ્યય નામને જોડાઇને તેનો બીજા શબ્દ સાથેનો સંબંધ દેખાડે છે તે શબ્દયોગી	जें अव्यय नामाशीं जोडलें जाऊन त्याचा इतर शब्दाबरोबरचा संबंध दाखवितें तें शब्दयोगी.
૫૫ જે અવ્યય બે શબ્દ કે વાકયને જોડે છે તે ઉભયાન્વયી	जें अव्यय दोन शब्द किंवा वाक्यें यांस जोडतें तें उभयान्वयी.
૫૬ મનમાં હરખ, શોક ઉપજ્યાથી જે શબ્દ બોલાય છે તે કેવળપ્રયોગી અવ્યય	मनामध्यें हर्ष, शोक उत्पन्न झाल्यानें जो शब्द बोलला जातो तें केवलप्रयोगी अव्यय
૫૭ કોઇ એકજ પદાર્થ, પ્રાણી કે સ્થળનું ખાસ નામ તે વિશેષ નામ	कोणी एकाद्या पदार्थ, प्राणी किंवा स्थळाचें विशिष्ट नाम तें विशेषनाम.
૫૮ આખા વર્ગને કે તેમાંના એક એકને સરખી રીતે લાગુ પડે તે સામાન્ય નામ	सबंध वर्गास किंवा त्यांतील प्रत्येकास सारख्या रीतीनें लागू पडतें तें सामान्य नाम.
૫૯ ગુણ, ક્રિયા વગેરેનો ભાવ દેખાડનાર નામ તે ભાવવાચક	गुण, क्रिया वगैरेचा भाव दाखविणारें नाम तें भाववाचक.
૬૦ જે નામને "કેવો" લાગી શકે તેની નરજાતિ	ज्या नामास "કેવો" (हा शब्द) लागू शकतो त्याची नरजाती (पुल्लिंग.)
૬૧ જે નામને "કેવી" લાગી શકે તેની નારિ જાતિ	ज्या नामास "કેવી" लागू शकतो त्याची नारी जाती. (स्त्रीलिंगी.)
૬૨ જે નામને "કેવું" લાગી શકે તેની નાન્યતર જાતિ	ज्या नामास "કેવું" लागतें, त्यास नान्यतर जाती. (नपुंसकलिंगी.)

૬૩ કોઈ પ્રાણી કે પદાર્થ એક છે કે વધારે એ જેથી જણાય તેને વચન કહે છે	कोणी प्राणी किंवा पदार्थ एक आहे किंवा जास्ती हें ज्या योगानें समजतें त्याला वचन म्हणतात.
૬૪ નામકે સર્વનામનો બીજા શબ્દ સાથેનો સંબંધ બતાવવાને જુદા જુદા પ્રત્યયો લાગવાથી તેના જે રૂપ થાય છે તેને વિભક્તિ કહે છે.	नाम किंवा सर्वनामाचा इतर शब्दांशीं संबंध दाखविण्याकरितां निरनिराळे प्रत्यय लागल्यानें त्या नामांचीं जीं रूपें होतात त्यांस विभाक्ति म्हणतात.
૬૫ તે સુરતનો રહીશ છે તમે કયાના?	तो सुरतेचा रहिवाशी आहे, तुम्ही कोठले ?
૬૬ ગાયને ચાર પાય અને એક પુછડી હોય છે	गाईला चार पाय आणि एक शेंपूट असतें.
૬૭ તમે શી ન્યાત છો, બ્રાહ્મણ કે રજપુત?	तुमची जात काय, ब्राह्मण किंवा रजपूत ?
૬૮ ગાય કરતાં ભેંસ વધારે દૂધ દે છે	गाईपेक्षां म्हैस जास्त दूध देते.
૬૯ તમારા હાથમાં શું છે, ચપ્પુ કે અસ્તરો કે સૂડી	तुमच्यां हातांत काय आहे. चाकू किंवा किंवा वस्तरा किंवा आडकित्ता.
૭૦ મારા ઘર પછવાડે કુવો છે	माझ्या घराच्या मागें विहीर आहे.
૭૧ આવો છોકરાં હું તમને વરસાદનું ગીત ગાતાં શીકવું	मुलानो या, मी तुम्हाला पावसाचें गाणें गावयास शिकवितों.
૭૨ એક પટેલને ત્યાં બળદની જોડ હતી	एका पाटलाच्या घरीं बैलाची जोडी होती.
૭૩ હું મારા ચાકર સાથે ગાંધીની દુકાને ગયો હતો	मी माझ्या चाकरासह वाण्याच्या दुकानीं गेलों होतों.
૭૪ કુવામાં દેડકું છે.	विहिरींत बेडूक आहे.
૭૫ એક સુથાર મને બજારમાં મળ્યો	एक सुतार मला बाजारांत भेटला.
૭૬ ચાકર ઉભો થયો	चाकर उभा राहिला.
૭૭ મારી બેન ખુરશીપર બેઠી છે	माझी बहीण खुर्चीवर बसली आहे.
૭૮ એક છોકરો બરણીમાં હાથ ઘાલી મૂઠો ભરીને બોર કાઢતો હતો	एक मुलगा बरणींत हात घालून बचक भरून बोरें काढीत होता.
૭૯ અંગુઠાને એક વેઢો છે પણ આંગળીઓને બે હોય છે	आंगठ्याला १ सांधा आहे; पण बोटांना दोन असतात.
૮૦ આ તો મેહેતાજી છે પણ છોકરાં ક્યાં ગયાં? વાડીમાં?	हे तर गुरुजी आहेत ! पण मुलें कोटें गेलीं, बागेंत ?
૮૧ દોડ, દોડ, આપણો એક સાથી પાણીમાં પડયો	धांव धांव आपला एक सोबती पाण्यांत पडला.
૮૨ હું શું કરૂં, મને તો તરતાં આવડતું નથી, માટે લાચાર છું	मी काय करूं, मला तर पोहतां येत नाहीं, करितां लाचार आहे.

૮૩ વહાણમાનાં ત્રણ ઘેટાં ડુબી મુઆં	जहाजांतील तीन मेंढरें बुडून मेलीं.
૮૪ તેના વાડામાં ગાયો, ભેંસો વાછરડાં તથા હરણ જોયા	त्यांच्या आंगणांत गाई, म्हशी, वासरें आणि हरणें पाहिलीं.
૮૫ તે મારો ભાઇ છે	तो माझा भाऊ आहे.
૮૬ મારા હાથમાં ત્રણ વટાણા છે	माझ्या हातांत तीन वाटाणे आहेत.
૮૭ તમારા ભાઇની ચોપડીઓ બધી ફાટી ગઇ છે, બંધાવવા કેહેજો	तुमच्या भावाचीं पुस्तकें सर्व फाटून गेलीं आहेत, बांधविण्यास सांगा.
૮૮ તમારી બેનનું આ ઘરેણું નક્કર નથી, પોલું છે	तुमच्या बहिणीचा हा दागीना भरीव नाहीं, पोकळ आहे.
૮૯ તમે મારી પાટી મેજઉપરથી ખસેડીને પાડી નાખી	तुम्ही माझी पाटी मेजावरून ओढून पाडून टाकिली.
૯૦ મારે નદીપાર જવાનેવાસ્તે તમારી હોડી જોઇએ છે	मला नदीपार जाण्याकरितां तुमची होडी पाहिजे.
૯૧ મારો ભત્રીજો તથા ભત્રીજી બેઉ નિશાળે જાય છે	माझा पुतण्या आणि पुतणी दोघेही शाळेंत जातात.
૯૨ ચકલો લાવ્યો ચોખાનો દાણો અને ચકલી લાવી દાળનો દાણો	चिमण्यानें आणिला तांदुळाचा दाणा आणि चिमणीनें आणिला डाळीचा दाणा.
૯૩ તમારૂં નામ શું ને અટક શી	तुमचें नांव काय व उपनांव काय. ?
૯૪ આ મારૂં કે તારૂં કે તેનું કે તેમનું	हें माझें कीं, तुझें कीं, त्याचें कीं, त्यांचें ?
૯૫ આ મારી બેનની છોડી છે ને આ છોકરો પણ તેનોજ છે	ही माझ्या बहिणीची मुलगी आहे. आणि हा मुलगा पण तिचाच आहे.
૯૬ મારા એક દોસ્તદારે બે નવા ખડિયા તથા બે કલમ મોકલી આપી છે, તમને દેખાડું ?	माझ्या एका स्नेह्यानें दोन नव्या दौती आणि दोन लेखण्या पाठवून दिल्या आहेत, तुम्हाला दाखवूं ?
૯૭ દરજી પાસેથી કપડાં સિવડાવ્યાં	शिंप्याकडून कपडे शिवविले.
૯૮ તમારે ચપ્પુ બુઠ્ઠો થયો છે	तुमचा चाकू बोथट झाला आहे.
૯૯ મારો ડગલો નવા જેવો છે પણ પાઘડી ફાટી ગઇ છે	माझा आंगरखा नव्या सारखा आहे; पण पागोटें फाटून गेलें आहे.
૧૦૦ ગજવામાંથી બે અડધાં ખોવાયાં	खिशांतून दोन अधेल्या हरवल्या.
૧૦૧ મોડો ગયો તેથી તક ખોવાઇ	उशीरा गेलों त्यामुळें संधी गेली.
૧૦૨ વખતસર સુવું ને વખતસર જાગવું એ સુખનું મૂળ છે	वक्तशीर निजणें आणि वक्तशीर उठणें हें सुखाचें मूळ आहे.
૧૦૩ જરા બેસો તો ખરા	जरा बसा तर खरें.

૧૦૪	હું તો તમારૂં કહ્યું ખરૂં માનીને ગયો અને છેતરાયો	मी तर तुमचें सांगणें खरें मानून गेलों आणि फसलों (गेलों.)
૧૦૫	પણ પેલી કેમ છેતરાઈ	पण ती कशी फसली (गेली.)
૧૦૬	તે તો ભગવાન જાણે	तें तर भगवान् जाणें.
૧૦૭	વારૂં, બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો	बरें, बोललें चाललें माफ करा.
૧૦૮	હું સુરત રહેવા આવ્યો છું	मी सुरतेंत रहाण्यास आलों.
૧૦૯	નાસકથી સુરત આઘું નથી	नासिकाहून सुरत लांब नाहीं.
૧૧૦	મને આ ગામમાં ગમતું નથી	मला या गांवांत करमत नाहीं.
૧૧૧	અહાયા આવ્યાને કેટલાં વરસ થયાં તે મને કહેશો?	येथें आल्यास किती वर्षें झालीं तें मला सांगाल !
૧૧૨	તેમાં શી અગવડ છે	त्यांत कांय गैरसोय आहे ?
૧૧૩	છોકરાની કેળવણીની સગવડ માટે હું અહીયાં પડી રહ્યો છું	मुलांच्या शिक्षणाच्या सोयीसाठीं मी येथें पडून राहिलों आहें.
૧૧૪	કાગડાની ચાંચ કાળી ને પોપટની રાતી હોય છે	कावळ्याची चोंच काळी व पोपटाची तांबडी असते.
૧૧૫	ગાય કરતાં ભેંસ જાડી છે	गाईपेक्षां म्हैस जाड आहे.
૧૧૬	કુતરા કરતાં બિલાડી ઉચ્ચાઇમાં ઓછી હોય છે	कुतऱ्यापेक्षां मांजर उंचींत कमी असते.
૧૧૭	મારીસાથે છેતરપિંડી રમવામાં તું ફાવશે નહી	माझ्याशीं फसवेगिरी करण्यांत तुला फावणार नाहीं.
૧૧૮	પહેલા ઘરનું છાપરૂં થયું પણ બીજાનું અધુરૂં છે	पहिल्या घराचें कौलार पुरें झालें पण दुसऱ्याचें अधुरें आहे.
૧૧૯	આ વાત પડતી મુકાય તેવી નથી માટે કાળજી રાખો	ही गोष्ट कानाआड टाकण्याची सारखी नाहीं करितां काळजी ठेवा.
૧૨૦	હું પોતેજ જઇશ	मी स्वतः जाईन.
૧૨૧	તે પોતે આવી હતી	ती स्वतः आली होती.
૧૨૨	તમે આ લાકડી લાવ્યા	तुह्मी ही काठी आणिली.
૧૨૩	કુતરો હાડકું લાવ્યો	कुत्र्यानें हाडूक आणिलें.
૧૨૪	હું ઘી લાવ્યો	म्यां तूप आणिलें.
૧૨૫	મારી બૈરી લાડુ લાવી	माझ्या बायकोनें लाडू आणिले.
૧૨૬	આવું નઠારૂં શાક કોણ લાવ્યું	अशी खराब भाजी कोणी आणिलें.
૧૨૭	ઘોડાવાળો ગાડી લાવ્યો	घोडेवाल्यानें गाडी आणिली.
૧૨૮	જાસુસો ખબર લાવ્યા	जासुदांनीं बातमी आणिली.

૧૨૯	તે શું કરે છે તે મને ખબર નથી	तो काय करतो तें मला माहीत नाहीं.
૧૩૦	તેઓ એક બીજાને ચાહતા નથી, તમે જાણો છો !	ते एकमेकांना चाहत नाहींत, तुह्मी जाणतां !
૧૩૧	ગામનાં બધાં છોકરાં એક બીજાને પત્થર મારવા લાગ્યા	गांवचीं सर्व मुलें एकमेकांना दगड मारूं लागलीं.
૧૩૨	આજે ઘણો વરસાદ પડે છે	आज पाऊस फार पडतो.
૧૩૩	ત્યાં થોડા છોકરાં રમતા હતા માટે હું જોવા બેઠો	तेथें थोडे मुलगे खेळत होते ह्मणून मी पाहण्यास बसलों.
૧૩૪	તમે કેટલીવાર જોતાં બેઠાં, સાંજસુધી	तुह्मी किती वेळ पाहत बसलांत, सायंकाळ पर्यंत.
૧૩૫	પોર તમે જે ઝાડ રોપ્યાં હતાં તે બધાં જીવતાં છે ?	गतसालीं तुह्मीं जीं झाडें लाविलीं तीं सर्व जिवंत आहेत ?
૧૩૬	મારાં બધાં લુગડાં કાદવથી ખરાબ થયાં	माझे सर्व कपडे चिखलानें खराब झाले.
૧૩૭	કેમ, પગ લપસીને પડયા !	कां, पाय सरकून पडलांत !
૧૩૮	તમે જે બધું કર્યું તે કબૂલ કરો	तुह्मी जें जें केलें तें कबूल करा.
૧૩૯	ભરવાડે બધી સારી ભેંસ વેચી નાખી	धनगरानें सर्व चांगल्या म्हशी विकून टाकल्या.
૧૪૦	રોટલા બળી ગયા	भाकऱ्या जळून गेल्या.
૧૪૧	ગાય ઘાસ ખાય છે	गाय गवत खाते.
૧૪૨	આખા ગામનાં માણસ બહાર જોવા નિકળ્યાં હતાં	सबंध गांवांतील माणसें बाहेर पाहण्याकरितां निघालीं होतीं.
૧૪૩	ચાર વાગે બધા નિશાળીઆ પોતપોતાને ઘેર ગયા	चार वाजतां सर्व शाळेंतील मुलें आपापल्या घरीं गेलीं.
૧૪૪	પોતપોતાની ચોપડીમાં જુઓ	आपापल्या पुस्तकांत पहा.
૧૪૫	આ બેએ તો એક બીજાની ચોપડી લીધી	या दोघांनीं तर एकमेकांचें पुस्तक घेतलें.
૧૪૬	થોડા વરસાદ પડે તો સારૂં	थोडा पाऊस पडेल तर बरें.
૧૪૭	તમે વાચ્યું છે તે બધું મને કહો	तुम्हीं वाचलें तें सर्व मला सांगा.
૧૪૮	ભણવાનો આવો સારો લાગ તમને કદી ફરીને મળવાનો નથી	शिकण्याची इतकी चांगली संधी तुह्माला फिरून कधी मिळावयाची नाहीं.
૧૪૯	તમારી જેટલી કાળજીથી લખેલા પાઠ થોડાજ જોઉં છું	तुमच्या इतक्या काळजीनें लिहिलेले धडे (मी) थोडेच पहातों.
૧૫૦	આવડાં રાજ્યો ઘણા થોડા છે	एवढालीं राज्यें फार थोडीं आहेत.

૧૫૧ તમે મને એટલુંજ આપો છો ?	तुम्ही मला इतकेंच देतां ?
૧૫૨ એવડો લાંબો પાઠ મેં આજજ લખ્યો તેથી આટલું મોડું થયું	एवढा लांब धडा मी आजच लिहिला म्हणून इतका उशीर झाला.
૧૫૩ આવી વાત મે આજજ સાંભળી	अशी गोष्ट मी आजच ऐकली.
૧૫૪ આટલી ઉતાવળથી ચાલીએ તો વેહેલું પહોંચાય	इतक्या उतावळीनें चाललें तर लवकर पोंहचवेल.
૧૫૫ એટલું મોટું લાકડું હું માગતો નથી, નાનું આપો	इतकें मोठें लांकूड मी मागत नाहीं, लहान द्या.
૧૫૬ છોકરાને એવી રીસ ચઢી કે તે પીરસેલી થાળી પડતી મુકીને એક ખુણે જઈ રોવા બેઠો	मुलाला इतका राग आला कीं तो वाढलेलें ताट तेथेंच टाकून एका कोपऱ्यांत जाऊन रडण्यास (रडत) बसला.
૧૫૭ લાકડી કેવડી હતી !	काठी केवढी होती ?
૧૫૮ અમે કહ્યું તેવડું તેનું કુટુંબ હતું	आम्हीं सांगितलें तेवढें त्याचें कुटुंब होतें.
૧૫૯ મારા જેટલા તેને દીકરા નથી	माझ्या इतके त्याला मुलगे नाहींत.
૧૬૦ તમારો બળદ કેવડો છે ?	तुमचा बैल केवढा आहे ?
૧૬૧ આના જેવડો છે ?	याच्या एवढा आहे ?
૧૬૨ તમારો ઘોડો કેવો છે ?	तुमचा घोडा कसा आहे ?
૧૬૩ તમારી આના જેવી કલમ છે ?	तुमची याच्या सारखी लेखणी आहे ?
૧૬૪ મારી પાસે તો એવી નથી	माझ्याजवळ तर अशी नाहीं.
૧૬૫ આના કરતાં પેલો છોકરો સારો છે	याच्यापेक्षां तो मुलगा चांगला आहे.
૧૬૬ આ બેમાનું કયું વધારે ખોટું છે ?	या दोहोंपैकीं कोणतें जास्त खोटें आहे ?
૧૬૭ આ બધામાં કોણ આગળ છે ?	या सर्वांत कोण पुढें आहे. ?
૧૬૮ આ અજાયબ જેવી વાત છે	ही आश्चर्याची गोष्ट आहे.
૧૬૯ આ છોડી રૂપાળી છે	ही मुलगी सुंदर आहे.
૧૭૦ તેની બેહેન વધારે રૂપાળી છે	तिची बहीण अधिक सुंदर आहे.
૧૭૧ બકરાં કરતાં ઘેટાં ગરીબ હોય છે	बकऱ्यापेक्षां मेंढरें गरीब असतात.
૧૭૨ રાત પડી જવાની બીકથી તે છોકરો વધારે જલદીથી ચાલ્યો	रात्र पडण्याच्या भीतीनें तो मुलगा अधिक जलदीनें चालूं लागला.
૧૭૩ આળસું થવું એ ખરાબ છે	आळशी होणें हें खराब होय.
૧૭૪ ત્યાર પછી નિશાળમાં અગાઉ કરતાં કજીઆ તંટા ઓછા થયા	त्यानंतर शालेमध्यें पहिल्यापेक्षां तंटेबखेडे कमी झाले.
૧૭૫ કંજુસ માણસ જેમ વધારે મળે છે તેમ વધારે લોભી થાય છે	कंजूस मनुष्य जों जों जास्ती मिळते तों तों जास्त लोभी होतो.

૧૭૬ તમે મારી પાસે બેસો અહિંથી ખસતા ના	तुम्ही माझ्याजवळ बसा तेथून हालूं नका.
૧૭૭ તેવા કામમાં મેહનત લેવામાં કંઈ માલ નથી	तशा कामांत मेहनत घेण्यांत कांहीं हशील नाहीं.
૧૭૮ મારો નાનો ભાઈ મારા સરખો છે તે એટલામાંજ આવી પુગશે	माझा धाकटा भाऊ माझ्यासारखा आहे तो इतक्यांतच येऊन पोंहचेल.
૧૭૯ તે વખતે તે બહુ ઘરડો થઇ ગયેલો હતો તેથી ન ઓળખાયો	त्या वेळीं तो फार म्हातारा होऊन गेला होता त्यामुळें ओळखला गेला नाहीं.
૧૮૦ આ કલમ ટુંકી છે	ही लेखणी आंखूड आहे.
૧૮૧ જુઠું બોલવું એ કરતાં ન બોલવું ઘણું સારૂં	खोटें बोलण्यापेक्षां मुळींच न बोलणें फार चांगलें.
૧૮૨ કોઈ આવશે તો બેસાડી મુકજો, હું હમણાં આવું છું	कोणी आलें तर बसवून ठेवा मी आतां येतों.
૧૮૩ આ વરસે ઘર ધોળાવ્યું નથી	या वर्षी घरास चुना दिला नाहीं.
૧૮૪ આવું મોટું ઘર કેટલે ખરચે બંધાય તે કેહેવાડજો	एवढें मोठें घर किती खर्चांत बांधलें जाईल, तें सांगून पाठवा.
૧૮૫ મે ચોપડી બંધાવી	मी पुस्तक बांधविलें.
૧૮૬ છોકરા પાસેથી લખાવ્યું	मुलांकडून लिहविलें.
૧૮૭ પડોસી પાસેથી કાગળ વંચાવ્યો, મને આવડતું નથી	शेजाऱ्याकडून कागद वाचविला; मला येत नाहीं.
૧૮૮ મારે સારૂ બે પૈસાનું શાક મંગાવજો, ભુલતા ના	माझ्यासाठीं दोन पैशाची भाजी मागवा, विसरूं नका.
૧૮૯ ઘણું બોલ્યા, હવે બેસો	फार बोललांत आतां बसा.
૧૯૦ કેમ ઉતાવળ કરો છો, વખત ઘણો છે, બોલવા દો	कां घाई करितां, वेळ पुष्कळ आहे, बोलूं द्या.
૧૯૧ પાટિયું મારા કામનું નથી	फळी माझ्या कामाची नाहीं.
૧૯૨ આવો લાંબો ને કઠણ શબ્દ પહેલી ચોપડીમાં ઘાલવો નહોતો	इतका मोठा आणि कठीण शब्द पहिल्या पुस्तकांत घालावयाचा नव्हता.
૧૯૩ આ છોકરો જાણે છે કે તેની બેન નિશાળે જવાજેવડી નથી	या मुलाला ठाऊक आहे कीं त्याची बहीण शाळेंत जाण्यासारखी (एवढी)नाहीं.
૧૯૪ આ પત્થર હાથે ઉપાડવા જેવડો નથી	हा दगड हातानें उचलण्यासारखा (एवढा) नाहीं.

૧૯૫	તમારી પાસે ઘણી ચોપડી છે, એટલી બધીને શું કરશો?	तुमच्या जवळ पुष्कळ पुस्तकें आहेत, इतक्यांचें काय कराल?
૧૯૬	તમારી ઉમર ઘણી નાની	तुमचें वय फार लहान.
૧૯૭	છોકરાઓએ રમવામાં ઘણોજ વખત ગુમાવવો એ ખોટું છે	मुलांनीं खेळण्यामध्यें फारच वेळ घालवावा, हें वाईट आहे.
૧૯૮	તમારે ઘેર થઇને હું જઇશ	तुमच्या घरावरून मी जाईन.
૧૯૯	ગાડી કલ્યાણ થઇને પૂને જશે	गाडी कल्याणावरून पुण्यास जाईल.
૨૦૦	મેજ ઉપર થઇને હું કુદી પડયો	मेजावरून मी उडी मारिली.
૨૦૧	સરકારી કામે જશો તો જવા આવવાનો ખરચ મળશે	सरकारी कामाकरितां जाल तर जाण्यायेण्याचा खर्च मिळेल.
૨૦૨	જમણી ગમ પગથી આવે તે પકડજો ને પછી સીધાં જજો	उजव्या बाजूस पायवाट येईल ती धरा व नंतर समोर जा.
૨૦૩	મને મુંબઇ ગયાને ત્રણ મહિના થયા, તમને ખબર છે?	मला मुंबईस गेल्यास तीन महिने झाले, तुह्मांस ठाऊक आहे?
૨૦૪	તમને જોયાને ઘણા દહાડા થયા	तुह्माला पाहिल्यास फार दिवस झाले.
૨૦૫	આજ સાડાત્રણ વરસ થયાં અંગ્રેજી શીખું છું	आज साडेतीन वर्षें झालीं (मी) इंग्रजी शिकत आहे.
૨૦૬	દશ વરસ ઉપર હું સુરત આવ્યો	दहा वर्षांपूर्वीं मी सुरतेस आलों.
૨૦૭	મુંબઇ છોડયાને મને પંદર વરસ થયાં, તમને કેટલાં?	मंबई सोडल्याला मला पंधरा वर्षें झालीं, तुह्माला किती?
૨૦૮	લગભગ તેટલાંજ થયાં હશે	सुमारें तितकींच झालीं असतील.
૨૦૯	બેઠાં બેઠાં તમે શાનો વિચાર કરો છો?	बसल्या बसल्या तुह्मी कशाचा विचार करितां?
૨૧૦	છોકરાને રમાડ, રડાવતો ના	मुलाला खेळव, रडवूं नको.
૨૧૧	તળાવમાં તરે છે	(तो) तलावांत पोहतो.
૨૧૨	જુવો કેટલાં ઘેટાં ખેતરમાં ચરે છે	पहा किती मेंढरें शेतांत चरत आहेत!
૨૧૩	બેઠાં બેઠાં શી વાત કરો છો?	बसल्या बसल्या काय गोष्टी करीत आहां?
૨૧૪	રોજ એક પાઠ કરૂં છું	(मी) रोज एक धडा करतों.
૨૧૫	હું રસ્તાપર ચાલતો હતો ત્યારે મેં તેને જોયો	मी रस्त्यानें चालत होतों तेव्हां मी त्याला पाहिलें.
૨૧૬	તમે ચાકરને કયારે મોકલ્યો?	तुह्मीं चाकराला केव्हां पाठविलें?
૨૧૭	તેણે ચોરને પકડયો	त्यानें चोराला पकडिलें.
૨૧૮	ચાલો, દશ થયા, મોડું થશે	चला १० वाजले उशीर होईल

૨૧૯	મારી ઘડિયાળમાં તો ફકત સાડા-નવ વાગ્યા	माझ्या घड्याळांत तर फक्त साडे नऊ वाजले.
૨૨૦	ત્યારે તમારી ઘડિયાળ બહુ મોડીછે	तर मग तुमचें घड्याळ फार मार्गे आहे.
૨૨૧	ના રે, તમારીજ વેહેલી હશે !	नाहींहो, तुमचेंच पुढें असेल !
૨૨૨	આ ઘર મારૂં પોતીકું નથી ભાડે રાખ્યું છે	हें घर माझें स्वताःचें नाहीं भाड्यानें टेविलें आहे.
૨૨૩	કેટલું ભાડું આપવું પડે છે !	किती भाडें द्यावें लागतें !
૨૨૪	મારા કાકાએ આખો જન્મારો વેપારમાં કહાડ્યો છે	माझ्या काकानें सर्व जन्म व्यापारांत काढिला आहे.
૨૨૫	હવે માંદો પડ્યો તેથી મેલી દીધો	हल्लीं आजारी पडला म्हणून सोडून दिला.
૨૨૬	તેને શું થાય છે ?	त्याला काय होत आहे ?
૨૨૭	આંખે દેખાતું નથી	डोळ्यानें दिसत नाहीं.
૨૨૮	ત્યારે વેપાર કોણ ચલાવશે !	तर मग व्यापार कोण चालवील !
૨૨૯	ભણવાનું પડતું મુકીને હું વેપારમાં પડવાનો છું	शिकण्याचें सोडून देऊन मी व्यापारांत पडणार आहे.
૨૩૦	છ વાગ્યા પહેલાં હું વાડીમાં અડધો કલાક ફરૂં છું	सहा वाजण्यापूर्वी मी बागेंत अर्धा तास फिरत आहे.
૨૩૧	કાલે તમે મારે ત્યાં આવ્યા તે પહેલાં હું વાડીમાં ફરતો હતો	काल तुम्ही माझ्या एथें आलांत तत्पूर्वी मी बागेंत फिरत होतों.
૨૩૨	મારૂં કામ અપૂરૂં રહ્યું	माझें काम अधुरें राहिलें.
૨૩૩	જે નામને પ્રત્યય લગાડતાં છેડાના સ્વરમાં વિકાર થાયછે તે વિકારી નામ	ज्या नामाला प्रत्यय लागतांना अंत्य स्वराला विकार होतो तें विकारी नाम.
૨૩૪	જેને વિકાર થતો નથી તે અવિકારી	ज्याला विकार होत नाहीं तें अविकारी.
૨૩૫	જેને ત્રિજાતીદર્શક ઓ, ઇ, ઊં પ્રત્યય લાગે છે તે વિકારી વિશેષણ	ज्याला त्रिजातीदर्शक ओ, ई, ऊ प्रत्यय लागतात तीं विकारी विशेषण.
૨૩૬	જે ત્રણે જાતીનાં નામની સાથે એકજ રૂપમાં રહે છે તે અવિકારી વિશેષણ	जें तिन्ही जातीच्या नामाला एकच रूपानें राहतें (लागतें) तें अविकारी विशेषण.
૨૩૭	નામનો ગુણ બતાવનારાં વિશેષણ તે ગુણવાચક	नामाचा गुण दाखविणारीं विशेषणें तीं गुणवाचक.
૨૩૮	સંખ્યા બતાવનારાં તે સંખ્યાવાચક વિશેષણ	संख्या दाखविणारीं तीं संख्यावाचक विशेषणें.
૨૩૯	ક્રમ બતાવનારાં તે ક્રમવાચક	क्रम दाखविणारीं तीं क्रमवाचक.

૨૪૦	સંખ્યાનો ભાગ બતાવનારાં તે સંખ્યાંશવાચક	संख्येचा भाग दाखविणारीं तीं संख्यांशवाचक.
૨૪૧	કેટલી વાર કે કેટલાગણું બતાવનારાં તે આવૃત્તીવાચક	किती वेळां किंवा कितीपट दाखविणारीं तीं आवृत्तिवाचक.
૨૪૨	બોલનાર પુરૂષ, જેની સાથે બોલે છે તે અને જે વિષે બોલે છે તેના નામને ઠેકાણે જે વપરાય તે પુરૂષ સર્વનામ	बोलणारा पुरुष, ज्याच्याशीं बोलतो व ज्याविषयीं बोलतो त्या नामाचें ऐवजीं जें वापरलें जातें तें पुरुष सर्वनाम.
૨૪૩	પુરૂષ સર્વનામની સાથે પોતાપણાનો અર્થ બતાવનાર તે સ્વાર્થ સર્વનામ	पुरुष सर्वनामाशीं आपलेपणाचा अर्थ दाखविणारें तें स्वार्थ सर्वनाम.
૨૪૪	પ્રશ્ન પુછવામાં વપરાય તે પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ	प्रश्न विचारण्यामध्यें वापरलें जातें तें प्रश्नार्थ सर्वनाम.
૨૪૫	કોઇ પ્રાણી કે પદાર્થને બીજાથી જુદો કરીને બતાવે તે દર્શક સર્વનામ	कोणी प्राणी किंवा पदार्थ यांस दुसऱ्यापासून विभक्त करून दाखवितें तें दर्शक सर्वनाम.
૨૪૬	આગળ બોલાઇ ગયેલાં નામનું સંબંધી થઇ જે વપરાય તે સંબંધી સર્વનામ	पूर्वोक्त नामाचा संबंधी ह्मणून जें वापरलें जातें तें संबंधी सर्वनाम.
૨૪૭	જેમાં મોઘમપણાનો અર્થ રહે છે તે સામાન્યસર્વનામ	ज्यामध्यें मोघमपणाचा अर्थ असतो तें सामान्य सर्वनाम.
૨૪૮	ક્રિયાનો કરનાર તે કર્તા	क्रियेचा करणारा तो कर्ता.
૨૪૯	જેના ઉપર ક્રિયા થાય છે તે કર્મ	ज्याच्यावर क्रिया घडते तें कर्म.
૨૫૦	જેના કર્તાની ક્રિયા કર્તામાંજ રહે છે તે અકર્મક ક્રિયાપદ	ज्याच्या कर्त्याची क्रिया क्रियापदांतच राहते ते अकर्मक क्रियापद.
૨૫૧	જેનો કર્તા તેના ભાવાર્થમાંજ સમાયલો હોય છે તે ભાવકર્તૃક	ज्याचा कर्ता त्याच्या भावार्थामध्यें समाविष्ट (ज्याचा भाव तोच कर्ता) असतो तें भावकर्तृक.
૨૫૨	જેના કર્તાની ક્રિયા બીજા ઉપર લાગુ પડે છે તે સકર્મક	ज्याच्या कर्त्याची क्रिया दुसऱ्यावर लागू पडते तें सकर्मक.
૨૫૩	કોઇને કંઇ આપવું એવો અર્થ જેમાં રહેલો હોય તે પ્રદાયક	कोणास कांहीं देणें असा अर्थ ज्यांत असतो तें प्रदायक.

૨૫૪ કોઇને બીજી સ્થિતીમાં મુકવુ એવો અર્થ જેમાં રહેલો હોય તે કારક	कोणाचें स्थित्यंतर करणें असा अर्थ ज्यांत असतो तें कारक.
૨૫૫ ક્રિયાપદનું ટુંકું રૂપ જેને પ્રત્યયો લગાડાય તે ધાતુ	क्रियापदाचें ऱ्हस्व रूप ज्यास प्रत्यय लागतात तो धातु.
૨૫૬ ધાતુને એવી રીતે ફેરવીએ કે તેથી અર્થ ન બદલતાં ફકત વાકયનો મરોડ ફરે તેને ભેદ કહે છે	धातूस अशारीतीनें फिरविणें कीं त्यामुळें अर्थ न बदलतां फक्त वाक्याचा झोंक फिरेल, त्यास भेद म्हणतात.
૨૫૭ ધાતુને કાળ વગેરેના પ્રત્યયો લાગી જે રૂપ થાય છે તે મૂળ ભેદ	धातूस काळाचे वगैरे प्रत्यय लागून जें रूप होतें तो मूळ भेद.
૨૫૮ ધાતુનું રૂપ બદલાઇને તેમાં સહ્યાર્થ કે શકયાર્થ આવે તેને સહ્યભેદ કહે છે	धातूचें रूप बदलून त्यांत सह्य किंवा शक्यार्थ येतो त्यास सह्यभेद म्हणतात.
૨૫૯ કર્ત્તા બીજા પાસે ક્રિયા કરાવે ત્યારે પ્રેરક ભેદ	कर्ता दुसऱ्याकडून क्रिया करवितो तेव्हां प्रेरकभेद.
૨૬૦ કર્ત્તાના મનનો ભાવ જેથી જણાય તેને અર્થ કહે છે	कर्त्याच्या मना(चा)तील भाव जेणेंकरून जाणला जातो त्यास अर्थ म्हणतात.
૨૬૧ ક્રિયા થઇ, થાય છે કે થશે એટલુંજ જણાવે તે નિશ્ચયાર્થ	क्रिया झाली, होते किंवा होईल इतकेंच दाखवितो तो निश्चयार्थ.
૨૬૨ ક્રિયા થાય કે ન થાય એવો સંદેહ જણાવે છે તે સંશયાર્થ	क्रिया होईल कीं न होईल असा संशय दाखवितो तो संशयार्थ.
૨૬૩ કોઇ શરત ઉપર ક્રિયા થાય એવો અર્થ જણાવે તે સંકેતાર્થ	कांहीं अटीवर क्रिया होईल असा अर्थ दाखवितो तो संकेतार्थ.
૨૬૪ આજ્ઞા ઉપદેશ કે પ્રાર્થનાનો અર્થ જણાવે તે આજ્ઞાર્થ	आज्ञा, उपदेश किंवा प्रार्थनेचा अर्थ दाखवितो तो आज्ञार्थ.
૨૬૫ ક્રિયાપદ ઉપરથી સાધત થયેલા શબ્દો જેમાં ક્રિયા, નામ, વિશેષણ કે અવ્યયનો અર્થ આવે પણ કાળનો અર્થ આવે નહી તે કૃદંત	क्रियापदावरून साधलेले शब्द ज्यांत क्रिया, नाम विशेषण, किंवा अव्ययाचा अर्थ येतो; पण काळाचा येत नाहीं ते कृदंत.
૨૬૬ ક્રિયા વિષે બોલતાં તેમાં જે વખતનો અર્થ રહેલો હોય તેને કાળ કહે છે	क्रियेविषयीं बोलत असतां त्यांत ज्या वेळेचा अर्थ ध्वनित असतो त्यास काळ म्हणतात.
૨૬૭ ચાલુ વખતનો અર્થ જણાવે તે વર્તમાનકાળ	सद्यःकालाचा अर्थ दाखवितो तो वर्तमानकाळ.

૨૬૮ આગલા વખતનો અર્થ જણાવે તે ભૂતકાળ	गतकालाचा अर्थ दाखवितो तो भूतकाळ.
૨૬૯ આવતા વખતનો અર્થ જણાવે તે ભવિષ્યકાળ	येणाऱ्या कालाचा अर्थ दाखवितो तो भविष्यकाळ.
૨૭૦ જે ક્રિયાપદ મુખ્ય ક્રિયાપદની સાથે આવીને તેના અર્થમાં કે કાળમાં વધારો કરે છે તે સહાયકારક	जें क्रियापद मुख्य क्रियापदाबरोबर येऊन त्याच्या अर्थास किंवा काळास गौरव आणितें तें सहायकारक.
૨૭૧ જ્યારે વધારો થતો નથી પણ ફેરફાર થાય છે ત્યારે સંયુકત કહે છે	जेव्हां गौरव न होतां (अर्थात) फेरफार होतो तेव्हां संयुक्त म्हणतात.
૨૭૨ વર્તમાન, ભૂત ને ભવિષ્યકાળના અર્થમાં વધઘટ જણાવવાને જે બેવડાં રૂપ વપરાય છે તેને મિશ્રકાળ કહે છે	वर्तमान, भूत आणि भविष्यकाळाच्या अर्थांत न्यूनाधिक्य दाखविण्याकरितां जीं दुहेरी रूपें वापरलीं जातात त्यांस मिश्र काळ म्हणतात.
૨૭૩ નિયમીત પ્રત્યય લગાડયા વગર જેના ભૂતકાળના રૂપ સિદ્ધ થાય છે તેને અનિયમીત ક્રિયાપદ કહે છે	नियमित प्रत्यय लागल्यावांचून ज्याचीं भूतकाळचीं रूपें सिद्ध होतात त्यास अनियमित क्रियापद म्हणतात.
૨૭૪ જે ક્રિયાપદનાં બધા પ્રકારના રૂપ થતાં નથી તે અપૂર્ણ	ज्या क्रियापदाचीं सर्व प्रकारचीं रूपे होत नाहींत तें अपूर्ण.
૨૭૫ વાકયના કોઈ નામના રૂપપ્રમાણે ક્રિયાપદના રૂપનું ફરવું તેને પ્રયોગ કહે છે	वाक्यांतील एकाद्या नामाच्या रूपाप्रमाणें क्रियापदाचें रूप फिरणें त्यास प्रयोग म्हणतात.
૨૭૬ જે નામના રૂપપ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપ ફરે છે તે ક્રિયાનાથ	ज्या नामाच्या रूपाप्रमाणें क्रियापदाचें रूप फिरतें तें क्रियानाथ.
૨૭૭ જ્યારે કર્ત્તા તેજ ક્રિયાનાથ હોય છે ત્યારે કર્ત્તરીપ્રયોગ.	जेव्हां कर्ता तोच क्रियानाथ असतो तेव्हां कर्तरी प्रयोग.
૨૭૮ જ્યારે કર્મ ક્રિયાનાથ હોય છે ત્યારે કર્મણીપ્રયોગ	जेव्हां कर्म क्रियानाथ असतें तेव्हां कर्मणी प्रयोग.
૨૭૯ જ્યારે ક્રિયાપદનો ભાવ તેજ ક્રિયાનાથ હોય છે ત્યારે ભાવેપ્રયોગ	जेव्हां क्रियापदाचा भाव तोच क्रियानाथ असतो तेव्हां भावी प्रयोग.
૨૮૦ આ વર્ગમાં કેટલા છોકરા છે ?	या वर्गांत किती मुलगे आहेत ?
૨૮૧ જે છોકરો ચારે વિષયમાં પાસ થશે તેને ઉપલી વર્ગમાં મુકીશું	जो मुलगा चारही विषयांत पास होईल त्याला वरच्या वर्गांत घालूं.

૨૮૨ દરેક વિષયમાં ઓછામાં ઓછી પચ્ચાસ માર્ક મળવી જોઇએ	दरेक विषयांत कमींत कमी पन्नास मार्क मिळाले पाहिजेत.
૨૮૩ હુશિઆર છોકરાને એ કામ કંઇ ભારે નથી	हुशार मुलाला हें काम कांहीं कठीण नाहीं.
૨૮૪ કેટલાએક છોકરા એવા છે કે તેને તો અડધી માર્ક પણ મળવાની નથી	कित्येक मुलगे असे आहेत कीं त्यांना तर अर्धेपण मार्क मिळायाचे नाहींत.
૨૮૫ પૈસાદાર લોકોના છોકરા મગરૂર અને શોખીલા હોય છે	पैसादार लोकांचे मुलगे मगरूर व चैनी असतात.
૨૮૬ પેલો માણસ બીજાના જેવો લુચ્ચો કે લાલચુ નથી	तो (पलीकडचा) मनुष्य दुसऱ्यासारखा लुच्चा किंवा लालची नाहीं.
૨૮૭ કાલથી હું રોજ બે વાર તમારી વર્ગમાં આવીશ	उद्यापासून मी रोज दोन वेळ तुमच्या वर्गांत येईन.
૨૮૮ આ કોની ચોપડી છે	हें कोणाचें पुस्तक आहे ?
૨૮૯ આપની પાસે તે દહાડે વેચાતી લીધેલી તે	आपल्यापासून ते दिवशीं विकत घेतलें तें.
૨૯૦ આપણે એમાની બીજી કેટલી જોઇશું, જોઇએ તેટલી ગણીને મને કહો	आपणाला यांपैकीं आणखी किती लागतील, पाहिजे तितकीं मोजून मला सांगा.
૨૯૧ જે એવું કહે કે અમે નથી જાણુતા તેને તમારે ઉપર મોકલવા	जो असें सांगेल कीं आम्ही जाणत नाहीं, त्याला तुम्ही वर पाठवावें.
૨૯૨ તમારા એકલાથી ન થાય તો બીજાઓને લેતા જાવ	तुम्हा एकट्याच्यानें न होईल तर दुसऱ्यांनां घेऊन जा.
૨૯૩ એ કોણ છે તે શાથી જણાય ?	हें कोण आहे ते कशानें समजेल ?
૨૯૪ તે રમે છે	तो खेळतो.
૨૯૫ છોકરાંઓ દોડે છે	मुलें धांवतात.
૨૯૬ બૈરાંઓ ગાય છે	बायका गातात.
૨૯૭ હું પાનાં રમું છુ	मी पत्ते खेळतो.
૨૯૮ તમે એક સારૂ ગાયન ગાઓ	तुम्ही एक चांगलें गाणें गा.
૨૯૯ પેલા બધાઓ હસે છે	ते सर्वजण हंसतात.
૩૦૦ મને બહુ વાગ્યું	मला फार लागलें.
૩૦૧ હું કોનું ઓસડ કરૂં	मी कोणाचें औषध करूं.
૩૦૨ ચાલતું કામ અટકાવવું નહી	चालतें काम अटकावूं नये.
૩૦૩ થવાનું તે તો થશે	व्हावयाचें तें तर होईल.
૩૦૪ ગયો વખત સંભારવો નહી	गतकाल आठवूं नये.

३०५	હોનાર આગળ ડહાપણ ચાલતું નથી	होण्यान्या गोष्टीपुढें शहाणपण चालत नाहीं.
३०६	બોલાવવાનું કામ મારૂં નથી	बोलावण्याचें काम माझें नाहीं.
३०७	આંધળાને પણ લખતાં વાચતાં શિકવી શકાય	आंधळ्यालाही लिहिणें वाचणें शिकवितां येतें.
३०८	છાપેલાં પુસ્તકો વાચવાં સહેલાં પડેછે	छापलेलीं पुस्तकें वाचणें सोपें पडतें.
३०९	તે બોલવે ચાલાક છે	तो बोलून चलाख आहे.
૩૧૦	તે આવે મને સુખ થશે	तो आल्यास मला सुख होईल.
३११	તેઓ ચોપડી વાચી રહ્યા છે	त्यांचें पुस्तक वाचून झालें आहे.
३१२	તેણે એ વાત કહી દીધી હતી	त्यानें ही गोष्ट सांगून दिली होती.
३१३	તે પાઠ લખતો હોય તો ઉઠાડતા ના	तो धडा लिहीत असेल तर उठवूं नका.
૩૧૪	કાલે વહેલા આવજો	उद्यां लौकर या.
૩૧૫	તમે વાચ્યું હશે પણ મોઢે કર્યું નથી	तुम्ही वाचलें असेल पण तोंडी (तोंडपाठ) केलें नाहीं.
૩૧૬	કાલે કયારે આવવાના છો	उद्यां केव्हां यावयाचे आहांत.
૩૧૭	અમે આવ્યા હોઇએ તો ઠીક નહીં તો ચાલ્યા જજો	आम्ही आलों असलों तर बरें नाहींतर (तुम्ही) चालते व्हा.
૩૧૮	કાલે હું દુધપાકને પુરી જમ્યો હતો પણ પેટ ભરીને ખવાયું નહી તેથી આજે વહેલી રસોઇ કરાવી છે	काल मी दूधपाक व पुरी जेवलों होतों; पण पोट भरून खाववलें नाहीं; म्हणून आज लवकर स्वयंपाक करविला आहे.
३१९	તમારે જમવું હોય તો આવી જાઓ	तुम्हाला जेवणें असेल तर येऊन जा.
૩૨૦	તમારે માટે હું માળે આવતો હતો પણ કોઠા આગળ ઠોકર વાગી તે નીચે પડયો	तुमच्याकरितां मी माडीवर येत होतों पण कठड्याजवळ ठोकर लागली तों खालीं पडलों.
३२१	નહી તો પછી પસ્તાશો	नाहींतर पुढें पस्तावाल.
३२२	તમારી પાછળ આવ્યો	तुमच्यामागें आला.
३२३	વારૂં એમ તો એમ	बरें, असें तर असें.
३२४	ત્યારે તમે તો નહી આવવાના ?	तर मग तुम्ही तर नाहीं यावयाचे ?
३२५	હાલમાં જેમ છે તેમ રહેવા દો. આગળ થઇ રહેશે	हल्लीं जसें आहे, तसें राहूं या; पुढें होईल. (पुढचें पुढें).
३२६	તેણે જવું જોઇતું હતું	त्यानें जावयास पाहिजे होतें.
३२७	તેણે આ કામ કરવું હતું	त्यानें हें काम करावयास पाहिजे होतें.

૩૨૮ તેને દસ પુસ્તકો વાંચવાં પડ્યાં	त्याला १० पुस्तकें वाचावीं लागलीं.
૩૨૯ તમને જોઇને અમે બહુ ખુશી થઇશું	तुम्हाला पाहून आम्ही फार खुषी होऊं.
૩૩૦ તું ચોરી કરતો ના	तूं चोरी करूं नको.
૩૩૧ કાલે સૂરજ સહવારે પાંચ વાગે ઉગશે ને સાંજે આથમશે	उद्यां सूर्य सकाळीं पांच वाजतां उगवेल; व सायंकाळीं मावळेल.
૩૩૨ ગાળ દેશો તો મારે તમને સજા કરવી પડશે	शिवी द्याल तर मला तुम्हाला शिक्षा करावी लागेल.
૩૩૩ તમારો ઘોડો હું વેચાતો લઇશ, કેટલે આપશો	तुमचा घोडा मी विकत घेईन, केवढ्यां (त) स द्याल.
૩૩૪ તે કહે છે કે તમારો ઘોડો નહિ વેચાશે, પણ હું કહું છું કે તે વેચાયા વગર નહિ રહે	तो म्हणतो कीं, तुमचा घोडा विकला जाणार नाहीं पण मी म्हणतों कीं तो विकला गेल्याशिवाय राहणार नाहीं.
૩૩૫ જો અમને મદદ નહિ કરશો તો આ પાઠ વખતસર તૈયાર કરી શકીશું નહી	जर आम्हाला (तुम्ही) मदत करणार नाहीं तर हा धडा वक्तशीर (आम्ही) तयार करूं शकणार नाहीं (आमच्यानें करवणार नाहीं—होणार नाहीं).
૩૩૬ એની માએ ઘણું સમજાવ્યો પણ રોવાની ટેવ છોડી નહિ	याची आई पुष्कळ समजावी पण (तो) रडण्याची खोड सोडीना.
૩૩૭ કુતરો જેને દેખે તેને મસેને કરડવા જાય ને લાગ ફાવે કરડીએ ખાય	कुतरा ज्याला पाहतो त्याच्यावर भोंकतों, व डसण्यास जातो आणि संधी साधल्यास डसतोही.
૩૩૮ તેણે એવું કહ્યું હોય	त्यानें असें सांगितलें असेल (तर)
૩૩૯ તેણે ખેતર ખેડ્યું હશે	त्यानें शेत नांगरलें असेल.
૩૪૦ વરસાદ વરસતો ન હોય	पाऊस पडत असला (तर).
૩૪૧ વરસાદ વરસતો હશે	पाऊस पडत असेल.
૩૪૨ કાગળપર આડી લિટી ખેંચો	कागदावर आडवी रेघ ओढा.
૩૪૩ મારા બાપે કહ્યું કે નિશાળે છુટી થાય ત્યારે મારે પાંસરા ઘેર જવું	माझ्या बापानें सांगितलें कीं शाळे (त) ची सुटी झाली कीं मी तडक घरीं जावें.
૩૪૪ જો પાંદડા તોડો તો ઝાડ બગડશે	जर पानें तोडाल तर झाड बिघडेल.
૩૪૫ ઘોડા સારો હોત તો વહેલા પહોચત	घोडे चांगले असते तर लवकर पोंहचते.
૩૪૬ ગાડી મજબુત હોય તો તે ન તુટે	गाडी मजबूत असली तर ती तुटणार नाहीं.

૩૪૭ તે આવત તો હું જાત તે આવતે તો હું જતે	तो येता तर मी जातों.
૩૪૮ કીડી હાથીને મારે તો તે વાઘને પણ મારે	मुंगी हत्तीला मारील तर ती वाघाला पण मारील.
૩૪૯ બીજું એક વરસ શીખ્યો હોત તો હું પરીક્ષામાં ઉતરત	आणखी एक वर्ष शिकतों तर परीक्षेंत उतरतों.
૩૫૦ જો તે મને શિખવત તો હું શિખત	जर तो मला शिकविता तर मी शिकलों असतों.
૩૫૧ તમે તેની પાસે માગ્યું હોત તો તમને પાણી આપત	तुम्ही त्यांच्याजवळ मागितलें असतें तर तो तुह्माला पाणी देता.
૩૫૨ ચોપડી પૂરી વાંચી હોત તો તમે બધી વાત જાણત	पुस्तक पुरें वाचलें असतें तर तुह्मी सर्व गोष्ट जाणली असती.
૩૫૩ તું લખ, તમે લખો	तूं लिही, तुह्मी लिहा.
૩૫૪ તમારા પગ ઉપાડો	(तुह्मी) तुमचे पाय उचला.
૩૫૫ જલદી પાછા ફરો	लवकर मागें फिरा.
૩૫૬ પાઠ શિખીને રમવા જાઓ	धडा शिकून खेळण्यास जा.
૩૫૭ હમણા બેસો, પછી જોઇશ	आतां बसा, मग पाहीन.
૩૫૮ જા, તમારૂં કામ નથી	जा, तुमचें काम नाहीं.
૩૫૯ એક કામ પૂરૂં કર્યા પછી બીજું માંડો	एक काम पुरें केल्यानंतर दुसरें मांडा. (हातीं घ्या).
૩૬૦ તમારે વાસ્તે પેટી બનાવીશ	तुमच्यासाठीं पेटी करवीन.
૩૬૧ મને પૈસા અપાવો	मला पैसे देववा.
૩૬૨ મને ન પાડત તો હું ન પડત	मला पाडिलें नसतें तर मी पडतो ना.
૩૬૩ બીજા પાસે રંધાવવું પડે છે	दुसऱ्याकडून स्वयंपाक करवावा लागतो.
૩૬૪ બળદ હાંકશો તો તમને મારી ગાડીમાં બેસાડીશ	बैल हांकाल तर तुह्मास माझे गाडींत बसवीन.
૩૬૫ હું કાકાની પાસે તમારો ઘોડો રખાવીશ	मी काकाकडून तुमचा घोडा ठेववीन.
૩૬૬ હું તમને કહેવડાવીશ	मी तुह्मास सांगून पाठवीन.
૩૬૭ તમારી પાસે મારે એક ચોપડી લેવડાવવી છે	तुमच्याकडून मला एक पुस्तक घेववावयाचें आहे.
૩૬૮ પેટી ઉપાડો, પેટી ઉપડાવો	पेटी उचला, पेटी उचलवा.
૩૬૯ કામ કરવું, કામ કરાવવું	काम करणें, काम कराविणें.

૩૭૦ તમે બેસો, તેને બેસાડો	तुह्मी बसा, त्याला बसवा.
૩૭૧ તમે આપો ને અપાવો	तुह्मी द्या व देववा.
૩૭૨ કાકાપાસે કાગળ લખાવ્યો ને મામાપાસે વંચાવ્યો	काकाकडून कागद लिहविला व मामाकडून वाचविला.
૩૭૩ વરસાદની ગર્જના થતી અમે સાંભળી	पावसाची गर्जना होतांना आह्मी ऐकिली.
૩૭૪ હું ભણું છું, મેહતાજી ભણાવે છે ને પાઠ ભણાય છે.	मी शिकतों, गुरुजी शिकवितात व पाठ शिकला जातो.
૩૭૫ ઘોડો બેસે છે, ગાડીવાળો ઘોડાને બેસાડે છે.	घोडा बसतो, गाडीवाला घोड्यास बसवितो.
૩૭૬ કાડયો ઘર બાંધે છે, સાહુકાર ઘર બંધાવે છે, ઘર બંધાય છે.	गंवडी घर बांधतो, सावकार घर बांधवितो, घर बांधलें जातें.
૩૭૭ છોકરું ખાય છે, તેની મા ખવાડે છે, લાડવા ખવાય છે	मुल खातें, त्याची आई खावविते, लाडू खाल्ले जातात.
૩૭૮ વરસાદ પડે છે,ઇશ્વર વરસાદ પાડે છે	पाऊस पडतो, ईश्वर पाऊस पाडतो.
૩૭૯ ઘર પડે છે, મજુરો ઘર પાડે છે, ઘરધણી ઘર પડાવે છે	घर पडतें. मजूर घर पाडतात, घरधनी घर पाडवितो.
૩૮૦ મજુર ઝાડ કાપે છે, ધણી ઝાડ કપાવે છે, ઝાડ કપાય છે	मजूर झाड कापतो, मालक झाड कापवितो, झाड कापलें जातें.
૩૮૧ હું સવારમાં ઉઠું છું. મારી મા મને સવારમાં ઉઠાડે છે	मी सकाळीं उठतों. माझी आई मला सकाळीं उठविते.
૩૮૨ અમે જમ્યા, જમ્માઈને જમાડયો	आम्ही जेवलों, जावयास जेऊं घातलें.
૩૮૩ હું બેઠો, ચાકરને બેસાડયો	मी बसलों, चाकराला बसविलें.
૩૮૪ મે લાડુ ખાધો, ન્યાતિવાલાઓને ખવાડયા, લાડવા ખવાયા	मीं लाडू खाल्ला, जातीवाल्यांस जेऊं घातलें, लाडू खाल्ले गेले.
૩૮૫ મેં કામ કર્યું, બીજા પાસે કરાવ્યું, ને કામ કરાયું	मीं काम केलें, दुसऱ्याकडून करविलें व काम केलें गेलें.
૩૮૬ કાપડ ટકે છે, મારો ભાઇ કપડાં બે વરસ ટકાવે છે	कापड टिकतें, माझा भाऊ कपडे दोन वर्षे टिकवितो.
૩૮૭ તેણે ઘર વેચ્યું, તેનું ઘર વેચાયું	त्यानें घर विकलें, त्याचें घर विकलें गेलें.
૩૮૮ મેં કાગળ લખ્યો ને વાંચ્યો લખાવ્યો ને વંચાવ્યો કાગળ લખાયો ને વંચાયો	मीं कागद लिहिला व वाचला लिहविला व वाचविला, कागद लिहिला गेला व वांचला गेला.

३८९	ઘર પડયું, મજુરોએ પાડયું ને ધણીએ પડાવ્યું	घर पडलें, मजुरांनीं पाडलें व धन्यानें पाडविलें.
३९०	છોકરાની માએ કહ્યું કે આ લખાણ જેની હોય તેને આપી આવ	मुलाच्या आईनें सांगितलें कीं, हा लेखपीः ज्याची असेल त्याला देऊन ये.
३९१	રાજાએ જાણ્યું, જાસુસે જણાવ્યું સંદેશો જણાયો	राजानें जाणिलें, (राजाला समजलें.) जासुदानें जाणविलें, (कळविलें). निरोप जाणला गेला, (कळला).
३९२	જોતજોતામાં ગાડી બે ગાઉ ગઇ	पाहतां पाहतां गाडी दोन मैल गेली.
३९३	એક ઝાડ નીચે બે માણુસ અને બે બાયડીયો બેઠી હતી	एका झाडाखालीं दोन मनुष्यें व त्यांच्या दोन बायका बसल्या होत्या.
३९४	તેમની પાસે તેમનાં નાનાં છેકરાં રમતાં હતાં	त्यांच्याजवळ त्यांचीं लहान मुलें खेळत होतीं.
३९५	મારી બૈહેને એક ચોપડી રચી છે, માટે તે ગ્રંથકાર કહેવાય છે	माझ्या बहिणीनें एक पुस्तक रचिलें आहे, म्हणून ती ग्रंथकारक म्हणविली जाते.
३९६	મોટા કદવાળો પુરૂપ મેં જોયો પણ મોટા કદવાળી બાયડી મેં નથી જોઇ	मोठ्या बांध्याचा पुरुष मी पाहिला; पण मोठ्या बांध्याची स्त्री मी नाहीं पाहिली.
३९७	તમારે કેટલા રૂપિઆ જોઇએ છે, પચીસ	तुम्हाला किती रुपये पाहिजेत, पंचवीस.
३९८	સવારે થોડા ન મળત તો હાલ વધારે માગવા પડત	सकाळीं थोडे मिळाले नसते तर आतां जास्त मागावे लागते.
३९९	કોઇનું ભુંડું ન કરવું	कोणाचें वाईट करूं नये.
४००	જે ખરૂં હોય તે કહેવું નહી યા ચુપ રહેવું; પણ જુઠું બોલવું નહી	जें खरें असेल तें सांगावें किंवा चूप रहावें; पण खोटें बोलूं नये.
४०१	વિચાર કરવાની ટેવ ઘણી ખપની છે માટે સૌએ તેવી ટેવ પાડવી	विचार करण्याची संवय फार उपयोगी आहे; म्हणून सर्वांनीं तशी संवय पाडावी.
४०२	તે તમને મળવાથી ખુશી થતો હોય એમ દેખાયો	तो तुम्हाला भेटल्यानें खुषी होत होता असा दिसला.
४०३	તમારા ભાઇને કાંઇ ફરજંદ છે કે	तुमच्या भावाला कांहीं संतती आहे काय.
४०४	આ છોકરાને વીસને બદલે ઓગણીસ આંગળાં છે.	या पोराला विसाचे ऐवजीं एकुणीस बोटें आहेत.
४०५	મારા ઘરમાં એક રસોડું, એક સુવાનો ઓરડો અને બીજી ત્રણ નાની ઓરડીઓ છે	माझ्या घरांत एक स्वयंपाकघर एक निजायाची खोली व दुसऱ्या तीन लहान खोल्या आहेत.

૪૦૬	તેને એક સાવકો ભાઈ તથા સાવકી બેન હતી	त्याला एक सावत्र भाऊ आणि सावत्र बहीण होती.
૪૦૭	જરૂરના કામ સર માટે આવતી કાલે મુંબઈ જવું છે.	जरूरीच्या कामाकरितां मला उद्या मुंबईस जाणें आहे.
૪૦૮	હું જ્યારે નિશાળે ભણતો હતો ત્યારે મોટી સવારે ઉઠીને મારે બધા પાઠ શિખવા પડતા	मी जेव्हां शाळेंत शिकत होतों तेव्हां मोठ्या सकाळीं उठून मला सर्व धडे शिकावे लागत.
૪૦૯	પીપ ગબડાવવું સહેલું પડે છે પણ પેટી ખસેડવી કઠણ	पीप लोटणें सोपें पडतें; पण पेटी ओढणें कठीण.
૪૧૦	ઈશ્વરને ખરા મનથી ચહાવો એ આપણી પહેલી ફરજ છે	ईश्वरास खऱ्या मनानें चहावें हें आपलें पहिलें कर्तव्य होय.
૪૧૧	કોઈનું નુકસાન કરવું ને પછી માફ માગવી એ સારૂં નથી	कोणाचें नुकसान करावें व नंतर माफी मागावी हें चांगलें नव्हे.
૪૧૨	ઘણા દહાડા ઉપર બાપાએ મને કહ્યું હતું કે	पुष्कळ दिवसापूर्वीं बापानें मला सांगितलें होतें कीं,
૪૧૩	આ પૈસા તમને જડયો તે કોઈનો પડી ગયો હશે	हा पैसा तुह्माला सांपडला तो कोणाचा पडून गेला असेल.
૪૧૪	ગજવામાં કાણું હશે તેમાંથી પૈસો નિકળી પડયો	खिशाला भोंक असेल त्यांतून पैसा गळून पडला.
૪૧૫	તેની મા દળણું દળીને સૌનું પુરૂં કરતી	त्याची आई दळणें दळून सर्वांचें चालवीत असे.
૪૧૬	તે બીધો કે હવે શેઠ વઢશે ને કાઢી મુકશે.	तो भ्याला कीं, आतां शेटजी रागें भरतील व काढून टाकतील.
૪૧૭	લુહાર લોઢું તપાવીને હથોડાથી ટીપી ટીપીને ઘડે છે	लोहार लोखंड तापवून घणानें ठोक ठोकून घडतो.
૪૧૮	બાપ પોતાના છોકરાની દશા જોઇને પોકેપોક મુકીને રડયો	बाप, आपल्या मुलाची दशा पाहून, ओक्साबोक्शी रडला.
૪૧૯	પોતાની ચોતરફ દુસ્મન જોઇને સિપાઈઓ તાબે થયા	आपल्या सभोंवती शत्रूनां पाहून शिपाई शरण गेले (स्वाधीन झाले).
૪૨૦	પોપટને મેહનત લઈ ભણાવીએ તો આપણા જેવું થોડું બોલતાં શિખે	पोपटाला मेहनत घेऊन शिकविलें तर आपणासारखें थोडें बोलण्यास शिकतो.
૪૨૧	તમે નાના બાળક હતા ત્યારે તમને હિડતાં કે બોલતાં ન હોતું આવડતું	तुह्मी लहान बाळ होतां तेव्हां तुह्मांस हिंडतां किंवा बोलतां येत नव्हतें.

૪૨૨	તેની સંકટની બુમ સાંભળતાં હું તેની વહારે ધાયો	त्याची दुःखाची आरोळी ऐकतां मी त्याचे मदतीस गेलों.
૪૨૩	મારા દેખતાં દેખતાં તેણે પોતાનું રેણું વાળવાની ના કહી	माझ्या देखतां त्यानें आपलें कर्ज फेडण्याचें नाकारिलें.
૪૨૪	અમે મેળો જોવા ગયા નથી	आह्मी मेळा पाहण्यास गेलेलों नाहीं. (वर्तमान भूतकाळ.)
૪૨૫	અમે મેળો જોવા ગયા નહીં	आह्मी मेळा पाहण्यास गेलों न हीं. (भूत. अकरणरूप.
૪૨૬	મે મારૂં ઘર વેચી નાખ્યું એની હું ના કહેતો નથી	मीं माझें घर विकून टाकलें तें मी नाकबूल करीत नाहीं.
૪૨૭	આગગાડીમાં મને વાચવા સારૂ ચોપડી વગર ચાલતું નથી	आगगाडींत मला वाचावयास पुस्तकाशिवाय चालत नाहीं.
૪૨૮	તેનાથી બને તેટલું તે કરે છે ને કરશે	त्याच्यानें होईल तितकें तो करतो व करील.
૪૨૯	જ્યારે તમે મુસાફરી કરતા હો ત્યારે બને તેમ થોડા પૈસા ખરચજો	जेव्हां तुम्ही प्रवास करीत असाल तेव्हां होईल तितके कमी पैसे खर्च करा.
૪૩૦	પેલા બહાદુર લડવૈયાએ તેનાથી બન્યાં તેટલાં દુસ્મનનાં માણસો માર્યાં	त्या बहादर योद्ध्यानें त्याच्यानें मारवलीं तितकीं शत्रूचीं माणसें मारिलीं.
૪૩૧	રાજા જેમ બને તેમ બહારવટિયા ઓછા કરવાને સિપાઈ રાખે છે	राजा, होईल त्या रीतीनें, वाटपाड्यांची संख्या कमी करण्याकरितां शिपाई ठेवतो.
૪૩૨	મેં મારી ચામડાની પેટીમાં જેટલાં બન્યાં તેટલાં લુગડાં ભર્યાં	मीं माझ्या कातडी पेटींत भरवले तितके कपडे भरले.
૪૩૩	એક હડસેલો મારી બારણું નીચે પાડ્યું તેવાંજ બધાં છોકરાં તેની ભણી દોડ્યા	एक हिसका मारून दरवाजा खालीं पडला नाहीं तोच सर्व मुलें तिकडे धांवलीं.
૪૩૪	વીંછીનું ઝેર ઉતારવાનો સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે જેવો તે ડંખે કે તરત તે ઠેકાણેથી ઝેર ચૂશી ચુશીને થુંકી નાખવું.	विंचवाचें विष उतरण्याचा सर्वांत चांगला उपाय हा कीं, तो डसल्याबरोबर त्या ठिकाणचें विष चोखून चोखून थुंकून टाकणें.
૪૩૫	અમે જમવા બેસતા હતા	आम्ही जेवावयास बसत होतों.
૪૩૬	કુતરો સસલાની પછવાડે વેગળે જઈ બેઠો તેવોજ પલાએ પાછું	कुतरा सशाच्या पाठीमागें थोड्या अंतरावर जाऊन बसतो तोंच सशानें मागें वळून

	ફરીને જોયું	पाहिलें.
૪૩૭	જેવી આગ જોઈ. તેવોજ તે બંબવાળાને ખબર કરવા દોડયો પણ કંઇ વળ્યું નહીં.	आग दृष्टीस पडतांच तो बंबवाल्यास वर्दी देण्यास धांवला; पण निष्फळ.
૪૩૮	એક તોલા સોનાની કિંમત એક તોલા રૂપા કરતાં પંદરગણી થાય છે	एक तोळा सोन्याची किंमत एक तोळा चांदी पेक्षां पंधरापट अधीक असते.
૪૩૯	આ મારી રજાઇ એકવડી છે, તમારી બેવડી છે, તેની ચોવડી છે પણ ત્રેવડી કોઇની નથી	ही माझी रजई एकेरी आहे. तुमची दुहेरी व त्याची चोहरी पण तिहेरी कोणाची नाहीं.
૪૪૦	તેની વરસ દહાડાની આમદાની મારી મહિનાની કરતાં ઓછી છે	त्याचें (सबंध) वर्षाचें उत्पन्न माझ्या (एका) महिन्यापेक्षां कमी आहे.
૪૪૧	ગયે વરસે અનાજની અછત હતી તેની અર્ધી પણ આ વરસે નથી	गेले वर्षी धान्याचा दुष्काळ होता त्याच्या अर्धा पण या वर्षी नाहीं.
૪૪૨	તેનો પગાર મારા કરતાં સવાગણો છે	त्याचा पगार माझ्या पेक्षां सवापट आहे.
૪૪૩	આજનો પાઠ ચોથે દહાડે હતો તેના કરતાં બમણો લાંબો અને ત્રણ ગણો મુશ્કેલ છે	आजचा पाठ, चार दिवसा पूर्वी होता त्यापेक्षा दुप्पट लांब आणि तिप्पट कठीण आहे.
૪૪૪	નિશાળ સામે એક પતંગ ઉડાવ્યો હતો તે માણસ જેવડો ઉંચો હતો	शाळेच्या समोर एक पतंग उडविला होता तो मनुष्या एवढा उंच होता.
૪૪૫	ઘોડાને ઘાસ ખાધાવીના ચાલતું નથી	घोड्याला गवत खाल्याशिवाय चालत नाहीं.
૪૪૬	આ છોકરો જો સારીરીતે શીખવાય તો પસાર થવા વગર રહેશે નહીં	मुलाला जर चांगल्या रीतीनें शिकाविलें तर पास झाल्यावांचून राहणार नाहीं.
૪૪૭	માણસ સિવાય બીજાં પ્રાણીથી બોલતું નથી	मनुष्याशिवाय इतर प्राण्यास बोलतां येत नाहीं.
૪૪૮	તમારો વાંક કબુલ કરો પણ જુઠું બોલશો નહિ	तुमचा अपराध कबूल करा; पण खोटें बोलूं नका.
૪૪૯	મેં તેને નદી કિનારે જોયો ત્યારે તેણે લુગડાં કાઢેલાં હતાં અને ન્હાવા પડતો હતો	मीं त्याला नदीकांठीं पाहिलें तेव्हां त्यानें कपडे काढले होते; व स्नानास उतरत होता.
૪૫૦	એ બાપડી બે વરસની હતી ત્યારથી એના પગ રહી ગયા હતા	ही बिचारी २ वर्षांची होती, तेव्हांपासून तिचे पाय निरूपयोगी झाले होते.

૪૫૧	તમે નિશાળે દાખલ થયા ત્યારે મને અંગ્રેજી ભણતાં ત્રણ મહિના થયાં હતા	तुम्ही शाळेंत दाखल झालांत तेव्हां मला इंग्रजी शिकण्यास (लागून) तीन महिने झाले होते.
૪૫૨	મેં તમને અગાઉ કદી જોયા ન હોતા	मीं तुम्हाला पूर्वीं कधीं पाहिलें नव्हतें.
૪૫૩	તમે મારે ત્યાં આવ્યા હતા ત્યારે મેં મારૂં કામ પુરૂં કર્યું હતું	तुम्ही माझ्या घरीं आला होता तेव्हां मी माझें काम पुरें केलें होतें.
૪૫૪	હું ઝાઝો વખત સુરતમાં રહ્યો ન હોતો	मी फार दिवस सुरतेंत राहिलों नव्हतों.
૪૫૫	તમારે કેટલા રૂપિઆ જોઇએ છે	तुम्हाला किती रुपये पाहिजेत.
૪૫૬	નાક લાંબુ ને સીધું પણ જરા બેઠેલું હતું	नाक लांब आणि सरळ पण जरा बसकें होतें.
૪૫૭	ગરદન ટુંકી, છાતી પહોળી ને હાથ ટુંકા હતા	मान लहान, छाती रुंद, आणि हात आखूड होते.
૪૫૮	એ બધું ખરૂં પણ મૂળ વાત તો એ છે કે મારાથી બહાર નિકળાય તેમ નથી	हें सर्व खरें, पण मूळ गोष्ट तर ही कीं, मला बाहेर निघणें शक्य नाहीं.
૪૫૯	પેલા લોકોએ મારાપર પકડાવવા વારંટ કઢાવ્યું છે	त्या लोकांनीं मला पकडण्याकरितां वारंट काढविलें आहे.
૪૬૦	તમે કાલે બપોરે મને ઘેર મળજો, ભૂલશો નહી	तुम्ही उद्यां दुपारीं मला घरीं भेटा विसरूं नका.
૪૬૧	રાત ઘણી ગઇ છે, અત્યારે સુઇ જઇએ, સવારે વાત કરીશું	रात्र फार निघून गेली, आतां निजूं. सकाळीं गोष्टी करूं.
૪૬૨	દેશી રાજ્યોના કારભારીઓ કયાં કુકર્મો કરતાં ડરે છે કે તે આવા નજીવા કામ માટે કંપારી ખાય	देशी राज्याचे कारभारी दुष्कर्में करण्यास (इतके) कुठें भितात कीं, ते असल्या निर्जीव कामीं कच खातील.
૪૬૩	ભલે આવ્યા, તમનેજ યાદ કરતો હતો	बरें आलांत, तुमचेंच स्मरण करीत होतों.
૪૬૪	સ્ત્રીને મોઢે ચઢાવવાથી સારાં પરિણામ આવે નહી	स्त्रीला डोक्यावर चढविल्यानें चांगला परिणाम होणें नाहीं.
૪૬૫	જેવાં બી વાવીએ તેવાં ફળની આશા રખીએ	जसें बीं पेरावें तशा फळाची आशा धरावी.
૪૬૬	વારૂં જવાદો, હવે તમે શું કરતા હતા	बरें जाऊं द्या, आतां तुम्ही काय करीत होतां.

૪૬૭	હવે તો મારાથી ભૂલ ન કઢાય, ભાઇ હું તને કયાંથી પહોચી શકું?	आतां तर माझ्यानें चूक काढवत नाहीं, बाबा, मी तुझी कशी बरोबरी करूं शकूं.
૪૬૮	જીવને જોખમે દીવાલ કુદી માશુકને મળવા ગયો હતો	जिवाची पर्वा न करितां भिंतीवरून उडी मारून प्रिय पात्रास भेटण्यास गेला होता.
૪૬૯	ચારે તરફ સુનમય જણાય છે	चहूंकडे शून्याकार भासत आहे.
૪૭૦	અધુરામાં પુરૂં વળી અંધારી રાત!	तशांत आणखी काळोखी रात्र !
૪૭૧	ભલા માણસ, મને જણાઓ તો ખરા કયાં લઇ જાઓ છો?	भल्या माणसा, मला सांग तर खरें, मला कोठें नेतां तें?
૪૭૨	મને કોણે આમ પકડી મંગાવી છે?	मला कोणीं या रीतीनें पकडून आणविलें?
૪૭૩	રામા ગાડી હાંક ઉતાવળી કોઇ પાછળ આવી લાગશે તો માર્યા જઇશું	रामा गाडी हाक लवकर, कोणी मागें येऊन पोहचेल तर मारले जाऊं.
૪૭૪	મરણ તો છેજ ત્યારે બીહીવું શાને?	मरण तर आहेच मग भ्यावें कशाला?
૪૭૫	કુમુદા બીચારી ન છુટકે પાછળ ઉતરી	कुमुदा बिचारी नाइलाजास्तव मागें उतरली.
૪૭૬	જેનો ઉપાય નહી તે મુંગે મોઢે ખમવુંજ પડે	ज्याला उपाय नाहीं ते गुपचीप सोसावेंच लागतें.
૪૭૭	ઘણે વરસે આજજ આ ઓરડો વાપરવા સારૂ ઉઘાડવામાં આવ્યો	पुष्कळ वर्षांनीं आजच ही खोली वापरण्याकरितां उघडण्यांत आली.
૪૭૮	બોલતામાં તે બેભાન થઇ ખાટલામાં પડી ગઇ	बोलतां बोलतां ती बेशुद्ध होऊन खाटल्यावर पडली.
૪૭૯	જયાં મારા મનનું વલણ નથી, ત્યાં હાથ શી રીતે સોંપાય!	जिकडे माझ्या मनाचा कल नाहीं तिकडे (माझा) हात कशातऱ्हेनें सोंपवूं?
૪૮૦	ઉપદેશ તો કર્યા કરવો પછી જે બને તે ખરૂં	उपदेश तर करीत जावा मग जें होईल तें खरें.
૪૮૧	પછી અમારૂં દુઃખ કોની પાસે રડીએ?	तर मग आमचें दुःख कोणाजवळ रडावें?
૪૮૨	પોતાનો વાંક ખુલો દેખાયો	स्वतःचा अपराध स्पष्ट दिसूं लागला.
૪૮૩	માણસને ઉપરા ઉપરી દુઃખ દેવાથી તે જીવપર આવી જાય છે અને મરણીઓ શત્રુ સૌને ભારે થઇ પડે છે	मनुष्यास वारंवार दुःख दिल्यानें तो जीवावर उदार होतो; आणि मरणास सिद्ध झालेला शत्रु शंभरास भारी होतो.
૪૮૪	ઓહો, એમાં તે શું ભારે કામ છે?	ओहो, यांत तें काय मोठें काम आहे?

૪૮૫ સાચાં મોતીપણ એકદમ ધ્હે પાડતાં તુટી જાય	खरें मोती, पण एकदम भोंक पाडल्यास फुटून जातें.
૪૮૬ ચાલ, આ જોડના ઓરડામાં સંતાઇ જાઉં ત્યાથી બધું સંભળાશે	चला, या शेजारच्या खोलीत लपून बसूं, तेथून सर्व ऐकूं येईल.
૪૮૭ હવે મળવા જશો એટલે બધુએ જણાશે	आतां भेटण्यास गेलांत ह्मणजे सर्व कांहीं कळेल.
૪૮૮ ઘોડો દોડયો, ઘોડાને દોડાવ્યો	घोडा पळाला, घोड्याला पळाविले.
૪૮૯ ત્યારે તૂંજ કહે, શો બીજો પ્રપંચ લઢાવવો ?	तर (आतां) तूंच सांग, दुसरी काय युक्ती लढवावी ?
૪૯૦ ગમે તે થાય પણ પકડયું તે પકડયું	वाटेल तें होवो, पण धरलें तें धरलें.
૪૯૧ હવે એ તો સાપે છછુંદર ગળ્યા જેવું છે	आतां हें तर सापानें उंदीर गिळल्यासारखें झालें.
૪૯૨ આ તો તમે વાતમાં ભંગાણ નાખ્યું	हा तर तुम्ही गोष्टींत खंड पाडलांत.
૪૯૩ તારે આ વાત ખરેખરી છાની રાખવી	त्वां ही गोष्ट खरोखर गुप्त ठेवावी.
૪૯૪ મોરનાં ઇંડાં ચીતરવાં નહિ પડે	मोराच्या अंड्यावर चित्रें काढावी लागत नाहींत.
૪૯૫ તમારૂં લુણ ખાધું છે તે હલાલ કરીશું	तुमचें मीठ खालें आहे त्याचें सार्थक करूं.
૪૯૬ જે હમ્મેશ મનુષ્યપર દયા કરવા તૈયાર છે, ભક્તવત્સલ છે જે નોધારનો આધાર છે, જે સર્વ ગુણથી વ્યાપ્ત છે, તે ઇશ્વરની ભાવ યુક્ત આર્જવ ભરી પ્રાર્થના કર અને જો તને કેવો સરસ બદલો ઇશ્વર આપે છે.	जो नेहमीं मनुष्यावर दया करण्यास तयार, जो भक्तवत्सल, जो निराधारांचा आधार व जो सर्व गुणांनीं युक्त त्या ईश्वराची भावयुक्त व नम्रपणें प्रार्थना कर आणि मग पहा, त्या (भक्ती) चा मोबदला ईश्वर किती सरस देईल.

सार्थ उतारे.

ઝાંઝવાનાં જળ.

૧ અમીના એકદમ કંપી ઉઠી અને એવી સ્થિતીમાંજ કંપિત કંઠે બોલી ઉઠી;
૨ વહાલા, તમારા મનમાં અત્યારે શા વિચારો ઘોળાય છે વારૂ ?
૩ હું તમારી અર્ધાંગના છું; પવિત્ર પ્રેમથી તમારી સાથે જોડાઇ છું.
૪ તમે મારૂં બળ છો, હું તમારા મુખતરફ જોઇને સર્વ કાંઇ જાણી શકું છું
૫ બોલો, નાથ, બોલો, શું આફત ટળે તેવી નથી ? તમે બોલતાં કેમ ડરો છો ? ખરી વાત કહોની.
૬ તમને સંકટની વેળા સહાય કરવી તે મારો ધર્મ છે. ગભરાઓ નહીં
૭ જુવો, સામે પાણીથી ભરેલું સરોવર દેખાય છે.
૮ કેવી તેના તીર ઉપર વૃક્ષોની ઘટા શોભી રહી છે. !
૯ આમ અધીરા કેમ બની ગયા છો ?
૧૦ ધીર ધરીને પગ ઉપાડો.
૧૧ હમણા આપણે તે સરોવરના તીર ઉપર જઇ પહોંચીશું.
૧૨ આપણને દૂરથી આમંત્રણ કરતું હોય તેમ તે વારંવાર દેખાવ દીધા કરે છે."
૧૩ આમ બોલમાં બોલતાં અમીનાએ આયાસના મુખ સામું જોયા કર્યું.
૧૪ તે સઘળી વખત આયાસની આંખોમાં નિરાશા શિવાય કાંઇજ જોવામાં આવતું ન હતું.
૧૫ તે જોવાથી અમીનાની નિરાશામાં વધારો થઇ પડયો.
૧૬ તેણે તુરત આતુરતાથી કહ્યું, "આટલું ચાલ્યા છતાં પણ હજુ તે નવાણ તેટલૂંજ દૂર જણાય છે.
૧૭ આપણે જાણે એક પણ ડગલું ચાલ્યાં ન હોઇએ એમ જણાય છે.
૧૮ વહાલા, આ તે શું ઇશ્વરી માયા છે ?
૧૯ જોતાં જોતાં તે જલાશય, વૃક્ષોની ઘટાથી મનોહર જણાતો તેનો કિનારો તથા તીર ઉપર આવી રહેલું ગંધર્વનગર, એ સઘળું એકાએક કોણ જાણે કયાં અંતર્ધાન થઇ ગયું !
૨૦ અને સૂર્ય પોતાનાં તીક્ષ્ણ કિરણોમાંથી આગ વરસાવતો પ્રકાશવા લાગ્યો.
૨૧ બે ઘડીનું નાટક બે ઘડીમાંજ સમાપ્ત થયું.
૨૨ હાય, હાય, આજ તે માયા, મરીચિકા, મૃગતૃષ્ણા, ઝાંઝવાનાં પાણી ! ! !

मृगजळ.

१ अमीनाचा थरकांप झाला व त्याच स्थितींत सकंप स्वरानें म्हणते.
२ प्रिया, तुमच्या मनांत हल्लीं कोणते विचार घोळताहेत ?
३ मी तुमची अर्धांगना होय, पवित्र प्रेमानें तुमच्याशीं बद्ध झालें आहे.
४ तुम्ही माझें बळ, तुमच्या तोंडाकडे पाहून मला सर्व कांहीं समजतें.
५ बोला, प्रिया, बोला, संकट टळेलसें नाहीं काय ? तुम्ही बोलण्यास कां भितां ? खरी गोष्ट सांगाना.
६ तुम्हास संकटांत साह्य करणें हा माझा धर्म होय. घाबरूं नका.
७ पहा, समोर जलपूर्ण सरोवर दिसत आहे.
८ त्याचे तीरावर वृक्षराजी कशी शोभत आहे !
९ असें अधीर कां झालात ?
१० धीर धरून पाय उचला.
११ इतक्यांत आपण त्या सरोवरतीरीं पोहचूं.
१२ आपणाला लांबून तें आमंत्रण करतेसें दिसतें.
१३ असें बोलतां बोलतां अमीना आयासच्या मुखाकडे पहात होती.
१४ तितका वेळ, आयासच्या नेत्रांत निराशेशिवाय कांहीं दिसत नव्हतें.
१५ तें पाहून अमीनाची निराशा वाढली.
१६ ती लागलीच आतुरतेनें म्हणते, आपण इतकें चाललों असूनही अद्याप तें जलाशय तितकेंच लांब भासतें.
१७ जणूं काय आपण एक पाऊल पण चाललोंच नाहीं, असें दिसतें.
१८ प्रिया, ही काय दैवी माया आहे !
१९ पाहतां पाहतां तें जलाशय, वृक्षराजीनें मनोहर दिसणारा त्याचा किनारा व तीरावर बसलेलें गंधर्वनगर, हीं सर्व, कोण जाणे, कोठें एकदम अंतर्धान पावलीं.
२० आणि सूर्य आपल्या तीक्ष्ण किरणांतून आगीचा पर्जन्य पाडीत फिरूं लागला.
२१ दोन घटकेचें नाटक दोन घटकेंतच समाप्त झालें.
२२ हाय, हाय ! ! हीच ती माया ! ! मरीचिका, मृगतृष्णा, मृगजळ.

અકબર.

૧ અકબર ઉદાર મનનો હતો, એટલુંજ નહી પણ કરેલા ઉપકારને જાણનાર હતો.

૨ તેણે બેહરામખાનની માગણી સ્વીકારીને તેને પોતાની હજુરમાં આવવાની પરવાનગી આપી.

૩ એટલે બેહરામ અકબરની હજૂરમાં આવવાને નિકળ્યો અને તંબૂમાં દાખલ થઇ તેનાં પગમાં પડયો.

૪ પોતાની તથા અકબરની પહેલી પ્રીતીને સંભારી બેહરામ હુંસકા ભરીભરીને રડવા લાગ્યો.

૫ અકબરનું પણ હૃદય ભરાઇ આવ્યું.

૬ તેણે તેને ઉઠાડીને પોતાની જમણી બાજુપર બેસાડયો, અને ઉમદા પોશાક આપીને પોતાના રાજ્યમાં મોટા હોદ્દાપર રહેવા માટે પ્રાર્થના કરી.

૭ બેવફા તરફ કેટલી બધી દયા ?

૮ તેની આગળના બાદશાહો યુદ્ધમાં જેનાપર જીત મેળવતા હતા તેના કબીલાને ગુલામ કરીને, તેઓની પાસે ન કરાવવાનાં કામો કરાવતા હતા.

૯ તે દુષ્ટ રીવાજનો અકબરે અંત કર્યો

૧૦ એવો ઠરાવ કર્યો કે જે લોકો અપરાધ કરે તેને શિક્ષા કરવી એ તો ન્યાય, પણ તેઓના બૈરી છોકરાંઓ કે જેવો નિરપરાધી હોય છે તેઓને સજા કરવી એ ગેરવ્યાજબી કામ છે.

૧૧ તેઓને કેદ કરીને ગુલામ બનાવવાનો રીવાજ બંધ પાડી, છુટાં મૂકી દેવાનો રીવાજ શરૂ કર્યો.

૧૨ મુસલમાન બાદશાહોએ દરેક તીર્થસ્થાનોમાં જતાં જત્રાળુઓનાપર કર નાંખ્યો હતો.

૧૩ એ કર તે તે સ્થાનોના હાકેમો મરજી મુજબ લેતા હતા.

૧૪ અકબરે એ બાબતમાં વિચાર કર્યા પછી યાત્રાનાં સ્થળોમાં જનારા જત્રાળુઓને આપવો પડતો દરેક જાતનો કર કાઢી નાંખ્યો.

૧૫ આવા ન્યાયી કામને માટે અકબરની રાજ્યનીતીમાં ચોતરફ વખાણ થવા લાગ્યા.

अकबर.

१ अकबर उदार मनाचा होता, इतकेंच नव्हे पण केलेले उपकार जाणणारा होता.

२ त्यानें बेहरामखानाची मागणी पत्करून त्याला आपले समोर येण्याची परवानगी दिली.

३ बेहराम अकबराच्या हुजुरीं जाण्यास निघाला व तंबूंत जाऊन त्याच्या पायां पडला.

४ आपलें व अकबराचे पहिलें प्रेम आठवून बेहराम आक्साबोसी रडूं लागला.

५ अकबराचें हृदय भरून आलें.

६ त्यानें त्याला उठवून आपल्या उजव्या बाजूस बसविलें व उमदा पोषाक देऊन आपल्या राज्यांत मोठ्या हुद्यावर राहण्याची प्रार्थना केली.

७ कृतघ्न मनुष्यावर केवढी ही दया ?

८ त्याच्या पूर्वीचे बादशहा युद्धामध्यें ज्यांच्यावर जय मिळवीत त्यांच्या कुटुंबियांस गुलाम करून त्यांच्याकडून न करविण्यासारखीं कामें करून घेत असत.

९ त्या दुष्ट रिवाजाचा अकबरानें अंत केला.

१० असा ठराव केला कीं जे लोक अपराध करितात त्यांना शिक्षा करणें हा नर न्याय; पण त्यांचीं बायकामुलें जीं निरपराधी असतात त्यांना शिक्षा करणें गैरवाजवी काम होय.

११ त्यांना कैद करून गुलाम बनविण्याचा रिवाज बंद पाडून, मोकळें सोडून देण्याचा रिवाज सुरु केला.

१२ मुसलमान बदशहांनीं प्रत्येक तीर्थीं जाणाऱ्या यात्रेकरूंवर कर ठेविला होता.

१३ हा कर तेथतेथील अधिकारी मर्जीप्रमाणें घेत असत.

१४ अकबरानें या बाबतींत विचार केल्यानंतर, यात्रेच्या ठिकाणीं जाणाऱ्या यात्रेकरूंस द्यावा लागणारा प्रत्येक जातीचा कर, काढून टाकिला.

१५ अशा न्यायी कामामुळें अकबराच्या राज्यनीतीची चोहींकडे वाखाणणी होऊं लागली.

–નિર્દયતા.

૧ પાષણહૃદયની માતાએ ખોળામાંથી કન્યાને દૂર કરી, એટલા પાષાણુ હૃદયનો પિતા પોતાની કન્યાને ત્યાગ કરવા માટે દૂર લઇ ગયો.

૨ અને પાષાણહૃદયની રણભૂમી પણ અચળ હૃદયથી તે કરૂણારસથી ભરપૂર ચિત્ર જોવા લાગી.

૩ માતા કન્યાથી વિખૂટી પડતાંજ પાછી મૂર્છા ખાઇને જમીનપર ઢળી પડી

૪ તે વખતે આયાસ પણ જો કે ઉન્મત્ત થઇ ગયો હતો, તેને બાહ્ય જગતનું કે કાર્યાકાર્યનું ભાન રહ્યું ન હતું, તો પણ તેણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહી.

૫ તે મન સ્થીર કરીને વિચારવા લાગ્યો કે હું જ્યારે આટલે દૂર આવ્યો ત્યારે હવે તો સંપૂર્ણ રીતે કાર્ય કરવુંજ જોઇએ.

૬ મારવાને જ્યારે નિકળ્યો ત્યારે હવે દયા શાની ?

૭ ઓ ભાગ્યહીન દીકરી, પેટ ભરીને નિદ્રા કર. ઘોર નિદ્રા દેવીના ખોળામાં પોઢ.

૮ આ પૃથ્વીનો પ્રકાશ ફરીથી તારા જોવામાં આવે નહી એવી રીતે તું નિદ્રાવશ થઇજા.

૯ દીકરી, આ કઠણ ધરતીની પણ તને ખબર પડે નહી તેમ તું નિદ્રા કરજે.

૧૦ ઓ માયાના સંતાન પેટ ભરીને નિદ્રા કર. જાગ્રતાવસ્થાજ દુઃખનું કારણ છે.

૧૧ આ ક્રૂર પ્રાણ હજીપણ વધારે ક્રૂર થાવ

૧૨ જા, બેટા નિદ્રાવસ્થામાંજ આ ક્રૂર પિતાના હાથથી છૂટી થા. આ મમતા રહિત મૃત્યુલોક તારા માટે યોગ્ય સ્થાનક નથી.

૧૩ અર્ધ ઘેલા જેવા બની ગયેલા આયાસ આમ બોલતો બોલતો કન્યાને લઇને એક વૃક્ષની પાસે ગયો.

૧૪ તે ઝાડના ઠુંઠાના ઉપર થોડાંક પાંદડા પાથરી તેના ઉપર કન્યાને સુવડાવીને તેના શરીરને પાછું પાંદડાથી ઢાકયું અને એવી રીતે તેનો કાયમનો ત્યાગ કર્યો,

નૂરજહાન.

૧ કોઇવાર તેના શરીર ઉપર સોનેરી ઝાંક પ્રકાશી રહી રહેતી તો કોઇવાર ચંદ્રમાન જેવી શ્વેત કાંતીનો પ્રવાહ ચારે બાજુએ પ્રસરી રહેતો હતો.

૨ તેના માથાપર કાળા રંગનો ઘાટો કેશ કલાપ કોઈવાર વિખરાઇ જઇ તેના મુખની આસપાસ ફરી વળતો ત્યારે કાળા રંગના વાદળામાં છુપાયલા ચંદ્રને જેવું તેનું ગૌર મોઢું લાગતું હતું.

निर्दयता.

१ पाषाणहृदयी मातेनें मांडीवरून कन्येला दूर केलें; व पाषाणहृदयी बाप आपल्या कन्येचा त्याग करण्याकरितां तिला दूर घेऊन गेला.

२ व पाषाणहृदयी रणभूमीही अचल हृदयानें तें करुणारसानें युक्त चित्र पाहूं लागली.

३ माता, कन्येपासून भिन्न होतांच, पुन्हां मूर्च्छित होऊन जमीनीवर उलथून पडली.

४ त्या वेळीं आयास जरी उन्मत्त झाला होता, त्याला बाह्यजगतांचें किंवा कार्याकार्यतेचें भान राहिलें नव्हतें, तरीपण त्यानें आपला विचार फिरविला नाहीं.

५ तो स्थीर मनानें विचार करूं लागला कीं, मीं इतकी मजल मारली, आतां पुर्णपणें काम केलेंच पाहिजे.

६ मारण्यास तयार झालों, तर आतां दया कशाची!

७ हे भाग्यहीन मुली, पोटभर निद्रा कर. घोर निद्रादेवीच्या मांडीवर नीज.

८ या पृथ्वीचा प्रकाश पुन्हां तुझ्या दृष्टीस पडणार नाहीं, अशा रीतीनें निद्रावश हो.

९ मुली, या कठीण पृथ्वीचेंही पुन्हा तुला भान होणार नाहीं, अशी नीज.

१० हे मायोद्भवे! पोटभर निद्रा कर. जागृतावस्थाच दुःखाचें कारण आहे.

११ हे क्रूर प्राणा! अझून जास्त क्रूर हो.

१२ जा बेटा, निद्रावस्थेंतच या क्रूर बापाच्या हातून मोकळी हो. हा ममतारहित मृत्युलोक तुला योग्यस्थान नव्हे.

१३ अर्धवेड्यासारखा झालेला आयास, याप्रमाणें बोलत बोलत मुलीला घेऊन एका वृक्षाजवळ गेला.

१४ त्यानें झाडाचे खोडावर थोडीं पानें पसरून त्यावर मुलीला निजविलें, व तिचें शरीर पुन्हां पर्णांनीं झाकून टाकिलें; आणि याप्रमाणें कायमचा तिचा त्याग केला.

नूरजहान.

१ कधीं कधीं तिच्या शरीरावर सोनेरी झांक मारीत असे तर कधीं चंद्राप्रमाणें श्वेतकांतीचा प्रवाह चहूंकडे पसरत असे.

२ तिच्या डोक्यावरील काळा केशकलाप कधीं कधीं विस्कालित होऊन तिच्या तोंडावर आसपास रुळत असे, तेव्हां काळ्या ढगांत झांकलेल्या चंद्राप्रमाणें, तिचें गोरें तोंड, भासत असे.

૩ કોઈવાર ગુંથેલો ચોટલો તેની પીઠપર નાગણની પેઠે ડોલ્યા કરતો હતો.
૪ બન્ને ભ્રકુટીયો કામના ધનુષ્ય જેવી વક્રાકાર હતી.
૫ પોપટની ચાંચ જેવા અણીદાર નાકમાં પેહેરેલી બુલાક યૌવનની અસ્થરતા દેખાડતી વારેવારે ડોલ્યા કરતી હતી.
૬ ડોક હંસના જેવી ઉપડતી અને પાતળી હતી.
૭ દાંતો મોતીની પંકતી જેવા ઉજ્વળ અને અણીદાર હતાં.
૮ હોઠ પ્રવાળ જેવા ઘેરા રંગના હતા.
૯ ઝંઘાઓ કદલી સમાન હતી.
૧૦ બન્ને ચરણો મેંદી લગાવ્યા વિના પણ જાણે મેંદીથી રંગ્યા હોય તેવા લાલચોળ હતા.
૧૧ યૌવનના સર્વ લક્ષણો પ્રકટી નિકળેલા હતા તોપણ હજી અસ્ફુટ હતાં.
૧૨ તેના ચાલવામાં તથા વાતચીત કરવામાં કાંઇક અલૌકિક સૌંદર્ય હતું.
૧૩ ખરેખર ચિત્રપટમાં આળખેલી સ્વર્ગીય બાળા જેવી મનોહર જણાતી હતી.
૧૪ તે હરકોઇ પણ પોશાક પહેરતી તે પોશાકમાં બહુજ સુંદર દેખાતી હતી.
૧૫ ટાપટીપથી કરવામાં આવતાં રૂપને આ ભૂષણની જરૂર હોય છે, પરંતુ કુદરતી રૂપ તો આ ભૂષણનું પણ આ ભૂષણ થઇ પડે છે.

શાહજાદા સલીમ.

૧ અકબર બાદશાહને ત્રણ શાહજાદાઓ હતા, તે ત્રણે દારૂડીઆ હતા.
૨ તેમાં સલીમ બધા કરતાં ચઢીયાતો હતો.
૩ મદિરાની પાછળ વ્યભિચારનું તો પછી પૂછવુંજ શું ?
૪ મદિરા પીનારાઓમાં કોઇપણ જાતનો વિવેક રહેતોજ નથી.
૫ તેઓ ન કરવાનું કાર્ય કરી બેસે છે.
૬ એટલુંજ નહી પણ કોઇવાર જીવના જોખમમાં પણ આવી પડે છે.
૭ શાહજાદો સલીમ ભર જુવાનીમાં હતો.
૮ રાતદહાડો ઉંચી જાતના સરાબો પીવામાં, વેશ્યાના નાચરંગો અને તમાસાઓ જોવામાં તથા કુલટા સ્ત્રિઓની સાથે વિલાસો કરવામાંજ કાળ ગાળતો હતો.
૯ તેનું વિલાસભુવન નરકસ્થાન કરતાં કોઇ પણ રીતે ઉતરતું ન હતું.
૧૦ ઘણી ઘણી રૂપવતી સ્ત્રિઓના શિયળનો ભંગ આજ વિલાસભવનમાં થતો હતો.
૧૧ નવી નવી જાતના મદિરાઓના તીક્ષ્ણ ગંધથી તે વિલાસભવન રાતદહાડો ઉભરાઇ જતું હતું.

३ कधीं कधीं तिची (घातलेली) वेणी तिच्या पाठीवर नागिणीप्रमाणें डोलत असे.
४ दोन्ही भुकुटी कामधनुष्याप्रमाणें वक्र होत्या.
५ पोपटाच्या चोचीप्रमाणें अणीदार नाकांतालें नथ, तारुण्याची अस्थीरता दाखवीत दाखवीत वारंवार डोलत होती.
६ मान हंसाप्रमाणें उन्नत व बारीक होती.
७ दांत मोत्याच्या पंक्तीप्रमाणें उज्ज्वळ आणि अणीदार होते.
८ ओंठ प्रवाळाप्रमाणें गहिन्या रंगाचे होते.
९ मांड्या कर्दळीप्रमाणें होत्या.
१० दोन्ही पाय मेंदी लाविली नसूनही, जणूं मेंदी लावून रंगविल्याप्रमाणें लाल-भडक होते.
११ तारुण्याचीं सर्व लक्षणें प्रकट झालीं होतीं, तरीपण अजून अस्पष्ट होतीं.
१२ तिच्या चालण्यांत व बोलण्यांत कांहीं अलौकीक सौंदर्य होतें.
१३ खरोखर चित्रपटांत काढलेल्या अप्सरेप्रमाणें मनोहर दिसत होती.
१४ ती जो जो पोषाक घालीत असे त्या त्या पोषाकांत ती फारच सुंदर दिसत असे.
१५ टापटिपेनें आणलेल्या रूपास भूषणांची जरूरी असते; परंतु नैसार्गिक रूप भूषणांचेंही भूषण होऊन बसतें.

राजपुत्र सलीम.

१ अकबर बादशहाला तीन पुत्र होते, ते तिन्हीही दारूबाज होते.
२ त्यांत सलीम सर्वांपेक्षां वरचढ होता.
३ मदिरेच्या मागोमाग व्यभिचाराचें तर काय पुसावें !
४ मदिरा पिणाऱ्यांचे आंगीं कोणत्याही प्रकारचा विवेक रहात नाहीं.
५ जें करूं नये तें कार्य करून बसतात.
६ इतकेंच नव्हे; पण कधीं कधीं प्राण संकटांतही पडतात.
७ राजपुत्र सलीम भर तारुण्यांत होता.
८ रात्रंदिन उच्च जातीची दारू पिण्यांत, वेश्याचे नाचरंग आणि तमाशे पाहण्यांत; व कुलटा स्त्रियांशीं विलास करण्यांत तो काळ घालवीत असे.
९ त्याचें विलासभुवन नरकापेक्षां कांहीं कमी दरजाचें नव्हतें.
१० पुष्कळशा स्त्रियांच्या पातिव्रत्याचा भंग याच विलासभुवनांत होत होता.
११ नव्यानव्या जातीच्या दारूच्या उग्र वासानें तें विलासभुवन रात्रंदिन उतूं जात असे.

૧૨ નીતિ, વિવેક, ધર્મ અથવા તો બીજા ગુણોને હમેશાંને માટે તે સ્થાનમાંથી દેશવટો આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૩ જેમ સમશાનની આસપાસ કાગડાઓ, ગીધ પક્ષીઓ અને બીજા માંસને ઠોલી ખાણારા પાપી પક્ષીઓ ભયંકર મોઢાં વકાશીને બેસી રહે છે તેમ શાહજાદા સલીમને આડે રસ્તે ઉતારનારા નીચ પાસબાનો પણ રાતદહાડો તેની આસપાસ વીંટાઇને બેસતા હતા,

૧૪ અને રોજ રોજ નવી નવી સ્ત્રિઓની શોધમાંજ ફર્યાં કરતા હતા.

૧૫ કેટલીકોને ફસાવીને તેઓના શિક્ષણનો ભંગ કરવામાં આવતો હતો.

પ્રતાપરાણો.

૧ મુસલમાન બાદશાહોની સાથે કન્યા વ્યવહાર કરનારા રજપૂતોને અકબર તરફથી મોટી મોટી જાગીરો, મોટાં મોટાં માનો અને બીજી અનેક જાતની સગવડો મળતી હતી.

૨ ત્યારે પ્રતાપરાણો માત્ર સ્વધર્મની ખાતરજ પહાડોની ખીણોમાં રાતદહાડો રખડી રઝળીને અનેક કષ્ટો વેઠતો હતો.

૩ તેનાજ સંબંધીઓ અને નાતીલાઓ પ્રતાપથી જુદા પડીને, જેઓએ રજપૂતોની ઝળકતી કીર્તીનોજ નહી પરંતુ હિંદુધર્મનો પણ નાશ કરવાનું કામ આરંભ્યું હતું, એવા ઘણા રજપૂતોની જોડે સહેનશાહને શરણે ગયા હતા.

૪ પ્રતાપના શક્તિ સિંહ વિગેરે કેટલાક ભાયાતો પણ અકબરને આશ્રયે જઇને રહ્યા હતા.

૫ સગરજીનો પુત્ર કુલાંગાર મોહબતખાન જે પ્રતાપનો ભત્રીજો થતો હતો તેણે મુસલમાન ધર્મ અખતિયાર કર્યો હતો.

૬ આ રીતે ગૃહવિછેદ થવાથી પ્રતાપની સ્થિતી એકલવાઇ થઇ પડી હતી.

૭ તો પણ તે પોતે કદી પણ તેને માટે મનમાં ઓછું આણતો નહી.

૮ પરંતુ છેવટ સુધી પોતાના ક્ષત્રિધર્મને વળગી રહ્યા હતો.

૯ અકબર બાદશાહ પ્રતાપરાણાને ઉપરા ઉપરી અનેક કહેણુ મોકલાવ્યા કરતો હતો.

૧૦ ઘણી લાલચો બતાવતો હતો.

૧૧ પણ પ્રતાપે માથામાં વાગે તેવી ચોખી રીતે ના પાડી હતી.

૧૨ પ્રતાપે કેટલાએક વર્ષોસુધી જંગલોમાં અને પહાડોની ખીણોમાં રખડી રઝળીને હિંદુ કુળના ગૌરવનું રક્ષણ કર્યું હતુ.

૧૩ અને આખરે સત્કર્મનાં ફળો ભોગવવાનો સમય પણ આવી લાગ્યો.

१२ नीति, विवेक, धर्म अथवा बाकीच्या गुणांना त्या स्थानांतून नेहमींचाच बहिष्कार घालण्यांत आला होता.
१३ ज्याप्रमाणें श्मशानाचे आसपास कावळे, गिधाडें व इतर मांस खाणारे पापी पक्षी भयंकर तोंडें वांसून बसून राहतात, त्याप्रमाणें राजपुत्र सलीमास वांकड्या रस्त्याला लावणारें नीच मंडळ रात्रंदिन त्याला वेष्टून बसत असे.
१४ व रोज रोज नव्या नव्या स्त्रियांच्या शोधांतच फिरत असे.
१५ कित्येकींना फसवून त्यांच्या पातिव्रत्याचा भंग करण्यांत येत असे.

राणा प्रताप.

१ मुसलमान बादशाहांशीं कन्याव्यवहार करणाऱ्या रजपुतांनां अकबराकडून मोठमोठ्या जहागिरी, मोठमोठे मान, व इतर अनेक जातींच्या सवलती मिळत असत.
२ अशा वेळीं प्रतापराणा मात्र स्वधर्मासाठींच पर्वतांच्या खिंडींतून रात्रंदिवस धडपडत अनेक कष्टं काढीत होता.
३ त्यांचेच संबंधी आणि नातलग त्याच्यापासून विभक्त होऊन, ज्यांनीं रजपुतांच्या उज्ज्वल कीर्तिचाच नव्हे परंतु हिंदुधर्माचाही नाश आरंभिला होता, अशा पुष्कळ रजपुतांसह बादशहाच्या शरणीं गेले होते.
४ प्रतापाचे शक्ती सिंह वगैरे भाऊबंदही अकबराच्या आश्रयास जाऊन राहिले होते.
५ सगरजीचा पुत्र कुलांगार मोहबतखान. जो प्रतापाचा पुतण्या लागत होता, त्यानें मुसलमानी धर्म स्वीकारला होता.
६ या रीतीनें गृहविच्छेद झाल्यानें प्रतापाची स्थिती एकाकी होऊन गेली.
७ तरीपण त्यानें कधींही त्याबद्दल मनाला खेद वाटूं दिला नाहीं.
८ परंतु शेवटपर्यंत आपल्या क्षात्रधर्माला चिकटून राहिला होता.
९ अकबर बादशहा प्रतापराण्याला वरचेवर अनेक निरोप पाठवीत असे.
१० पुष्कळ लालूच दाखवीत असे.
११ पण प्रतापानें काळजास झोंबेल अशाच रीतीनें स्पष्ट " नाहीं " सांगितलें.
१२ प्रतापानें कित्येक वर्षेंपर्यंत जंगलांत आणि पर्वतांच्या खिंडींत भटकून हिंदु कुळाच्या गौरवाचें रक्षण केलें होतें.
१३ आणि शेवटीं सत्कर्मांचीं फळें भोगण्याचा समयही येऊन पोंहचला.

પાપનો ઘડો.

૧ ફૈજી અત્યારસુધી છુપાઇને બધું સાંભળ્યા કરતો હતો.
૨ તે પોતાના અને પોતાના ભાઈના ખુનની વાત આવી એટલે એકદમ રાતો પીળો થઇ ગયો.
૩ અને તુરત છલાંગ મારીને ઓરડાની અંદર દાખલ થઇ બારો પાડીને બોલી ઉઠયો.
૪ "ઓ, નાપાક રજીયા, તથા બેહયા સલીમ, તમારા બધાં કાવતરાં મેં સાંભળ્યા છે.
૫ તમે તમારા પ્રપંચમાં ફાવ્યા પહેલાંજ જન્મનની ખાડને અધીન થઇ જાવ."
૬ આમ બોલતાંજ તેણે તુરત કમરપર લટકતા મીયાનમાંથી સડસડાટ તરવાર ખેચી કાઢી અને સલીમની ગળચી દાબીને છુટા કેશ સાથે તેના ખોળામાં પડેલી રજીયાની છાતીપર ઘુંટણુ ટેકીને, દાંત કચકચાવીને બોલ્યો.
૭ "ઓ હીજડા, તારા બાપના નેકનામને કલંકિત કર્યું છે.
૮ ઓ કુતરા, તારા જેવા નીચ શાહાજાદાને લીધે મોગલની શહેનશાહતને પણ સદાયને માટે બટ્ટા બેઠા છે.
૯ જો મારી નાખું, તો આટલીજ વાર લાગે.
૧૦ પણ અકબરની શરમ આડી આવે છે. શું કરૂં !
૧૧ તારા કર્મોથીજ તું મુવેલો છે.
૧૨ અને મરેલાને મારવાને મારો હાથ ઉપડતો નથી."
૧૩ આ વખતે સલીમ નીચું માથું કરીને એક બાજુ ઉભો રહ્યો અને બીજી બાજુ રજીયા શરની મારી જમીન તરફ જોતી ઉભી રહી.
૧૪ ફૈજીએ ગુસ્સામાં આવી જઇને સલીમને કહ્યું.
૧૫ "લુચ્ચા, દૂર થા મારી નજર આગળથી, તારૂં પાપી મોઢું મને બતાવ નહીં,"
૧૬ એમ કહીને સલીમને જોરથી ધક્કો માર્યો.
૧૭ રજીયાને એક અંધારા ઓરડાના સ્વાધીન કરવામાં આવી.

હલદી ઘાટનું યુદ્ધ.

૧ બન્ને સેનાઓનો સામસામો ભેટો થયો.
૨ તીર, ભાલા, બરછી અને બંદુકોનો મારો ચાલવા લાગ્યો.
૩ રજપૂતો અને મોગલો જીવપર આવી જઈને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.
૪ યોદ્ધાઓના પગરવથી ધુળના ગોટાઓ આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા.
૫ ધુળની ડમરીથી આકાશ ઘેરાઇ ગયું.

पापाचा घडा.

१ फैजी अद्यापपर्यंत लपून सर्व ऐकत होता.

२ तो आपल्या व आपल्या भावाच्या खुनाची गोष्ट ऐकतांच एकदम लाल झाला.

३ व लागलीच उडी मारून बंगल्यांत दाखल झाला, व मोठ्यानें ओरडून म्हणाला.

४ "हे भ्रष्ट रजिये। हे निर्लज्ज सलीमा! तुमचे सर्व बेत मीं ऐकिले.

५ तुम्ही तुमच्या कपट-खेळांत यशस्वी होण्यापूर्वींच नरककुंडांत जाऊन पडा.

६ इतकें बोलून त्यानें लागलीच कमरेस लटकणाऱ्या म्यानांतून, सटकन तरवार बाहेर काढली व सलीमचा गळा दाबून; आणि मोकळ्या केसांनीं त्याच्या मांडीवर असलेल्या रजीयाचे छातीवर गुडघा टेंकून, दांत खाऊन बोलूं लागला.

७ हे षंढा! तूं तुझ्या बापाच्या कीर्तीस कलंक लावलास.

८ हे कुत्र्या। तुझ्यासारख्या नीच राजपुत्रामुळें, मोगल बादशाहीला पण निरंतरचा कलंक लागला.

९ तुला ठार करण्यास कांहीं अवकाश नको.

१० पण अकबरासंबंधीं भीड आड येते, काय करूं?

११ तुझ्या कर्मांनींच तूं मेला आहेस.

१२ मेलेल्यास मारण्यास माझा हात उचलत नाहीं."

१३ या वेळीं सलीम खालीं तोंड करून एका बाजूस उभा राहिला व दुसरीकडे रजिया शरमिंदी होऊन खालीं पहात उभी राहिली.

१४ फैजी क्रोधानें सलीमास म्हणाला.

१५ "दूर हो, माझ्या नजरेपुढून, तुझें काळें तोंड मला दाखवूं नकोस."

१६ असें म्हणून सलीमास जोरानें धक्का मारिला.

१७ रजियेला एका अंधार कोठडीच्या मध्यें कोंडून ठेविले.

हळदी घाटाचें युद्ध.

१ दोन्ही सैन्याची समोरासमोर भेट झाली.

२ तीर, भाला, बरची व बंदुका यांचा मारा चालू झाला.

३ रजपूत व मोगल जीवावर येऊन युद्ध करूं लागले.

४ योद्ध्यांच्या संचारामुळें धुळीचे लोट आकाशांत उडूं लागले.

५ धुळीनें आकाश व्याप्त झालें.

૬ શૂર વીરોની તરવારે પરસ્પર અથડાતાં તેમાથી ઉપજતા અગ્નીના તણખાઓ મેઘઘટાની વચ્ચે ચમકતી વિજળીની પેઠે પ્રકાશવા લાગ્યા.

૭ રણભૂમીપર લોહીની નીકો વહેવા લાગી.

૮ વીરોની હાકોથી પૃથ્વી અને ગગન મંડળ ગાજી ઉઠયાં.

૯ રાણો પ્રતાપ પોતાના સોળ પટાવતોની સાથે રુદ્રની પેઠે રણમાં ઘુમતો ઘુમતો મોગલોની સેનામાં દાખલ થયો.

૧૦ બન્ને બાજુના શૂરવીર પોતપોતાના અધીપતીનું રક્ષણ કરવાને આતુર જણાતા હતા.

૧૧ મહારાણો પ્રતાપ આજે રણભૂમીપર વીરવ્રતનું ઉદ્યાપન કરવાને બહાર પડયો હતો.

૧૨ મેવાડની નિસ્તેજ અને નિરાધાર ક્ષાત્ર લક્ષ્મીના ઉદ્ધારાર્થે બહાર પડયો હતો.

૧૩ એટલુંજ નહીં પરંતુ હિંદુધર્મના ગૌરવનું રક્ષણ કરવાને માટે બહાર પડયો હતો.

૧૪ આજે મેવાડભુમી યવનોએ છીનવી લીધેલી પોતાની સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવાને વાસ્તે પોતાના વીસ હજાર પુત્રોને ઉત્સાહ આપતી યવનોના રૂધીરથી પોતાના હૃદયને શાંત કરતી હતી.

૧૫ હજારો વીર પુરૂષો મેવાડના ઉદયને માટે આજે આત્મવિસર્જન કરવાને મેદાન પડયા હતા.

૧૬ આજે ક્ષાત્ર વ્રતનો મહોત્સવ મેવાડની ભુમીમાં ઉજવાઇ જતો હતો.

મેહેરનો પત્ર.

૧ નાથ, તમે તો ઘણુંએ ચાહ્યું, પરંતુ આ અપરાધી સ્ત્રીના ભાગ્યમાં રાજરાણીનું સુખ નિર્માણ થયલું નથી. તેમાં તમે શું કરો ?

૨ મને આ જગતમાં સુખની આશા નહોતી.

૩ હું દુ:ખમાંજ જન્મી છું.

૪ જન્મતી વખતે વહાલી માતાના પ્રાણ લીધા છે.

૫ તમે હમેશાની દુખણીને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ આ હીણભાગીનીના ભાગ્યમાં તે સુખ નથી.

૬ તમે તેમાં નિષ્ફળ થયા છો, પરંતુ તેમાં તમારો દોષ નથી, પણ મારા દુર્ભાગ્યનો છે.

૭ હુંજ રાંડ અપરાધિની છું

६ शूरवीरांच्या तरवारी एकमेकांवर आपटून त्यांतून निघणारे अग्निकण, मेघसमूहांत चमकणाऱ्या विजेप्रमाणें प्रकाशूं लागले.

७ रणभूमीवर रक्ताचे पाट वाहूं लागले.

८ वीरांच्या आरोळ्यांनीं पृथ्वी व आकाश दुमदुमून गेलीं.

९ प्रतापराणा आपल्या १६ मांडलिकांसह रुद्राप्रमाणें रणांत घुमूं लागला; व मोगलांच्या सेनेंत दाखल झाला.

१० दोन्ही बाजूचे शूरवीर आपापल्या अधिपतींचें रक्षण करण्यास आतूर झाले.

११ महाराणा प्रताप आज रणभूमीवर वीरव्रताचें उद्यापन करण्यासाठीं बाहेर पडला होता.

१२ मेवाडच्या निस्तेज; आणि निराधार क्षात्रलक्ष्मीच्या उद्धाराकरितां बाहेर पडला होता.

१३ इतकेंच नव्हे; पण हिंदुधर्माच्या गौरवाचें रक्षण करण्याकरितां बाहेर पडला होता.

१४ आज मेवाडभूमि, यवनांनीं हरण केलेली आपली स्वतंत्रता परत मिळविण्याकरितां आपल्या वीस हजार पुत्रांना उत्साह देत देत, यवनांच्या रक्तानें आपलें हृदय शांत करीत होती.

१५ हजारों वीरपुरुष मेवाडच्या उदयासाठीं आज आत्मविसर्जन करण्यास्तव मैदानांत उतरले होते.

१६ आज क्षात्रव्रताच्या महोत्सवाला मेवाडच्या भूमींत ऊत आला होता.

मेहेरचें पत्र.

१ नाथ, तुमची तर इच्छा पुष्कळ होती, परंतु या पापी स्त्रीच्या भाग्यांत राजपत्नीचें सुख लिहिलेलें नाहीं त्यास तुम्ही काय कराल !

२ मला या जगतांत सुखाची आशा नव्हती.

३ मी दुःखांतच जन्मलें.

४ जन्मतेवेळीं प्रिय मातेचा प्राण घेतला.

५ तुम्हीं सदैव दुःखी (स्त्री) ला सुखी करण्याचा प्रयत्न केला पण या हतभागिनीच्या भाग्यांत तें सुख नाहीं.

६ त्यांत तुम्ही निष्फळ निवडलांत परंतु त्यांत तुमचा दोष नाहीं. पण माझ्या दुर्भाग्याचा आहे.

७ मीच रांड अपराधी.

૮ મે મારા મનોરાજ્યમાં જે જે ઠોકરો ખાધી છે તેને માટે મારા ભાગ્ય સિવાય બીજાને ઠપકો આપવાનો નથી.
૯ હું તમને હૃદયમાં ધારણ કરીને અપવિત્ર અને અશાંત મનને શાંત કરતી ભવિષ્યનાં સુખની પ્રતીક્ષા કરતી જીવન ગાળતી.
૧૦ તમે મને આ દોષને માટે ધીક્કારો ને હજારો શ્રાપ આપો.
૧૧ તેથી મને શાંતી મળશે, મારાં પાપ દૂર થશે.
૧૨ તમારો આગ્રહ, તમારો પ્રેમ, તમારી આસકતી એ સર્વનો વિચાર કરતાં મારૂં હૃદય તૂટી પડે છે.
૧૩ આંખે અંધારાં આવે છે.
૧૪ સંસાર અસાર જણાય છે.
૧૫ આ અભાગણી જન્મથીજ દુખિઆરી છે.
૧૬ તમે તો તેને હૈયાના હાર કરવાને ધાર્યું હતું, પરંતુ આ પાપિણી તમારા પવિત્ર કંઠ પ્રદેશને અલંકૃત કરવાને અયોગ્ય થઇ પડી છે.
૧૭ જો મને સંભારવાથી સુખ થતું હોય તો યાદ કરજો.
૧૮ ફૈજી અને અબુલફજલ તમારો યુવરાજનો હક્ક છીનવી લઇને તમારા વડા પુત્ર ખુશરૂને ભવિષ્યનો શાહેનશાહ બનાવવાને ખટપટ ચલાવે છે.
૧૯ તેઓએ તમને હલકા પાડવામાં બાકી રાખી નથી.
૨૦ તમારા પ્રાણ બચાવવાને હું તમને ભલામણ કરૂં છું.

પૃથુરાજનો પત્ર.

૧ રાણો પ્રતાપ જો અકબરને નમશે તો પછી રજપૂતપણું ડુબ્યુંજ સમજવું.
૨ રજપૂતને માથે આપત્તી આવે એતો સ્વાભાવીક છે.
૩ રજપૂત રાજાઓએ પોતાની બહાદુરીનો નાશ કર્યો છે અને રજપુતાણીઓએ પોતાની પવિત્રતાનો નાશ કરેલો છે.
૪ રજપૂતોની બહાદુરી અને પવિત્રતા બાપા રાવળના વંશજ એક પ્રતાપેજ ટકવી રાખી છે.
૫ તે પ્રતાપ પણ આખરે અકબરને શરણે થશે તો પછી રજપૂતની કુળ મર્યાદાનો છેડો આવશે.
૬ અકબર રજપુતોને હલકા ગણશે, અને યવનોને તેમનાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત આપનાર બીજો કોઇ પણ દુનિયામાં રહેશે નહીં.
૭ હાલમાં રજપુતો એક બજારમાં વેંચાતી વસ્તુ જેવા થઇ પડેલા છે.

८ मीं माझ्या मनोराज्यांत ज्या ज्या ठोकरा खाल्या त्याबद्दल माझ्या भाग्याशिवाय दुसऱ्याला ठपका देणें नाहीं.

९ मी तुम्हाला हृदयांत धारण करून अपवित्र आणि अशांत मनालां शांत करीत भविष्यत् सुखाची प्रतीक्षा करीत, आयुष्य काढीत होतें.

१० तुम्हीं मला या दोषांबद्दल धिक्कारा, हजारों शाप द्या.

११ त्यायोगें मला शांती मिळेल, माझी पापें दूर होतील.

१२ तुमचा आग्रह, तुमचें प्रेम, तुमची आसक्ती यां सर्वांचा विचार करितां माझें हृदय तुटून पडतें.

१३ डोळ्यास अंधारी येते.

१४ संसार असार भासतो.

१५ ही अभागिनी जन्मतःच दुःखी आहे.

१६ तुम्ही तर तिला गळ्यांतला ताईत करण्याचें मनांत आणिलें; पण ही पापी स्त्री तुमच्या पवित्र कंठप्रदेशात अलंकृत करण्यास अयोग्य निघाली.

१७ माझ्या स्मरणानें सुख होत असेल तर स्मरण ठेवा.

१८ फैजी व अबुल फजल हे तुमचे यौवराज्य हरण करून तुमचा वडील पुत्र खुशरू यास पुढील बादशाह बनविण्याची खटपट चालवीत आहेत.

१९ त्यांनीं तुम्हास हलकें पाडण्यांत कांहीं बाकी ठेविली नाहीं.

२० तुम्ही आपला प्राण वांचवा अशी मी शिफारस करित्यें.

पृथुराजाचें पत्र.

१ राणा प्रताप जर अकबरापुढें नम्र होईल तर मग रजपूतपणा बुडालाच समजावा.

२ रजपूतांचे माथीं आपत्ती यावी हें तर स्वाभाविक आहे.

३ रजपूतराजांनीं आपल्या बहादुरीचा नाश केला व त्यांच्या स्त्रियांनीं आपल्या पवित्रतेचा नाश केला.

४ रजपूतांची बहादुरी व पवित्रपणा हा बापारावळ वंशांतील एकट्या प्रतापानेंच मात्र टिकविलीं आहेत.

५ तो प्रताप जर शेवटीं अकबराला शरण जाईल तर मग रजपूतांच्या कुळमर्यादेचा अंत होईल.

६ अकबर रजपूतांना हलकें लेखील व यवनांना त्यांच्या पापाचें प्रायश्चित्त देणारा दुसरा कोणी पण दुनियेंत राहणार नाहीं.

७ हल्लीं रजपूत (म्हणजे) एक बाजारांत विकली जाणाऱ्या वस्तूप्रमाणें होऊन पडले आहेत.

૮ અકબરરૂપી દલાલે તે સઘળા રજપુતોને ધનથી ખરીદી લીધા છે.
૯ રજપુતો સ્વતંત્રતા ઉપર પાણી ફેરવી બેઠા છે.
૧૦ માત્ર એક પ્રતાપજ બાકી બચેલો છે.
૧૧ તે પણ પોતાનું સ્વાતંત્ર વેહેચીને યવનોનું દાસ્યત્વ સ્વીકારશે તે પછી સ્વતંત્રતા-દેવીને વિધવા થવાનો સમય આવશે.
૧૨ શૂર રજપૂતો પોતાની દેવાંગના સમાન પવિત્ર રજપુતાણીઓની લાજ લુટાતી નજરે જુએ છે, તે શું પ્રતાપરાણો પણ જોવા તૈયાર થયો છે?
૧૩ સઘળા દહાડા સરખા જતા નથી.
૧૪ ચઢતી પડતીનું ચક્ર સર્વને અનુભવવું પડે છે.
૧૫ આજે અકબરની ચઢતી છે તો કાલે સવારે તેની પાયમાલી પણ થશે.
૧૬ અને ધર્મભ્રષ્ટ રજપૂતો પ્રતાપના વિજયી વાવટા નીચે હાજર થશે ને પોતે પોતાના દેશનો જે દ્રોહ કર્યો છે તેને માટે પ્રતાપની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેશે.

શેરનો શીકાર.

૧ જાહાંગીરે કહ્યું કે તમારામાં એવો કોઇ બહાદુર પુરૂષ છે કે જે આ શેરની સામ આવી તેનું પુછડું પકડીને તેને જાગૃત કરે અને પછી તેનો નાશ કરે.
૨ ત્યારે શેહેર અફગાને સલામ કરીને કહ્યું, જો આપની આજ્ઞા હોય તો આ સેવક હથિયાર વગર પણ સિંહને સાથે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર છે.
૩ એમ કહી તે સિંહની નજીક ગયો. અને પુછડું પકડીને તેને જમીનપર ઘસડયો.
૪ તેથી સિંહ ક્રોધમાં આવી ગયો અને ભયંકર ત્રાડ મારીને તુરત ઉભો થયો.
૫ તેની ભયાનક મૂર્તી જોઇને જાહાંગીર તથા બીજા ઉમરાવો ભયભીત થઇ ગયા. અને કેટલાકના તો લેંગાઓ ઢીલાઢપ થઇ ગયા.
૬ સિંહ જેમ જેમ શેહેરની તરફ દોડવા લાગ્યો તેમ તેમ શેહેર પાછળ પાછળ હઠીને એક ઝાડ પાસે આવીને તેની શાખાપર ચઢી ગયો.
૭ સિંહ ક્રોધમાં આવી જઇને મોઠી ગર્જના કરી પોતાનું પુછડું જોરથી જમીન ઉપર પટક્યું.
૮ એટલામાં શેહેર નીચે ઉતરી પડયા ને જોરથી તેનું પુછડું પકડીને તેને ઘસડવા માંડયો.
૯ સિંહે ગુલાંટ ખાઇ તેના ઉપર હુમલો કર્યો અને તેને જમીનપર પટકી પાડયો.
૧૦ તે વખતનો ભયંકર દેખાવ જોઇને સઘળા પ્રેક્ષક વર્ગે શેહેરની આશા છોડી દીધી.

८ अकबररूपी दलालानें त्या सर्व रजपुतांना धनानें खरीद घेतलें आहे.

९ रजपूत लोक स्वतंत्रतेवर पाणी फिरवून बसले आहेत.

१० मात्र एक प्रताप बचावला आहे.

११ तो जर आपलें स्वातंत्र्य विकून यवनांचें दास्यत्व स्वीकारील तर मग स्वतंत्रता-देवीला विधवा होण्याचा प्रसंग येईल.

१२ शूर रजपूत आपल्या देवांगनेसमान पवित्र स्त्रियांची लाज लुटली जातांना डोळ्यानें पाहतात, तेंच पाहण्यास राणा प्रताप तयार झाला काय?

१३ सर्व दिवस सारखे जात नाहींत.

१४ चढती पडतीचें चक्र सर्वांना अनुभवावें लागतें.

१५ आज अकबराची चढती आहे, तर उद्यां सकाळीं त्याची पायमल्ली पण होईल.

१६ आणि धर्मभ्रष्ट रजपूत प्रतापाच्या विजयी झेंड्याखालीं हाजर होतील, व आपण आपल्या देशाचा जो द्रोह केला; त्याबद्दल प्रतापाजवळून प्रायश्चित्त घेतील.

सिंहाची शिकार.

१ जहांगीर म्हणाला कीं, तुमच्यामध्यें असा कोणी बहादर पुरुष आहे काय कीं, जो या सिंहाच्या समोर जाऊन त्याचें शेंपूट पकडून त्याला जागृत करील; व मग त्याचा नाश करील?

२ तेव्हां शेहेर अफगान सलाम करून म्हणतो, जर आपली आज्ञा होईल तर हा सेवक हत्याराखेरीजही सिंहाशीं युद्ध करण्यास तयार आहे.

३ असें बोलून तो सिंहाच्या जवळ गेला; व शेपूट धरून [त्यानें] त्याला जमिनीवर फरफर ओढिलें.

४ त्यायोगें सिंह क्रोधाविष्ट झाला व भयंकर आरोळी मारून उभा राहिला.

५ त्याची भयानक मूर्ती पाहून जहांगीर व इतर उमराव लोक भयभीत होऊन गेले; आणि कित्येकांचीं तर नेसणींही ढिलीं झालीं.

६ सिंह जसजसा शेहेरकडे धावूं लागला, तसतसा शेहेर मागें मागें सरकत एका झाडाजवळ येऊन त्याच्या फांदीवर चढला.

७ सिंहानें क्रोधाविष्ट होऊन मोठी गर्जना केली; व आपलें शेंपूट जोरानें जमिनीवर आपटलें.

८ इतक्यांत शेहेर खालीं उतरला; व जोरानें त्याचें शेंपूट धरून त्याला फरपटत ओढूं लागला.

९ सिंहानें उलट खाऊन त्याच्यावर हल्ला केला; आणि त्याला जमिनीवर आपटला.

१० त्या वेळचा भयंकर देखावा पाहून, सगळ्या प्रेक्षकवर्गांनी शेहेरची आशा सोडली.

૧૧ પણ ભાગ્યનો ખેલ વિચિત્ર હોય છે.
૧૨ શેહેરે સિંહના મ્હોમાંથી લટકતી જીભને પકડીને જોરથી ખેંચવા માડી કે તુરત સિંહ બરાડા પાડતો ઉભો થઇ ગયો.
૧૩ તેનાથી છૂટો થઇને શેહેરે તેના કપાળમાં એક મોઠી લાકડીને એવો જબરો ફટકો માર્યો કે તે મારની સાથેજ સિંહના રામ રમી ગયા.

ખૂન.

૧ ભોળો શેહેર અફગાન કુતુબુદીનની પાપી ધારણાથી તદ્દન અજાણ્યો હતો.
૨ તે તો તેની સાથે વાતો કરવામાંજ ગુંતાયલો હતો.
૩ થોડાજ વખતમાં એકદમ એક સીપાઇ ઉઘાડી તરવાર સાથે તેના શરીર ઉપર તુટી પડયો.
૪ તેવોજ શેહેર તેઓની કપટબાજીથી જાણીતો થઇ ગયો.
૫ અને કેડપર લટકતી તરવાર ખેંચીને એવા તો જોરથી તે સીપાઇને મારી કે તેના બે કકડા થઈ ગયા.
૬ કપટ નાટકના નાયક કુતુબખાનને જમીનપર પટકી તેની છાતીપર ચઢીને તિરસ્કાર સાથે શેહેર બોલ્યો.
૭ ઓ નીચ કુતરા, આ સઘળી ખટપટ તારી છે.
૮ નીચ! તારા મનના પાપી વિચાર પૂર્ણ થયા અગાઉજ તને પરલોકમાં મોકલી દઉં છું.
૯ પછી મારા ભાગ્યમાં જે હશે તે થશે.
૧૦ આમ બોલતાં બોલતાં તેની છાતીમાં તરવાર ઘોંચી દીધી કે કુતુબ મરણ પામ્યો.
૧૧ તે ભયંકર વખતે શેહેર એકલોજ હતો.
૧૨ શત્રુઓની સંખ્યા મોઠી હતી.
૧૩ પરંતુ જેમ જેમ લોકો તેનું ખૂન કરવાને આવતા ગયા તેમ તેમ તેના ક્રોધમાં વધારો થતો ગયો.
૧૪ ને પોતાપર ધસી આવતા લોકોને ઘાસની પેઠે કાપવા લાગ્યો.
૧૫ પરંતુ છેવટે તે લોકો દુરથી બાણોનો મારો ચલાવવા લાગ્યા.
૧૬ તેથી તેનું આખું શરીર વિંધાઇ ગયું અને તે અશક્ત થઇ પડયો.
૧૭ બન્ને આંખો વીચીને ખુદાતાલાની બંદગી કરવા લાગ્યો.
૧૮ ઓ કુલ દુનિઆના માલક, મારા સૌ અપરાધની મને ક્ષમા આપજે.
૧૯ આમ બોલતાં બોલતાં મુખપર ખુદાઇ તેજ પ્રકાશીત થયું અને થોડાજ વખતમાં તેનો પવિત્ર આત્મા ખુદાતાલાની દરગાહમાં દાખલ થયો.

११ पण भाग्याचा खेळ विचित्र आहे.
१२ शेहेरनें सिंहाच्या तोंडांतून लोंबणारी जीभ पकडून जोरानें खेंचण्यास आरंभ केला कीं, लागलीच सिंह आरोळी ठोकीत उठून उभा झाला.
१३ त्याच्यापासून छुटून, शेहेरनें त्याच्या कपाळावर एका मोठ्या दांडक्यानें असा जबर टोला मारला कीं, त्यासरसाच सिंहानें राम म्हटला.

खून.

१ भोळा शेरअफगान कुतुबुद्दीनच्या पापी धारणेबद्दल अगदीं अजाण होता.
२ तो तर त्याच्याशीं गोष्टी करण्यांतच गुंतला होता.
३ थोड्याच वेळानें एकदम एक शिपाई नंगी तरवार घेऊन त्याच्या शरीरावर तुटून पडला.
४ तोंच शेहरला त्याची कपटबाजी कळून आली.
५ आणि कमरेवर लटकमारी तरवार ओढून इतक्या जोरानें त्या शिपायाला मारली कीं त्याचे दोन तुकडे होऊन गेले.
६ कपट नाटकाचा नायक कुतुबुद्दीन याला जमीनीवर हसडून त्याच्या छातीवर चढून तिरस्कारानें शेहेर म्हणाला.
७ अरे नीच कुतऱ्या, ही सगळी खटपट तुझी आहे.
८ नीचा, तुझ्या मनांतील पापी विचार पूर्ण होण्यापूर्वींच तुला परलोकांत पाठवून देतों.
९ मग माझ्या भाग्यांत जें असेल तें होईल.
१० असें बोलतां बोलतां त्याच्या छातींत तरवार खुपसली कीं, (लागलाच) कुतुब मरण पावला.
११ त्या भयंकर वेळीं शेहेर एकटाच होता.
१२ शत्रूची संख्या मोठी होती.
१३ परंतु जसजसे लोक त्याचा खून करण्याकरितां येत गेले तसतशी त्याच्या क्रोधांत भर पडत गेली.
१४ व आपल्यावर चालून येणाऱ्या लोकांनां गवताप्रमाणें कापूं लागला.
१५ परंतु शेवटीं त्या लोकांनीं लांबून बाणांचा मारा चालविला.
१६ त्यामुळें त्याचें सर्व शरीर छिन्नभिन्न झालें; आणि तो अशक्त होऊन पडला.
१७ दोन्हीं डोळे लावून ईश्वराची प्रार्थना करूं लागला.
१८ हे जगन्नाथ, माझ्या सर्व अपराधांची मला क्षमा द्या (करा).
१९ असें बोलतां बोलतां मुखावर ईश्वरी तेज प्रकाशित झालें आणि थोड्याच वेळांत त्याचा पवित्र आत्मा ईश्वराच्या दरबारांत दाखल झाला.

બેગમ.

૧ મારા બાપ કહેતા હતા કે તારાં ભાગ્યમાં રાજ્યયોગ લખ્યો છે.
૨ એક રાજરાણી શું આજે કંગાળની પેઠે દાસીઓના મેહેલમાં જીવન ગાળે છે?
૩ બળ્યું, બાદશાહની બેગમ થવામાં પણ શું સાર છે.
૪ હજારો સ્ત્રીઓ પ્રથમ તો ખુબસુરતીને લીધે બેગમ થવા પામે છે.
૫ પણ જ્યાં કોઇ બીજી વધારે રૂપાળી સ્ત્રી બહાર પડી કે પેલી બેગમના બારજ વાગી જાય છે.
૬ અને થોડા દહાડા પછી તેને ખુદ મેહેલમાં બીજી બેગમોની સાથે રાત દહાડો છતે ધણીએ રંડાયો ભોગવવાના દિવસો આવી લાગે છે.
૭ તેવી બેગમો થવા કરતાં તો દાસી થવામાંજ લાભ સમાયલો છે.
૮ જે સુખ દાસીઓને મળે છે, તે બેગમોને પણ મળતું નથી.
૯ તેઓ કહેવાય છે તો બાદશાહની બેગમો પણ બીચારીઓ જીંદગી સુધી કેદખાનું ભોગવે છે.
૧૦ નબાબો પોતાની બેગમો ઉપરાંત બીજી હલકી જાતની સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં પણ પડયા હોય છે.
૧૧ અફસોસ, મારા ભાગ્યમાં જો બેગમ બનવાનું લખ્યું હશે તો વળી મારે હાલના કરતાં પણ વધારે દુઃખ અનુભવવું પડશે.
૧૨ અનુપમ રૂપવંતી મેહેર એકાંતમાં આવા આવા વિચારો કરતી પોતાનાં ભાગ્યને ઠપકો આપતી કાળ ગાળવા લાગી.
૧૩ પોતાની જીંદગીનું વૃત્તાંત સંભારીને વચ્ચે વચ્ચે કહેવા લાગી કે.
૧૪ હાય! મારૂં રૂપ મારા પ્રાણપતીના ખુનનું કારણ થયું;
૧૫ ઈશ્વિર, મને આવું રૂપ ન આપતાં કરૂપ બનાવી હોત તો આટલા બધા ખુનો, આટલો બધો કોલાહલ, આટલો બધો લોહીનો પ્રવાહ, એ બધું બીલકુલ થવાજ પામત નહી.

ઘોડેસ્વાર.

૧ એક ઘોડેસ્વાર નવદ્વીપ તરફ જતો હતો.
૨ આ વખતે આકાશ વાદળાં વિનાનું હતું.
૩ મધ્યાન્હે પોતાના ઘોડાને પૂર વેગે મુકી તે કેટલેક દુર આવેલા એક મોટા મેદાનમાં આવી પહોંચ્યો.
૪ આ ઘોડેસ્વારની વય એકવીસ વરસ કરતાં કંઇક વધારે હતી.
૫ તેનું મુખમંડળ અતિ સુંદર અને ઉદારતાસુચક જણાતું હતું.

बेगम.

१ माझे वडील म्हणत असत कीं तुझ्या भाग्यांत राजयोग लिहिला आहे.

२ काय, एक राणी कंगालाप्रमाणें दासींच्या महालांत आयुष्य काढीत आहे!

३ जळलें, बादशाहाची बेगम होण्यांत काय अर्थ आहे.

४ हजारों स्त्रिया प्रथम तर खुबसुरतीमुळें बेगम पदाला पावतात.

५ पण जेव्हां दुसरी एकादी विशेष रूपवती स्त्री आढळते तेव्हां त्या बेगनचे बाराच वाजतात.

६ व थोड्या दिवसांत तिला खुद्द महालांत इतर बेगमाबरोबर रात्रंदिन, नवग असून रांडपणा भोगण्याचे दिवस येऊ लागतात.

७ तशी बेगम होण्यापेक्षां दासी होण्यांतच लाभ आहे.

८ जें सुख दासींना मिळतें तें बेगमाना पण मिळत नाहीं.

९ त्या म्हटल्या जातात बादशहाच्या बेगमा, पण बिचाऱ्या मरेपर्यंत कैद भोगतात.

१० नबाब, आपल्या बेगमांखेरीज इतर हलक्या जातीच्या स्त्रियांच्याही प्रेमांत पडलेले असतात.

११ अफसोस! माझ्या भाग्यांत बेगम बनण्याचें जर लिहिलें असेल, तर पुनः मेलीं हल्लींपेक्षांही जास्त दुःख अनुभवणें भाग पडेल.

१२ अनुपम रूपवती मेहेर एकांतांत असे विचार करीत आपल्या भाग्यालों ठपका देत काळ काढूं लागली.

१३ आपल्या जीविताचा वृत्तांत आठवून मध्यंतरी म्हणूं लागली कीं,

१४ हाय! माझें रूप माझ्या प्राणपतीच्या खुनास कारण झालें.

१५ ईश्वरा! मला असें रूप न देतां कुरूप बनविली असतीस तर इतके खून, इतका कोलाहल, इतका रक्ताचा प्रवाह, हें सर्व बिलकूल झालेंच नसतें.

घोडेस्वार.

१ एक घोडेस्वार नवद्वीपाकडे जात होता.

२ या वेळीं आकाश अभ्राशिवाय होतें.

३ माध्यान्हीं घोडा खूब जोरानें सोडून तो थोड्या अंतरावर असलेल्या एका मोठ्या मैदानांत येऊन पोंहोचला.

४ या घोडेस्वाराचें वय २१ पेक्षां थोडें जास्त होतें.

५ त्याचें मुखमंडल अति सुंदर व उदारतासूचक दिसत होतें.

૬ તેના વિશાળ શરીર ઉપર લોહબખ્તર હતું.
૭ માથા ઉપર એક મણીમય નહાની પાઘડી હતી.
૮ કમરપટામાં કટાર, તરવાર, પીઠ પાછળ મોટી ઢાળ અને તેના જમણા હાતમાં એક ભાલો હતો.
૯ ઘોડેસ્વારનો આ વેશ તે વખતે બંગાળ પ્રાંતના દરેક રહેવાશીઓના મનમાં ભય ઉપજાવતો હતો.
૧૦ તેને જોવાથી કોઈપણ માણસ કહી શકે કે આ ઘોડેસ્વાર કોઈ મરાઠા સૈનીક છે.
૧૧ ધીરે ધીરે વખત ચાલ્યો ગયો.
૧૨ ભગવાન્ સૂર્યનારાયણ પોતાની પ્રચંડ રશ્મીજાળ વિસ્તાર કરવા લાગ્યો.
૧૩ તેથી તે પાછો ઘોડાને પૂરે વેગે મુકી પોતાને પંથે પડયો.
૧૪ તે જે રસ્તે થઇને ચાલ્યો જતો હતો તેની દક્ષીણ બાજુએ એક વિસ્તીર્ણ મેદાન આવેલું હતું.
૧૫ આ મેદાનની શોભા જોવાની ઇચ્છાથી સ્વાર ધીરે ધીરે પોતાનો ઘોડો ચલાવી ચારે તરફ દૃષ્ટી કરતો મનમાં નાના પ્રકારની ચિંતાને સ્થાન આપતો ચાલ્યો જતો હતો.
૧૬ ઘણે દુર નિકળી ગયા પછી રસ્તાના શ્રમથી સ્વાર ઘણો કલાંત થઇ ગયો.
૧૭ તેથી આટલામાંજ કયાંઇ જગો હોય તો બે ઘડી વિસામો લઇ, પછી આગળ જાઉં, એવી ઇચ્છાથી તે જગ્યાની શોધમાં પડયો.

પ્રપંચ.

૧ દાસીની વાતચીત ઉપરથી સમરસિંહ વધારે વ્હેમાયો.
૨ દાસી શિવાય બીજી બધી સ્ત્રીઓનાં મ્હોડાપર બુરખા હતા.
૩ તેથી આમાં ઇંદુકુમારી કોણ તે શોધી કહાડવા તે ગુંચવાયો.
૪ અંતે તેણે એક સ્ત્રીપાસે જઇ કહ્યું કે “ રાજકુમારી, જ્યાં સૂધી તમે તમારૂ મુખ બતાવશો નહીં ત્યાં સૂધી હું અહીંથી એક પગલું પણ આગળ મૂકનાર નથી.
૫ આથી તે સ્ત્રીએ જાણ્યું કે હવે આપણો પ્રપંચ ચાલશે નહી.
૬ તેથી તેણે બુરખો દુર કર્યો.
૭ સમરસિંહે વિસ્મય પામી જોયું તો તે રાજકુમારી નથી પણ અઢાર વરસની એક સુંદર રમણી છે.
૮ તેનો વર્ણ તપાવેલા કુંદનને પણ નીચું જોવડાવે એવો મનોહર હતો.
૯ સમરસિંહ સ્થીર દૃષ્ટીએ તે રૂપરાશીને જોઇ સંદેહની નજરે બોલ્યો “ તમે કોણ રાજકન્યા છો ” ઉત્તર નહીં મળવાથી સમરસિંહ ક્રોધ કરી બોલ્યો

६ त्याच्या विशाळ शरीरावर चिलखत होतें.
७ माथ्यावर एक लहान मणीमय पागोटें होतें.
८ कमरपट्ट्यांत कट्यार, तरवार, पाठीमागें मोठी ढाल; आणि त्याच्या उजव्या हातांत एक भाला होता.
९ घोडेस्वाराचा हा वेष, त्या वेळीं बंगालप्रांतांतील दरेक| रहिवाश्याचे मनांत भय उपजवीत होता [असे].
१० त्याला पाहून कोणीही माणूस सांगूं शकेल कीं, हा घोडेस्वार कोणी मराठा सैनिक आहे.
११ धीरे धीरे वेळ चालला गेला.
१२ भगवान् सूर्यनारायण आपल्या प्रचंड रश्मिजाळाचा विस्तार करूं लागला.
१३ त्यामुळें त्यानें घोड्याला पुनः पुन्या वेगानें सोडून, तो आपल्या रस्त्यास लागला.
१४ तो ज्या रस्त्यावरून जात होता, त्याच्या दक्षिणबाजूला, एक विस्तीर्ण मैदान आलें होतें.
१५ या मैदानाची शोभा पाहण्याच्या इच्छेनें स्वार आपला घोडा धीरे धीरे चालवीत, चोहीकडे दृष्टी टाकीत, मनांत नाना प्रकारच्या चिंतेला जागा देत चालला होता.
१६ खूब दूर निघून गेल्यानंतर रस्त्याच्या श्रमानें स्वार फार क्लांत होऊन गेला.
१७ त्यामुळें इतक्यांतच कोठें जागा असेल तर दोन घटका विश्रांति घेऊन; नंतर पुढें जाऊं, अशा इच्छेनें तो जागेच्या शोधांत पडला.

प्रपंच.

१ दासीच्या बोलण्यावरून समरसिंहाला जास्त वहीम आला.
२ दासीशिवाय बाकी सर्व स्त्रियांच्या तोंडावर बुरखे होते.
३ त्यामुळें, यांत इंदुकुमारी कोणती, तें शोधून काढण्यास तो घोटाळला.
४ अंतीं त्यानें एका स्त्रीजवळ जाऊन म्हटलें कीं, " राजकुमारी जोंपर्यंत तुम्ही तुमचें मुख दाखविणार नाहीं. तोंपर्यंत मी एथून एक पाऊलही पुढें टाकणार नाहीं.
५ त्यामुळें त्या स्त्रीस वाटलें कीं, आतां आपला प्रपंच (कपट) चालणार नाहीं.
६ म्हणून तिनें बुरखा दूर केला.
७ समरसिंहास आश्चर्य वाटून (त्यानें) पाहिलें तों ती राजकुमारी नव्हे पण अठरा वर्षांची एक सुंदर रमणी आहे.
८ तिचा वर्ण तापलेल्या सोन्यासही खालीं पाहवील असा मनोहर होता.
९ समरसिंह स्थीरदृष्टीनें त्या रूपराशीला पाहून साशंक दृष्टीनें म्हणाला " तुम्ही कोण, राजकन्या आहांत " उत्तर न मिळाल्यामुळें समरसिंह रागावून बोलला.

૧૦ દુરાચરણીઓ, મારી સાથે પણ તમે પ્રપંચ ચલાવો છો ?
૧૧ શું કરૂં, તમે નિરાધાર અબળાઓ છો, નહીં તો આજ વખતે હું આ કૃત્યનું ફળ તમને આપતે.
૧૨ પેલી દાસી પગમાં પડી રડતાં રડતાં બોલી અમે કોઈ પણ ખોટા વિચારથી આ કામ કર્યું નથી.
૧૩ આ યુવતી એક મુસલમાન સરદારની પુત્રી છે, અને તે અગાધ સંપત્તીની માલીક છે.
૧૪ એ તમારા પ્યારમાં પડી છે માટે એનો હાથ કબુલ કરી તમે અમારી સાથે ચાલો.
૧૫ "સમર બોલ્યો" દુરાચરણી, તૂં મને એક નીચ માણુસના જેવો ઇંદ્રીયપરાયણ જાણે છે ?
૧૬ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી મુસલમાનોની સાથે લઢીશ.

આમદેહ.

૧ બંગાલ પ્રાંતના નવદ્વીપ જીલ્લામાં અને હાલના મેહેરપુર નગરની પાસે આમદેહ નામે એક નગર હતું જે આજકાલ એક ગામડા જેવું થઈ ગયું છે.
૨ તે નગરમાં અંબાલાલ સિંહ નામે એક મરાઠા જાગીરદાર આવીને વસ્યો હતો.
૩ ઔરંગજેબની કૃપાથી તેણે ઘણી જાગીરો મેળવીને 'મહારાજાની' પદ્વી પ્રાપ્ત કરી.
૪ રાઘવચંદ્ર સિંહ એમણાંજ વંશજ હતા.
૫ કેટલાંક વર્ષ ઉપર દીલ્લીશ્વરની અવસ્થા કેવળ હીન થઇ જવાથી તેઓ રાઘવસિંહના પિતાને એક રીતે સ્વાધીન થઇ પડયા.
૬ મુર્શીદાબાદના સુબાની સાથે તેઓનો પ્રજા સંબંધ ન હતો તો પણ વખતો વખત સુબાને મદદ કરી તેઓ તેને ખુશી રાખતા કે જેથી તે કોઇ વખત તેમનાથી આડો જાય નહીં.
૭ આ જાગીરદારો દક્ષીણ દેશના રજપૂતો હતા.
૮ તેની બંગાલ દેશના લોકોને શા કારણથી ખબર ન હતી તે સમજાતું નથી.
૯ પરંતુ બંગાલના લોકો એમને ગોવાળ કહેતા.
૧૦ રાઘવસિંહે પોતાના વડીલોનું ઐશ્વર્ય અને જાગીરો મેળવી નગરમાં એક પ્રચંડ અને દુર્ભેદ્ય કિલ્લો બંધાવ્યો.
૧૧ જેના ભાગ્યા તુટ્યા ભાગની હજી પણ ત્યાં નિશાનીઓ જોવામાં આવે છે.
૧૨ મરાઠાઓ અત્યાર સુધી આજુબાજુનાં બીજા રાજ્યો લેવામાં રોકાયલા હોવાથી તેઓ બંગાલ તરફ આવી શકયા નહોતા.
૧૩ પરંતુ બંગાળ પ્રાંત કબજે લેવાનો લોભ તેમણે મૂકયો નહતો.

१० दुराचरणी हो, माझ्याशींही तुम्ही प्रपंच चालवितां !
११ काय करूं ? तुम्ही निराधार अबला आहांत, नाहीं तर याच वेळीं मी या कृत्याचें फळ तुम्हांला दिलें असतें ?
१२ ती दासी पायां पडून रडत रडत म्हणाली, आम्ही कोणत्याही वाईट विचारानें हें काम केलें नाहीं.
१३ ही युवती एका मुसलमान सरदाराची कन्या आहे व ती अगाध संपत्तीची मालकीण आहे.
१४ हिचें तुमच्यावर प्रेम जडलें आहे करितां इचा हात कबूल करून तुम्ही आमच्या बरोबर चला.
१५ समर म्हणाला " दुराचरणी, तूं मला एकाद्या नीच माणसाप्रमाणें इंद्रियपरायण समजतेस ?
१६ देहांत प्राण आहे तोंपर्यंत मुसलमानांशीं लढेन.

आमदेह.

१ बंगाल प्रांतांतील नवद्वीप जिल्ह्यांत; आणि हल्लींच्या मेहेरपुर नगराजवळ आमदेह नांवाचें एक नगर होतें, जें आजकाल एका खेड्याप्रमाणें झालें आहे.
२ त्या नगरांत अंबालालसिंह नामें एक मराठा जहागीरदार येऊन राहिला होता.
३ औरंगजेबाच्या कृपेनें त्यानें पुष्कळ जहागिरी मिळविल्या, व महाराजा ही पदवी प्राप्त केली.
४ राघवचंद्रसिंह यांचाच वंशज होता.
५ कित्येक वर्षांपूर्वीं दिल्लीश्वरांची अवस्था हीन होऊन गेल्यानें तें राघवचंद्रसिंहाच्या बापाच्या, एक तऱ्हेनें आधीन होऊन पडले.
६ मुर्शिदाबादच्या सुभ्याशीं त्यांचा प्रजासंबंध नव्हता; तरी पण वेळोवेळीं सुभ्याला मदत करून त्याला खुशी ठेवीत असत कीं, जेणेंकरून तो कधींकाळीं त्यांना आडवा येऊं नये.
७ हे जहागीरदार दक्षिण देशांतील रजपूत होते.
८ त्यांची बंगाल देशाच्या लोकांना काय कारणानें माहिती नव्हती, तें समजत नाहीं.
९ परंतु बंगालचे लोक त्यांना गोवाळ म्हणत.
१० राघवसिंहानें आपल्या वाडिलांचें ऐश्वर्य व जहागिरी मिळवून नगरांत एक प्रचंड व दुर्भेद्य किल्ला बांधिला.
११ त्याच्या मोडक्या तोडक्या भागाची अजूनही तेथें निशाणी दिसण्यांत येते.
१२ मराठे अद्यापपर्यंत आजूबाजूचीं इतर राज्यें घेण्यांत गुंतल्यामुळें त्यांच्याच्यानीं बंगा-ल्याकडे येववलें नव्हतें.
१३ परंतु बंगालप्रांत कबज्यांत घेण्याचा लोभ त्यांनीं सोडिला नव्हता.

માંદગી.

૧ નાગપુરાધિપતી મહારાજ રાઘોજીએ એકજ વસ્ત્રથી પોતાનું શરીર ઢાંક્યું હતું.
૨ તેમની પાસે કોઇપણ માણુસ ન હતું.
૩ ફક્ત એક અનુચર પાસે ઉભો રહી ચમ્મર ઢાળતો હતો.
૪ છાવણીમાંના સૈનિકો ચિંતાતુર હતા.
૫ ત્યાં હવે પ્હેલાંના જેવી ખુશી નથી.
૬ સઘળું શૂન્યતામય હતું કારણુ રાઘોજી અતીશય પીડીત છે.
૭ તેમની ડાબા હાથની એક આંગળીપર મોટો ઘા પડયો હતો.
૮ ઘણી દવાઓ ચોપડવામાં આવી હતી પરંતુ તેથી સહેજ પણુ ઉપશમ થયો નહીં.
૯ મહારાજે પેહલાં તો દુ:ખને ગણુકાર્યું નહીં પણુ અતીશય વેદનાને લીધે તેમનો બલીષ્ટ દેહ પીડા પામવા લાગ્યો.
૧૦ ધીરે ધીરે જ્વરનો આરંભ થયો.
૧૧ ત્રણુ દહાડા સુધી મહારાજા પથારી વશ રહી સર્વદા વેદનાથી પીડિત થવા લાગ્યા.
૧૨ તે યુદ્ધપ્રિય હતા પણુ વ્યાધીગ્રસ્ત થવાથી તેઓ ન છુટકે ત્રણુ દિવસ સુધી પથારીમાં રહ્યા.
૧૩ આ અવસ્થા તેમને વિષવત્ લાગી.
૧૪ તેઓ કોઇ કોઇ વખત બળપૂર્વક પથારીમાંથી ઉઠી બહાર જતાં ત્યારે સેવકો કોઇ વખત અનેક યત્નથી શાંત કરી તેમને પાછા પથારીમાં સુવડાવતા.
૧૫ આવી રીતે બેજ દીવસમાં મહારાજાની વિશાળ દેહ ક્ષીણુ થઇ ગઇ.
૧૬ તેનો રમણીય વર્ણુ અને મુખ કાંતિ પણુ વિકૃત થઇ ગયા.
૧૭ રાજવૈદ્ય અને હકીમો પુસ્તકોનાં પાનાં ઉલથાવી ઉપાયો શોધતા હતા પણુ મહારાજાની પીડા જેવી ને તેવીજ.

લોભી.

૧ એટલામાં વૃષ્ટી થવા લાગી.
૨ તેથી આકાશ મંડળની ગંભીર જલદરાશી દૂરભૂત થઇ.
૩ અગ્નીસ્પર્શે, ઘૃત જેવી રીતે ઓગળી જાય છે તેવી રીતે ભગવાન અંશુમાલીની ખરતર રશ્મીજાળથી ગગનમંડળની ઘનરાશી પણુ ઓગળીને અંતર્હિત થઇ ગઇ.
૪ સંધ્યાકાળ થયો.
૫ છાવણીમાંનો લોકસમૂહ પોતપોતાનું કાર્ય આટોપી સ્થાન તરફ જવા લાગ્યો.
૬ ભાસ્કર અવાકની પેઠે, પ્રકૃતીની આવી મધુમય લીલા જોઇ રહયો છે.

आजार.

१ नागपुराधिपती महाराज राघोजीनें फक्त एकाच वस्त्रानें आपलें शरीर झांकिलें होतें.
२ त्यांच्याजवळ कोणीही माणूस नव्हतें.
३ फक्त एक अनुचर जवळ उभा राहून चवरी ढाळीत होता.
४ छावणींतील सैनीक चिंतातुर होते.
५ तेथें हल्लीं पहिल्याप्रमाणें चैन नव्हती.
६ सगळें शून्यतामय होतें, कारण राघोजी अतिशय पीडेंत होते.
७ त्यांच्या डाव्या हाताच्या एका बोटाला मोठी जखम पडली होती.
८ पुष्कळ औषधें चोपडण्यांत आलीं पण त्यांनीं थोडा देखील उपशम झाला नाहीं.
९ महाराजांनीं प्रथम तर दुःखास गणकारलें नाहीं; पण अतिशय वेदनांमुळें त्यांचा बलिष्ठ देह पीडा पावूं लागला.
१० हळूहळू ज्वरास आरंभ झाला.
११ तीन दिवसपर्यंत महाराज पथारींत पडून राहून सर्वदा वेदनामुळें पीडित होऊं लागले.
१२ ते युद्धप्रिय होते, परंतु व्याधिग्रस्त झाल्यानें ते सुटकाच नाहीं म्हणून, तीन दिवसपर्यंत पथारींत राहिले.
१३ ही अवस्था त्यांना विषवत् लागली.
१४ ते केव्हां केव्हां बळेच पथारींतून उठून बाहेर जात, तेव्हां सेवक लोक अनेक यत्न करून त्यांना शांत करून परत पथारींत निजवीत.
१५ या रीतीनें दोनच दिवसांत महाराजांचा विशाळ देह क्षीण होऊन गेला.
१६ त्यांचा रमणीय वर्ण व मुखकांती हीं विकृत होऊन गेलीं.
१७ राजवैद्य आणि हकीम लोक पुस्तकांचीं पानें उलथून उपाय शोधीत असत; पण महाराजांची पीडा जशीची तशीच.

लोभी.

१ इतक्यांत वृष्टी होऊं लागली.
२ त्यामुळें आकाशमंडळांतील गंभीर जलदराशी दूर झाली.
३ अग्निस्पर्शानें, घृत ज्याप्रमाणें वितळून जातें, त्याप्रमाणें भगवान् अंशुमालीच्या प्रखर रश्मिजालानें गगनमंडळांतील घनराशीही वितळून अंतर्हित झाली.
४ संध्याकाळ झाली.
५ छावणींतील लोकसमूह आपापलें कार्य आटोपून स्थानांकडे जाऊं लागला.
६ भास्कर, मुक्यांप्रमाणें प्रकृतीची अशी मधुमय लीला पाहत राहिला.

૭ પરંતુ તેથી તેના મનમાં સહેજ પણ પ્રીતી જમી નહીં.
૮ પ્રકૃતીની શોભા નિહાળી કોનું મન સંતુષ્ટ થાય છે?
૯ ઋતુના ફેરફારથી અવની સુંદરી જે નવ મોહની ભૂષણોએ ભૂષીત થાય છે તે જોઇ કોનું મન ગલિત થાય છે.
૧૦ પ્રાતઃ શિશિરથી ડોલાયમાન થતી પત્રાવલિ અથવા મુક્તા જેવા તે ઉપરથી પડતાં ઓસ બિંદુ જોઇ કોનું મન આનંદે નૃત્ય કરે છે?
૧૧ જેનું મન નિર્મળ હોય છે, જેનું ચિત્ત સરળ અને ચિંતાશૂન્ય હોય છે, જેનું મન ભ્રમથી પણ કદી નીચ માર્ગે વળતું નથી. જેનું મન ધર્મપંથે સદા રત હોય છે, અને જેનું અંતઃકરણ પરમેશ્વરના પવિત્ર પ્રેમમાં પચેલું હોય છે તેજ પ્રકૃતીની અપૂર્વ શોભાથી મનને આનંદીત કરે છે.
૧૨ પરંતુ ભાસ્કરનું મન એનાથી વિપરીત હતું.
૧૩ તે અતીશય વિશ્વાસઘાતકી, કપટી અને લોભી હતો.
૧૪ કેવી રીતે રાઘોજીના મરણ પછી નાગપૂરની ગાદીએ બેસવું એજ વિચાર હંમેશા તેના મનમાં ઘોળાયાં કરતાં હતા.

રાત્ર.

૧ ધીરે ધીરે ચંદ્રમાં ઉદય પામવાથી પૃથ્વી કૌમુદીમય બની ગઈ.
૨ ચારે તરફ મંદ શીતલ વાયુ વાવા લાગ્યો.
૩ રાત્રી ઘણી વીતિ ગઇ.
૪ છાવણીમાં સઘળા વાળુપાણી કરી નિદ્રાવશ થયા.
૫ ચોતરફ નિઃશબ્દતા પસરાઇ ગઈ.
૬ પહેલાં ઠેકાણે ઠેકાણે સિપાઇઓના ગીતવાદ્ય ચાલતાં હતાં તે પણ હમણા બંધ હતા.
૭ આ વખતે કેવળ કીટપતંગનો ઝીણો રવ અથવા દૂરના મેદાનમાંથી કુતરાનું ભસવું કે કોઇ કોઇ વખત ઘોડાઓનો હણુહણાટ, એ સિવાય છાવણીમાં બીજું કંઇ સંભાળાતું ન હતું.
૮ સમરસિંહના તંબૂની વચ્ચે પલંગ ઉપર કોઇ માણુસ આખા શરીરે વસ્ત્ર ઓઢી સુતો હતો.
૯ આ વખતે તંબુના બારણામાં માણુસની છાયા પડી અને ત્યાર પછી એક પ્રચંડ પુરૂષ હાથમાં તરવાર લઇ ધીરે ધીરે પલંગની પાસે જઇને ઉભો રહયો.
૧૦ તંબુમાં આવનાર માણુસ બીજો કોઇ નહીં પણ ફુલાજી હતો.
૧૧ જેવો તેણે પલંગપર સુતેલા માણુસપર ઘા કરવાને માટે હાથ ઉંચો કર્યો, તેવોજ પાછળથી કોઇએ તેના હાથ પકડી લીધો.

७ परंतु त्यामुळें त्याच्या मनांत थोडीसुद्धां प्रीति उपजली नाहीं.
८ प्रकृतीची शोभा पाहून कोणाचें मन संतुष्ट होतें ?
९ ऋतूंच्या फेरफारांमुळें अवनी सुंदरी ज्या नवीन मोहक भूषणांनीं भूषित होते, ती पाहून कोणाचें मन गलित होतें !
१० प्रातःशिशिरानें दोलायमान होणारी पत्रावली, अथवा मोत्याप्रमाणें त्यावरून पडणारे दव-बिंदु पाहून कोणाचें मन आनंदानें नृत्य करितें ?
११ ज्याचें मन निर्मळ असतें, ज्याचें चित्त सरळ व चिंताशून्य असतें, ज्याचें मन भ्रमानेंसुद्धां नीचमार्गीं वळत नाहीं, ज्याचें मन धर्मपंथांत सदा रत असतें; आणि ज्याचें अंतःकरण परमेश्वराच्या पवित्र प्रेमांत पचलेलें असतें, तोच प्रकृतीच्या अपूर्व शोभेनें मनाला आनंदित करतो.
१२ परंतु भास्कराचें मन याच्या विरुद्ध होतें.
१३ तो अतिशय विश्वासघातकी, कपटी; आणि लोभी होता.
१४ कशारीतीनें राघोजीच्या मरणानंतर नागपूरच्या गादीवर बसावें, हेच विचार नेहमीं त्याच्या मनांत घोळत असत.

रात्र.

१ हळु हळु चंद्रमा उदय पावल्यानें पृथ्वी कौमुदीमय झाली.
२ चोंहीकडे मंद शितळ वायु वाहूं लागला.
३ रात्र फार निघून गेली.
४ छावणींतील सर्व (लोक) भोजन करून निद्रावश झाले.
५ चोंहीकडे निःशब्दता पसरली.
६ पूर्वीं ठिकठिकाणीं शिपायांचें गाणें बजावणें चालत असे, तेंही हल्लीं बंद होतें.
७ या वेळीं केवळ कीटपतंगाचा बारीक रव अथवा दूरच्या मैदानांतील कुतऱ्याचें भोंकणें किंवा केव्हां केव्हां घोड्याचें खिंकाळणें याशिवाय छावणींत दुसरें कांहीं ऐकूं येत नव्हतें.
८ समरसिंहाच्या तंबूच्यामध्यें पलंगावर कोणी मनुष्य सर्व शरीरावर वस्त्र पांघरून निजला होता.
९ या वेळीं तंबूच्या दरवाज्यांत मनुष्याची छाया पडली आणि त्यानंतर एक प्रचंड पुरुष हातांत तरवार घेऊन हळूहळू पलंगाजवळ जाऊन उभा राहिला.
१० तंबूंत येणारा मनुष्य दुसरा कोणी नव्हे तर फुलाजी होता.
११ त्यानें पलंगावर निजलेल्या मनुष्यास वार करण्याकरितां हात वर केला, तों लागलीच पाठीमागून कोणी त्याचा हात धरला.

૧૨ તેને પાછળ ફરીને જોયું તો સમરસિંહ ક્રોધીત થઇ શાર્દુલની પેઠે ગર્જના કરતો ઉભો છે.

૧૩ તે ઘાતકી, સમરસિંહના પગમાં પડી બોલ્યો, 'સ્વામિન, ક્ષમા કરો, મારો ભ્રમ દૂર થયો, મેં ઘણાં કુકર્મો કર્યાં છે.

૧૪ ફરી તેને વાક્યસ્ફૂર્તિ થઇ નહી પણ તે નિઃશબ્દે રૂદન કરવા લાગ્યો.

દિલદાર શત્રુ.

૧ હું ધારૂં છું કે મારો પત્ર મળતાંજ આપ ઘણા આશ્ચર્યચકિત થશો.

૨ કારણ કે આપણે એક બીજાના શત્રુ હોઇને વખત મળે એક બીજાનું અનિષ્ટ કરવા તૈયાર થયા છીએ.

૩ આ વખતે મિત્રની પેઠે પત્ર લખવાનો વખત નથી.

૪ ત્યારે આપ કહેશો કે આ પત્ર કેમ લખ્યો ?

૫ તેના ઉત્તરમાં એટલુંજ કહેવાનું કે, આજ બે મહિના થયા આપ ભયંકર માંદગીવશ થઇ, અસહ્ય દુઃખ ભોગવો છો.

૬ આપની શાસ્રસમ્મત જેટલા પ્રકારની ચિકિત્સા છે તે સઘળાની પરીક્ષા કરવામાં આવી છે. પરંતુ હું સાંભળીને ઘણો દીલગીર થયો છું કે અત્યાર સુધી તેનાથી કાંઈ ફળ નિપજ્યું નથી.

૭ ત્યારે હું એટલુંજ પુછું છું કે આપ આ બ્યાધીથીજ આપનો દેહ પતિત કરશો ?

૮ જો એમ થાય, તો મારા મનની ઇચ્છા મનમાંજ રહેશે.

૯ લોકો કહેશે કે રાઘોજી અતિ વીર પુરૂષ હતો;

૧૦ તેણે પોતાની હયાતીમાં પોતાના બાહુબળે અલિવર્દિખાનના રાજ્યપર ચઢાઇ કરી હતી.

૧૧ તે જો આ રોગથી મરણ પામ્યો ન હોત તો ખાનનો પરાભવ કરત.

૧૨ મારી ઇચ્છા એજ છે કે આપ રોગમુકત થયા પછી યુદ્ધદ્વારા આપને પરાસ્ત કરૂં અને આપની પાસે કહેવડાવું કે મુસલમાનો ખરા વીર પુરૂષો છે.

૧૩ અને તેમ થવાથી અમારો પવિત્ર ધર્મ આપની પાસે સ્વીકાર કરાવું

૧૪ એટલાજ માટે મે જે યોગીવરને મોકલ્યા છે તેની દવા સેવન કરી આપ રોગમુક્ત થશો એ વિનંતી.

१२ त्यानें मार्गे फिरून पाहिलें तों समरसिंह क्रोधित होऊन शार्दूलाप्रमाणें गर्जना करीत उभा आहे.

१३ तो घातकी, समरसिंहाच्या पायां पडून म्हणाला, स्वामिन् क्षमा करा. माझा भ्रम दूर झाला, मी फार कुकर्मे केलीं आहेत.

१४ पुन्हां त्याला वाक्यस्फूर्ती झाली नाहीं; पण तो निःशब्दपणें रडूं लागला.

दिलदार शत्रु.

१ मला वाटतें कीं, माझें पत्र मिळतांच आपण फार आश्चर्यचकित व्हाल.

२ कारण कीं, आपण एकमेकांचे शत्रु असून; वेळ मिळाल्यास एकमेकांचें अनिष्ट करण्यास तयार झालों आहोंत.

३ या वेळीं मित्राप्रमाणें पत्र पाठविण्याची वळ नाहीं.

४ तर मग आपण म्हणाल कीं, हें पत्र कां लिहिलें?

५ त्याच्या उत्तरीं इतकेंच सांगावयाचें कीं, आज दोन महिने झाले; आपण भयंकर अजारवश होऊन असह्य दुःख भोगीत आहांत.

६ आपली शास्त्रसंमत जितक्या प्रकारची चिकित्सा आहे; त्या सर्वप्रकारची परीक्षा करण्यांत आली आहे; परंतु ऐकून फार दिलगीर झालों आहे कीं, अद्यापपर्यंत त्यायोगें कांहीं फळ उपजलें नाहीं.

७ तर मग मी इतकेंच विचारितों कीं, आपण या व्याधीनेंच आपला देह पतीत करणार!

८ जर असें होईल, तर माझ्या मनाची इच्छा मनांतच राहील.

९ लोक म्हणतील कीं, राघोजी अति वीरपुरुष होता.

१० त्यानें आपल्या हयातींत आपल्या बाहुबलानें अलिवर्दीखानाच्या राज्यावर चढाई केली होती.

११ तो जर या रोगानें मरण पावला नसता, तर तो खानाचा पराभव करता.

१२ माझी इच्छा हीच आहे कीं, आपण रोगमुक्त झाल्यावर युद्धद्वारा आपणाला पराजित करीन, व आपल्याकडून म्हणवीन कीं, मुसलमान खरे वीरपुरुष आहेत.

१३ आणि असें झाल्यानें आमचा पवित्र धर्म आपल्याकडून स्वीकारवीन.

१४ इतक्याचकरितां मी ज्या योगीवरांना पाठविलें आहे, त्याचें औषध सेवन करून आपण रोगमुक्त व्हावें; ही विनंति.

સ્વપ્ન.

૧ નિદ્રામાં મહારાજે એક સ્વપ્ન જોયું.
૨ તેને જણાયું કે તે પોતાની રાજધાની નાગપુરમાં આવીને રહયો છે.
૩ એક દિવસે સવારે તે રાજમહેલ પાસેના દેહરામાં જાય છે.
૪ મંદીરમાં જઇ તેણે કાલિકાની મૂર્તીને પ્રણામ કર્યાં.
૫ આ વખતે દેવીની સામે બે દીવા બળતાં હતા.
૬ પરંતુ ત્યાં કોઇ માણસ જણાતું ન હતું.
૭ એટલામાં અકસ્માત મંદીરમાંથી ગંભીર નાદ થવા લાગ્યો.
૮ આવો ભયંકર નાદ તેણે કદીપણ સાંભળ્યો ન હતો.
૯ તેણે ધાર્યું કે આ દુંદુભી નાદ થાય છે.
૧૦ પણ કયાં થાય છે ? તે જોવાની ઇચ્છાથી રાઘોજી ચારે તરફ જોવા લાગ્યો.
૧૧ એટલામાં તેણે જોયું કે પ્રતિમાની પાછળ એક બુરખાવાળી સ્ત્રી ઉભી છે.
૧૨ વાદળાંથી છવાયલા ચંદ્રમાની પેઠે તે રમણીની વર્ણપ્રભા વસ્ત્રમાંથી પ્રકાશ પાડતી હતી.
૧૩ આ ઘોર રવે ભયાભીત થઇ મહારાજે તે રમણીપાસે જવા માંડયું.
૧૪ પરંતુ જતાં જતાં રસ્તામાં તેને જણાયું કે તેના કોઈ કેશ પકડે છે.
૧૫ પાછળ ફરી જોયું તો તેનાથી તે કંપી ઉઠયો.
૧૬ એજ મંદીરની દેવી કાલિકા પોતાના ડાબે હાથે રાઘોજીના કેશ પકડી જમણા હાથમાં એક મોટી તલવાર લઇ તેનું મસ્તક છેદન કરવા તૈયાર થઇ છે.
૧૭ દેવીની બન્ને બાજુએ વિકટ સ્વરૂપની બે સ્ત્રીઓ પોતાના હાથમાં બે નરમસ્તક લઇ આનંદે નૃત્ય કરે છે.
૧૮ હાથ જોડી તે બોલ્યો " હે માત, દાસનો અપરાધ ક્ષમા કરો. હવે કદી પણ પાપાચરણે પ્રવૃત્ત થઇશ નહીં. "

બલાત્કાર.

૧ મીરહબીબ–હું તને દુઃખ દેવા આવ્યો નથી પણ સુખી કરવા આવ્યો છું.
૨ મોહિની–પાપિષ્ટા ! આટલું આટલું દુઃખ દીધા છતાં તને હજુ સંતોષ વળ્યો નહીં.
૩ તારા સઘળા ઐશ્વર્યને હું તૃણવત્ જાણું છું.
૪ તું ખરો મુસલમાન નથી. એક નીચ કરતાં પણ તું નીચ છે.
૫ નિરાધાર અબલા ઉપર જે જુલમ ગુજરે છે તેના જીવતરને ધીક્કાર છે.
૬ તેનું મોઢું જોવામાં પણ એક જાતનું પાપ છે.

स्वप्न.

१ निद्रेमध्यें महाराजानीं एक स्वप्न पाहिलें.
२ त्यांना वाटलें कीं आपण आपली राजधानी नागपुर येथें येऊन राहिलों आहोंत.
३ एके दिवशीं सकाळीं आपण राजमहालाजवळच्या देवळांत जात आहोंत.
४ देवळांत जाऊन आपण कालिकेच्या मूर्तीस प्रणाम केला.
५ या वेळीं देवीच्या पुढें दोन दिवे जळत होते.
६ परंतु तेथें कोणी मनुष्य दिसत नव्हतें.
७ इतक्यांत अकस्मात् मंदिरांतून गंभीर नाद होऊं लागला.
८ असा भयंकर नाद आपण कधींहीं ऐकला नव्हता.
९ त्यांना वाटलें कीं हा दुंदुभीनाद होत आहे.
१० पण कोठें होतो तें पाहण्याचे इच्छेनें राघोजी चहूंकडे पाहूं लागला.
११ इतक्यांत त्याला दिसलें कीं, प्रतिमेच्या मागें एक बुरखा घेतलेली स्त्री उभी आहे.
१२ अभ्रांनीं झांकलेल्या चंद्राप्रमाणें त्या रमणीची वर्णप्रभा वस्त्रांतून प्रकाश पाडीत होती.
१३ म्हणून, घोर रवानें भयभीत होऊन, महाराजानीं त्या रमणीकडे जाण्याचा उपक्रम केला.
१४ परंतु जातां जातां रस्त्यांत त्याला वाटलें कीं, आपले कोणी केस धरीत आहे.
१५ मागें फिरून पाहिलें तों त्यामुळें तो कंपीत झाला.
१६ त्याच मंदीराची देवी कालिका हिनें डाव्या हातानें राघोजीचे केश धरून उजव्या हातांत एक मोठी तरवार घेऊन (ती) त्याचें मस्तक छेदन करण्यास तयार झाली आहे.
१७ देवीच्या दोन्ही बाजूला विकट स्वरूपाच्या दोन स्त्रिया आपल्या हातांत दोन नरमस्तकें घेऊन आनंदानें नृत्य करिताहेत.
१८ हात जोडून तो म्हणाला, हे माते, दासाचा अपराध क्षमा कर. आतां कधींह पापाचरणीं प्रवृत्त होणार नाहीं.

बलात्कार.

१ मीरहबीब–मी तुला दुःख देण्यास आलों नाहीं; पण सुख देण्यास आलों आहें.
२ मोहिनी–पापिष्ठा, इतकी दुःखें दिलीं असून तुला अद्याप संतोष होत नाहीं !
३ तुझ्या सर्व ऐश्वर्याला मी तृणवत् समजतें.
४ तूं खरा मुसलमान नाहींस, एकाद्या नीचापेक्षांही तूं नीच आहेस.
५ निराधार अबलेवर जो जूलुम करतो त्याच्या जीविताला धिक्कार असो.
६ त्याचें तोंड पाहण्यांतही एक जातीचें पाप आहे.

૭ હે દુરાચારી યવન, આ મોહિનીના ખોળીઆમાં જ્યાં સુધી પ્રાણ છે ત્યાંસુધી તારી નીચ કામના તું કોઈપણ રીતે પૂરી કરવાનું કદી પણ મનમાં ધારીશ નહીં.
૮ મીરહબીબ–તું મારા હાથમાંથી કોઇપણ રીતે છટકવા પામણાર નથી.
૯ જો રાજીખુશીથી તાબે નહીં થશે તો પછી બલાત્કારથી પણ તારા જેવા દેવદુર્લભ નિધીને હું લુટીશજ.
૧૦ આમ બોલી તેણે મોહનીનો જમણો હાથ પકડયો.
૧૧ જે પછી બીજો હાથ પકડી તેને નીચે પાડવા તૈયાર થયો ને તેણે આલિંગન કરવા ધાર્યું.
૧૨ જેવો તે આલિંગન કરાવા જાય છે તેવીજ મોહીનીએ ઉછળીને તેની છાતીમાં એવા જોરથી એક લાથ મારી કે તે પાપી દૂર જઇને પડયો.
૧૩ છોડાયલા વાઘની પેઠે મીરહબીબે ફલંગ મારીને તેની કમ્મર પકડી.
૧૪ તેને જમીનપર પાડી, પોતાની નીચ વાસના પુરી કરવા તત્પર થયો.
૧૫ એટલામાં બહારથી એક પ્રચંડ આઘાતની સાથે ઓરડાનાં બારણાં ઉઘડી ગયાં અને આઠ હથિઆરબંધ માણસો અંદર દાખલ થયા.

કિલ્લો.

૧ આમદેહનો કિલ્લો અડધા કોશ કરતાં અધિક ચકડાવામાં હતો.
૨ રાજાના અંતઃપુરથી થોડે છેટે એક મોટું સરોવર હતું.
૩ તેની ચારે દિશાએ શિવાલયો હતાં.
૪ સરોવરમાં હંસ, સારસ વિગેરે પક્ષીઓ ક્રીડા કરી મનને આનંદ પમાડતાં હતાં.
૫ પાસે એક મનોહર બાગ હતો.
૬ જેમાં વિવિધ પુષ્પો ખિલીને ચોતરફ સુગંધ ફેલાવતાં હતાં.
૭ કિલ્લામાં જવા આવવાના માત્ર બે દરવાજા હતા.
૮ તેમાં દક્ષિણ દિશાનો હંમેશ બંધ રાખવામાં આવતો હતો.
૯ ચારે તરફ ઠેકઠેકાણે બુરજો હતા.
૧૦ કિલ્લો એવી મજબુત બાંધણીનો હતો કે મોટા લશ્કર વિના તેમાં પેસવાને કોઇ પણ શકિતમાન્ થાય નહીં.
૧૧ કિલ્લાની જમીન નીચેથી બહાર નિકળવાનો એક ગુપ્ત રસ્તો હતો.
૧૨ એ શિવાય કિલ્લામાં બે ત્રણ ભોંયરાં હતાં.
૧૩ સંકટ સમયે ત્યાં ભરાઇ રહ્યાથી, બહારનું કોઇપણ માણસ જાણી નહીં શકે કે આમાં માણસો છે.
૧૪ વળી કિલ્લાની બહાર એક મોટું મંદીર હતું, જેમાં કાળીની મૂર્તિની સ્થાપના થઇ હતી.

७ हे दुराचारी यवना, या मोहिनीच्या कुडींत जोंपर्यंत प्राण आहे, तोंपर्यंत तुझी नीच कामना तूं कोणत्याही रीतीनें पुरी करण्याचें कधींही मनांत धरूं नकोस.
८ मीरहबीब—तूं माझ्या हातांतून कोणत्याही रीतीनें निसटूं शकणार नाहींस.
९ जर राजीखुषीनें ताब्यांत नाहीं घालीस तर मग बलात्कारानेंही तुझ्यासारख्या देव-दुर्लभ-निर्धास मी लुटीनच.
१० असें बोलून त्याने मोहिनीचा उजवा हात धरला.
११ नंतर दुसरा हात पकडून तिला खालीं पाडण्यास तयार झाला व त्यानें (तिला) आलिंगन देण्याचें मनांत आणिलें.
१२ तो आलिंगन करूं जात आहे तोंच मोहिनीनें वर उसळून त्याच्या छातींत अशी जोरानें एक लात मारिली कीं तो पापी दूर जाऊन पडला.
१३ पिसाळलेल्या वाघाप्रमाणें मीरहबीबानें उडी मारून तिची कंबर धरली.
१४ तिला जमिनीवर पाडून, आपली नीच वासना पुरी करण्यास तो तयार झाला.
१५ इतक्यांत बाहेरून एक प्रचंड आघात होऊन, खोलीचे दरवाजे उघडले; आणि आठ हत्यारबंद माणसें आंत दाखल झालीं.

किल्ला.

१ आमदेहचा किल्ला घेरामध्यें अर्धकोसापेक्षां जास्त होता.
२ राजाच्या अंतःपुरापासून थोड्या अंतरावर एक मोठें सरोवर होतें.
३ त्याचे चारी दिशेस शिवालयें होतीं.
४ सरोवरांत हंस, सारस वगैरे पक्षी क्रीडा करून, मनाला आनंद देत होते.
५ जवळच एक मनोहर बाग होता.
६ त्यांत विविध पुष्पें फुलून चहूंकडे सुगंध फैलावीत होतीं.
७ किल्ल्यामध्यें जाण्यायेण्यास मात्र दोन दरवाजे होते.
८ त्यांतील दक्षिण दिशेचा नेहमीं बंद ठेवण्यांत येत असे.
९ चोहीकडे ठिकठिकाणीं बुरूज होते.
१० किल्ला इतक्या मजबूत बांधणीचा होता कीं, मोठ्या लष्कराशिवाय त्यांत शिरण्यास कोणीही शक्तिमान् होणार नाहीं.
११ किल्ल्याच्या जमिनीखालून बाहेर निघण्यास एक गुप्त रस्ता होता.
१२ याशिवाय किल्ल्यांत दोन तीन तळघरें होतीं.
१३ संकटसमयीं त्यांत लपून राहिल्यानें बाहेरच्या कोणाही मनुष्यास समजणें शक्य नव्हतें कीं, यांत माणसें आहेत.
१४ शिवाय किल्याचे बाहेर एक मोठें मंदीर होतें, ज्यांत कालीच्या मूर्तीची स्थापना झाली होती.

૧૫ રાજાનો આખો પરિવાર કાળિકા દેવીની સેવા કરવા નિયમિત આવતો હતો.
૧૬ ભૈરવ નદી કિલ્લાના મુખ આગળથી વેહેતી હતી.
૧૭ એ નદીનો પટ ઘણો મોટો હતો.
૧૮ નદીતીરે મોટા મોટા મેહલો હતા.
૧૯ ત્યા પ્રાતઃકાળે રાજા અને રાણીઓ બેસી ભૈરવ નદીની અપૂર્વ શોભા નિહાળી મનને આનંદિત કરતા હતા.
૨૦ હાલ તો એ કિલ્લો સ્મરણગમ્ય છે, દૃષ્ટિગમ્ય નથી.
૨૧ કાળની સત્તા અગાધ ! !

વલ્લભનો પત્ર.

૧ હું આપને યુદ્ધ પરાસ્ત કરી આ દેશમાંથી દુર કરવા આવ્યો છું.
૨ અહીં આવ્યા પછી આપણા સઘળા વિષયોથી હું જાણીતો થયો છું.
૩ આપનું મન અતિ પ્રશસ્ત, સરળ અને મહત્ છે.
૪ પરંતુ આપ સઘળા વિષયોનું સમભાવે અવલોકન કરતા નથી.
૫ ઘણાં કાર્યો આપે યોગ્ય તપાસ કર્યાવિના કરેલાં જણાય છે.
૬ મુસલમાનો અતીશય દુરાચારી છે તેમાં સંદેહ નથી.
૭ તેમ તેઓ સઘળાંજ નિંદિત કર્મો કરે છે એમ પણ નથી.
૮ આપ એમ ધારો છો કે આમદેહના રાજાનો પ્રાણનાશ, કિલ્લાપર થયેલો હલ્લો, રાજકન્યાનું હરણ, વિગેરે સઘળાં દુષ્કર્મો નબાબના ભત્રિજાએ કરેલાં છે.
૯ પરંતુ નબાબ એ સઘળી વાતોનો ઇનકાર કરે છે, અને આપના કોઇ કોઇ કારભારી ઉપર દોષારોપ મુકે છે.
૧૦ તેનાં ખરા ખોટાની પરીક્ષા કરવી જરૂરનું છે.
૧૧ મારા અનુચરની પાસે એક મર્કટ છે.
૧૨ ઘણાં માણુસો ભેગાં મળ્યાં હોય તેમાંથી પણ આ મર્કટ દોષી માણુસને પકડી કાઢે છે.
૧૩ મારી ઈચ્છા એ છે કે આપના અને નબાબને મુખ્ય મુખ્ય અધિકારીઓ એકજ ઠેકાણે ભેગા કરી આલોકીક પરીક્ષા કરવી.
૧૪ એથી દોષિત માણુસ નિશ્ચયે પકડાશે.
૧૫ એ સભામાં જૈનુદીન હાજર રહેશે.
૧૬ માટે આપનો અભિપ્રાય ત્વરાથી જણાવશો.
૧૭ ઉત્તરમાં મહારાજે લખાવ્યું કે આપની ઇચ્છા હશે તે દિવસે સભા થઇ શકશે.

१५ राजाचा सर्व परिवार कालिका देवीची पूजा करण्यास नेमानें येत असे.
१६ भैरव नदी, किल्ल्याच्या समोरून वाहत होती.
१७ या नदीचें पात्र फार मोठें होतें.
१८ नदीतीरीं मोठमोठें महाल होते.
१९ तेथें प्रात:काळीं राजा आणि राण्या बसून भैरव नदीची अपूर्व शोभा पाहून मन आनंदीत करीत असत.
२० हल्लींतर हा किल्ला स्मरणगम्य आहे, दृष्टिगम्य नाहीं.
२१ काळाची सत्ता अगाध ! !

वल्लभाचें पत्र.

१ मी आपल्याला युद्धांत पराभूत करून या देशांतून काढून देण्यास आलों आहे.
२ येथें आल्यानंतर आपल्या सर्व विषयांशीं मी माहीतगार झालों आहे.
३ आपलें मन अति प्रशस्त, सरळ व महन् आहे.
४ परंतु आपण सगळ्या विषयाचें समभावानें अवलोकन करीत नाहीं.
५ पुष्कळ कार्यें आपण योग्य तपास केल्याशिवाय केलेलीं कळलीं आहेत.
६ मुसलमान अतिशय दुराचारी आहेत, त्यांत संदेह नाहीं.
७ त्याचप्रमाणें ते सर्वच निंदित कर्म करितात, असेंही नाहीं.
८ आपण असें मानितां कीं, आमदेहाच्या राजाचा प्राणनाश, किल्ल्यावर झालेला हल्ला, राजकन्येचें हरण वगैरे सगळीं दुष्कर्में नबाबाच्या पुतण्यानें केलीं आहेत.
९ परंतु नबाब या सर्व गोष्टी नाकबूल करतो, व आपल्या कोणा कोणा कारभाऱ्यावर दोषारोप करतो.
१० त्याच्या खऱ्या खोट्याची परीक्षा करणें जरूरीचें आहे.
११ माझ्या अनुचराजवळ एक मर्कट आहे.
१२ पुष्कळ माणसें एकत्र जमलीं असतां, त्यांतूनही हें मर्कट दोषी माणसास पकडून काढतें.
१३ माझी इच्छा ही आहे कीं, आपले व नबाबाचे मुख्य मख्य अधिकारी एकच ठिकाणीं जमा करून ही अलौकिक परीक्षा करावी.
१४ यामुळें दोषी माणूस निश्चयानें पकडला जाईल.
१५ या सभेंत जैनुद्दीन हजर राहील.
१६ करितां आपला अभिप्राय त्वरेनें कळवावा.
१७ उत्तरीं महाराजानें लिहविलें कीं, आपली इच्छा असेल त्या दिवशीं सभा भरूं शकेल

આલમગીર.

૧ આલમગીર બાદશાહ એટલો બધો ખુની છે, એટલો આપમતલબી છે, એટલો દાંભિક છે, અને એટલો અસ્થિર મનનો છે, એવી કલ્પના પણ કેટલાએક દિવસ પહેલાં કોઇને ન હતી.

૨ પરંતુ હમણાં દર કલાકે જે અનુભવમાં આવે છે તેથી દરેકની ખાત્રી થઇ છે કે, તે અત્યંત નીચ માણસ છે.

૩ પરમ દહાડે સવારે પૃથ્વી-સિંહની મુલાકાત લીધી, ત્યારે તેણે તેના પિતાના સમાચાર પૂછ્યા.

૪ બાદશાહે "તે રાજ્યનો આધારસ્તંભ છે," એવું કહી દેખાડ્યું અને તું તારા પિતાની પેઠે વર્તજે. બીજા રજપુતોની મસલત પ્રમાણે વર્તીશ નહી, એવો ઉપદેશ તેને કર્યો હતો.

૫ બપોરે ભરાવાની દરબારમાં તને માન આપવાનું છે એવું પણ તેને કહ્યું, પરંતુ બપોરે કેવો ભયંકર બનાવ.

૬ બધા દરબારમાં આજે તેને કેવું માન મળે છે તે જોવાના મતલબથી, દરબારમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

૭ દરબારમાં જેને આવવાનું માન હતું એવા બધા તે દહાડે દરબારમાં આવ્યા વિના રહ્યા ન હતા.

૮ પૃથ્વી-સિંહને બાદશાહે પોતાની જમણી બાજુપર બેસાડ્યો અને તેની સાથે ઘણાજ પ્રેમથી વાતચીત કરીને પોશાક આપ્યો.

૯ તેથી તેના શરીરપર આટલો દાહ થયો કે મશાલથી શરીર દાઝ્યું હોય તેવું જણાયું ને થોડીજ વારમાં તે બિચારાનો જીવ ગયો.

જંગલ.

૧ આબૂના પહાડ ઉપર આર્યાવર્તમાંની દરેક જાતની વનસ્પતિ ઉગે છે.

૨ અમુક ઝાડ ત્યાં નથી એવું ખાત્રીથી કહી શકાતું નથી.

૩ કેરી, જાંબુ, જામફળ વગેરે ઝાડની મોટી ઘટા છે.

૪ શિરીષ અને ધાવ એ ઝાડનાં તો જંગલનાં જંગલજ છે.

૫ ત્યાં વડ, પિંપળો, ગુલેર, સાંગ અને ખજુરના ઝાડનો ઘણો ફેલાવો છે.

૬ કેટલાક વડોએ વડવાઇઓ એટલી વિસ્તારી દીધી છે કે, મૂળ ઝાડ ક્યાં ઉગ્યું હશે તે સમજવું મુશ્કેલ થઇ પડે છે.

૭ કેટલાએક ભાગમાં વાંસનાં ઝુંડેઝુંડ પસરેલાં છે, જેની ગણતરી કરી શકાય નહી, એવું ભવ્ય જંગલ ત્યાં છે.

आलमगीर.

१ आलमगीर बादशाह इतका खुनी, इतका आपमतलबी, इतका दांभिक; आणि इतका अस्थिरमनाचा आहे; अशी कल्पनाही कित्येक दिवसांपूर्वी कोणास नव्हती.

२ परंतु हल्लीं घटकोघटकीं जें अनुभवास येतें त्यामुळें प्रत्येकाची खात्री झाली आहे कीं, तो अत्यंत नीच माणूस आहे.

३ परवाचे दिवशीं सकाळीं पृथ्वीसिंहाची भेट घेतली; तेव्हां त्यानें आपल्या बापाचा समाचार विचारिला.

४ बादशाहानें " तो राज्याचा आधारस्तंभ आहे " असें बोलून दाखविलें; आणि तूं माझ्या बापाप्रमाणें वाग, इतर रजपूतांच्या मसलतीप्रमाणें वागूं नको, असा उपदेश केला होता.

५ दुपारीं भरणाऱ्या दरबारांत तुला मान द्यावयाचा आहे, असेंही त्याला सांगितलें; परंतु दुपारीं किती भयंकर प्रकार ?

६ सर्वजण, दरबारांत आज त्याला कोणता मान मिळेल, तें पाहण्याच्या हेतूनें, दरबारांत जाण्याची तयारी करूं लागले.

७ दरबारांत येण्याचा ज्यांना मान होता ते सर्वजण त्या दिवशीं दरबारांत आल्याशिवाय राहिले नव्हते.

८ पृथ्वीसिंहास बादशहानें आपल्या उजव्या बाजूस बसविलें; आणि त्याच्याशीं फारच प्रेमानें गोष्टी करून पोषाक दिला.

९ त्यायोगें त्याच्या शरीराचा इतका दाह झाला कीं, मशालींनीं शरीर भाजल्याप्रमाणें वाटलें व थोड्याच वेळांत त्या बिचाऱ्याचा जीव गेला.

जंगल.

१ आबूच्या पर्वतावर आर्यावर्तांतील दरेक जातीची वनस्पति उगवते.

२ अमुक झाड तेथें नाहीं, असें खात्रीनें सांगवत नाहीं.

३ आंबा, जांबूळ, पेरू वगैरे झाडांची मोठी गर्दी आहे.

४ शिरीष आणि धाव या झाडांचीं तर जंगलेंचीं जंगलें आहेत.

५ तेथें वड, पिंपळ, उंबर, साग, व खजूरीच्या झाडांचा मोठा फैलाव आहे.

६ कित्येक वडाच्या पारंब्या तर इतक्या पसरल्या आहेत कीं, मूळ झाड कोठें उगवलें असेल तें समजणें कठीण पडतें.

७ कित्येक भागांत टोंकरांच्या झुंडीच्या झुंडी पसरल्या आहेत; ज्यांची गणती करतां येणार नाहीं, एवढें भव्य जंगल तेथें आहे.

૮ દેવદાર તથા સુગંધવાળા ઝાડનો કાંઇ થાગ લાગતો નથી.
૯ પારિજાતક, ગુલાબ, જાઇ, જુઈ, મોગરો, ચંપો ઈત્યાદીની કેટલી રેલમરેલ છે એ કલ્પનામાં પણ આવી શકતું નથી.
૧૦ સસલા, હરણ, સાંબર ઇત્યાદી જનાવરો તો આજ સુધી છે.
૧૧ કેટલીક જાતના સાપો છે; પક્ષીની સંખ્યાની તો હદજ નથી.
૧૨ કેટલાંક પક્ષીઓ એવાં છે કે તે ફક્ત આબુ ઉપરજ જોવામાં આવે છે, પણ બીજે કયાંઇ પણ જોવામાં આવતાં નથી.
૧૩ એવાં આ અરણ્યમાં અચળેશ્વર મહાદેવજીનું દેવળ છે.
૧૪ એ દેવળ આજે જે સ્થિતીમાં જોવામાં આવે છે, તેના કરતાં અમારી વખતે ઘણી જુદી સ્થિતીમાં હતું; અને બંધાયું ત્યારે જે સ્થિતિ હશે તે અમારા કાળમાં ન હતી.

સંપ.

૧ મનમાં આવેલો વિચાર જો ખરેખર યોગીરાજને પસંદ પડે ને વળી તે અમને આશિર્વાદ આપે તો ફતેહ થવાની શકા નથી.
૨ રજપૂતોની પહેલી સ્થિતિ શી? વળી પોતપોતામાં તડાં કરીને મુસલમાનોને ઘુસાડયા તેથી હમણા શી સ્થિતી થઇ છે?
૩ અકબર બાદશાહનાં મિઠાં મિઠાં માનમાં ભુલીને જાત વટાળી.
૪ આપણી છોકરીઓ મુસમાનોમાં જનાનખાનામાં આપી.
૫ જેણે મહારાજ થવાનું તેવાઓએ તેના હાથ નીચે નોકરી લીધી;
૬ કારણ એક સંપ નથી.
૭ અદેખાઇથી બીજાને દ્રેષ થાય છે.
૮ જેનો દ્રેષ કરવો જાઇએ તેનો કરતા નથી અને તેની આગળ માથું નમાવે છે ને હાંજી હાંજી કરે છે.
૯ કોઇને કાંઇ અપમાન થયું તો મુંગે મોઢે સ્વીકારે છે.
૧૦ તેઓમાં જો સંપ થયો તો ચડાળ ઓરંગઝેબને પૂરો કરવામાં કેટલો વખત લાગવાનો છે, તેની બિસાદ શી?
૧૧ વિજયસિંહના જેવા જો બધા કટ્ટા દુશ્મન થાય તો પછી શું બાકી રહે?
૧૨ ઓરંગઝેબની બરાબર ખાત્રી કરી મુકી હોત કે રજપૂતો કાંઇ હસી કાઢવા જેવા નથી.
૧૩ પણ આજ તેનો શું ઉપયોગ?
૧૪ આજે એકનું મોં પૂર્વમાં તો બીજાનું પશ્ચિમમાં એવી સ્થિતી છે.
૧૫ આવી સ્થિતીમાં આપણા હાથથી બને તેટલુંજ કરવાનું; બીજું શું? શિવ! શિવ! શિવ!

८ देवदार व सुगंधी झाडांचा कांहीं थांग लागत नाहीं.
९ पारिजातक, गुलाब, जाई, जुई, मोगरा, चांफा इत्यादींची किती गर्दी आहे, त्याची कल्पना पण करतां येत नाहीं.
१० ससे, हरण, सांबर इत्यादि जनावरें तर आजही आहेत.
११ कित्येक जातीचे साप आहेत; व पक्ष्यांच्या संख्येला तर हद्दच नाहीं.
१२ कित्येक पक्षी असे आहेत कीं, ते फक्त आबूवरच दिसण्यांत येतात; पण दुसरे कोठेंही पहाण्यांत येत नाहींत.
१३ अशा ह्या अरण्यामध्यें अचलेश्वर महादेवाचें देऊळ आहे.
१४ हें देऊळ हल्लीं ज्या स्थितींत पहाण्यांत येतें त्यापेक्षां आमच्या वेळीं तें फार निराळ्या स्थितींत होतें; व बांधलें गेलें त्या वेळीं जी स्थिति होती, ती आमच्या काळीं नव्हती.

एकी.

१ मनांत आलेला विचार जर खरोखर योगीराजाला पसंत पडेल व ते आह्मांला आर्शीर्वाद देतील तर फत्ते होण्याची शंका नको.
२ रजपूतांची पहिली स्थिती काय ? व आपसांत लढे करून मुसलमानांस आंत घातले त्यामुळें हल्लीं कशी स्थिती झाली आहे ?
३ अकबर बादशहाच्या गोड गोड सन्मानाला भुलून जात विटाळली.
४ आपल्या मुली मुसलमानांच्या जनानखान्यांत दिल्या.
५ ज्यांनीं महाराज व्हावयाचें त्यांनीं त्याचे हाताखालीं नोकरी धरिली.
६ कारण एक संप नाहीं.
७ मत्सरामुळें इतरांचा द्वेष होतो.
८ ज्याचा द्वेष केला पाहिजे त्याचा करीत नाहींत. त्याचेपुढें मान वांकवून हांजी हांजी करितात.
९ कोणाचा कांहीं अपमान झाल्यास, मुक्या तोडानें (गुपचीप) सोसतात.
१० त्यांच्यांत जर संप झाला तर चांडाळ औरंगझेबास पुरा करण्यास किती वेळ लागावयाचा आहे, त्याची बिशाद काय ?
११ विजयसिंहाप्रमाणें जर सर्व कट्टे दुस्मान झाले, तर मग बाकी काय राहिलें ?
१२ औरंगझेबाची बरोबर खात्री कारितां आली असती कीं, रजपूत ह्मणजे कांहीं हसण्यावारी नेण्यासारखे नाहींत.
१३ पण आज त्याचा काय उपयोग ?
१४ आज एकाचें तोंड पूर्वेस तर दुसऱ्याचें पश्चिमेस, अशी स्थिती आहे.
१५ अशा स्थितींत् आपल्या हातून होईल तितकेंच करावयाचें, दुसरें काय ? शिव, शिव, शिव ! ! !

ચંદ્રાવતી.

૧ રાણી ચંદ્રાવતી મેવાડના રાજવંશમાં જન્મી હતી.

૨ રાણો જસવંત રણમાંથી નાહસી ગયો, આ વાતથી રાણીને એટલો બધો ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો કે તેણે શહેરની આસપાસ પહેરો રાખવાનો બંદોબસ્ત કરી બધા દરવાજા બંધ કરાવ્યા.

૩ રજપૂતોને માથે કાળી ટીલી લાગવા જેવું કામ કર્યું છે તેથી પોતાના વરને જોધપુરમાં આવવા દેવો નહી એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

૪ રાજા જસવંતસિંહ પોતાના માણસોની સાથે આસ્તે આસ્તે પાછો આવ્યો તથા શહેરમાં પેસવાનો રસ્તો જોવા લાગ્યો.

૫ હું માલેક હોવા છતાં આજે મને શહેરમાં પગલું મૂકવાની પણ મનાઇ થઇ છે તેનો અર્થ શો ? તે તેને સમજાયું નહીં.

૬ એક સરદારે રાણીને વિનંતી કરી કે આપના પતિ જસવંતસિંહજી આવેલા છે તેને અંદર લેવા માટે પહેરેગારોને હુકુમ આપો.

૭ રાણીએ જવાબ આપ્યો કે " મેવાડના રાજ્યમાંના વીર જનનીના પુત્ર લઢાઇમાં લઢીને જય પામશે; પરાજય પામવાથી નીચે માથું ઘાલીને ત્યાંથી કદી નાશી આવનાર નથી. "

૮ તમારા જેવા નિર્લજ લોક રજપૂત નામને કલંક લગાડે છે.

૯ મારા પતીના જોડે તમે લડાઈમાં શામાટે પડયા નહી ? તમારાં કાળાં મોં લઈને શામાટે આવ્યા ? આવેલા રસ્તે પાછા જાવો.

૧૦ ખુદ રાણાએ ઘણાં કાલાવાલા કીધા પણ તે દ્રઢ નિશ્ચયની રજપૂતાણીએ તેને શહેરમાં દાખલ થવા દીધો નહી.

ઇંદિરા.

૧ સવારે ઠરાવેલા સમયે ઇંદિરા ગોવાલણના મકાનપર ગઇ.

૨ ત્યાં તેનો પોશાક પહેર્યો તથા ટોપલો વગેરે માથે લઇને હળવે હળવે ચંદ્રાવતી રાણીજીના મેહલની પાસે આવી.

૩ દુધવાળી જણાતી હતી તેથી કોઇને પણ શંકા આવી નહિ.

૪ અંદર ગયા પાછી થોડા અરસામાં તે ગોવાલણ બહાર આવી અને કંઇપણ હરકત વગર નિરાંતે બહાર ચાલી ગઇ

૫ જે ધાર્યું હતું તે પુરું થયું એવું મનમાં આવવાથી તે સંતુષ્ટ થઇ.

चंद्रावती.

१ राणी चंद्रावती मेवाडच्या राजवंशांत जन्मली होती.

२ राणा जसवंतसिंह रणांतून पळून गेला, या गोष्टीनें राणीला इतका राग उत्पन्न झाला कीं, तिनें शहराच्या आसपास पहारा ठेवण्याचा बंदोबस्त करून सर्व दरवाजे बंद करविले.

३ रजपूतांचे माथीं काळा डाग लागण्यासारखें काम केलें आहे, तरी आपल्या नवऱ्याला जोधपूरांत येऊं देऊं नये, असा तिनें निश्चय केला.

४ राजा जसवंतसिंह आपल्या माणसांसह हळूंहळूं परत आला व शहरांत शिरण्याचा रस्ता पाहूं लागला.

५ मी मालक असतां आज मला शहरांत पाऊल टाकण्याचीही मनाई झाली आहे, याचा अर्थ काय ? तें त्याला समजलें नाहीं.

६ एका सरदारानें राणीस विनंती केली कीं, आपले पति जसवंतसिंहजी आले आहेत, त्यांना आंत घेण्यासाठीं पहारेकऱ्यास हुकूम द्या.

७ राणीनें जबाब दिला कीं " मेवाडच्या राज्यांतील वीरजननीचा पुत्र लढाईमध्यें लढून जय मिळवील। पराजय झाल्यास खालीं तोंड घालून तेथून कधीं पळून येणार नाहीं."

८ तुमच्यासारखे निर्लज्ज लोक रजपूतनांवाला कलंक लावतात.

९ माझ्या पतीबरोबर तुम्ही लढाईंत कां पडलां नाहींत; तुमचीं काळीं तोंडं घेऊन कशाला आलांत ? आल्या रस्त्यानें परत जा."

१० खुद्द राण्यानें पुष्कळ विनवणी केली; पण त्या दृढनिश्चयी रजपुताणीनें त्याला शहरांत दाखल होऊं दिलें नाहीं.

इंदिरा.

१ सकाळीं ठरलेल्या वेळेस इंदिरा गवळणीच्या घरीं गेली.

२ तेथें तिचा पोषाक घातला व टोपली वगैरे डोक्यावर घेऊन हळूं हळूं चंद्रावती राणीजीच्या महालाजवळ गेली.

३ दूधवाली वाटत होती, म्हणून कोणालाही शंका आली नाहीं.

४ आंत गेल्यावर थोड्या वेळांत ती गवळण बाहेर आली, व कांहीं एक हरकतीशिवाय निश्चिंतपणें बाहेर निघून गेली.

५ जें इच्छिलें होतें तें पुरें झालें, असें मनांत आल्यानें ती संतुष्ट झाली.

૬ પણ તેના રૂપ ઉપર મોહિત થઇ બે પહેરેદાર ઠઠ્ઠા મશ્કરી કરતા કરતા તેની પછવાડે પડયા, તે જોતાજ ઇંદિરાનું મોં સુકાઇ ગયું.

૭ "હું એકલી હોત તો કંઈ હરકત ન હોતી પરંતુ માથાપરના ટોપલામાં જોધપુરનો ભવિષ્યનો રાજા બાળક અજીતસિંહ છે.

૮ જો પેલા પાજીયો કાંઇ ઉદ્ધતાઇ કરવાનું મનમાં લાવીને મને પકડે તો બધું કારસ્થાન જાહેર થઈ જાય.

૯ તથાપિ ધીરજ શિવાય આરો નથી.

૧૦ તેણે પછવાડે ફરીને એક કટાક્ષ ફેંકયો, તેથી એકે કહ્યું કે મારી તરફ અને બીજો કહે કે મારી તરફ.

૧૧ એમ કહી બન્ને તકરારમાં ઉતર્યા તેટલામાં ગોવાલણ જતી રહી.

૧૨ ઇંદિરાએ છોકરાને ખરી ગોવાલણને સ્વાધીન કર્યો; અને પોતે પાછી બીજેજ રસ્તે રાણીજીના મકાનપર તેને નસાડવા માટે ગઇ.

૧૩ પુહેરેદારો આપસમાં લડીને જખમી થઇ પડયા હતા, તેનો લાભ લઇ ઇંદિરાના પોશાકમાં રાણી ચંદ્રાવતી પણ નાઠાં.

નિરાશા.

૧ "ચંદ્રાવતી રાણીજી અહીંથી કયારનાં જતાં રહ્યાં છે."

૨ એટલુંજ સાંભળતાંજ નયનપાળને એટલો તો ગુસ્સો આવ્યો, કે દુર્ગાદાસને ઝાડપર ટાંગીને ફાંસી દેવાનો તેણે વિચાર કર્યો.

૩ આ નીચ માણસની યુક્તિથી પોતાનો ભવિષ્યની ધુળધાણી થઇ તેથી તેના ગળાપર હાથ ચાંપીને જીવ લઉં કે શું કરૂં? એમ થયું.

૪ રાણીજીને દીલ્લી લઇ જવાનું કામ બરાબર થયું હોત, તો મારો બાદશાહની દરબારમાં કેટલો મરતબો વધ્યો હોત?

૫ જોધપુરની ગાદી ઉપર હું કારનોએ બેઠો હોત પણ હવે શું?

૬ ઘણાં વાદળાં થઇ ગયાં પછી હવે વરસાદ થશે, એવું જાણીને આતુર થયેલો ખેડુત તે વાદળાં તરફ જુવે ન જુવે એટલામાં એકદમ વા વાઇને વાદળાં વિખરાઇ જાય છે ને તેથી જેમ ખેડુત ઘણો ઉદાસીન થાય છે, તેવી આબેહુબ સ્થિતિ મનોરાજ્યમાં આળોટતા નયનપાળની થઇ.

૭ તેનો ગુસ્સો ઘણો વધ્યો "જો હું ખરો નયનપાળ હોઉં, તો તારી આંખની સામે પકડીને ચંદ્રાવતીને લઇ જઇશ."

६ पण तिच्या रूपावर मोहित होऊन, दोन पहारेकरी थट्टामस्करी करीत करीत तिच्या मागें लागले; तें पाहतांच इंदिरेचें तोंड सुकलें.

७ " मी एकटी असत्यें तर कांहीं हरकत नव्हती; परंतु डोक्यावरील टोपल्यांत जोधपुरचा भावी राजा बाळक अजीतसिंह आहे.

८ जर त्या पाजींनीं कांहीं उद्धताई करण्याचे मनांत आणून मला पकडलें; तर सर्व कारस्थान बाहेर फुटेल.

९ तथापि धीराशिवाय दुसरा उपाय नाहीं.

१० तिनें मागें फिरून एक नयनबाण मारिला, त्यामुळें एक म्हणे मजकडे व दुसरा म्हणे मजकडे.

११ असें म्हणून दोघे तक्रारींत पडले, इतक्यांत गवळण निघून गेली.

१२ इंदिरेनें मुलाला खऱ्या गौळणीच्या स्वाधीन केलें व स्वतः दुसऱ्याच रस्त्यानें राणीच्या महालीं तिला पळविण्याकरितां गेली.

१३ पहारेकरी आपसांत लढून जखमी होऊन पडले होते, त्याचा लाभ घेऊन इंदिरेच्या पोषाकांत राणी चंद्रावतीही पळून गेली.

निराशा.

१ " चंद्रावती राणीजी येथून केव्हांच्या निघून गेल्या आहेत."

२ एवढें ऐकतांच नयनपाळाला इतका राग आला कीं, दुर्गादासाला झाडांवर टांगून फांशीं देण्याचा त्यानें विचार केला.

३ या नीच मनुष्याच्या चुकीमुळें आपल्या भविष्याची धूळधाणी झाली, म्हणून त्याच्या गळ्यावर हात चेंपून जीव घेऊं, कीं काय करूं ? असें झालें.

४ राणीला दिल्लीस नेण्याचें काम बरोबर झालें असतें, तर बादशहाच्या दरबारांत माझा मान किती वाढला असता ?

५ जोधपुरच्या गादीवर मी केव्हांच बसलों असतों, पण आतां काय ?

६ फार अभ्रें जमल्यानंतर आतां पर्जन्य येईल, असें समजून, आतुर झालेला शेतकरी त्या अभ्रांकडे पाहतो न पाहतो, तोंच एकदम वारा येऊन अभ्रें वितळून जातात, आणि त्यामुळें शेतकरी जसा फार उदासीन होतो, तशी हुबेहुब स्थिति मनोराज्यांत लोळणाऱ्या नयनपाळाची झाली.

७ त्याचा क्रोध फार वाढला. जर मी खरा नयनपाळ असेन तर तुझ्या डोळ्यांसमोर चंद्रावतीला पकडून घेऊन जाईन.

૮ જે રાજ્યને માટે તું આટલી ખટપટ કરે છે, તે લઇને હું ગાદીએ બેસીશ અને ચંદ્રાવતી રાણી કરીને, તને ત્રણવાર ગામમાં ઉંધે ગધેડે બેસાડીને ફેરવીશ, ને પછી ફાસી દઇશ.

૯ "અલ્યા મૂઢ! ચંદ્રાવતીને લઇને તું શું કરનાર? તેને છોકરો નથી, થયેલો તે તો મરી ગયો છે." એમ દુર્ગાદાસને બોલ્યો.

નિર્ભત્સના.

૧ આણી તરફ બાદશાહ ગંભીરપણે ઇંદીરાને પૂછે છે, "તે તારો જીવ આટલાં બધા જોખમમાં શા માટે નાંખ્યો વારૂ?"

૨ ઇંદિરા—સ્વામીભક્તિ અને કૃતજ્ઞતાને માટે; આજ વંશપરંપરા થયાં જેનું અન્ન ખાઇ અમારાં શરીર બંધાયાં છે તેને સંકટમાં જોઇ બચાવ કરવો એ અમારૂં કામજ છે.

૩ બાદશાહ—રાણીને અહીં દરબારમાં આવવું, તે શું તેને માથે સંકટ કહેવાય કે?

૪ ઇંદિરા—સંકટ નહીં તો બીજું શું? તારા જેવો કપટી અને કૃતઘ્ન આ જગતમાં બીજો કોઇ છે કે?

૫ જે જસવંતસિંહે તારી આટલી આટલી નોકરી બજાવી, પોતાના જાતભાઇની નિંદા સહન કરી, તારો પક્ષ લીધો, તેનાજ છોકરાને તે દરબારમાં બોલાવી માન આપવાને મિષે ઝેર દીધું.

૬ અને તેની રાણી તરફની અભિલાષાને લીધે તેને પકડી લાવવા સારૂં આટલું બધું લશ્કર મોકલ્યું.

૭ તો તારો ભરોંસો કોણ કરે?

૮ માટે અમે જે કર્યું છે તેજ અત્યુત્તમ.

૯ અમે શું જાણતાં ન હોતાં કે અહીં આવવાથી શી દશા થવાની છે?

૧૦ બાદશાહ તું પકકું ધ્યાનમાં રાખ કે એક ક્ષણ પણ તારૂં આવું અપમાન રાણીજી સહન કરતજ નહીં.

૧૧ નકલી અને હલકાં કુળની હોય તેજ પોતાના દેહને ભ્રષ્ટ કરી તારા વૈભવનો સ્વીકાર કરે.

८ ज्या राज्याकरितां तूं इतकी सटपट करितोस, तें घेऊंन मी गादीवर बसेन, व चंद्रावतीला राणी करून, तुलां तीनें वेळ गांवांमध्यें गाढवावर उलटें बसवून फिरवीन व मंग फांशीं देईन.

९ " अरे मूढा, चंद्रावंतीला घेऊन तूं काय करणार ! तिला मुलगा नाहीं. झालेला तो तर मरून गेला " याप्रमाणें दुर्गादासास बोलला.

निर्भत्सना.

१ इकडे बादशहा गंभीरपणें इंदिरेला विचारितो, " तूं आपला जीव इतक्या जोखमेंत कशाकरितां टाकलास बरें ! "

२ इंदिरा—स्वामीभक्ति व कृतज्ञतेसाठीं. आज वंशपरंपरा ज्याचें अन्न खाऊन आमचीं शरीरें पोसलीं आहेत, त्याला संकटांत पाहून त्याचा बचाव करणें हें आमचें कर्तव्यच आहे.

३ बादशाह—राणीनें येथें दरबारांत यावें, हें तिच्या शिरीं संकट ह्मणवेल काय !

४ इंदिरा–संकट नाहीं तर काय ? तुझ्यासारखा कपटी व कृतघ्न या जगांत दुसरा कोणी आहे काय !

५ ज्या जसवंतसिंहानें तुझी इतकी नोकरी बजाविली, आपल्या जातभाईची पण निंदा सहन केली, तुझा पक्ष घेतला, त्याच्याच मुलाला तूं दरबारांत बोलावून मान देण्याच्या मिषानें विष दिलें.

६ व त्याच्या राणींची अभिलाषा धरून तिला पकडून आणण्याकरितां इतकें लष्कर पाठविलें !

७ तर तुझा भरंवसा कोण करील !

८ म्हणून आम्हीं जें केलें आहे तेंच अत्युत्तम.

९ आम्हांला काय समजत नव्हतें कीं, येथें आल्यावर काय दशा व्हावयाची !

१० बादशहा, तूं पक्कें ध्यानांत ठेव कीं, एक क्षण सुद्धां तुझा असा अपमान राणीनें सहन केला नसता.

११ नकली आणि हलक्या कुळांतील असेल, तीच आपला देह भ्रष्ट करून तुझ्या वैभवाचा स्वीकार करील.

પ્રવાસી.

૧ ચર્યા ઉપરથી એમ સહેજ જણાઇ આવે કે, તે ઘણે દૂરથી પ્રવાસ કરતો કરતો આવેલો છે.

૨ ઘણી મુસાફરી કરવાથી માણસનાં કપડાં જેમ મેલાં થઇ જાય છે તેમ આની સ્થિતિ જણાતી હતી.

૩ તમામ કપડાં ઉપર ધુળનો તો પારજ ન હોતો.

૪ એટલુંજ નહીં પણ તેની પાંપણો, મૂછ દાઢી તથા પાઘડી ધુળથી ભરેલાંજ જણાતાં હતાં.

૫ તેની પોટલીમાંથી એટલી બધી ધૂળ ખરી કે તેની દાઢી, મૂછ ઉપર આવી જવાથી તેઓ ધુળવાળાં થયાં.

૬ તે એટલો બધો થાકી ગયો હશે કે તેનાથી હવે એકપણ ડગલું આગળ ચાલી શકશે નહી.

૭ અજાણ્યાની પેઠે આમ તેમ રસ્તો ભૂલી ફાંફાં મારતો ન હોતો.

૮ ચોકસ જાણીતા માણસની પેઠે જે જે ગલીમાં ફરવું પડે ત્યાં ફરતો જતો હતો.

૯ તેના ચહેરા ઉપર કાળજી જણાતી હતી.

૧૦ આમ છતાં પણ તે ધીમે ધીમેજ ચાલતો હતો.

૧૧ રજપૂત રીવાજ પ્રમાણે તેણે પગસુધી પહોંચે તેવું ઘેરદાર અંગરખું પહેર્યું હતું; અને તે ઉપર કમરપટો બાંધી ઉપરથી ધોતિઆની ભેટ બાંધી હતી.

૧૨ માથા ઉપર જોધપુરી તરેહની પાઘડી હતી, તથા હાથમાં મોટી લાકડી હતી.

૧૩ ખભા ઉપર દોરી, લોટો, અને એક નાની પોટલી લઇ તે ચાલ્યો જતો હતો.

૧૪ આડે અવળે ઘણે રસ્તે ફર્યા પછી એક પડી ગયેલા ઘર આગળ આવીને ઉભો રહ્યો ને બુમ ન મારતાં બારણું ઠોક્યું.

ભવિષ્ય.

૧ એક ધૂળપાટી મંગાવી તેના ઉપર કાંઇક આંકડાંનું કોષ્ટક કાઢયું.

૨ મનમાં પ્રશ્ન ધારીને, તેના ગમે તે આંકડા ઉપર બેગમને આગળી મૂકવા સુચવ્યું.

૩ છોટુસિંહ જોશીએ તે ઉપરથી કાંઇક ગણત્રી કરી પ્રશ્નનો ઉત્તર કહેવા માંડયો.

૪ હમણા તમારી પાસે કોઇ પારકું માણુસ છે.

૫ તેને કાંઈ પણ ઇજા ન કરતાં કોઇક ઠેકાણે ખસડી મુકવું, નહિ તો એથી કરી આપને ભારે ઉદ્વેગ થશે.

प्रवासी.

१ चर्येवरून असें सहज दिसून येत होतें कीं, तो फार लांबून प्रवास करीत करीत आलेला आहे.

२ फार प्रवास केल्यानें माणसाचे कपडे जसे मळके होतात तशी त्याची स्थिति दिसत होती.

३ सर्व कपड्यावर धुळीचा तर पारच नव्हता.

४ इतकेंच नव्हे, तर त्याच्या पापण्या, मिशा, दाढी व पगडी हीं धुळीनें भरलेलीं दिसत होतीं.

५ त्याच्या गाठोड्यांतून इतकी धूळ पडली कीं, ती दाढी मिशांवर उडाल्यानें त्या धुरकट झाल्या.

६ तो इतका थकून गेला होता कीं, त्याच्यानें आतां एक पाऊलही पुढें चालवणार नाहीं.

७ तो अजाणत्याप्रमाणें इकडे तिकडे रस्ता चुकून फां फां मारीत नव्हता.

८ चौकस जाणत्या मनुष्याप्रमाणें ज्या ज्या गल्लींत फिरावें लागे तेथें तेथें फिरत जात होता.

९ त्याच्या चेहऱ्यावर काळजी दिसत होती.

१० असें असूनही तो धीरे धीमेच चालत होता.

११ रजपूत रिवाजाप्रमाणें त्यानें पायांपर्यंत पोंहचेलसा घेरदार आगरखा घातला होता; व त्यावर कमरपट्टा बांधून वरतून धोतराची गांठ बांधिली होती.

१२ डोक्यावर जोधपुरी तऱ्हेची पगडी होती व हातांत मोठी काठी होती.

१३ खांद्यावर दोरी, लोटा, व एक लहान गाठोडें घेऊन तो चालला होता.

१४ वांकड्या तिकड्या पुष्कळ रस्त्यानें फिरल्यावर एका पडक्या घराजवळ येऊन उभा राहिला व हांक न मारितां दार ठोठाविलें.

भविष्य.

१ एक धूळपाटी मागविली व तीवर कांहीं आंकड्यांचें कोष्टक काढलें.

२ मनांत प्रश्न धरून त्यांतील वाटेल त्या आंकड्यांवर बेगमला बोट ठेवण्यास सांगितलें.

३ छोटुसिंह जोशानें त्यावरून कांहीं गणित करून तो प्रश्नाचें उत्तर देऊं लागला.

४ हल्लीं तुमच्याजवळ कोणी परकें माणूस आहे.

५ त्याला कांहींही इजा न करितां एकादे ठिकाणीं पाठवून द्या, नाहीं तर त्यापासून आपणास फार उद्वेग होईल.

૬ આ માણસના ગ્રહ એવા છે કે, જો તે તમારી આજુ બાજુ પાંચ ગાઉમાં પણ હશે, તો તમને અને બાદશાહને મોટો અનર્થ થશે.

૭ આ માણસ આપની પાસે આઠ દસ દિવસથીજ આવ્યું હોવું જોઇએ; ત્યારથી આપના ચિત્તનું સ્વાસ્થ્ય જતું રહ્યું હોવું જોઇએ; વખતે એનાથી ઉંઘ પણ સારી રીતે ન આવે.

૮ મારૂં કહેવું અંશે અંશ ખરૂં હોવુંજ જોઈએ; ન હોય તો ફરી જ્યોતિશ પણ હાથમાં ન ઝાલું.

૯ સ્પષ્ટ કહેવરાવો તો કહું છું કે, આપની સામે ઉભેલી દાસીના ચહેરા ઉપરથીજ મેં ગણત્રી કરી જોઇ હતી.

૧૦ એની ગ્રહદશા એવી છે કે, પોતે તો પીડા પામેજ પણ જે જે લોક એના સંબંધમાં આવે તે પણ બીલકુલ સુખી થઇ શકે નહીં.

૧૧ આ તો પ્રથમથી બાળવિધવાજ છે.

૧૨ જેની જોડે એ લગ્ન થાય તે મૃત્યુના મોંમાં આવીજ પડ્યો જાણજો.

૧૩ માટે આ છોકરીને આપ એક ક્ષણ પણ આપની પાસે રાખશો નહિ.

६ ह्या माणसाचे ग्रह असे आहेत कीं, जर तो तुमच्या आजूबाजूस पांच कोसांतही असेल तर तुम्हाला व बादशहाला मोठा अनर्थ होईल.

७ हें माणूस आपल्याजवळ आठ दहा दिवसांवरच आलें असलें पाहिजे; तेव्हांपासून आपल्या चित्ताचें स्वास्थ्य गेलें असलें पाहिजे; प्रसंगीं यामुळें झोंप पण चांगली येत नसेल.

८ माझें सांगणें अक्षरशः खरें असलेंच पाहिजे, नसेल तर पुन्हां जोतिषच हातांत धरणार नाहीं.

९ स्पष्ट सांगा म्हणाल तर सांगतों कीं, आपल्या समोर उभ्या असलेल्या दासीच्या चेहेऱ्यावरूनच मी गणीत करून पाहिलें होतें.

१० इची ग्रहदशा अशी आहे कीं, स्वतः तर पीडा पावेलच पण ज्या ज्या लोकांचा इच्याशीं संबंध येईल तेही बिलकुल सुखी होऊं शकणार नाहींत.

११ प्रथम ही बालविधवा तर आहेच.

१२ ज्याच्याशीं इचें लग्न होईल, तो मृत्यूच्या तोंडांत येऊन पडलाच समजा.

१३ म्हणून या मुलीला आपण एक क्षणसुद्धां आपळेजवळ ठेवूं नका.

वाचनीय उतारे.

ગાળાગાળી.

ગાળાગાળી (शिवीगाळ) નઠારો (खराब) સારો (चांगला) ફલાણો (अमुक) ઘટે તેવી (योग्य) સજા (शिक्षा) અણસમજુ (अज्ञान) સાર (अर्थ) જેનો સ્વભાવ નઠારો તે ગાળાગાળી કરે છે, અને જેનો સ્વભાવ સારો તે સારા બોલ બોલે છે.

એક રાજકુંવરને કોઈ ગરીબના છોકરાએ ગાળો દીધી, તેથી રાજકુંવરે રડતાં રડતાં જઈને બાપ આગળ ફર્યાદ કરી. રાજાએ તે સાંભળીને પોતાની કચેરીમાં સર્વેને પૂછ્યું કે ફલાણા છોકરાએ મારા કુંવરને ગાળો દીધી, માટે એને શું કરવું? ત્યારે કોઈએ કહ્યું, એને ગામ બહાર કાઢી મૂકવો. કોઈ કહે એને બંદીખાને નાખવો. કોઈ કહે દંડ લેવો. એમ સૌ જુદી જુદી રીતે બોલ્યા. પછી રાજાએ પોતાના કુંવરને કહ્યું કે તને જેણે ગાળો દીધી તેને ઘટે તેવી શિક્ષા કરવી મારા હાથમાં છે. પણ તું તે છોકરાને માફ કરે તો બહુ સારૂં. કેમકે સજા કરવી તે કરતાં માફ કરવામાં વડાઈ છે. તે ઉપરથી બાપનું વચન રાખીને કુંવરે પેલા છોકરાને માફ કર્યું, ને કહ્યું જે આ વેળા હું તને જવા દઉં છું; કેમકે તું નાનો ને અણસમજું છે, પણ યાદ રાખજે કે કોઈને ગાળ દીધામાં સાર નથી.

જે બાળક કે બાળકી બોલે જેવા બોલ
નક્કી થશે નર નારમાં તેનો તેવો તોલ.

સંઘરો.

સંઘરો (संग्रह) કીડીઓ (मुंग्या) પોપડો (पोपडा) ઉખેડીને (उकरून) દર (वारूळ) અચરજ (आश्चर्य) ડહાપણ (शहाणपणा) ખાણુ (पेव) તેવામાં (तितक्यांत) દુબળા (कृश).

દુકાળના દહાડામાં એક રાજાનાં ઘોડાં ચંદીવીના ભૂખે મરવા લાગ્યા અને રૈયત પણ હેરાન થવા લાગી. રાજા પ્રધાન સાથે એ વાતનો કાંઈ વિચાર કરતો હતો. તેવામાં તેની નજરે કીડીઓ ઘણી જોવામાં આવી ત્યારે પ્રધાનને રાજાએ પૂછ્યું કે આવા વરસમાં કેટલીએક જાતનાં જનાવર ભૂખે મરી જાય છે. કે દુબળાં થઈ જાય છે. અને આ કીડીઓ સુકાળના વરસમાં જેવા જોરથી દોડે છે તેવાજ

જોરથી આ વખતમાં પણ દોડતી દેખાય છે, તેનું શું કારણ હશે ? પછી પ્રધાને કોઠાર પાસે રાજાને લઇ જઇને પાપડા ઉખેડીને કીડીઓનું દર દેખાડયું. તેમાં દાણા ભરેલા હતા. તે જોઇને રાજા અચરજ પામ્યો, અને બોલ્યો કે આ કીડીઓના જેટલું આપણામાં ડહાપણ નથી, નહીં તો સુકાળના વરસમાં ઘાસની ગંજીઓ અને દાણાની ખાણો કરી રાખી હોત તો આપણી રૈયત અને આપણે આજ આટલા હેરાન થાત નહી.

ધન.

ખેતી (शेती) મળીને (जमून) આળસુ (आळशी) ડોસો (म्हातारा) તનદઇને (झटून) ખેતરમાં (शेतांत) દાટેલું (पुरलेलें) કેડે (नंतर) ઉંડું (खोल) વાવ્યા (पेरलें) નીપજ (उत्पन्न) અમને (आम्हांस)

એક કણબીને ત્રણ છોકરા હતા. તે ખેતીનું કામ તન દઇને કરે નહી એવા હતા. પેલો કણબી મરવા પડયો ત્યારે એના દીકરાએ મળીને પૂછયું, બાપા તમારી પૂંજી કે ધન જે કંઇ હોય તે હવે અમને કહો તો સારૂં; કેમકે તમારો અંતકાળ પાસે આવ્યો છે. બાપે વિચાર્યું કે આ છોકરા આળસુ છે, માટે એ તન દઇને મેહનત કરે તો એમને પૈસા મળે. પછી પેલે ડોસે છોકરાને કહ્યું મારૂં સર્વ ધન આપણા ખેતરમાં છે. પેલા છોકરા સમજ્યા કે ખેતરમાં ધન દાટેલું હશે. તે ઉપરથી ડોસો મરી ગયા કેડે તે દાટેલું ધન કાઢવાની લાલચથી આખું ખેતર ઉંડું ખોદી જોયું પણ ધન તો કંઇ નીકળ્યું નહી. પણ એ ભોંય સારી ખોદાઇ તેથી તેમાં દાણા વાવ્યા ત્યારે તેની એટલી તો નીપજ થઇ કે છોકરાને તેનો ઘણો પૈસો ઉપજ્યો. આ ઉપરથી પેલા છોકરા સમજ્યા જે, બાપે કહ્યું તે ખરૂં કેમકે ખરેખરૂં ધન જોઇએ તો આ ખેતરમાંજ છે, જો મેહનત કરીએ તો તે પામીએ.

ઘર.

ચણતર (बांधकाम) આગળ (पूर्वी) કરા (भिंती) હાંટડા (फडताळें) ભોંયરૂં (तळघर) વાસણકુસણ (भांडीं कुंडीं) ઘરેણાં (दागिने) પરસાળ (परस) મોભ (आढें) વળીઓ (वांसे) વાસ (वांबू) સાટું (सट्टा) મેડો (माडी) છજું (सज्जा) છીંડી (गल्ली) પહોળા (रुंद) નેઠિઆં (फळ्या) તોકા (कोनाडे) નકુચા (कोंयडे) ભોં (भय) નિસરણી (शिडी) કોડીઆ (पंत्या)

મારા શેઠનું ઘર બંધાય છે. તે હું કાલે જોવા ગયો હતો. ભોંયમાં પાયો નાખીને તે ઉપર ચણતર ચલાવ્યું છે. મેં આગળ જોયું હતું ત્યારે પછી કરા ને પછીતુ

તયાર થઇ. ટાંકું કુવો, પાણીઆરૂં એ પણ થાય છે. હવે ઓરડામાં જાળીઓ મૂકવી રહી છે તે મૂકાશે. અને હાંટડાંમાં જાળીઓ મૂકવી રહી છે તે મૂકાશે અને હાંટડાને બારણાં કરશે. મારા કાકાના ઘેર તો ઓરડાંમાં ભોયરૂં છે. કોઇ વખત ભોં જેવું હોય ત્યારે તેમાં વાસણકુસણ, ઘરેણાં સર્વે ભરે છે. શેઠના ઘરનાં પરસાળ ને ઓસરી એ બેઉ મોટાં છે. હવે વરસાદના દહાડા આવ્યા તેથી ઝટપટ છાપરૂં ચાળી લેશે. મોભ, વળીઓ, વાંસ, કાથો એ સર્વે આણી મુક્યા છે. નળીઆનું સાટું કુંભાર જોડે આગળથી કરી રાખ્યું છે. ટાંકાની પાસે ચોક રાખ્યો છે. મેડા ઉપર મઝાનું છજું મુકી દીધું છે. તેની પાંચ બારીઓ તો રસ્તાપર છે; ને કેટલીક છીંડીમાં પડે છે. એ ઘરને ઓટલા પણ સારા ઉંચા ને પહોળાં છે. મેડા જણાવ્યો છે તેમાં પાટિઆ સાગનાં નાખ્યા છે. દાદર ને નિસરણી એ પહોળાં છે. વચલા માળની ભીંતે ખુંટીઓ ને થોડાં તાકાં મુકાવ્યા છે. ઘણાં તાકા હોય ને તેમાં દીવાનાં કોડીઆં મુકે તો ભીંતે તેલના રેલારેલ થઇ રહે છે. તળીએ, મેડે ને છેક ત્રીજે માળે ચોરસા દેવડાવવાનાં છે. બારી બારણાંના કમાડ સૂથારે તૈયાર કરી રાખ્યાં છે તે હવે ચઢાવશે. નકૂચા, સાંકળો ને મજાગરાં લુહાર કાલેજ આપી ગયો. આજ પાછો જઇને જોઇ આવીશ કે કેટલું કામ તૈયાર થયું.

ભુજંગી છંદ. (ભુજંગ પ્રયાત).

છજાં જાૅળીઆ માૅળીઆં ખુબ છાજે
રૂડાં બારીએ બારણા તે બિરાજે
ઘડાં, પાણીઆરાં રસાૅડાં રૂપાળા
ચણ્યાં ઇંટથી ને દીસે છે ચૂનાળાં

માળીઆં (माड्या) રૂડાં (चांगलें) રસોડાં (स्वयंपाकघरं) ઇંટ (वीटा) ચૂનાળ (चुनेगच्ची).

˘ या खुणेचीं अक्षरें वाचतांना ऱ्हस्व वाचावीं.

કુતરૂ.

આડો (वांकडा), શીખામણ (शिकवणी), અજાણો (अपरिचित), ઘુરકવું (गुरगुरणें), ભસવું (भोंकणें), અદેખું (मत्सरी), ખારીલું (द्वेषी), બચકું ભરવું (दसणें), ફળીઉં (गल्ली), જંપવું (शांत होणें), કુરકુરીઉ, ભોટીલું (भिलुं), ગેલ (गंमत), એકઠાં (एकत्र), બીવું (भिणें).

કૂતરાને ચાર પગ ને અઢાર આંગળાં હોય છે. તેની પૂછડી વાંકી હોય છે. જે માણસ આડો હોય, અને કોઇની સારી શીખામણ પ્રમાણે થોડી વાર ચાલી, પછી આડો ચાલે, તેને કહે છે કે, કૂતરાની પૂછડી વાંકી તે વાંકીજ. કોઇ અજાણ્યા માણસને દેખે કે કૂતરો ઘુરકવા માંડે છે ને પાસે આવે એટલે ભસવા માંડે તથા લાગ આવે તો બચકું પણ ભરે. કૂતરાં બહુ અદેખાં તથા ખારીલાં હોય છે, એક ફળીઆનું કૂતરૂં બીજા ફળીઆમાં ગયું હોય તો તે ફળીઆનાં સઘળાં કુતરાં એકઠાં થઇને તેને કાઢી મૂકે ત્યારે જંપે. કૂતરૂં જ્યારે બીએ ત્યારે પૂછડી બે પગ વચ્ચે ઘાલી દે છે અને રાજી હોય ત્યારે હલાવે છે. તે આંધળાં અવતરે છે; દશ બાર દહાડા કેડે તેમની આંખો ઉઘડે છે. કુરકુરીઆં નાનાં હોય ત્યારે વહાલાં લાગે છે. તેઓ છોકરાંની સાથે બહુ ગેલ કરે છે.

શેખસલ્લી.

ચઉટું (बाजार) વેચાતો (विकत) વાછરડું (वासरूं) આખું (सर्व) ઘાડવો (मडकें) કુકડી (कोंबडी) ધુણાવવું (हलविणें) જે (कीं) વધવું (वाढणें) બહોળું (मोठें).

એક જણે ચોટામાંથી ઘીનો ઘાડવો વેચાતો લીધો, ને ચાર આના આપવા કરીને એક શેખસલ્લા કરીને મજુર હશે તેને માથે તે ચઢાવ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં શેખસલ્લીના મનમાં તરંગ ઉઠવા માંડયા. જે મજુરીના ચાર આના આવશે તેની એક કુકડી લઇશ અને તેના બચ્ચાં થશે, તે બધા વેચીને એક ગાય લઇશ. એ ગાય સાંજ સવાર મળીને આઠ શેર દૂધ તો દેશે, તેને રોજ રોજ વેચી વેચીને સારી પેઠે પૈસા એકઠા કરીશ. પછી તેનાં વાછરડાં બહોળાં થશે. તે વેચવાથી ઘણા રૂપીઆ ઊપજશે, એટલે વેપાર કરવા માંડીશ, તેથી ઘણા રૂપીઆ કમાઇશ. પછી હું પરણીશ. મારે એક છોકરો થશે. કોઇ વેળા તે આવીને મને કહેશે કે, બાપા જમવાને ઉઠો. ત્યારે હું ડોકું ધુણાવીને કહીશ કે, હમણા નહી આવું. આવા વિચારમાં તેણે માથું ખરેખરૂં ધુણાવ્યું, તેથી ઘાડવો નીચે પડીને ફૂટી ગયો. ત્યારે પેલા ઘીના માલિકે એને બહુ મારવા માંડયો ને કહ્યું, અરે મૂર્ખ, મારો ઘાડવો કેમ ભાંગ્યો. ત્યારે પેલો કહે, તારો તો ઘાડવો ભાંગ્યો પણ મારૂં તો આખું ઘર ભાંગ્યું.

ધાતુ.

ટીપવું (ठोकणें) તાણવું (ओढणें) ચિકાશ (चिंवटपणा) કાટ (जंग) ગદીઆણો (अर्धा तोळा) ગાઉ (कोस) ઓગળવું (वितळणें).

ધાતુને ટીપીટીપીને પાતળી કરે તો પતરાં થાય, અને તેથી વધારે ટીપે તો કેટલીક ધાતુના ઘણા પાતળ વરખ થાય છે. સોનાના વરખ તો એવા પાતળા થાય છે કે રાઇ જેટલી સોનાની રજ હોય, તેનો ટીપીને કાગળના તાવ જેટલો મોટો વરખ કરે છે.

ધાતુના તાણી તાણીને ઝીણા તાર કરે છે. સીસામાં ને કલઇમાં એટલી ચિકાશ નથી કે એના તાર કંઈ કામ આવે. સોનું, તાંબું, અને લોઢું એ ત્રણના તાર ઘણા ઝીણા થાય છે. લોઢાના તાર તો વાળથી પણ પાતળા થઇ શકે છે. એક ગદીઆણા સોનાનો તાર પાંચ ગાઉ જેટલો લાંબો કરીએ તો થાય.

તાપથી ધાતુઓ ઓગળી જાય છે. સોનું કે લોઢું ઓગળવાને મસ તાપ જોઇએ, પણ શીસાને ને કલઇને તો જરા આંચ લગાડીએ કે તરત તેનો રસ થઇ જાય.

હવે યાદ રાખજો કે કેટલીક ધાતુ નરમ ને કેટલીક કઠણ છે. કેટલીકને ઝટ કાટ લાગે છે. કેટલીક વહેલી કટાતી નથી. કેટલીક ચીકણી છે; પણ બધીએ ચળકતી અને ભારે છે. દેવતાપર મૂકીને તો બધી ઓગળી જાય તથા બધીના પતરાં અને તાર થઇ શકે છે. સોના રૂપાપર કાટ ચઢતો નથી.

વાંદરાં.

વાંદરૂં (वानर) ટીકળી (चेष्टेखोर) અટકચાળુ (खोडकर) ભૂસ્કો (उडी) અડપલાં (खोड्या) રાતું (लाल) વગડો (जंगल) ગલોફાં (गालफडे) નિરાંતે (निश्चित) વીંટાળવું (गुंडाळणें) હીંચકો (झोंका) મોં (तोंड).

વાંદરાં ટીખળી ને અટકચાળાં જનાવર હોય છે. તે કુદે છે, નાચે છે, છાપરે છાપરે ભૂસ્કા મારે છે, ને વખતે અડપલાં કરે છે; વાંદરાના પગ આપણા જેવા નથી હોતા, હાથ જેવા હોય છે.

વાંદરાં ઘણી જાતનાં હોય છે. કેટલાંક કાળાં મોંનાં હોય છે. કેટલાંક રાતા મોંનાં હોય છે. તેમને માંકડાં કહે છે. કાળા મોંનાં વાંદરાં કરતાં રાતાં મોંનાં વાંદરાં ખારીલાં બહુ હોય છે. વાંદરાં વગડામાં રહે છે. તે તે ગામમાં પણ આવે ને લાગ ફાવે ઘરમાં કે અગાશીમાં કંઇ જણસ ઉઘાડી પડી હોય તે ખાઇ જાય. દાણા સુકવ્યા હોય તો મૂઠીએ મૂઠીએ મોંમા ભરીને બેઉ ગલોફાં ભરી લે, પછી છાપરે કે ઝાડ ઉપર જઇને

નિરાંતે બેઠા બેઠા ખાય. વાંદરાં ચીડાય ત્યારે માણસની સામે થાય છે. કેટલીક જાતનાં વાંદરાંને પૂછડીઓ હોતી નથી. પણ જેને હોય છે તેને લાંબી હોય છે. તે ઝાડની ડાળને વીંટાળીને પછી તે ઉપર પોતાનાં આખાં શરીર લટકાવીને હીંચકા ખાય છે. રામાયણમાં એવી કથા છે કે વાંદરાંના લશ્કરની સહાયથી અયોધ્યાના શ્રીરામચંદ્રે લંકાધિપતી રાવણને પરાજીત કર્યો.

મુરખ.

બાયડી (स्त्री) ધણી (नवरा) મોકલવું (पाठविणें) લુગડાં (कपडे) ઉખેડવું (पत्र फोडणें) મથાળું (आरंभ) છેડો (शेवट) ફાળ (धस्का धास्ती) રખેને (न जाणों) માઠી (वाईट) ઠોઠમોઠ (मूर्ख) ઉર (परंतु) વ્હેમ (संशय).

કોઇ એક બાયડીના ધણીએ તેના ઉપર દેશાવરથી કાગળ મોકલ્યો. તે કાગળ લઇને પેલી બાઇ એકજણ સારાં લુગડાં પહેરીને જતો હતો તેની પાસે વંચાવવા આવી, ને તેના હાથમાં પેલો કાગળ આપ્યો. એણે તે ઉખેડીને મથાળેથી તે ઠેઠ છેડા લગણ જોઈને પછી ઘણું રોવા માંડ્યું. તે ઉપરથી પેલી બાયડીને ફાળ પડી કે રખેને કંઇ માઠી ખબર આવી હોય. એની આંખમાં પણ ઝળઝળીઆં ભરાઇ આવ્યાં ને પેલાને કહ્યું, ભાઇ, એમાં શું લખ્યું છે ! તે ઉકેલીને મને સમજાવો તો ખરા. કેમ રૂઓ છો ? ત્યારે પેલો બોલ્યો, હું તારો કાગળ વાચીને નથી રોતો; હું તો મારી મુર્ખાઇને રોઉં છું, જે આટલો કાગળ વંચાય એટલું પણ હું ભણ્યો નથી. ને ઠોઠમોઠ રહી ગયો. કહેવત છે કે " ભણેગણે તે નામું લખે ને ન ભણે તે દિવો ધરે, " એ ખરૂં છે. એ મને નક્કી થયું. આ ઉપરથી છોકરાને સમજી રાખવું ઘટે છે કે જે અભણ હોય તેને પછવાડેથી એવું લાજ મરવું પડે છે ને પસ્તાવો થાય છે.

અક્ષર એક ન આવડે, ઉર અભિમાન અપાર,
જગમાં તેને જાણવો, સૌ મૂરખ સરદાર.

છેતરામણ.

જોડે (बरोबर) નાત (जात) ડીલ (प्रकृती) વળી (पुन्हा) વારૂં (बरें) સરત (लक्ष्य) દડીઓ (द्रोण) સંતાડવું (लपविणें) દીઠો (दिसला) વહાલી (प्रिय) છેતરવું (फसविणें).

એક દહાડો એક છોકરો પોતાની મા જોડે નાતમાં જમવા ગયો. એ છોકરાનું આગલે દિવસે ડીલ બગડ્યું હશે માટે તેની માએ કહ્યું કે, તું આજ લાડુ થોડોજ

લેજે, વધારે ખાઈશ તો વળી માંદો પડીશ. છોકરે કહ્યું, વારૂં, લાડુ આવ્યા ત્યારે માની સરત બીજે ઠેકાણે ગયલી જોઇને પેલાએ આખો લાડુ લીધો, અને તેમાંથી કડકો ભાગી બાકીનો દડીઆતળે સંતાડયો. માએ જોયું તો કડકોજ લાડુ દીઠો છોકરે પછી આખો લાડુ ખાધો, અને પાછો માંદો પડયો. એ છોકરે એની માને છેતરવાનું કેર્યું તે પ્રમાણે તે છેતરાઇ. કેમકે તેને પેલા સંતાડેલા લાડુની કંઇ ખબર પડી નહીં. એ છોકરે બહુ માઠું કામ કર્યું. કડકા લાડુ સારૂ પોતાની વહાલી માને છેતરી. શું એને લાજ નહી આવી હોય ? જેણે નાનપણમાં આવું કામ કર્યું તે મોટપણમાં તો કોણ જાણે કેવું પાપ કરશે ? એવું છોકરૂં કોને ગમે ? વળી પરમેશ્વરની નજર કોઈથી ચુકવાતી નથી. તેણે તેને પાપ કરતાં જોયો.

ઈનસાફ.

વહેંચવુ (वाटणें) વઢવું (भांडणें) કને (कडे) વાંધો (तंटा) ત્રાજુડી (काटा) પલ્લું (तागडें) બચકું (लचका) કહેવત (म्हण).

એક ઠેકાણેથી બે બિલાડીઓ એક રોટલો લાવી. પણ તે વહેંચતાં તેઓ વઢી પડી. તે વઢવાડની પંચાત કરવા માટે એક વાંદરા કને ગઇ ને બોલી જે આ રોટલાને વાસ્તે અમારે બેજણ વચ્ચે વાંધો પડયો છે માટે તમે જરા વચમાં પડીને એનો ઇનસાફ કાઢો તો સારૂં. વાંદરો બોલ્યો ભલે બાઇઓ, તમારો ન્યાય હું વ્યાજબી રીતે કરીશ, કશી ફિકર રાખશોના. પછી તેણે પેલા રોટલાના બે કટકા કર્યા ને એક ત્રાજુડીનાં પલ્લામાં એકેક કટકો નાંખ્યો; એટલે એક પલ્લુ નીચું નમ્યું તેમાનો કટકો કાઢીને એક બચકું ખાધું અને બાકીનો પાછો પેલા પલ્લામાં મૂકયો. ત્યારે બીજું પલ્લું નીચું ગયું; તેમાનો પણ એક કટકો લઇ કરડયો ત્યારે તો બીલાડીઓ મનમાં સમજીને, વાંદરાને કહ્યું, ભાઇ, હવે જે છે તે અમને પાછો આપ, અમે અમારી મેળે સમજીશું. વાંદરે જવાબ દીધો, બાઇઓ, જરા ધીરજ રાખો, મે આટલી વાર મેહનત કરી તેનું મારે કંઇ જોઇએ કે નહી ? એટલું કહીને પેલા બાકીના કટકા ગડ કરી ગયો. કહેવત છે કે એની લઢાઇમાં ત્રીજો ખાઇ જાય.

અનાજ.

અનાજ (धान्य) છોડ (रोंपें) સાંઠો (दांडा) ટોચ (टोंक) ફોતરૂ (सालपट) વેરાવું (उधळणें).

દેશ દેશમાં ત્યાંની હવાપ્રમાણે જાત જાતનાં અનાજ થાય છે. આ દેશમાં ઘઉં, ડાંગર, બાજરી ને જુવાર એ મુખ્ય છે. એના છોડ ઘણીવાતે મળતા છે ને

સૌના સાંઠા માંહેથી પોચા અને પોલા હોય છે. તેનાં પાતરાં લાંબાને સાંકડાં હોય છે. તેના દાણા ટોંચપર જથાબંધ થાય છે. અનાજના છોડ એક જાતનું ઘાસ છે. એ છોડનો બાંધો ઘણી ચતુરાઇને વિચારથી કીધેલો જણાય છે. તેના સાંઠા હાલ છે તેથી વધારે પાતળા ને નબળા હોત તો તે પવનથી ભાગી જાત, ને જો વધારે જાડા ને મજબૂત હોત, તો તેમાં જનાવર રહેત, ને તેમાંનું અનાજ ખાઈ જાત. અનાજ છોડપર હોય છે ત્યારે તેની આસપાસ એવા ફોતરાં હોય છે કે તે સૂરજના તાપથી એકાએક સુકાઇ જાય નહી ને ભીનાશથી કોહી જાય નહિ, તથા કાપણી કરતી વેળા વેરાઇ જાય નહીં. ડાંગર ઠંડા દેશમાં ઉગતી નથી. મકાઇ, જવ, ને બીજાં કેટલાંક અનાજ બીજા દેશમાં પાકે છે. ઘઉં, ડાંગર, બાજરી એ અનાજ મુખ્ય છે. તે ઘણા દેશના લોક ખાય છે. પોતાના દેશમાં ન પાકતા હોય તો બીજે દેશથી વેચાતાં લાવી ખાય છે. આપણા દેશમાં અનાજ ઘણું પાકે છે, ઇશ્વરની આપણા ઉપર કેવી કૃપા છે ? માટે આપણે તેની હમેશા ભક્તિ કરવી.

સુચના.

ટેવ (संवय) સામાં (उलट) મસળવું (चोळणें) પિછોડી (उपरणें) આળોટવું (लोळणें) શેતરંજી (सतरंजी) હોલવવું (विझविणें) પોસો (ओंजळ).

કોઇને એવી ટેવ હોય છે કે, પોતાના લુગડાં સળગેલાં માલુમ પડે કે તરત દોડાદોડ કરવા માંડે છે, ને ઘરમાંથી બહાર નિકળી બૂમેબૂમ પાડે છે; પણ એ રીત ખોટી છે. એવી રીતે દોડાદોડ કરવાથી લુગડાં સામાં વધારે સળગી ઉઠે ને ભડકો થાય; ને તે તેથી હાથ, મોહું કે સઘળું દીલ બળી જાય. સૌથી સારો ઇલાજ તો એજ છે કે લુગડાનો જે ભાગ સળગ્યો હોય તે હાથેવતી મસળી નાંખવો. તે કરતાં વધારે સળગી ગયું હોય તો ધોતીયું પિછોડી કે પાઘડી જેવું લુગડું હોય તે કાઢી નાખવું. અંગરખો સળગી ઉઠયો હોય ત્યારે લાંબા થઇને ભોંયપર સુઇ જવું ને આળોટવું. પાસે જો કાંઇ કામળો, શેતરંજી કે બીજું એવું જાડું કપડું હોય તો તે પોતાને ડીલે લપેટી લેવું. એ પાસે નહિ હોય ત્યારે તો સળગેલો છેડો ભોંય સાથે મસળીને હોલવી નાંખવો. એ પ્રમાણે કરે તો બધું બળતું હોલવાઇ જાય અને લુગડાં બળે તે કરતાં વધારે નુકસાન થાય નહી. તથા પોતાની જાતે સહી સલામત રહે. જો કોઇ તે જગોએ હોય તો તેણે એટલુંજ કરવું કે પેલાનાપર શેતરંજી કે કામળા જેવું જાડું લુગડું નાંખવું અને તે ન હોય તો બળતા લુગડાંપર પોસો ભરીને ધુળ નાખવી એટલે બળતું હોલવાઇ જશે.

બળતું ઘર.

કાસદ (जासूद) ધુમાડો (धूर) બૂમ (हांक) વળી (पुन्हां) નિસરણી (शिडी) રૂંધાઇને (दम कोंडून) ઢંઢોળવું (हलविणें).

એક વાર મધરાતને સુમારે એક શહેરમાં બે સિપાઇ કોઇ કાસદની ભેડે એક શેરીમાંથી જતા હતા, તેવામાં એક સૂથારના ઘરમાંથી ધૂમાડો નિકળતો દીઠો. તે જોઈ પેલા સિપાઇઓએ ઘરનાં બારણાં ખુબ ઠોકયાં ને બુમો પાડી; પણ ઘરમાંથી કોઇએ જબાબ દીધો નહિ; પણ તેમના ઘાટાથી શેરીમાંનો એક બીજો માણસ જાગી ઉઠયો, ને ધશીને રસ્તામાં આવ્યો. એ પેલા બળતા ઘરના ધણીનો ભાઇ-બંધ હતો. સૌએ મળી વળી ઘણી બુમો પાડી ને બારણાં ખખડાવ્યાં; પણ ઘર-માંથી સૂથારે કે તેની બાયડીએ સાંભળયૂં નહી. ધુમાડો તો વધારે વધારે નિક-ળવા માંડયો ને ઘરમાં મોટા મોટા ભડકા તથા ફડા ફડ આવાજ થવા લાગ્યા. સિપાઇ બંબાવાળાને તેડવા દોડયા. પેલો ભાઇબંધ એકલો રહ્યો, તે નિસરણી લાવ્યો. બળતા ઘરનાં બારણાં બારી સૌ બંધ હતાં, માટે તેણે નિસરણી માંડીને મેડાની એક બારી ભાંગી ને તે રસ્તે તે ઓરડામાં કુદી પડયો. ત્યાં તે સુથાર તેની બાયડી ને એક બાળક પથારીમાં ઉંઘતા હતા. આખો ઓરડો ધુમાડેથી છેક ભરાઇ ગયો હતો. તેથી પેલાં સુતેલાં રૂંધાઇને બેભાન થઇ ગયાં હતાં. સુથારને ખુબ ઢંઢોળ્યો અને ઘસડીને હેઠે ઉતાર્યો, પછી તેની બાયડીને તથા બાળકને નીચે લાવવામાં આવ્યાં.

શરીર.

ટટાર (ताठ) ઝાલવું (धरणें) મીચાવુ (झाकणें) કાણાં (छिद्रें) ભાયડો (पुरुष) થોભા (कल्ले) વડે (योगें) બન્ને (दोन्ही).

માણસ પગવડે ટટાર ઉભું રહે છે. એનું માથું બન્ને ખભાની વચ્ચે ઠીક ઉપર ટટાર રહે છે. એને બે હાથ ને બે પગ છે. એના પગનું તળીઉં ભોંયને અડકીને રહે છે. માથું જમણી ને ડાબીમેર ફરે છે. માથાનું તાળવું ને બોચીને ઉપલો ભાગ એ સર્વને ખોપરી કહે છે. તેના ઉપર વાળ ઉગે છે. એ ખોપરીને માંથે ભિન્નું હોય છે. મોં ઉપર આંખો, નાક, મોઢું હડપચી અને એકેક પાસે ગાલ હોય છે. આંખ ઉપર પોપચાં હોય છે, ને પોપચાંને પાપણી હોય છે, તેવડે આંખો મીચાય છે. આંખો ઉપર ભમર છે. તેની ઉપર કપાળ આવ્યું છે તેની બે બાજુએ લમણાં છે. જે કઇ પાસે હોય તે માણસ આંખોવડે દેખે છે. અતિશે છેટે ન હોય તે પણ દેખાય છે. આંખોની વચ્ચે ને બે ગાલની વચ્ચે નાક છે. એમાંનાં બે કાણાંને નસકોરાં કહે છે. નાકવડે વાસ માલુમ પડે

છે. નાકની નીચે ભાયડાને જે વાળ ઉગે છે તેને મૂછો કહેવાય છે. કોઇ તે મુછોના શોભા રાખે છે. મોઢાની નીચે હડપચી છે. મોઢામાં તાળવું, જીભ ને દાંત રહેલાં છે. મોઢું ખાવાનું ને બોલવાનું કામ બજાવે છે. છાતીની નીચે જમણી બાજુએ ફેંફસું છે. માણસને નાકવડે વાસની, જીભવડે સ્વાદની, કાનવડે આવાજની, આંખવડે રૂપ કે રંગની અને ચામડીવડે સ્પર્શની ખબર પડે છે.

કબુતર.

લિસોટો (रेघ) છેડો (शेवट) રળિયામણું (रमणीय) ગોથું (चक्कर) ગુલાંટ (कोलांटी) ચોમેર (सभोंवती) કુંડાળું (वर्तुळ) જોડું (जोडपें) ઝાલવું (धरणें).

કબુતર તરેહ તરેહનાં થાય છે. જંગલી કબુતર રંગે અસમાની હોય છે. તેની છાતી ચળકતા લીલા રંગની પાંખ ઉપર બે કાળાં લિસોટાને પુછડીનો છેડો કાળો હોય છે. પાળેલાં કબુતરોમાં લક્કી ગિરેબાજ, લોટણ, યાહુ. શિરાજી, થરથરી ને કાસદીઆં એવી જાત હોય છે. લક્કી કબૂતર પોતાની પૂછડીનાં પીછાં ઉંચાં ને પહોળાં કરીને મોરની પેઠે કળા કરે છે. પછી પોતાની ગરદન એટલી તો ઉંચી કરે છે કે તેની પૂછડી ને ગરદન એકાકાર થઇ જાય છે. એ રીતે તે કળા કરીને નાચે છે. ત્યારે બહુ રળીયામણું દેખાય છે. લકડી જોડાવિના રહેતું નથી, ને જો એક મરી જાય તો બીજું પણ શોક કરીને મરી જાય છે. ગિરેબાજ કબુતરની પાંખ ઝાલીને ઉંચુ ફેકયું હોય તો તે ગોથાં ખાતું ખાતું નીચે આવે છે. ને ઉપર ચઢે છે. લોટણ કબુતરને હાથમાં રાખીને થોડો વાર સુધી હલાવ કરીને પછી છોડી દીધું હોય તો તે ભોંય ઉપર ગુલાંટ ખાયાં કરે છે. જો તેને કોઇ ઝાલી ન લે તો તે લોટી લોટીને મરી જાય છે યાહુ કબુતરનું ગળું જાડું હોય છે. ને તેની મરજીમાં આવે ત્યારે ઘણુંજ ફૂલવે છે. બીજા એ ફૂલવે છે પણ એના જેટલું નહી. શિરાજીના માથા ઉપર કલગીદાર ટોપી હોય છે. વળી એની આંખનીચે માંસ વધેલું હોય છે તેથી તે મોટી દેખાય છે. તેનાં પીછાં લીલાં અસમાની હોય છે.

તોલ.

ભરતબંધ (मापानें) કાટલાં (वजनें) અધેળી (छटाक) નવટાંકી (आदपाव) પાશેરો (पावशेर) મણીકો (मण) ખાંડી (खंडी) બેડીઉં (३२ मण) કળશી (१६ मण) હારો (२१ मण) ભાર (२४ मण) અસલ (मूळ).

કેટલીક જણસો તોળીને અને કેટલીક ભરીને અપાય છે. અનાજ, રૂ, ઘી વગેરે ચીજો તોલબંધ ને લુગડાં, દુધ વગેરે ભરતબંધ વેચાય છે. તોળવાને વાસ્તે

કાટલાં બનાવેલાં હોય છે; અને ભરવાને વાસ્તે માપાં કે ગજ કરેલા હોય છે. કાટલાં ઘણાં પ્રકારના હોય છે; અધોળી, નવટાકી, પાશેરો, અચ્છેરો, શેરીઓ, બશેરા, પાંચશેરી અધમણીઓ, મણીકો, વગેરે પણ બધાં ગામનાં કાટલાં સરખાં નથી હોતાં. કોઇ ગામનો શેર નાનો ને કોઇ ગામનો મોટો. એનું તોલ અસલ પૈસા પરથી નિકળેલું છે, તેથી ઝયાં જેવા પૈસા ત્યાં તેવું તોલ ચાલ્યું હશે. હાલમાં સરકારી પૈસા પ્રમાણે આવું તોલ છે:– ૧૩॥ પાઇ એટલે સાડાચાર પૈસા ભારની એક અધોળી અને એવી સોળ અધોળીનો એક શેર; ચાળીસ શેરનો મણ; મણ કરતાં વધારે જે તોલ થાય છે તેને ખાંડી, બેડીઉં, કળશી, હારો, ભાર વગેરે નામ આપેલાં છે. સોનું, રૂપું તોલવાને વાલ, ગદીઆણો અને તોલો હોય છે. એક ચણોઠી અથવા ગુંજ એક રતી કહેવાય છે. તે ઉપરથી ૩ રતીનો વાલ, ૧૬ વાલનો ગદીઆણો, અને તોલાના બે ગદીઆણા થાય છે. સરકારી સિક્કાનો રૂપીઓ તોલમાં ૩૦ વાલ હોય છે. ને પાકા તોલાના ૩૨ વાલ છે.

શિયાળ.

શિયાળ (कोल्हे) વરૂ (लांडगा) છેટે (अंतरावर) વહેમ (संशय) સગા (आप्त) પેઢી (पिढी) ખોલ (बिळ) રૂવાં (मृदुकेस) સમે (वेळीं).

એક વણજારને ત્યા મોતીઓ નામે પાળેલો કૂતરો હતો. તે એક દહાડો ઘેરથી થોડે છેટે ગયો એટલે તેણે એક વરૂ ને શિયાળ દીઠાં તેમનો તેને વહેમ આવ્યો, તેથી તેણે જરા આઢો રસ્તો લીધો. તે જોઇને તેને શિયાળે હાક મારી, કે ભાઇ જરા આમ તો આવો, મારે કાંઇ તમને વાત કહેવી છે. આપણે સગા થઇએ છીએ. તે તમે જાણો છો કે ? હું અને આ વરૂ ભાઇ હમણા સગપણની વાતો કરતા હતા. તેમાં પેઢી ગણતાં એમ જણાયું કે આપણે ત્રણે કુટુંબી છીએ. તે શી રીતે તે હું કહું છું. આપણે એક જાત છીએ, અને એક સમે આપણા બાપદાદા સાથેજ જંગલમાં વસતાં હતા, પણ તમે માણસમાં જઇને વસ્યા, અને મારા ને વરૂના બાપદાદા વગડામાં રહ્યા. મારા બાપદાદા જરા વધારે ઉત્તરે વસ્યા તેથી ટાઢને લીધે ઢાંગણા થયા. ને ખોલમાં રહેવા લાગ્યા. ટાઢ ન વાય માટે અમારા ઉપર જાડાં રૂવાં ઉગ્યાં ને પૂછડામાં વાળાનો ગુચ્છો થયો. પણ આપણું કુટુંબ અસલ તો એકજ. માટે, આવો, આપણે હવે ભાઇબંધી કરીએ. કેમ, વરૂભાઇ ? તમે શું કહો છો ? તે કહે મારે પણ એજ જોઇએ. પછી કૂતરે તેમનાં શરીર જોયાં તો કેટલીક વાતમાં દીઠાં. તેથી સગપણું કબુલ કર્યું ને ભાઇબંધીને કરી.

કેફ (કવિતા).

કેફ (अंमल) કેફી (अमली) ભંગી (मंगड) કોય (कोणी) સાપ (सर्प) જળ (पाणी) રેલ (पूर) ચોપાઇ (एक छंद आहे).

ચોપાઇ.

નથી જગમાં કેફીની લાજ, કરી વિશ્વાસ ન સોંપે કાજ
ભંગી અફીણી કેફી હોય, કન્યા તેને નવ દે કોય ૧

સોબત કરતાં સૌ જન ડરે, રખે લોક નિંદા ઉચરે
કદી વસ્તુ ચોરી લે હોય, કેફીની શિર ભ્રાંતિ હોય ૨

ભલું મનુષ્ય હોય, કીર્તિવંત, તરત ન કોઇ વિશ્વાસ કરત
જે કોઇ કેફી વ્યસની થાય, પછી ઘણો મનમાં પસ્તાય ૩

કેના ઉપર કાઢે રોષ રોગ તણે શિર દે છે દોષ
હોય એકલો ત્યાં લજવાય, વધવા ન્યાત કરે ઉપાય ૪

તે માટે સૌ ચેતો ચિત્ત, ન કરો એવા નરની પ્રીત
કેફીને પરણી જે નાર, તેના જીવતરને ધિક્કાર ૫

કેફી વસ્તુનો ન કરો સંગ, ઉડી વળગશે આવી અંગ
સાપ, કેફની જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ ૬

ज्या अक्षरांवर ‿ अशी खूण आहे तीं ऱ्हस्व वाचावीं.
ज्या अक्षरांवर ‾ अशी खूण आहे तीं दीर्घ वाचावीं.

અટક ચાળા (દોહરા)

ઠામ (ठिकाणीं) છરી (चाकू) સાન (ज्ञान) ડાબલી (डबी) ચડીઆ (चढून) કાં (किंवा)

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેનું નામ
અતિશે કરતો અડપલાં, જઇ બેસે જે ઠામ ૧

કાગળ કાં લેખણ છરી, જે જે વસ્તુ જોય
ઝાલે ઝૂમી ઝડપથી, હીરા જેવી હોય ૨

નાના કહી માને નહિ, કહ્યું ન ધારે કાન
એને પણ દિન એકમાં, સર્વ વળી ગઈ સાન ૩

ડોસો ચશ્માં ડાબલી, મેલી ચડીઆ માળ
અતિ આનંદે અડપલે, તે લીધાં તત્કાળ ૪

ચશ્માં નાક ચડાવીઆં, ખાંડાળાં તે ખુબ
ડાબલી લીધી દેખવા, ધારીને પગ ધુંબ ૫

ઢીલું ન હતું ઢાંકણું, જબરૂં કીધું જોર
ઉઘડતાં તે ઉછળ્યું, કીધો શોર બકોર ૬

આંખો મોં ઉપર પડી, તેમાંથી તપખીર
ફાં ફાં મારે ફાંકડો, ધારી ન શક્યો ધીર ૭

ચશ્માં નાંખ્યાં ચોકમાં, છીં છીં છીંકે ખાય
થાકયો તે થૂ થૂ કરી જીવો રોતો જાય ૮

ચોળે ત્યાં તો ચોગણો, આંખે અંધો થાય
ડોસે દીઠો દીકરો, ચશ્માંના ચૂરાય ૯

રઘુનાથ.

લીલ (શેવાળે) જથ્થો (સમૂહ) પાંદડાં (પાનેં)

આપણો રઘુનાથ આ તોફાનને નહી ગણકારતાં એકસરખો ચાલતોજ હતો. વાયુ મોટા સુસવાટા ને જોરથી વાતો હતો, અને તેથી એવું લાગતું કે ઘોડો અને સ્વાર બન્ને નીચે પડી જઇ પ્રાણ છોડશે. તે અંધારામાંથી જતો હતો, તેવામાં રસ્તામાંનો ઝરો ઓલંગતાંજ ઘોડાનો પગ લીલવાળા પથ્થર પરથી સર્યો, અને બન્ને નીચે પડયા. સ્વાર ફરી ઉઠી ઘોડાને સંભાળી લાગલોજ તેન પર બેસીને

ચાલ્યો. જરા આગળ ચાલતાં પવનથી એક ડાળી વાંકી નમી સ્વારનાં કપાળમાં લાગી, પાઘડી ફાટી અને બે ત્રણ લોહીનાં ટીપાં પણ પડ્યાં; પરંતુ કામગિરી ઘણી જરૂરની હોવાથી પોતાના શરીરપર લક્ષ ન આપતાં તેણે વિશેષ સાવધગિરીથી ઘોડો ચાલતોજ રાખ્યો. ચારેક ઘડીએ તે મુશળધાર બંધ થઇ, આકાશ સ્વચ્છ થવા લાગ્યું. પર્વતનાં ઉંચા ઉંચા શિખરપર આથમતા સૂર્યનું તેજ દેખાવા લાગ્યું. આપણો જવાન પણ પોતે ધારેલું ઠેકાણું જે કિલ્લો તેની પાસે આવી પહોંચ્યો. તેને પોતાના કપાળપર આવેલા કેશ પાછા કર્યા; અને તેના પરનો વૃક્ષનો જથ્થો તરતના પડેલા વરસાદથી ટટાર થયલો નજરે પડવા લાગ્યો. ઝાડોનાં લીલાં અને ભીંજાઇ ગયેલા પાંદડાં અવર્ણનીય શોભા આપતાં હતાં.

ચાંદખાન.

સેનાપતિએ ચાંદખાનને બીકણુ સમજી ઠઠો કર્યો હતો. આજસુધી તેનાપર આવો અપવાદ કદી આવ્યો ન હતો. તેના કેશ લડાઇના કામમાં ધોળા થયા હતા. તેને મરણપ્રાય દુઃખ લાગ્યું. પણ એ દુઃખ બીજાને કેમ કહેવાય ? પણ તેને મનમાં નિશ્ચય કીધો કે ગમે તે રીતે આ અપવાદ દૂર કરવો, નહિ તો પ્રાણ રાખવો નહી. શંકર શાસ્ત્રી (વેશધારી શિવાજી) ના આચરણ જોઇ તેને શક પડ્યો હતો. તે શિવાજીને સારી રીતે પિછાનતો હતો. શિવાજીએ હિંદુસ્વાતંત્ર્ય સ્થાપન કરવાની પ્રતીજ્ઞા લીધી છે, ત્યારે લડાઇની શરૂઆતમાંજ હારથી બીહીને તે તહ કરવાનું બોલે એમ ચાંદખાનને લાગ્યું નહી. એ શાસ્ત્રી કોણ ? તેની મતલબ શું ? એ ગુપ્ત રીતે જાણવાની તેની ઇચ્છા થઈ. આ ખોટા વકીલને પકડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. રસ્તે રસ્તે, ગલી ગલી તે તેની પાછળ ફરતો હતો. છેવટે આવતા દિવસના વરઘોડા સંબંધી વાત સાંભળી તેણે શિવાજીને પકો ઓળખ્યો તરત એક તીર શાસ્ત્રીબાવાના માથામાં લાગ્યું અને બીજાના ધક્કાથી બ્રાહ્મણ જમીનપર પડ્યો, પણ તરત વાઘ સરખી ફ્લંગ મારી ચાંદખાનને તરવારથી જખમી કીધો, અને “ચાંદખાન, તું મારી પાછળ ખોટે મુહૂર્તે પડ્યો ” એમ બોલી બ્રાહ્મણવેશધારી શિવાજીએ તીક્ષ્ણ કટારીનો એક ઘા એવા જોરથી કીધો કે એક ક્ષણમાં આ લોક છોડી, ચાંદખાન પરલોક ચાલ્યો ગયો !

સમર્થન.

મોત (મૃત્યુ.)

શિવાજીએ સત્ય પાળવામાં અથવા હિંદુનું હિત કરવામાં કદીપણ પાછું ફરી જોયું છે ? તેની લડાઇ ફક્ત મુસલમાનો સાથેજ. જીતેલા અને હાર ખાનારામાં કદી પ્રેમ થયો છે કે ? નોળીઓ સાપને પકડે છે ત્યાં સુધી તે મૃતવત્ રહે છે પણ આ મરી ગયા એમ સમજી જ્યારે નોળીઓ સાપને છોડે છે, ત્યારે સાપ લાગ તપાસી તેને ડંશ કરવાને કદી ચુકતો નથી. એ શું સાપનું બંડખોરપણું કે ? કૂતરૂં સસલાની પાછળ પડે એટલે તે છુટવાને સેંકડો પ્રયત્ન કરે છે. અને એક તરફ વળી જવાનો ઢોંગ કરી બીજી તરફ નિકળી જાય, તો તે તેનું ચાતુર્ય નથી કે ? અમારા પ્રાણના પ્રાણ ને જીવનનું જીવન જે સ્વતંત્રતા, તે મુસલમાન આજ સેંકડો વર્ષ હરી બેઠા છે. આપજ કહો, અમારા ધર્મનો લોપ કરી દેનાર સાથે અમારી દોસ્તી અને ખરો સંબંધ રહેશે કે? મોતની ધાસ્તીથી નાશી જનાર ચપલ હરણને આપ બંડખોર સમજો છો ? પક્ષી પોતાનાં બચ્ચાને બચાવવા માટે બચ્ચાં લેનારને છેતરી બીજી તરફ મૂકે એટલે તે નિંદાપાત્ર થાય કે ? અમને લડાઇ કરવાનું શિક્ષણ મળ્યું નથી; અમારી પાસે પુષ્કળ સૈન્ય નથી. જે છે તેને અનુભવ નથી. જે વખતે બંદુકો, તોફો, દારૂગોળા અને હજારો ગાડા ધનથી મુસલમાનો રણભૂમી કંપિત કરશે, ત્યારે અમે ગરીબ મરેઠા શું કરી શકીએ ? મરેઠા પાસે તેવી સેના નથી, તેવા અશ્વ નથી. ત્યારે આવે સમે ચાતુર્યથી છુપી લડાઇ વગર બીજો કયો ઉપાય મરેઠાઓના કામ આવે ?

સાહસ.

એનીમેળે (આપોઆપ ; બુમરાણ (આક્રોશ)

વધારે વધારે રાત પડવા લાગી. શાહિસ્તેખાનના રસોડાની એક ખડકીની ભીંત એની મેળે પડે છે એમ દેખાયું. પડતાં ભીંતનો એક મોટો ભાગ પડયો. ઘરમાંની બધી મંડળી નિદ્રાધીન થએલી હોવાથી કોઇએ તે પડવાનો આવાજ સાંભળ્યો નહીં. આ વખતે ખાનસાહેબ તો આપની સાથે શિવાજી સલાહ કરવા આવ્યો છે, એવું આનંદદાયક સ્વપ્ન જોતો હતો. બૈરાંઓની બુમ સાંભળી તે એકદમ જાગી ઉઠયો. જોયું તો શિવાજી પોતાના વાડાપર ચઢી આવ્યો છે. નાશી જવા સારૂ

બારણા તરફ દોડયો અને જોયું તો ત્યાં એક હથિઆરબંધ શિપાઇ ઉભો છે. એટલે ધાભરો થઇ પોતાની સુવાની ઓરડીમાં ભરાયો અને બારણું બંધકરી ખડકીને રસ્તે નાસી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એટલામાં પાસેના ઓરડામાં "હરહરમહાદેવ" એવી બુમ સાંભળી મહેલના પેહેરેગીરો ગભરાયા અને ચોતરફથી ધાઇ આવ્યા. અને અંધારામાં લડાઇ જાગી. માવળા લોકના જયશબ્દથી અને જખમીઓની બુમરાણથી તે વાડો ગાજી રહ્યો. શિવાજી તરવારના એક ફટકાથી ખાનની ખોલીનો દરવાજો ફાડી અંદર ધસ્યા, ત્યારે ખાન ખડકીને રસ્તેથી દોરી મુકીને નાસી જતો હતો. તેને પકડવા શિવાજી બધાની આગળ દોડયો ને તેણે જે ઘા કીધો તેથી ખાનની હાથની આંગળી તુટી, પણ તે તેવોજ નાસી ગયો.

પ્રેમ.

તરતનુ (તાજે.)

તે બન્નેજણ એક બીજા તરફ જોતા હતા. બન્નેના આંખમાંથી આંસુ પડતા હતા. બન્નેએ એક બીજાના ગળામાં હાથ નાંખ્યા હતા. બન્નેનો એક બીજાપર કેટલો પ્રેમ છે તે બતાવતા હતા. તેમનાથી કાંઇ બોલાયું નહીં. હે સુધાકર, તું આ જોડાપર અમૃતવૃષ્ટી કર, તું રાત્રે જાગી બધી જગાનો ચમત્કાર જુએ છે, પણ આવું નિષ્કપટી જોડું તેં કદી જોયું છે કે ? જે વખતે તરૂણપણામાં પ્રથમ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે બાલસૂર્યના કિરણ મુજબ તરતના પ્રેમાંકુરથી માનસિક જગત આનંદીત થાય છે, જ્યારે ઘણા દિવસ વિયોગ પડેલું જોડું એકત્ર થાય છે, જ્યારે પરસ્પર પ્રેમાનંદથી બંને બધા જગતને વિસરી જાય છે, જ્યારે તેને કાળનું અથવા જગતનું ભાન રહેતું નથી, જયારે તે એક બીજાના ગુણદોષ ભૂલી જાય છે, જ્યારે તે ઉપર આકાશ કે નીચે પૃથ્વી તે પણ વિસરી જાય છે, અને જ્યારે પ્રણયસુખ સિવાય બીજી વાત તેને ખોટી લાગે છે, ત્યારેજ આ ઠેકાણે સ્વર્ગનું સુખ જે છે તે આજ છે એમ લાગે છે. પરપુરૂષનો હાથ ઝાલેલો છે આ પણ તેના ધ્યાનમાં આવ્યું ન હોતું. હું અનુચિત કામ કરૂં છું એમ શરયૂને લાગતુ નહોતું જે મૂર્તિને આપણે વર્ષસુધી ધ્યાનમાં રાખી છે તેનાંજ આપણને આજ દર્શન થયાં એટલું તે જાણતી હતી. રઘુનાથ, તને એમ કરવું સારૂં લાગે છે કે ? પણ આ સવાલ કેવો ? રઘુનાથ તે જાણતો. નહોતે તે પ્રેમથી દીવાનો થઇ ગયો હતો.

વ્યાકરણ.

૧ અક્ષર વિચાર.

१ अक्षराचे प्रकार दोन—મૂળાક્ષર व જોડાક્ષર.

२ मूळाक्षराचे भेद दोन—સ્વર आणि વ્યંજન.

३ स्वर १२—અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં, અઃ

ऋ, ॠ, ऌ, ॡ हे क्वचित्च उपयोगांत येतात.

४ व्यंजनें ३६—ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ,
ત, થ, દ, ધ, ન, પ, ફ, બ, ભ, મ, ય, ર, લ, વ, શ, ષ, સ,
હ, ળ, ક્ષ, જ્ઞ.

क्ष आणि ज्ञ यांस जोडाक्षरही मानितात.

५ स्थान—

અ, આ, ક-વર્ગ आणि હ, यांचें કંઠસ્થાન.
ઇ, ઈ, ચ-વર્ગ आणि ય, શ, यांचें તાળુસ્થાન.
ऋ, ॠ, ટ-વર્ગ आणि ર, ષ, यांचें મૂર્દ્ધાસ્થાન.
ऌ, ॡ, ત-વર્ગ आणि લ, સ, यांचें દંતસ્થાન.
ઉ, ઊ, પ-વર્ગ आणि વ, यांचें ઓષ્ઠસ્થાન.
એ, ઐ, ઓ, ઔ यांचें કંઠૌષ્ઠસ્થાન.

६ एकस्थानी—अक्षरांस સવર્ણ ह्मणतात.

७ भिन्नस्थानी—अक्षरांस અસવર્ણ ह्मणतात.

८ स्वर—ह्रस्व स्वर—અ, ઇ, ઉ यांस लघुही ह्मणतात.

९ દીર્ઘસ્વર—આ, ઈ, ઊ यांस गुरुही ह्मणतात.

१० સંધીસ્વર—એ, ઐ, ઓ, ઔ, यांसही गुरु ह्मणतात.

११ વ્યંજનના વિભાગ—(व्यंजनाचे विभाग).

स्थानपरत्वें—સ્પર્શ, અસ્પર્શ.

स्पर्श—ક पासून મ पर्यंत.

अस्पर्शाचे भेद दोन—अंतस्थ आणि ऊष्म.

अंतस्थ—य, ર, લ, વ, ળ.

ऊष्म—શ, ષ, સ, હ.

उच्चारपरत्वें; अघोष—ક, ચ, ટ, ત, પ, ખ, છ, ઠ, થ, ફ, શ, ષ, સ,
यांस कठोर किंवा विवार ह्मणतात.

घोष—ગ, જ, ડ, દ, બ, ઘ, ઝ, ઢ, ધ, ભ, ઙ, ઞ, ણ, ન,
મ, ય, ર, લ, વ, ળ, હ.

यांस कोमल किंवा संवार ह्मणतात.

प्राणपरत्वें, अल्पप्राण—ક, ચ, ટ, ત, પ, ગ, જ, ડ, દ, બ, ય, ર, લ, વ, ળ.

महाप्राण—ખ, છ, ઠ, થ, ફ, ઘ, ઝ, ઢ, ધ, ભ, શ, ષ, સ, હ.

अनुनासिक—ઙ, ઞ, ણ, ન, મ,

१२ જોડાક્ષર—ક્ષ, શ્ચ, શ્ર, ક્ર, ક્ત, ન્હ, ધ્ર, પ્ર, બ્ર, દ્ર, સ્મ.

૨ ગુણવૃદ્ધી.

१३ स्वर.	ગુણ.	વૃ.	ઉદાહરણ.	ગુ.	વૃ.
અ	०	આ	કઠિણ	०	કાઠિણ્ય.
ઇ	એ	ઐ	દિવ	દેવ	દૈવ.
ઉ	ઓ	ઔ	શુચ	શોચ	શૌચ.
ઋ	અર્	આર્	કૃ	કર	કાર.

સંધિ.

१४ संधिचे प्रकार चारः—સ્વરસંધિ, વ્યંજનસંધિ, અનુસ્વારસંધિ,
વિસર્ગસંધિ.

१५ स्वरसंधिः—

ધન+અર્થી-ધનાર્થી
કર્મ+અંતર-કર્માંતર
અથ+ઇતિ-અથેતિ

મનુ+ઇચ્છા-મન્વિચ્છા
મનુ+ઇર્ષા-મન્વીર્ષા
ભાનુ+ઉદય-ભાનૂદય

કલા+ઇશ-કલેશ
રંભા+ઉરૂ-રંભોરૂ
શીત+ઉષ્ણુ-શીતોષ્ણુ
દેવ+ઋષિ-દેવર્ષિ
મહા+ઋષિ-મહર્ષિ
દેવ+ઐશ્વર્ય-દેવૈશ્વર્ય
દિવ્ય+ઔષધિ-દિવ્યૌષધિ
મહિ+આદિ-મહ્યાદિ
અતિ+અંત-અત્યંત
અતિ+ઇંદ્રિય-અતીંદ્રિય
પ્રતિ+ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર
નિ+ઉન-ન્યૂન
જાતિ+ઋતે-જાત્યૃતે
કિતી+એક-કિત્યેક
મુનિ+ઐશ્વર્ય-મુન્યૈશ્વર્ય
નદી+ઓઘ-નદ્યોઘ
જાતિ+ઔષધી-જાત્યૌષધિ
મનુ+અંતર-મન્વંતર
મનુ+આદિ-મન્વાદિ
મનુ+ઋષિ-મન્વૃષિ
ભાનુ+એકતા-ભાન્વેકતા
ભાનુ+ઐશ્વર્ય-ભાન્વૈશ્વર્ય
ભાનુ+ઓઘ-ભાન્વોઘ
ભાનુ+ઔષધિ-ભાન્વૌષધિ
માતૃ+અંતર-માત્રંતર
માતૃ+આજ્ઞા-માત્રાજ્ઞા
માતૃ+ઈક-માત્રિક
માતૃ+ઇર્ષા-માત્રીર્ષા
માતૃ+ઊર્મિ-માત્રૂર્મિ
પિતૃ+ઋષિ-પિતૃષિ
પિતૃ+એકતા-પિત્રેકતા
પિતૃ+ઐશ્વર્ય-પિત્રૈશ્વર્ય
પિતૃ+ઓઘ-પિત્રોઘ
પિતૃ+ઔષધિ-પિત્રૌષધિ
ને+અન-નયન
નૈ+એક-નાયક
ગો+ઇશ્વર-ગવીશ્વર
નૌ+ઇક નાવિક

૧૬ વ્યંજનસંધિઃ—

સત્+કર્મ-સત્કર્મ
સત્+શીલ-સચ્છીલ
વાક્+પતિ-વાક્પતિ
ષટ્+કર્મ-ષટ્કર્મ
જગત્+પતિ-જગત્પતિ
ભગવત્+પુરાણુ-ભગવત્પુરાણુ
ષટ્+આનન-ષડાનન
ષટ્+ઇશ્વર-ષડીશ્વર
સત્+આચાર-સદાચાર
ભગવત્+લીલા-ભગવલ્લીલા
જગત્+ઇશ-જગદીશ
વાક્+દાન-વાગ્દાન
વાક્+ઇશ-વાગીશ
ષટ્+રિપુ-ષડ્રિપુ
ષટ્+અરિ-ષડરિ
ષટ્+ઐશ્વર્ય-ષડૈશ્વર્ય
સત્+ગુણુ-સદ્ગુણુ
સત્+ચિત-સચ્ચિત

સત્+જન–સજ્જન
ઉત્+લાસ–ઉલ્લાસ
દિક્+મૂઢ–દિઙ્મૂઢ
જગત્+નાથ–જગન્નાથ
અધ્+શેર અચ્છેર
ઉત્+હાર–ઉદ્ધાર
ઉત્+હર્તા–ઉદ્ધર્તા
વિયત્+ગંગા–વિયદ્ગંગા

તત્+ટીકા–તટ્ટીકા
તત્+લીન–તલ્લીન
ષટ્+માસ–ષણ્માસ
સત્+શાસ્ત્ર–સચ્છાત્ર
વાક્+હરિ–વાગ્ઘરી
ષટ્+હૃદય–ષડ્હૃદય
સત્+પાત્ર–સત્પાત્ર

૧૭ अनुस्वारसंधिः—

સં+આચાર–સમાચાર
સં+આરંભ–સમારંભ
સં+આધાન–સમાધાન
સં+ચય–સંચય
સં+પૂર્ણ–સમ્પૂર્ણ
સં+રક્ષણ–સંરક્ષણ
સં+વાદ–સંવાદ
સં+સાર–સંસાર

સં+ઋદ્ધિ–સંમૃદ્ધિ
સં+આગમ સમાગમ
સં+કલ્પ–સંકલ્પ
સં+તાપ સન્તાપ
સં+યોગ–સંયોગ
સં+લગ્ન–સંલગ્ન
સં+શય–સંશય
સં+હાર–સંહાર

૧૮ विसर्गसंधिः—

દુઃ+આચાર–દુરાચાર
દુઃ+ગતિ–દુર્ગતિ
મનઃ+વિકાર–મનોવિકાર
પુનઃ+વિવાહ–પુનર્વિવાહ
પુનઃ+ઉક્તી–પુનરૂક્તી
નિઃ+ચિંત–નિશ્ચિંત
નિઃ+શંક–નિઃશંક
નિઃ+પાપ નિષ્પાપ
અંતઃ+કરણ–અંતઃકરણ
નિઃ+ઉપાય–નિરૂપાય
દુઃ+ગંધ–દુર્ગંધ
મનઃ+યત્ન–મનોયત્ન

પુનઃ+લગ્ન–પુનર્લગ્ન
અંતઃધ્યાન–અંતર્ધ્યાન
નિઃ+ચલ–નિશ્ચલ
નિઃ+કપટ–નિષ્કપટ
નિઃ+ફલ–નિષ્ફલ
અતઃ+પર–અતઃપર
પ્રાતઃ+કાલ–પ્રાતઃકાલ
નિઃ+સંશય–નિસ્સંશય
પુનઃ+સંસ્કાર–પુનસ્સંસ્કાર
નિઃ+તેજ–નિસ્તેજ
નિઃ+સંશય–નિઃસંશય

૪ શબ્દવિચાર.

૧૯ शब्दांचे मुख्य प्रकार दोन—આખ્યેય आणि અવ્યય.

૨૦ **આખ્યેય**—ज्यांचें रूपाख्यान होतें तें; याचे वर्ग चार, **નામ, સર્વનામ,** વિશેષણ, ક્રિયાપદ.

૨૧ **અવ્યય**—ज्यांचें रूपाख्यान होत नाहीं तें; याचे वर्ग चार, ક્રિયાવિશેષણ, શબ્દયોગી, ઉભયાન્વયી, કેવળપ્રયોગી.

૫ નામ.

૨૨ नामाचे मुख्य प्रकार तीन—વિશેષનામ, સામાન્યનામ, ભાવવાચક નામ.

૨૩ विशेषनाम—

स्थलवाचक,—મુંબઈ, સુરત, વડોદરા, તાપી, બલસાડ, પાટણ.

मनुष्यवाचक,—મગનલાલ, નારાણદાસ, નંદી, હિરાગૌરી, ચંદન.

पदार्थवाचक,—મુલુકમેદાન (તોપ) કોહીનૂર (હિરો).

૨૪ सामान्यनाम,—

जातीवाचक,—સાથી, કેદી, માળી, લાત, ઘોડો, સાંપ, પર્વત.

समुदायवाचक,—ટોળું, લશ્કર, સંઘ.

समुच्चयवाचक,—પાણી, ઘી, સોનું, રૂપું, મગ, ઘઊ.

૨૫ भाववाचक—ચિકાશ, ગળપણ, સાચવટ, વેર, જૂઠ, ખટાશ, ભલમનસાઈ, બૂમાબૂમ, દોડાદોડ, દિલસોજી, મમત.

૨૬ नामास जाति—(લિંગ) વચન आणि विभक्ति लागतात.

૬ જાતિ (लिंग).

૨૭ जाती तीन आहेत, નરજાતિ (पुल्लिंग) નારીજાતિ (स्त्रीलिंग) નાન્યતર જાતિ (नपुंसकलिंग).

૨૮ नरजाति,—ઓકારાન્ત किंवा ज्यास કેવો ने प्रश्न होऊं शकतो.

ઘોડો, તોડો, દિકરો, લોટો, જોડો, કબજો, રોટલો, વાડકો, કાંકરો, વાંદરો, બળદિઓ, ચણિઓ, પૂળો, બિલાડો.

૨૯ नारीजाति,—ઈકારાન્ત किंवा ज्यास કેવી ने प्रश्न होऊं शकतो.

ચોપડી, રોટલી, છોડી, બાયડી, લિટી, ટોપી, બિલાડી, બકરી, વિજળી, ફૂરસી. વિધની, ગરમી.

३० नान्यतरजाति,—ઉકારાન્ત-ઊકારાન્ત किंवा ज्यास કેવું ने प्रश्न होऊं शकतोः—
પશુ, રૂ, લિંબુ, જાંબુ, આંસુ, કંકુ, પરૂ, માથું, ઈંડું, કુંકું, છાપરૂં, વાંદરૂં, લાકડું, ભેજું, ગાડું. મગતરૂં, હાડકું, છોકરૂં.

३१ अपवादः—

अकारान्त	नरजाति	ઉંદર, કોળ, સાપ, રોગ, ઘટ, પત્થર, માકણ, પુરૂષ, વાઘ, વડ, રંગ, દેશ, દિવસ, પગ, વાંક.
	नारीजाति	સાકર, મૂછ, ખાંડ, સાચવટ, વાત, રાત, લાત, રીસ, મૂઠ, આંખ, અરજ, ટેવ, ચીજ.
	नान्य. जा.	ઊંટ, ઘર, ગામ, નગર, મન, લંગર, ફળ, લવીંગ, ઝાડ, નાક, કારણ, ખેતર,
आकारान्त	नरजाति	રાજા, દેવતા, પિતા, વા.
	नारीजाति	બાધા, સજા, સેવા, રજા, દયા, આશા, માયા.
	नान्य. जा.	વડોદરા, ગોધરા.
ईकारान्त	नरजाति	ધોબી, વાઘરી, માળી, ધણી, સાથી, કેદી.
	नान्य. जा.	ઘી, પાણી, મોતી, મરી.
ऊकारान्त	नरजाति	ઘઊં, લાડૂ, ગેરૂ, ચરૂ, ચપ્પુ, સાધુ.
	नारीजाति	લૂ, સાસુ, ભુ, વસ્તુ વહુ.
एकारान्त	नरजाति	વે, પ્રલે, ખે, ભે, જે.
	नारीजाति	હરડે, રેલવે, વલે.
	नान्य. जा.	તાલે.
ऐकारान्त	नरजाति	ક્ષૈ (ક્ષય)
	नारिजाति	ક્ષૈ (साँकला)
ओकारान्त	नारीजाति	જળો, છો, ખો, બો.
	नान्य. जा.	મ્હો, ગ્લાસગો.
औकारान्त	नारीजाती	ગૌ.

३२ नरजातीच्या अंत्य ओकाराचा इकार व ऊकार होऊन नारी व नान्यतर जातीचीं रूपें होतात.

नर	नारी	नान्यतर
વાંદરો	વાંદરી	વાંદરૂં
બિલાડો	બિલાડી	બિલાડૂં
ઘોડો	ઘોડી	ઘોડૂં

બકરો	બકરી	બકરૂં
છોકરો	છોકરી	છોકરૂં

३३ नर जातीस ई हा प्रत्यय लागून नारीजाति होते.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
મામા	મામી	બ્રાહ્મણ	બ્રાહ્મણી
કાકા	કાકી	પાડો	પાડી
રાક્ષસ	રાક્ષસી	સાળા	સાળી
ખીલો	ખીલી	દેવ	દેવી

३४ नर जातीस ई प्रत्यय लावल्यानें नारीजाति होते व त्याबरोबर अर्थासही लघुता येते.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
ચોપડો	ચોપડી (वही)	ઓટલો	ઓટલી (ओटा)
હાંડો	હાંડી (हंडा)	ગાળો	ગાળી (गाळा)
વાડકો	વાડકી (वाटी)	રોટલો	રોટલી (भाकर)

३५ कित्येक नामांची अर्थपरत्वें निरनिराळी जाति होते:—

नाम.	नर.	नारी.	नान्य.
ચાલ	રિવાજ	વર્તણુક	०
રાવ	રાજા	તકરાર	०
બાજ	પક્ષી	પત્રાવળી	
ખોળ	તલનો કુંચો (पेंढ)	શોધ	
તડ	ચીરો	ફાટ	જ્ઞાતિવિભાગ (तढें)
વાર	વાર	વેળ	
ધાતુ	ક્રિયાપદનો મૂળ	ખનીજ પદાર્થ	
ભાત	રાંધેલા ચોખા	જાત	

३६ कित्येक नामें एकापेक्षां जास्त जातींत चालतात.

તંબાકુ, તપાસ, શોધ, વખત, મતલબઃ—नर आणि नारी.

માણસ, પત્ર, મતઃ—नर आणि नान्यतर.

સોપારી, જનોઇ, ઘડિઆળ, ઓળખાણઃ—नारी आणि नान्यतर.

આવરદાઃ—तिन्ही जाति.

३७ कित्येक नामांचे स्त्रीवाचक शब्द निराळेच आहेत.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
વર	વહુ	પુરૂષ	સ્ત્રી

રાજા	રાણી	પાડો	ભેંસ
સસરો	સાસુ	આખલો	ગાય
ભાઇ	ભોજાઇ	મોર	ઢેલ

३८ नर जातीस અણ, એણ, આણી, ડી, नी हे प्रत्यय लागून नारी जाती होते.

नर.	नारी.	नर.	नारी.
કોળી	કોળણ–ળેણ	શેઠ	શેઠાણી
મોચી	મોચણ–ચેણ	તલાવ	તલાવડી
ધણી	ધણિઆણી	ઠાકોર	ઠકરાણી–ળાં
ગોર	ગોરાણી	વાણી	વાણીઅણ–એણ
ભીલ	ભીલડી	હજામ	હજામડી
ચાકર	ચાકરડી	ગોવળ	ગોવળણી
ઉંટ	ઉંટડી	ચંડાળ	ચંડાળણી

७ વચન.

३९ वचनें दोनः—એકવચન आणि બહુવચન.

४० सामान्य नियम म्हटला म्हणजे एकवचनास ઓ हा प्रत्यय लाविल्यानें बहुवचन होतें, उ. ટોપી–ટોપીઓ પશુ–પશુઓ. सदरहु ઓ प्रत्यय फक्त जोडला जातो, अंत्यस्वरांशी त्याचा शुद्ध संधि होत नाहीं, उ. રાજા–રાજાઓ. બાયડી બાયડીઓ.

४१ बहुवचनाबद्दल विशेष नियम.

अकारान्त नामें:—अंत्यस्वर ओ होतो किंवा मूळरूपच राहतें उ. માણસ–માણસો; ઘર–ઘરો; વાત–વાતો, બળદ બળદો.

आ, ई व ऊकारान्त नामें,–संधी न होतां ओ प्रत्यय लागतो; उ. રાજા–રાજાઓ કથા–કથાઓ; માળી–માળીઓ; શત્રુ–શત્રુઓ; પશુ -પશુઓ; ધાતુ–ધાતુઓ.

उकारान्त नान्यतर जातीचीं नामें,—बहुवचन आकारान्त होतें व त्या आकारापुढें ओ प्रत्ययही लागतो; उ. ઈંડું–ઈંડાં, ઈંડાંઓ; માથું–માથાં, માથાંઓ.

ए, ऐ, ओ व औकारान्त नामें,—हीं उभयवचनीं सारखींच राहतात. परंतु ओकारान्त नरजाती नामाचें बहुवचन होतांना ओचा आ होतो व सदरहु आकारापुढें; ओ प्रत्ययही लागतो; उ. ઘોડો–ઘોડા, ઘોડાઓ; વાંદરો–વાંદરા વાંદરાઓ; વાડકો–વાડકા, વાડકાઓ; તોડો,-તોડાઓ.

४२ बव्हर्थी विशेषणाच्या पुढील नाम एकवचनीं किंवा बहुवचनीं राहतें, उ.—ચાર માણસ–ચાર માણસો; દસ ટોપી–દસ ટોપીઓ. परंतु पुढील नाम ओकारान्त नरजाती किंवा ऊकारान्त नान्यतर जातीचें असलें तर तें बहुवचनींच राहतें; उ.—ચાર બકરા; ત્રણ છોકરા; સાત ઈંડાં; બાર હાડકાં

४३ कित्येक समुच्चयवाचक नामें नेहमीं एकवचनींच राहतात. उ.—ઘી, પાણી, દેવતા, જીરૂં, હીંગ, મેથી, ઘાસ, ખાંડ, परंतु निरनिराळें प्रकार दाखविणें असल्यास बहुवचनीं प्रयोग होतो; મેં ઘણા દેશનાં પાણી પીધાં છે.

४४ कोणा व्यक्तीस बहुमान द्यावयाचा असतां बहुवचनी प्रयोग होतो, उ.—મહારાજ પધાર્યા; બાપા ગયા; મગનલાલ ડાહ્યા છે, મેહેતાજી મોડા આવ્યા.

४५ स्त्रियांस बहुमान द्यावयाचा असतां नान्यतर जाती बहुवचनी प्रयोग होतो, કાકી ગયાં, રાણી સ્વર્ગવાસી થયાં, શેઠાણી બોબડાં છે.

४६ नियम ४३ ते ४५ यांतील बहुवचन, विशेषण किंवा क्रियापद यांच्या रूपावरून, व्यक्त होतें.

४७ कित्येक समुच्चयवाचक नामें नेहमीं बहुवचनीं राहतात; उ.—ઘઉં, મગ, મઠ, અડદ, તેલ, મરી. परंतु जरूर असतां एकवचनीं प्रयोग होतो व तो विशेषण किंवा क्रियापदावरून व्यक्त होतो; उ.—મારા હાથમાં તો એકે ઘઉં પડયો નથી.

४८ विशेष नामें एकवचनींच असतात; पण जातीवाचकाप्रमाणें उपयोग केल्यास वाक्याचा प्रयोग बहुवचनीं होतो, उ.—એવા રામલાલ તો દસ આવી ગયા.

४९ भाववाचक नामें एकवचनींच राहतात; पण प्रकार दाखविणें असल्यास बहुवचनीं प्रयोग होतो. उ.—એકજ માણસમાં માનસિક તથા શારીરિક "धैर्य" જડતાં નથી.

વિભક્તિ.

५० विभक्ति सात आहेत.

પહેલી (प्रथमा) બીજી (द्वितीया) ત્રીજી (तृतीया) ચોથી (चतुर्थी) પાંચમી (पंचमी) છટ્ઠી (षष्ठी) સાતમી (सप्तमी) व संबोधन.

१ प्रथमा	प्रत्यय नाहीं	कर्ता
२ द्वितीया	प्रत्यय नाहीं किंवा ने	कर्म
३ तृतीया	એ	कर्ता, करण
४ चतुर्थी	ને	संप्रदान
५ पंचमी	થી–થકી	अपादान

६ षष्ठी	ના, ની, નું ના, નાં	संबंध
७ सप्तमी	માં એ	अधिकरण
८ संबोधन	સામાન્યરૂપ	संबोधन

५१ विभक्तिप्रत्यय लागण्यापूर्वी ઓकारान्त नरजाती व ઊकारान्त नान्यतर जाती यांचा अंत्य स्वर આ होतो. અकारान्त नामाच्या अंत्यस्वराचा लोप होऊन तेथें स्वर-प्रत्यय येतो. इतर नामांच्या अंत्यास कांहीं विकार होत नाहीं.

५२ विभक्तिप्रत्यय लागतांना ज्यांस विकार होतो, तीं विकारी नामें व बाकीचीं अविकारी.

५३ षष्ठीचा संबंध नामाशीं असतो, तीस संबंध विभक्ति म्हणतात. बाकींचा संबंध क्रियापदाशीं असतो, त्यांस कारक विभक्ति म्हणतात.

५४ नामांचें रूपाख्यान.

१ વાઘ. અકારાન્ત નરજાતી.		२ રાજા. આકારાન્ત નરજાતી.	
૧ વાઘ	વાઘો	રાજા	રાજાઓ
૨ વાઘ, વાઘને	વાઘો-ને	રાજા-ને	રાજાઓ-ને
૩ વાઘે	વાઘોને	રાજાએ	રાજાઓએ
૪ વાઘને	વાઘોને	રાજાને	રાજાઓને
૫ વાઘથી	વાઘોથી	રાજાથી	રાજાઓથી
૬ વાઘનો	વાઘોનો	રાજાનો	રાજાઓનો
૭ વાઘમાં-વાઘે	વાઘોમાં	રાજામાં	રાજાઓમાં

૩ માળી. ઇકારાન્ત નરજાતી.		૪. લાડુ. ઊકારાન્ત નરજાતી.	
૧ માળી	માળીઓ	લાડુ	લાડુઓ
૨ માળી-ને	માળીઓ-ને	લાડુ-ને	લડુઓ-ને
૩ માળીએ	માળીઓએ	લાડુએ	લાડુઓએ
૪ માળીને	માળીઓને	લાડુને	લાડુઓને
૫ માળીથી	માળીઓથી	લાડુથી	લાડુઓથી
૬ માળીનો	માળીઓનો	લાડુનો	લાડુઓનો
૭ માળીમાં	માળીઓમાં	લાડુમાં	લાડુઓમાં

૫ પશુ. ઉકારાન્ત નાન્યતરજાતી		૬ ઈંડું. ઉંકારાન્ત નાન્યતરજાતી.	
૧ પશુ	પશુઓ	ઈંડુ	ઈંડાં-ઓ
૨ પશુ-ને	પશુઓ-ને	ઈંડુ-ને	ઈંડાંને-ઓને

૩	પશુએ	પશુઓએ	ઈંડાએ–ઈંડે	ઈંડાએ–ઓએ–ઈંડે
૪	પશુને	પશુઓને	ઈંડાને	ઈંડાંને–ઓને
૫	પશુથી	પશુઓથી	ઈંડાથી	ઈંડાંનો–ઓનો
૬	પશુનો	પશુઓનો	ઈંડાનો	ઈંડાંનો–ઓનો
૭	પશુમાં	પશુઓમાં	ઈંડામા–ઈંડે	ઈંડાંમાં–ઓમાં–ઈંડે

	૭ પ્રલે. એકારાન્ત નરજાતી.		૮ વાંદરો. ઓકારાન્ત નરજાતી.	
૧	પ્રલે	પ્રલે	વાંદરો	વાંદરા–રાઓ
૨	પ્રલે–ને	પ્રલે–ને	વાંદરો–રાને	વાંદરા રાઓ વાંદરાને–વાંદરાઓને
૩	પ્રલેએ	પ્રલેએ	વાંદરે–રાએ	વાદરાએ, વાંદરાઓએ
૪	પ્રલેને	પ્રલેને	વાંદરાને	વાંદરાને–રાઓને
૫	પ્રલેથી	પ્રલેથી	વાંદરાથી	વાંદરાથી–ઓથી
૬	પ્રલેનો	પ્રલેનો	વાદરાનો	વાંદરાનો–રાઓનો
૭	પ્રલેમાં	પ્રલેમાં	વાંદરામાં–રે	વાંદરામાં–રાઓમાં

	૯ જળો ઓકારાન્ત નારી જાતી.		૧૦ મ્હોં ઓકારાન્ત નાન્યતરજાતી.	
૧	જળો	જળો	મ્હોં	મ્હોં
૨	જળો–ને	જળો–ને	મ્હોં–ને	મ્હોં–ને
૩	જળોએ	જળોએ	મ્હોંએ	મ્હોએ
૪	જળોને	જળોને	મ્હોંને	મ્હોને
૫	જળોથી	જળોથી	મ્હોથી	મ્હોથી
૬	જળોનો	જળોનો	મ્હોનો	મ્હોનો
૭	જળોમાં	જળોમાં	મ્હોમાં	મ્હોમાં

	૧૧ ક્ષૈ. ઐકારાન્ત નારી જાતી.		૧૨ ગૌ. ઔકારાન્ત નારી જાતી.	
૧	ક્ષૈ	ક્ષૈ	ગૌ	ગૌ
૨	ક્ષૈ–ને	ક્ષૈ–ને	ગૌ–ને	ગૌ
૩	ક્ષૈએ	ક્ષૈએ	ગૌએ	ગૌએ
૪	ક્ષૈને	ક્ષૈને	ગૌને	ગૌને
૫	ક્ષૈથી	ક્ષૈથી	ગૌથી	ગૌથી
૬	ક્ષૈનો	ક્ષૈનો	ગૌનો	ગૌનો
૭	ક્ષૈમાં	ક્ષૈમાં	ગૌમાં	ગૌમાં

૮ વિભક્તિના અર્થ.

૫૫ ૧ પ્રથમા

કર્તા–" ગુલાબ " બેઠો
સહક–" ફળ " ખવાયું
ક્રિયાપૂર્ણી –તે " રાજા " થયો
પરિમાણ–બે " ઘડી " બેસો,
 બે " લોટા " પાણી લાવ,
 બાજરી બે રૂપિયે " મણ "
 તે પાંચ " ગાઉ " ચાલ્યો

૨ દ્વિતીયા

કર્મ-તે " કામ " કરે છે;
 તમે " મને " ફસાવ્યો

क्रियापद द्विकर्मी असेल तर द्वितीयान्तास उपस्थ व चतुर्थ्यन्तास अनुपस्थ कर्म म्हणतात.

તેણે મને ગાય આપી

૩ તૃતીયા.

કર્તા– ' શેઠે " ઘર બંધાવ્યું
કરણ–મારે " હાથે " પત્ર લખાવ્યો
કારણ–તાવની " ગરમીએ "
 આંખ બગડી
મૂલ્ય–બાજરી બે " રૂપિયે " મણ
સાહિત્ય–પાંચે " લુગડે ' આભડાયો

૪ ચતુર્થી.

સંપ્રદાન–અનુપસ્થ કર્મ–તેણે મને ગાય
 આપી
નિમિત્ત–હું " જમવા " બેઠો,
 તે " કહેવાનો " ગયો.

સંબંધ– " રામદાસને " બે વૈરી છે.
 " શેઠને " ચાકર ઘણા
 " ઘરને " ત્રણ બારી છે.
 " ગાયને " શિંગડા હોય છે.
 " મને " ઘરમાં ગમતું નથી.
 " અત્રે " આવ્યાને " ચાર
 વરસ થયા.

૫ પંચમા.

કરણાર્થે કર્તા–" મારાથી " ફળ ખવાયું.
કારણ–માણસ 'અનુભવથી' ડાહ્યું થશે.
કર્તા–" પક્ષીથી " ઉડાય છે.
કરણ–' કલમથી ' લખવું
વિયોગ–હું ' સુરતથી ' નિકળયો.
અવધિ–' સુરતથી ' મુંબઇ આઘું છે.
ન્યૂનાધિકતા–તે ' માગથી ' ઉંચો છે.

कवितेंतील षष्ठीचे प्रत्यय;

તણો, તણી, તણું કેરો, કેરી, કેરૂં

૬ ષષ્ઠી.

ही विभक्ति निरनिराळे संबंध दाखविते.

સગપણ–બાપનો દીકરો.
માલકીપણું–શેઠનો ચાકર.
સ્થાન–વનનાં ઝાડ.
કાર્યકારણ–સુનાની વીંટી.
કર્તૃભાવ–મારૂં કહ્યું, મારી લખેલી.
કરણ-દૂધનો દાઝયો; પેટનો બળ્યો.
 ગુસ્સાનો માર્યો, બીનો ખાધેલો.

૭ સપ્તમી.

સ્થળ-'ઘરમાં' નથી, માળે બેઠો,
'સુરત' ગયો 'ગામ' ગયો.

સમય-'બપોરે' આવીશ.

અંગવિકાર-'આંખે' કાણો 'કાને' બહેરો.

અધિકાર-'જાતે' સુથાર, 'દરજ્જે' મામલતદાર.

મૂલ્ય-ઘોડો પચાસ 'રૂપિઆમાં' વેચાયો.

कवितेंतील प्रत्यय-માહે, મોઝાર, મધ્યે.

५६ षष्ठीचा संबंध नामाशीं असतो, म्हणून अंत्यस्वरास पुढील नामामुळें सामान्यरूप होतें.-'તેના હાથમાં ફગ છે.' पुढील नामास तृतीया व सप्तमीचा એ प्रत्यय असला तर मार्गील नामासही तोच लागतो. उ.—રામદાસને છોકરે કામ કર્યું. રંગીલદાસને માળે હું ગયો. षष्टीचा प्रत्यय इकारान्त असेल तर कांहीं विकार होत नाहीं.

५७ બધાએ આવી રહ્યા-એ हें केवलप्रयोगी.
કાલથી નિશાળે જઇશ-કાલથી हें क्रियाविशेषण.
કાલનો માંદો થયો-કાલનો हें क्रियाविशेषण.

५८ अ प्रत्यय सप्तमीचा प्रयोग विकारी नामावरून होत नाहीं.
उ. હું સુરત ગયો; "હું વડોદરં ગયો" हें अशुद्ध.
તારી લખેલી ચોપડી મારે 'કામ' આવશે.
આવા જંગલમાં લુંટારા 'હાથ' આવવા મુસ્કેલ છે.

५९ विभक्तीदर्शक अव्ययें.
चतुर्थी—માટે, કાજે, વાસ્તે, લીધે, સારૂ, મારે માટે.
पंचमी—વડે, વતે, વડે, થકી ઉ-તેવડે.
षष्ठी—તણો-ણી ણું, કેરો-રી-રૂં.
सप्तमी—માહે, મોઝાર, મધ્યે, અંદર, ઉપર

६० તુનો તુજ આવ્યો, એની એજ વાત, ત્યાંનુ ત્યાજ બેસી રહે—या वाक्यांतील નો ની, ને हे षष्ठीचे प्रत्यय न मानतां उभयान्वयी अव्ययें मानावीं.

૯ વિશેષણ.

६१ विशेषणाचे रूपावरून दोन प्रकार-વિકારી, અવિકારી.

विकारी—ज्यास जातीदर्शक ઓ, ઈ, ઊ हे प्रत्यय लागतात; उ.—સારો-રી-રૂં કાળો-ળી-ળું. यांस विभक्ती प्रत्यय लागतांना किंवा पुढें सविभक्तिक विशेष्य आले

असतां ઓ आणि ઊ यांचा આ होतो; विशेष्य એकारान्त; तृतीया किंवा सप्तमीत असलें तर त्यांचा એ होतो; ઊ:—રાતો ઘોડો, રાતા ઘોડાને, રાતે ઘોડે; રાતી ઘોડી, રાતી ઘોડીને, રાતી ઘોડીએ, રાતું ઘોડું, રાતા ઘોડાને, રાતે ઘોડે; રાતો, રાતાને, રાતે, રાતાથી, રાતાનો, રાતામાં.

અવિકારી—ज्यांचे अंत्यास विभक्ती प्रत्ययामुळें किंवा विशेष्यामुळें विकार होत नाहीं; ઉ:—સારી, રાતી, લાલ, સફેત, લોભી, પાપી, આળસુ, લાલચુ.

૬૨ विशेषणें ४ प्रकाराचीं:—

ગુણવાચક, સંખ્યાવાચક, બહ્વલ્પાર્થ, અનિશ્ચિત.

ગુણવાચક–રાતો, ઠીંગણો, જંગલી, દુષ્ટ.

સંખ્યાવાચક,

સંખ્યાવાચક—એક, બે, ત્રણ, ચાર.

અનુક્રમવાચક—પહેલો, બીજો, ત્રીજો, પાંચમો.

સંખ્યાંશવાચક–પા, અરધો, પોણો, દોઢ, સાડાત્રણ.

આવૃત્તીવાચક–બેવડું, ત્રેવડું, ચોગણું, બબ્બે, ચચ્ચાર.

બહ્વલ્પાર્થ–ઘણું, થોડું, પુષ્કળ, જરા, સઘળું.

અનિશ્ચિત–કોઇ, કંઇ, અમુક.

૧૦ તુલના.

૬૩ અન્યસાપેક્ષ–दोन वस्तूंची तुलना करणें असतां 'થી' किंवा 'કરતાં' या अव्ययांचा उपयोग करून विशेषणापूर्वी વધારે, ઓછું, જરા ઇત્યાદિ अव्ययें येतात. उ. રાજા કરતાં પ્રધાન વધારે ચાલાક છે; તે મારાથી કે મારા કરતાં મોટો છે.

સર્વસાપેક્ષ–जास्त वस्तूंची तुलना करण्यास સૌ, સર્વ, બધા, સઘળા, विशेषणाशी થી, માં, કરતાં या अव्ययांचा उपयोग होतो. उ. સૌથી, સૌમાં, સૌકરતાં આ છોકરો હોશિઆર છે.

૧૧ સર્વનામ.

૬૪ सर्वनामाचे प्रकार ६.

પુરૂષ, સ્વાર્થ—यांस विशेष सर्वनामें म्हणतात.

પ્રશ્નાર્થ, દર્શક, સંબંધી, અનિશ્ચિત—यांस विशेषण सर्वनामें म्हणतात.

પુરૂષ વાચક— (રૂપાખ્યાન पुढें पहा).

પહેલો પુરૂષ.	હું—અમે	प्रथम द्वितीय मिळून આપણે
બીજો પુરૂષ.	તું—તમે	तमेच्या ऐवजीं मानार्थी આપ
ત્રીજો પુરૂષ.	તે—તેઓ	

સ્વાર્થ વાચક—પોતે, પંડે, જાતે, હાથે, પોતપોતે. (रूपाख्यान पुढें पहा.)

પ્રશ્નાર્થવાચક—કોણ, કયો, કઇ, કયું, શો, શી, શું. (रूपाख्यान पुढें पहा.)

દર્શક—આ, એ, તે, પેલો-લી-લું, ફલાણો-ણી-ણું, ઓલો-લી-લું. (रूपाख्यान त्या त्या स्वरान्त नामाप्रमाणें) આ, એ यांचे सन्मानार्थी એવણ असें रूप भाषणांत वापरतात.

સંબંધી— જે. (रूपाख्यान एकारान्ताप्रमाणें).

અનિશ્ચિત—કોઇ, કાંઇ, કોક, દરેક, અન્ય કેટલાક, ઇ. (रूपाख्यान त्या त्या स्वरान्त नामाप्रमाणें.

६५ આ, એ, તે, કે, જે यांना कांहीं प्रत्यय लागून विशेषणें व क्रियाविशेषणें तयार होतात.

विशेषण. {
પ્રત્યય, વો-વી-વું-આવો-વી-વું; એવો ઇ. તેવો ઇ. કેવો ઇ. જેવો ઇ.
,, વડો-ડી-ડું-આવડો, એવડો, તેવડો, કેવડો, જેવડો.
,, ટલો-લી-લું-આટલો, એટલો, તેટલો, કેટલો, જેટલો.

क्रि. वि. {
પ્રત્યય મ—આમ, એમ, તેમ, કેમ, જેમ.
,, યાં—હ્યાં, ત્યાં, ક્યાં, જ્યાં, યાં.

६६ नाम व सर्वनाम यांचा जोडून उपयोग करितांना कधीं कधीं दोन्ही एकच विभक्तींत योजितात. उ.—મારૂં ગરીબનું કોણ માને; મારે પરપુરૂષે એકાંતમાં રહેવું યોગ્ય નથી; મને ગરીબને કોણ ન સતાવે;

६७ विशेषण सर्वनामाचें पुढील नामामुळें सामान्यरूप होतें; पण तृतीया व सप्तमी-खेरीज इतर विभक्ति लागत नाहीं. उ:—પેલા છોકરાથી, કેટલાક સરોવરમાં પેલે છોકરે, ફલાણે દેશે, हे प्रयोग शुद्ध; પેલાથી, છોકરાથી; किंवा કેટલાકમાં સરોવરમાં, हे अशुद्ध

६८ સર્વનામોનું રૂપાખ્યાન.

૧ હું	અમે, હમે
મને, મુને, મજને, મુજને	અમને, અમોને

મેં	અમે, અમોએ
મને, મુને, મજને, મુજને, મારે	અમને, અમોને, અમારે
મારાથી, મજથી, હુંથી	અમારાથી, અમથી
મારો–રી–રૂં–રા–રાં	અમારો–રી–રૂં–રા–રાં
મારામાં, મજમાં, મુજમાં, હુંમાં	અમારામાં, અમમાં
૨ તું	તમે, તમો
તને, તુને, તજને, તુજને	તમને, તમોને
તેં	તમે, તમોએ
તને તુને, તજને, તુજને, તારે	તમને, તમોને, તમારે
તારાથી, તજથી, તુજથી, તુંથી	તમારાથી તમથી
તારો–રી–રૂં–રા–રાં	તમારો–રી–રૂં–રા–રાં
તારામાં, તજમાં, તુજમાં, તુમાં	તમારામાં, તમોમાં, તમમાં

મુને, મજને, મુજને, મજથી, હુંથી, અમથી, મજમાં, મુજમાં, હુંમાં, અમમાં, व त्याच प्रकारचीं तुं याचीं रूपेंहीं फक्त कवितेंत वापरतात. હુંથી, તુંથી, તેથી हीं रूपें कांहीं भागांत गद्यांतही वापरतात.

તે	તેઓ, તે, તેઉ
તેને	તેઓને, તેમને
તેણે	તેઓએ, તેમણે
તેને	તેઓને, તેમને
તેનાથી, તેથી	તેઓનાથી, તેમનાથી, તેઓથી
તેનો ની–નું–ના–નાં	તેઓનો, તેમનો, ૪.
તેનામા, તેમાં	તેઓનામાં, તેમનામાં, તેઓમાં

कधीं कधीं प्रथमा एकवचनीं स्त्री० તેણી शब्द वापरतात.

તેમને, हें व अशीं रूपें वस्तुविषयीं वापरीत नाहींत.

આપણે (બ. વ.)	આપ (બ. વ.)
આપણે	આપ
આપણને	આપને
આપણે	આપ
આપણને	આપને

આપણાથી	આપથી
આપણો-ણી-ણું-ણા-ણાં	આપનો ની-નું-ના-નાં
આપણામાં	આપમાં
પોતે (એકવ.-બ.વ.)	પોતપોતે (બ. વ)
પોતે	પોતપાતે
પોતાને	પોતપોતાને
પોતે	પોતપોતે
પોતાને	પોતપોતાને
પોતાથી	પોતપોતાથી
પોતાનો	પોતપોતાનો
પોતામાં	પોતપોતામાં

પંડે, જાતે, હાથે, हीं एकारान्त नामांप्रमाणें चालतात.

કયો, કઇ, કયું, हीं ओ-४ ओकारान्त नामांप्रमाणें चालतात.

કોણ (એ. વ. બ. વ.)	શો, શું	
કોણ	શો, શું	શા, શાં
કોને, કને	શો, શું	શા, શાં
કોણે, કણે	શાણે-શેણે	શાણે-શેણે
કોને, કેને	શાણે-શેણે	શાને-શેને
કોનાથી, કેનાથી	શાથી	શાથી
કોનો, કેનો	શાનો-શેનો	શાનો-શેનો
કોનામાં, કેનામાં	શામાં-શેમાં	શામાં-શેમાં

तृतीयेपासून शुं चीं रूपें शो प्रमाणें. बहुवचन शां. शी चा उपयोग प्रथमा व द्वितीया या विभक्तींत होतो व इकारान्ताप्रमाणें चालतें.

१२ ક્રિયાપદ.

६९ **ક્રિયાપદ**—क्रिया व ती घडण्याचा काळ दाखवितें तें.

७० **કર્તા**—क्रिया करणारा.

७१ **કર્મ**—ज्यावर क्रिया घडतें तें, किंवा कर्ता जी क्रिया करितो ती.

७२ **ક્રિયાનાથ**—ज्याच्या जातिवचनाप्रमाणें क्रियापदाचें रूप फिरतें तो कर्ता व कर्म हीं दोन्ही क्रियानाथ होऊं शकतात.

७३ क्रियापदाचे प्रकार (વર્ગ) ३.

અકર્મક—कर्मरहित. उः-હોવું, થવું, વસવું, બેસવું, જવું.

સકર્મક—कर्मसहित. उः-કરવું, લખવું, ખાવું આપવું, દેવું.

ભાવકર્તૃક—ज्याचा कर्ता स्पष्ट नसतो. उ. ગમવું, બનવું, દુખવું ફાવવું, ગોઠવું, થામવું, કઠવું.

७४ **દ્વિકર્મક**—कित्येक क्रियापदांस दोन कर्मे असतात तीं; त्यांचे भेद दोनः—

(१) પ્રદાયક—संप्रदान दाखवितें तें, उः—આપવું, દેવું, પિરસવું મોકલવું, ભણાવવું.

(२) કારક—स्थित्यंतर दाखवितें तें, उः-કરવું, બનાવવું, માનવું, ગણવું, રાખવું.

७५ प्रदायक व कारक क्रियापदांचों क्रिया ज्याच्यावर घडतें तो शब्द चतुर्थ विभक्तींत असतो, व त्यास अनुपस्थ कर्म म्हणतात. उ.-શેઠે " ગોરને " ગાય આપી.

७६ **ઉભયવર્ગ**-कित्येक क्रियापदें अकर्मक व सकर्मकही असतात. उ-જમવું, ખાવું, બોલવું, રમવું, વાંચવું. वाक्याच्या प्रयोगाप्रमाणें त्यांचा भेद जाणावा. उः—છોકરાં મેદાનમાં રમે છે; છોકરાં મેડીમાં પાનાં રમે છે.

७७ क्रियापदास મૂળ (धातु) ભેદ, અર્થ, કાળ, જાતિ, વચન, પુરૂષ आणि પ્રયોગ हे लागतात.

१३ ધાતુ.

७८ धातु—क्रियापदाचें मूळ रूप, ज्यास प्रत्यय लागून क्रियापद तयार होतें तो धातु; उः-કર, બેસ, ઉઠ, દોડ, નાસ, ભણ, જા, આવ, ચાલ, ઈ.

१४ ભેદ.

७९ **ભેદ**—२ आहेत. મૂળ, **સહયકેશક્ય**,

મૂળભેદ—તે બેસે છે; હું કરૂં છું; તું ચાલે છે.

સહ્યભેદ— क्रियापदावरून सह्यार्थाचा बोध होतो तो. उः—મારાથી કામ કરાયું, તેનાથી પાઠ વંચાયા. अकर्मकाच्या सह्यभेदांत शक्यार्थ विशेष स्पष्ट असतो; म्हणून त्यास शक्यभेदही म्हणतात. उः— મારાથી ચલાતું નથી; તેનાથી બેસાતું નથી.

८० धातूस આ प्रत्यय लागून सह्यभेद होतो, नंतर कालाचे प्रत्यय लागतात. आ प्रत्ययाचा "ય" होतो. उः–કર–કરાય છે. બેસ–બેસાય છે. લખ–લખાય છે.

८१ सह्यभेदाचा આ प्रत्यय लागतांना, धातूच्या अंत्य किंवा उपांत्य આ चा અ होतो; व आकारान्ताखेरीज इतर धातूंना शेवटीं "व" हा आगम होतो.

ઉઃ—ચાલ–ચલાય ખા–ખવાય લે–લેવાય
આપ–અપાય પી–પીવાય ધો–ધોવાય
લખ–લખાય સુ–સુવાય રહે–રહેવાય

८२ सह्यभेदाचा प्रयोग इंग्रजी भाषेंतील (Passive Voice) कर्मकर्तरीप्रमाणें होतो. उः—હું કામ કરું છું–મારાથી કામ કરાય છે.

८३ सह्यभेद होतांना मूळकर्ता पंचमींत येतो व कर्म प्रथमेंत येऊन क्रियानाथ होतें. क्रियापद अकर्मक असेल तर त्याचा भाव तो क्रियानाथ होतो.

उः—स. તે ચોપડી વાચે છે–તેનાથી ચોપડી વંચાય છે.
अ. તે ચાલે છે–તેનાથી ચલાય છે.

८४ મોકલવું, નોતરવું वगैरे क्रियापदांचें कर्म प्राणिवाचक असेल, तर तें 'ने' प्रत्ययान्त द्वितीयेंत असतें. सह्यभेद होतांना तें चतुर्थी विभक्तींत येऊन क्रियानाथ बनतें.

उः—તેણે છોકરીને મોકલી–તેનાથી છોકરીને મોકલાઈ.
મેં તમને નોતર્યાં–મારાથી તમને નોતરાયા.

८५ द्विकर्मक प्रदायक क्रियापदाचा सह्यभेद होतांना उपस्थ कर्म प्रथमांत कर्ता होतें, व अनुपस्थ कर्म चतुर्थ्यंतच राहतें.

उः—મેં તેને પાંચ ચોપડી આપી–મારાથી તેને પાંચ ચોપડી અપાઈ.

८६ विकर्मकारक क्रियापदाचा सह्यभेद होतांना मूळचीं दोन्हीं कर्मे प्रथमा विभक्तींत येऊन क्रियानाथ होतात.

उः--મેં તેને રાજા બનાવ્યો–મારાથી તે રાજા બનાયો

८७ सह्यभेदाचा विशेष प्रचुरतेनें उपयोग करीत नाहींत; त्याऐवजीं मुख्य धातूस 'માં' प्रत्यय लावून 'આવ' किंवा 'જા' या साहाय क्रियापदाचा उपयोग करितात.

उः—એવું કહેવાયું–એવું કહેવામાં આવ્યું
તેને સુરત મોકલાયો–તેને સુરત મોકલવામાં આવ્યો.
લખાય–લખ્યું જાય. કહેવાય–કહ્યું જાય.

८८ क्रियापदाच्या प्रेरक रूपावरून (प्रेरक, पुढें पहा) सह्यभेद वरील नियमा-नुमार्णेच होतो.

उः—(મૂળ) લખ (પ્રેરક) લખાવ (સહ્ય) લખાવાય.
„ જાગ „ જગાડ „ જગાડાય.

૧૫ પ્રેરકરૂપ.

८९ **પ્રેરકરૂપ**—ઉ.–ચાકર કામ કરે છે–શેઠ ચાકર પાસે કામ કરાવે છે.

९० **પ્રેરક પ્રત્યય**—धातूस આવ किंवा આડ प्रत्यय लागून प्रेरकरूप होतें; उः—ચાલ–ચલાવ; ખા–ખવાડ. हे प्रत्यय लागतांना धातूंतील આ चा અ होतो; उः—ચાલ–ચલાવ; ખા ખવાડ. अकारान्त धातूस फार करून આવ प्रत्यय लागतो; उः—કર–કરાવ; ચાલ–ચલાવ; માર–મરાવ. अपवाद=રમ–રમાડ; બેસ–બેસાડ; ઉઠ–ઉઠાડ; જમ–જમાડ; લાગ–લગાડ; પેસ–પેસાડ; જાગ–જગાડ. अन्य स्वरान्तास આડ प्रत्यय लागतो; व तत्पूर्वी 'વ' आगम होतो. उः—ખા–ખવાડ; પી પીવાડ; સુ સુવાડ; દે–દેવાડ; કહે-કહેવાડ.

९१ कित्येक नाम किंवा विशेषणांसही हे प्रत्यय लागून प्रेरकरूप होतें. उः—શરમ–શરમાવવું; ઉભો–ઉભાડવો.

९२ कित्येक क्रियापदांचें प्रेरकरूप वापरीत नाहींत. उः—જા, આવ, હો, થા, રહે ઇત્યાદિ. तदर्थी મોકલ, કર, રાખ वगैरे स्वतंत्र क्रियापदांचा उपयोग करितात. उः—તે જાય છે–તે બીજાને મોકલે છે; તે રહયો તેણે બીજાને રાખ્યો.

९३ कित्येक अकर्मकांचीं प्रेरक रूपें सकर्मक होतात; तथापि, पदच्छेदांत त्यांस फक्त सकर्मक क्रियापदें मानावीं. हीं रूपें करितांना उपांत्य स्वर અ असल्यास त्याचा આ किंवा એ होतो, व ઊ असल्यास ઓ होतो.

અ०	સ०			અ०		સ०	
ખળ	ખાળ	પડ	પાડ	ડબ	ડાબ	સર	સાર
ગળ	ગાળ	ફુટ	ફોડ	ઢળ	ઢાળ	ઉછર	ઉછેર
ચર	ચાર	બળ	બાળ	તર	તાર	ઉકલ	ઉકેલ
ઝર	ઝાર	જોળ	જોળ	તુટ	તોડ	ઉકળ	ઉકાળ
ટળ	ટાળ	મર	માર	દબ	દાબ	ઉછળ	ઉછાળ
ઠર	ઠાર	વળ	વાળ	નમ	નામ	ઉતર	ઉતાર

१४ द्वित्वप्रेरक—कर्ता दुसऱ्यास सांगून तिसऱ्याकडून क्रिया करवितो; त्यास द्वित्वप्रेरक म्हणतात.

ઉઃ—(મૂળ)	કર	(પ્રે૦)	કરાવ	(દ્વિ૦ પ્રે૦)	કરવાવ
,,	ખા	,,	ખવાડ	,,	ખવડાવ
,,	પી	,,	પીવાડ	,,	પીવડાવ
,,	સુ	,,	સુવાડ	,,	સુવડાવ
,,	દે	,,	દેવાડ	,,	દેવડાવ
,,	રે	,,	રેવાડ	,,	રેવડાવ

૧૬ કૃદંત.

१५ કૃદંત—कृदंतें ७ प्रकारचीं. मुख्य उपयोग मिश्रकाळ करण्याकडे.

नामरूपीं—સામાન્ય, કર્તૃવાચક.

विशेषणरूपीं—વર્તમાન, ભૂત, વિશેષભૂત, ભવિષ્ય.

अव्ययरूपीं—સંબંધક.

१६ कृदंताचे प्रत्यय;

૧ સામાન્ય—વો-વી-વું, વા-વી-વાં.

૨ કર્તૃવાચક—નારો-રી-રૂં, નારા-રાં, નાર (ત્રિજાતિ).

૩ વર્તમાન—તો-તી-તું, તા-તી-તા.

૪ ભૂત—યો-ઇ-યું, યા-ઇ-યાં.

૫ વિશેષભૂત—એલો-લી-લું, એલા-લી-લાં.

(એ बद्दल " ય " वापरतात. " આ " कारान्त क्रियापदाच्या आच्या अ होतो उः—થા-થયેલો કે થએલો).

૬ ભવિષ્ય—વાનો-ની-નું, વાના-ની-નાં.

૭ સંબંધક—ઇ, ઇને.

१७ कृदंताचे विशेष उपयोग.

૧ સામાન્ય—મારૂં કહેવું કોણ માને=નામ.

૨ કર્તૃવાચક—કરણઘેલાનો લખનારો કોણ=નામ.

—આવું લખનારો છોકરો મૂરખ હોય=વિશેષણ.

३ વર્તમાન—બળતું ઘર; પડતો વરસાદ=વિશેષણ.
—દોડતાં થાકી ગયો=અવ્યય.
—મને બોલતાં આવડતું નથી=નામ
૪ ભૂત—દીધી શિખામણ; લખ્યા લેખ=વિશેષણ.
મારૂં કર્યું તેને ભાવતું નથી=નામ.
૫ વિશેષ ભૂત—આપેલું દોઢિયું; કરેલું કામ=વિશેષણ.
—મારૂં શિખાવેલું એળે ગયું=નામ.
૬ ભવિષ્ય—ભજાવાનો ખેલ=વિશેષણ.
—શેઠે મને બેસવાનું કહ્યું=નામ.
(भविष्य कृदंत व सामान्य कृदंताची षष्ठी यांचीं रूपें सारखीं असतात.
ભજાવાનો ખેલ (भ. कृ.) લખવાની કલમ (षष्ठी).
૭ સંબંધક—તમે ઘેર જઇને આવો=ઉભયાન્વયી.
—ચાલી ચાલી ડોસો થાકી ગયો=ક્રિયાવિશેષણ.
—તે લખી જાણે છે=નામ.

९८ कृतंतांसही भेद लागतात.
ઉઃ—(મૂળ) લખતો (સહ્ય) લખાતો (પ્રેરક) લખાવનો.

અર્થ.

९९ અર્થ—अर्थ ३.
નિશ્ચયાર્થ—તે કાલે જશે; તે પાટલે બેઠો; મેં ચોપડી લખી.
સંશયાર્થ કિંવા સંકેતાર્થ—તે વાત ખરી હોય; એવું બોલે તો માર્યો જાય; તે કહેત તો આમ થાતજ નહીં; કદાચ કાલે જાઉં.
આજ્ઞાર્થ—તું કામ કર; ચાકરને મોકલો; તમે જાતે આવજો; તારે બોલવું નહીં; તું બોલતોના.
शुद्ध आज्ञार्थ फक्त वर्तमान व भविष्यकाळीं द्वितीय पुरुषीं होतो.
(વ૦ આ૦) તું કર=कांहीं वेळानें कर.
(ભ૦ આ૦) તું કર જે=थोड्याच वेळानें कर.
आज्ञार्थांत उपदेश, प्रार्थना, आशीर्वाद, शाप वगैरे येतात.
ઉઃ—એને ભણાવો; મને માફ કરો; સુખી થાઓ; રળીને મરો.

१०० प्रश्नरूपीं वाक्य असतां " प्रश्नार्थ " निराळा न मानतां त्यांस निश्चयार्थच मानावें; તું શું કરે છે? તમે કેમ જતા નથી? તમે આવશો કે નહી?

१८ કાળ.

१०१ કાળ—त्यांचीं नांवें, रूपें व मराठीशीं तुलना. शुद्धकाळ, વર્તમાન, ભૂત, व ભવિષ્ય. पोटभेदांस મિશ્રકાળ म्हणतात.

વર્તમાન	તે બોલે	वर्तमान	तो बोलतो.
દ્વિત્વવર્તમાન	બોલે છે	अपूर्ण वर्तमान	बोलतो आहे.
વર્તમાન ભવિ.	બોલતો હશે	अपूर्ण भविष्य	बोलत असेल.
વર્તમાન ભૂત	બોલતો હતો	अपूर्ण भूत	बोलत होता.
ભૂત	બોલ્યો	भूत	बोलला.
ભૂતવર્તમાન	બોલ્યો છે	वर्तमान भूत	बोलला आहे.
દ્વિત્વભૂત	બોલ્યો હતો	भूत भूत	बोलला होता.
ભૂતભવિષ્ય.*	બોલ્યો હશે	भविष्यभूत	बोलला असेल.
વિશેષભૂ. ભ *	બોલેલો હશે	०	बोललेला असेल.
વિ ભૂ. વર્તમાન	બોલેલો છે	०	बोललेला आहे.
વિ. દ્વિ ભૂત	બોલેલો હતો	०	बोललेला होता.
ભવિષ્ય	બોલશે	भविष्य	बोलेल.
ભ. વર્તમાન	બોલવાનો છે	वर्तमान भविष्य	बोलणार आहे.
ભ. ભૂત	બોલવાનો હતો	भूत भविष्य	बोलणार होता
દ્વિ. ભવિષ્ય*	બોલવાનો હશે	भविष्य भविष्य	बोलणार असेल.
०	બોલે છે	रीति वर्तमान	बोलत असतो.
०	બોલતો થયો	पूर्ण भूत	बोलता झाला.
०	બોલતો	रीति भूत	बोलत असे.

भूतकालच्या जोडाक्षरांचा उच्चार संभाषणांत उलटा करितात. जसें, કર્યું—કયરું જમ્યો—જયમો.

કાળના પ્રત્યય તથા રૂપાખ્યાન.

१०२ સકર્મક મૂળભેદ.

વર્તમાનકાળ નિશ્ચયાર્થ.

પુ. १ ઊ. , ઇએ-ઇયે હું લાવું, અમે લાવીએ, લાવીયે.
२ એ (ય), ઓ તું લાવે-તમે લાવો.
३ એ (ય), એ(ય). તે લાવે તેઓ લાવે.

---

* यांत स्वतंत्र काळ न मानितां मुख्य काळांचीं संशयार्थी रूपें मानतात.

आ व ओकारान्त धातूंस એ ऐवजीं य लागतो.

उः—તું ખાય, તે જાય, તેઓ થાય, તે હોય.

एकारान्तास એ लागत नाहीं. उ.—તે લે, તેઓ લે, व प्र. पु. बहुवचनीं એ चा अही होतो; અમે લેઇએ કે લઇએ.

સંશયાર્થવર્તમાન—निश्चयार्थीप्रमाणें.

આજ્ઞાર્થવર્તમાન—પુ. ૨. તું બોલ–તમે બોલો.

ओकारान्त धातूच्या ओचा उ होतो; उ.—જો–જુઓ; ધો–ધુઓ.

एकारान्तांचीं रूपें फक्त ओकारान्तही होतात; उ.—લે–તેઓ કે લો; દે–દેઓ કે દો.

નિશ્ચયાર્થભૂત याचीं रूपें जातीप्रमाणें बदलात.	નર.	યો–યા.	બોલ્યો-બોલ્યા.
	નારી	ઇ-ઈ.	બોલી–બોલી.
	નાન્ય	યું-યાં.	બોલ્યું-બોલ્યાં.

સંશયાર્થ (સંકેત) ભૂત—प्रत्ययांत सर्वरूपें सारखीं. હું, તું, તે, અમે, તમે, તેઓ બોલત. (संभाषणांत व क्वचित् लिहिण्यांतही બોલતે, કરતે अशीं एकारान्त रूपें वापरतात.)

નિશ્ચયાર્થ ભવિષ્ય—પુ. ૧ ઇશ શુ–ઇશું બોલીશ–બોલશું–બોલીશું।
૨ શે, ઇશો શો બોલશે, બોલીશ–બોલશો।
૩ શે, શે બોલશે–બોલશે.

સંશયાર્થ ભવિષ્ય—નિશ્ચયાર્થીપ્રમાણે.

આજ્ઞાર્થ ભવિષ્ય—પુ. ૨ જે–જો બોલજે–બોલજો.

સહ્યભેદ.

१०३ નિશ્ચ. સંશ. વર્તમાન	નિશ્ચ. ભુત, (जातीप्रमाणें.)
બોલાઉં—બોલાઇએ	બોલાયો—બોલાયા.
બોલાય—બોલાઓ	બોલાઇ—બોલાઇ.
બોલાય—બોલાય	બોલાયું—બોલાયાં

સંશયાર્થ ભૂત—હું, તું, તે, અમે, તમે તેઓ બોલાતા.

નિશ્ચ. સંશ. ભવિષ્ય.	सह्यभेद भूतकाळीं यो, ई, युं.
બોલાઇશ—બોલાઈશું.	या प्रत्ययाबद्दल कोणी णो,-णी-णुं.
બોલાશે—બોલાશો.	हेही वापरतात, उ:—
બોલાશે—બોલાશે.	બોલાણો-ણી-ણું.

પ્રેરકરૂપ.

૨૦૪ મૂળભેદ	સકર્મક.	સહ્યભેદ.
૧ બોલાવું-બોલાવીએ	વર્તમાન.	બોલાવાઉં-બોલાવાઇએ
૨ બોલાવે-બોલાવો		બોલાવાય-બોલાવાઓ.
૩ બોલાવે-બોલાવે		બોલાવાય-બોલાવાય.
નર. બોલાવ્યો-બોલાવ્યા.	ભૂત.	બોલાવાયો-બોલાવાય.
નારી. બોલાવી-બોલાવી.		બોલાવાઇ-બોલાવાઇ.
નાન્ય. બોલાવ્યું-બોલાવ્યા.		બોલવાયું-બોલાવાયાં.

સંશયાર્થ ભૂત.

૧-૨-૩-બોલાવત-બોલાવત		બોલાવત-બોલાવાત
૧ બોલાવીશ-બોલાવીશું.	ભવિષ્ય.	બોલવાઈ બોલવાઈશું.
૨ બોલાવશે-બોલાવશો.		બોલાવાશે-બોલાવાશો.
૩ બોલાવશે-બોલાવશે.		બોલાવાશે-બોલાવશે.

આજ્ઞાર્થ વર્તમાન.

૨ બોલાવ-બોલાવો. ०

આજ્ઞાર્થ ભવિષ્ય.

૨ બોલાવજે—બોલાવજો. ०

૨૦૫ અનિયમિત ક્રિયાપદ-ज्यांचीं भूतकाळचीं रूपें प्रत्यय न लागतां होतात;

उ:- ખા.	ખાધો-ધી-ધું	ખાધેલો—લી-લું
જા.	ગયો—ઇ-યું	ગયલો—લી—લું
દે.	દીધો-ધી-ધું	દીધેલો—લી-લું
લે.	લીધો-ધી-ધું	લીધેલો— લી-લું

પી.	પીધો-ધી-ધું	પીધેલો—લી-લું
બીવું.	બીધો-ધી-ધું	બીધેલો—લી-લું
પેસ.	પેઠો—ઠી-ઠું	પેઠેલો—લી-લું
બેસ.	બેઠો—ઠી-ઠું	બેઠેલો—લી-લું
ન્હાસ.	નાઠો—ઠી-ઠું	નાઠેલો—લી-લું
દેખ.	દીઠો—ઠી-ઠું	દીઠેલો—લી-લું
મર.	મુઓ—ઇ-ઉં	મુએલો—લી-લું
સુ.	સુતો—તી-તું	સુતેલો—લી-લું
હો.	હતો—તી-તું	०

१०६ द्व्यक्षरी एकारान्त धातूचा भूतकाळ होतांना एचा लोप होतो; उः—કહે-કહ્યો; રહે-રહ્યો; સહે-સહ્યો.

१०७ મિશ્રકાળ—मुख्य क्रियापदाच्या कृदंतापुढें हो धातूचीं रूपें जोडिल्यानें मिश्रकाळ तयार होतो; उः- -બોલતો હતો; બોલ્યો હતો; બોલવાનો છે. परंतु निश्चयार्थ द्वित्ववर्तमानकाळीं मात्र कृदंताऐवजीं मुख्य रूप वापरण्याची चाल आहे. उः—હું બોલું છું; બોલતો છું हें अशुद्ध मानीत.

१९ પ્રયોગ.

१०८ **પ્રયોગ**—૩ કર્તરી કર્મણિ, ભાવે.

१०९ **કર્તરી પ્રયોગ**—कर्ता प्रथमा विभक्तींत असून तोच क्रियानाथ असतो; जसें, તે બેઠો; તે લખે છે; તે આવશે. क्रियापद अकर्मक असेल तर अकर्मक कर्तरि व सकर्मक असेल तर सकर्मक कर्तरी; उः—હું બેઠો, (અ. ક.) તે ચોપડી વાંચે છે. (સ. ક.)

કર્તરિ પ્રયોગ—अकर्मकांवरून नेहमीं कर्तरिप्रयोग होतो. सकर्मकावरून भूत, विशेषभूत, तदुत्पन्न मिश्रकाळ व आज्ञार्थ सामान्यरूप, इतक्याखेरीज इतर वेळीं कर्तरीप्रयोग होतो.

११० **કર્મણિપ્રયોગ**—तृतीयांत कर्ता, द्वितीयांत कर्म, कर्म तोच क्रियानाथ व क्रियापदभूत, विशेषभूत, तत्साधित मिश्रकाळ किंवा आज्ञार्थ सामान्यरूपीं असतें, उः—સુથારે પેટી ઘડી; મેં તેને બોલાવ્યો; તેણે પાઠ લખેલો છે; રાજાએ રાજ્ય ચલાવવું.

१११ क्रियापद सह्यभेदीं असतांना, कर्ता पंचमींत व कर्म प्रथमेंत येऊन कर्ता यनतें; त्या प्रयोगास कर्तरी म्हणावें किंवा કરણે સકર્મક म्हणावें; મારાથી પાઠ વંચાયા.

११२ भूतकाळीं कर्मणीप्रयोग न होणारीं क्रियापदें.

અડક-હું તેને અડક્યો
ચૂક-હું રસ્તો ચૂક્યો
જમ-તે લાડુ જમ્યો
પરણ-તે ફૂલાણીને પરણ્યો
પામ-તે સજા પામ્યો
બોલ-તે પાઠ બોલ્યો
ભણ-તે પાઠ ભણ્યો
ભુલ-તે ચોપડી ભૂલ્યો
રમ-તે પાનાં રમ્યા
લાવ-જાસૂસ ખબર લાવ્યો

અડ, કમાવું, ધાવ, બબડ, ભેટ, મળ, વળગ, વદ, વર, સમજ, ઇત્યાદિ.

भूतकाळीं दोन्ही प्रयोग होणारीं क्रियापदें.

કરડ-તેમને કરડ્યો (કર્તરિ)
ઉંદરે કપડાં કરડ્યાં (કર્મણિ)
જીત-તે લડાઇ જીત્યો (કર્તરિ)
અંગ્રેજે સુરત જીત્યું (કર્મણિ)

११३ ભાવેપ્રયોગ—તેનાથી જવાતું નથી; તારે બેસવું, ઇત્યાદિ. या प्रयोगाचें क्रियापद नेहमीं नान्यतर एकवचनीं असतें.

११४ નિષેધરૂપ—निषेध करणें असल्यास ન, ના, નહિ, નવ किंवा મા या निषेधदर्शक शब्दांचा उपयोग होतो:—

આ વખતે ઘરમાં ન હોય.
તમે આ બાબતમાં વાંકું ચુકું બોલતા ના.
અમે નાટક જોવા ગયા નહિ.
તેના મોડાપર એ વાત ન કહેવાય.
તું જતો મા, તમે દોડતા મા.

२० ક્રિયાપદનાં જાતિ, વચન ને પુરૂષ.

११५ क्रियानाथाचे जाति, वचन, पुरुष हे क्रियापदास लागतात. उः—છોકરો દોડયો, છોકરી દોડી, છોકરૂં દોડયું.

મેં પાઠ લખ્યો, મેં ચોપડી લખી, મેં પત્ર લખ્યું.

મેં છોકરાને બોલાવ્યો—છોકરીને બોલાવી—માણસને બોલાવ્યું.

भावकर्तृक भावेप्रयोगांत क्रियापद नेहमीं तृतीयपुरुषीं, नान्यतर जातींत असतें; પેટમાં દુખે છે, મારાથી બેસાય.

२१ ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાન.

११६ હો. મળભેદ. અ. ક. પ્રયોગ.

कृदंतें—હોય, હોનારો, હોનાર, હોતો, હોવાનો; હોઇ, હોઇને.

વર્તમાન. નિશ્ચયાર્થ.

१ છું—છિયે, છૈએ.
२ છે—છો.
३ છે—છે.

સંશયાર્થ.

१ હોઉં—હોઇએ, હઇએ.
२ હોય—હોઉં—હો.
३ હોય—હોય.

આજ્ઞાર્થ.

२ હો (થા) હોઓ (થાઓ).

ભૂતકાળ. નિશ્ચયાર્થ.

નર	હતો—હતા.
નારી	હતી—હતી.
નાન્ય	હતું—હતાં.

સંશયાર્થ.

१, २, ३ હોત, હત—હોત, હત.

ભવિષ્ય, નિશ્ચ. સંશ.

१ હોઇશ, હઇશ—હોઇશું, હઇશું.
२ હોશે, હશે—હોશો, હશો.
३ હોશે, હશે—હોશે, હશે.

આજ્ઞાર્થ.

२ હોજે, હજે—હોજો, હજો.

દ્વિત્વવર્તમાન. નિશ્ચયાર્થ.

१ હોઉં છું—હોઇએ છીએ.
२ હોય છે—હો છો.
३ હોય છે—હોય છે.

हो धातूचे इतर मिश्रकाळ किंवा शक्य भेद होत नाहींत.

નિષેધરૂપ નિ.

१, २, ३ નથી—નથી.

નિષેધરૂપ સંશ.

१ ન હોઉં—ન હોઇએ. २ ન હોય—ન હો. ३ ન હોય, ન હોય.

११७ कृदंतें-જોઇતો, જોઇવાનો, જોઇએ. इतर होत नाहींत.

નિ. સં. વર્ત. જોઇએ

નિ. ભૂત. જોઇતો હતો

સં. ભૂત. જોઇઅત

નિ. સં. ભવિષ્ય—જોઇશે

(જોઇશું.)

વર્તમાનભૂત નિશ્ચયાર્થ.

એકવચન—જોઇતો હતો-તી-તું

બહુવચન—જોઇતા હતા-તી-તાં

સંશયાર્થ.

એ. વ—જોઇતો-તી-તું હોત

બ. વ—જોઇતા-તી-તાં હોત

ભવિષ્ય વર્તમાન.

નિશ્ચયાર્થ.

એ. વ—જોઇવાનો ની-તું છે

બ. વ—જોઇવાના-ની-નાં છે

સંશયાર્થ.

એ. વ—જોઇવાનો-ની-તું હોય

બ. વ—જોઇવાના-ની-નાં હોય

ભવિષ્ય ભૂત.

નિશ્ચયાર્થ.

એ. વ—જોઇવાનો હતો-તી-તું

બ. વ—જોઇવાના હતા-તી-તાં

સંશયાર્થ.

એ. વ—જોઇવાનો-ની-તું. હોત

બ. વ—જોઇવાના-ની-નાં હોત

या क्रियापदांचीं इतर रूपें होत नाहींत.

या क्रियापदाचा कर्ता चतुर्थी विभक्तींत असतोः—

उः-મારે-તારે-તમારે જોઇએ છે. રંગીલદાસને રૂપિયા જોઇતા હતા, किंवा જોઇશે.

११८ પડધાતુ, મૂળભેદ. કર્તરિ પ્રયોગ.

कृदंत-પડવો, પડનારો, પડનાર, પડતો પડયો, પડેલો, પડવાનો, પડી, પડીને

નિ. વર્ત. પડું-પડીએ

પડે—પડો

પડે—પડે

સં. વર્ત. सदरप्रमाणें.

આ. વર્ત. તું પડ—તમે પડો.

દ્વિત્વવર્તમાન.

નિશ્ચ. પડું છું—પડીએ છીએ

પડે છે—પડો છો

પડે છે—પડે છે

સંશ, પડતા હોઊં—પડતા હોઇએ

પડતો હોય—પડતા હો

પડતો હોય—પડતા હોય

વર્તમાન ભૂત.

નિશ્ચ. પડતો હતો—પડતા હતા

પડતી હતી—પડતી હતી

પડતું હતું—પડતાં હતાં

સંશ. પડતો હોત—પડતા હોત

પડતી હોત—પડતી હોત

પડતું હોત—પડતાં હોત.

ભૂતવર્તમાન.

નિશ્ચ.	પડયો છું—પડયા છીએ
	પડયો છે—પડયા છો
	પડયો છે—પડયા છે.
સંશ.	પડયો હોઊં—પડયા હોઇએ
	પડયો હોય—પડયા હો
	પડયો હોય—પડયા હોય

દ્વીત્વભૂત.

નિશ્ચ.	પડયો હતો—પડયા હતા
	પડી હતી—પડી હતી
	પડયું હતું—પડયાં હતાં
સંશ.	પડયો હોત—પડયા હોત
	પડી હોત—પડી હોત
	પડયું હોય—પડયાં હોત

વિ. ભૂ. વર્તમાન.

નિશ્ચ.	પડેલો છું—પડેલા છીએ
	પડેલો છે—પડેલા છો
	પડેલો છે—પડેલા છે
સંશ.	પડેલો હોઊં—પડેલા હોઇએ
	પડેલો હોય—પડેલા હો
	પડેલો હોય—પડેલા હોય

વિ. દ્વી. ભૂત.

નિશ્ચ.	પડેલો હતો—પડેલા હતા
	પડેલી હતી—પડેલી હતી
	પડેલું હતું—પડેલાં હતાં
સંશ.	પડેલો હોત—પડેલા હોત
	પડેલી હોત—પડેલી હોત
	પડેલું હોત—પડેલાં હોત

ભવિષ્યવર્તમાન.

નિશ્ચ.	પડવાનો છું—પડવાના છીએ
	પડવાનો છે—પડવાના છો
	પડવાનો છે—પડવાના છે
સંશ.	પડવાનો હોઊં—પડવાના હોઇએ.
	પડવાનો હોય-પડવાના હો
	પડવાનો હોય-પડવાના હોય

ભવિષ્યભૂત.

નિશ્ચ.	પડવાનો હતો પડવાના હતા
	પડવાની હતી-પડવાની હતી
	પડવાનું હતું-પડવાનાં હતાં
સંશ.	પડવાનો હોત-પડવાંના હોત
	પડવાની હોત-પડવાની હોત-
	પડવાનું હોત પડવાનાં હોત

ભૂત.

નિશ્ચ.	પડયો—પડયા
	પડી—પડી
	પડયું—પડયાં
સંશ.	પડત—પડત

ભવિષ્ય.

નિશ્ચ.	પડીશ—પડીશું, પડશું
	પડશે, પડીશ—પડશો
	પડશે—પડશે
સંશ.	

આજ્ઞાર્થ-તું પડજે—તમે પડજો

मुख्य काळांत नँ गणलेलीं रूपें.

વર્ત. ભવિષ્ય	પડતો હશે	વિ. ભૂ. ભવિષ્ય	પડેલો હશે.
ભૂ. ભવિષ્ય	પડયો હશે	દ્વિ ભવિષ્ય	પડવાનો હશે.

૧૧૯ પડધાતુ-શક્યભેદ.

કાળ૰	નિશ્ચ૰	સંશ૰
વર્તમાનકાળ	પડાય	પડાય
ભૂતકાળ	પડાયું	પડાત
ભવિષ્યકાળ	પડાશે	પડાશે
દ્વિ. વર્તમાનકાળ	પડાય છે	પડાતું હોય
વર્ત. ભૂતકાળ	પડાતું હતું	પડાતું હોત
ભૂ. વર્તમાનકાળ	પડાયું છે	પડાયું હોય
દ્વિ. ભૂતકાળ	પડાયું હતું	પડાયું હોત
વિ. ભૂ. વર્તમાનકાળ	પડાયલું છે	પડાયલું હોય
વિ. દ્વિ. ભુતકાળ	પડાયલું હતું	પડાયલું હોત
ભ. વર્તમાનકાળ	પડાવાનું છે	પડાવાનું હોત
ભ. ભૂતકાળ	પડાવાનું હતું	પડાવાનું હોત

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

વર્ત. ભવિષ્યકાળ	પડાતો હશે	વિ. ભૂ. ભવિષ્યકાળ	પડાયલો હશે
ભૂત. ભવિષ્યકાળ	પડાયો હશે	દ્વિ. ભવિષ્યકાળ	પડાવાનો હશે

૧૨૦ પડધાતુ પ્રેરકરૂપ મૂળભેદ.

કૃદંત—પડાવવો, પડાવનારો, પડાવતો, પડાવ્યો, પડાવેલો, પડાવવાનો. પડાવવાને (फक्त एक रूप).

નિશ્ચ. વર્તમાનકાળ	પડાવે—પડાવે
સં. વર્તમાનકાળ	પડાવે—પડાવે
આ. વર્તમાનકાળ	(૨) પડાવ—પડાવો
નિ. ભૂતકાળ	તેણે પડાવ્યો—તેમણે પડાવ્યો
સં. ભૂતકાળ	પડાવત—પડાવત
નિ. ભવિષ્યકાળ	પડાવશે—પડાવશે

સં. ભવિષ્યકાળ		પડાવશે—પડાવશે
આ. ભવિષ્યકાળ		પડાવજે—પડાવજો
નિશ્ચ.	દ્વિ. વર્તમાનકાળ	પડાવે છે—પડાવે છે
સંશ.	,,	પડાવતો હોય—પડાવતા હોય
વર્ત.	નિ.	પડાવતો હોત—પડાવતા હોત
ભૂત.	સં.	પડાવતો હતો—પડાવતા હતા
ભૂત.	નિ.	મેં પડાવ્યો છે—અમે પડાવ્યો છે
વર્ત.	સં.	મેં પડાવ્યો હોય—અમ પડાવ્યો હોય
દ્વિ.	નિ.	મેં પડાવ્યુ હતું—અમે પડાવ્યું હતું
ભૂત.	સં.	મેં પડાવી હોત—અમે પડાવી હોત
વિભૂ.	નિ.	મેં પડાવેલો છે—અમે પડાવેલો છે
વર્ત	સં.	મેં પડાવેલું હોય—અમે પડાવેલું હોય
વિદ્વિ.	નિ.	મેં પડાવેલો હતો—અમે પડાવેલો હતો
ભૂત.	સં.	મેં પડાવેલો હોત—અમે પડાવેલો હોત
ભવિ.	નિ.	પડાવવાનો છે—પડાવવાના છે
વર્ત.	સં.	પડાવવાનો છે—પડાવવાના હોય
ભવિ.	નિ.	પડાવવાનો હતો—પડાવવાના હતા
ભૂત	સં.	પડાવવાનો હોત—પડાવવાના હોત

मुख्य काळांत न येणारीं रूपें.

વર્તમાન ભવિષ્યકાળ	પડાવતો હશે	
ભૂત ભવિષ્યકાળ	પડાવ્યો હશે	(કર્મણિ)
વિ. ભૂ. ભવિષ્યકાળ	પડાવેલો હશે	(કર્મણિ)
દ્વિ. ભવિષ્યકાળ	પડાવવાનો હશે.	

१२१ પડધાતુ પ્રેરકરૂપ શક્યભેદ.

કાળ.	નિશ્ચ.	સંશ.
વર્તમાનકાળ	પડાવાય	પડાવાય
ભૂતકાળ	પડાવાયું	પડાવાત
ભવિષ્યકાળ	પડાવાશે	પડાવાશે
દ્વિ. વર્તમાન	પડાવાય છે	પડાવાતું હોય

વ. ભુતકાળ	પડાવાતું હતું	પડાવાતું હોત
ભૂ. વર્તમાનકાળ	પડાવાયું છે	પડાવાયું હોય
દ્વિ. ભૂતકાળ	પડાવાયું હતું	પડાવાયું હોત
વિ. ભૂ. વર્તમાનકાળ	પડાવાયલું છે	પડાવાયલું હોય
વિ.દ્વિ. ભૂતકાળ	પડાવાયલું હતું	પડાવાયલું હોત
ભવિ. વર્તમાનકાળ	પડાવાવાનું છે	પડાવવાનું હોય
ભવિ. ભૂતકાળ	પડાવવાનું હતું	પડાવવાનું હોત

૧૨૨ લખધાતુ સકર્મક—મૂળભેદ.

કૃદંત—લખવો, લખનારો," લખનાર, લખતાં, લખ્યો, લખેલો, લખવાનો, લખો, લખીને.

વર્ત. નિશ્ચ. સંશ. કર્તરિપ્ર.	હું લખું—અમે લખીએ
વર્તમાન, આજ્ઞા. કર્તરિપ્ર.	તું લખ—તમે લખો
ભવિ. (ક.પ્ર.) નિશ્ચ. સંશ.	હું લખીશ—અમે લખીશું
ભવિ. ક.પ્ર. આજ્ઞાર્થ	તું લખજે—તમે લખજો
ભુત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખ્યો-ખી-ખ્યું—અમે લખ્યો-ખી-ખ્યું
ભુત કર્તરિ. સંશ.	હું લખત—અમે લખત
દ્વિ. વર્ત કર્તરિ. નિશ્ચ.	હું લખું છું-અમે લખીએ છીએ
,, ,, સંશ.	હું લખતો હોઉં-અમે લખતા હોઈએ
વર્ત. ભૂ. કર્તરિ. નિશ્ચ.	હું લખતો હતો-અમે લખતા હતા
,, ,, સંશ.	હું લખતો હોત-અમે લખતા હોત
ભુત. વર્ત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખ્યું છે—અમે લખ્યું છે
,, ,, સંશ.	મેં લખ્યું હોય—અમે લખ્યું હોય
દ્વિ. ભુત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખ્યું હતું—અમે લખ્યું હતું
,, ,, સંશ.	મેં લખ્યું હોત—અમે લખ્યું હોત
દ્વિ. ભૂ. વર્ત. કર્મણિ. નિશ્ચ.	મેં લખેલું છે—અમે લખેલું હોય
,, ,, સંશ.	મેં લખેલું હોય—અમે લખેલું હોય
વિ. દ્વિ. ભુત. ક. નિશ્ચ.	મેં લખેલું હતું—અમે લખેલું હતું
,, ,, સંશ.	મેં લખેલું હોત—અમે લખેલું હોત
ભવિ. વર્ત. કર્તરિ નિશ્ચ.	હું લખવાનો છું—અમે લખવાના છીએ

ભવિ. વર્ત. કર્તરિ સંશ.	હું લખવાનો હોઊં—અમે લખાવાના હોઇએ
ભાવ. ભૂ. કર્તરિ નિશ્ચ.	હું લખવાનો હતો—અમે લખવાના હતા
,, ,, સંશ.	હું લખવાનો હોત—અમે લખવાના હોત

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

વર્ત. ભ. કર્તરી.	તે લખતો હશે—તેઓ લખતા હશે
ભૂ. ભવિ. કર્મણિ.	તેણે લખ્યું હશે—તેમણે લખ્યું હશે
વિ. ભૂ. ભવિ. કર્મણિ	તેણે લખેલું હશે—તેમણે લખેલું હશે
દ્વિ. ભાવ. કર્તરિ	તે લખવાનો હશે—તેઓ લખવાના હશે

૧૨૨ લખધાતુ, સહયભેદ, કર્મણિ (કરણે સકર્મક).

કૃદંત—લખાવો, લખાનારો, લખાતો, લખાયો, લખાયલો, લખાવાનો, લખાઇ, લખાઇને.

કાળ	નિશ્ચ.	સંશ.
વર્તમાન	લખાય	લખાય
ભૂત.	લખાયો	લખાત
ભવિષ્ય	લખાશે	લખાશે
દ્વિત્વવર્તમાન	લખાય છે	લખાતો હોય
વર્તમાન ભૂત	લખાતો હતો	લખાતો હોત
ભૂત. વર્ત.	લખાયો છે	લખાયો હોય
દ્વિ. ભૂત.	લખાયો હતો	લખાયો હોત
વિ. ભૂ. વર્તમાન	લખાયલો છે	લખાયલો હોય
વિ. દ્વિ. ભૂત	લખાયલો હતો	લખાયલો હોત
ભવિ. વર્તમાન	લખવાનું છે	લખાવાનો હોય
ભવિ. ભૂત	લખાવાનો હતો	લખાવાનો હોત

मुख्य काळांत न गणलेलीं रूपें.

વર્ત. ભવિષ્ય	લખાતો હશે
ભૂ. ભવિ.	લખાયો હશે
વિ. ભૂ. ભવિ.	લખાયલો હશે
દ્વિ. ભ.	લખાવાનો હશે.

૧૨૪ લખધાતુ—પ્રેરકરૂપ—મૂળભેદ.

કૃદંત—લખાવવોનો, લખાવનારો, લખાવનાર, લખાવતો, લખાવ્યો, લખાવેલો, લખાવવાનો, લખાવી, લખાવીને.

વર્ત. કર્તરિ.	નિશ્ચ. સંશ.	તું લખાવે—તમે લખાવો.
,, ,,	આજ્ઞાર્થ.	તું લખાવ—તમે લખાવો
ભવિ. કર્તરિ.	નિશ્ચ. સંશ	તું લખાવશે—તમે લખાવશો.
,, ,,	આજ્ઞાર્થ.	તું લખાવજે—તમે લખાવજો.
ભૂત. કર્મણિ.	નિશ્ચ.	તે લખાવ્યું—તમે લખાવ્યું
,, કર્તરિ.	સંશ	તું લખાવત—તમે લખાવત
દ્વિ. વર્ત. કર્તરિ.	નિશ્ચ.	તું લખાવે છે—તમે લખાવો છો
,, ,,	સંશ.	તું લખાવતો હોય—તમે લખાવતા હો
વર્ત. ભૂત. કર્તરિ.	નિશ્ચ.	તું લખાવતો હતો—લખાવતા હતા
,, ,,	સંશ.	તું લખાવતો હોત—લખાવતા હોત
ભૂત. વર્ત. કર્મણિ	નિશ્ચ.	તેં—તમે લખાવ્યું છે
,, ,,	સંશ.	તેં—તમે લખાવ્યું હોય
દ્વિ. ભૂત. ,,	નિશ્ચ	તેં—તમે લખાવ્યું હતું
,, ,,	સંશ.	તેં—તમે લખાવ્યું હોત
વિ. ભૂ. વર્ત ,,	નિશ્ચ.	તેં—તમે લખાવેલું છે
,, ,,	સંશ.	તેં—તમે લખાવેલું હોય
વિ. દ્વિ. ભૂ. ,,	નિશ્ચ.	તેં—તમે લખાવેલું હતું
,, ,,	સંશ.	તેં—તમે લખાવેલું હોત
ભવિ. વર્ત. કર્તરિ.	નિશ્ચ.	તું લખાવવાનો છે-તમે લખાવવાના છો
,, ,,	સંશ.	તું લખાવવાનો હોય-તમે લખાવવાના હો
ભવિ. ભૂત. ,,	નિશ્ચ.	તું લખાવવાનો હતો-તમે લખાવવાના હતા
,, ,,	સંશ.	તું લખાવવાનો હોત-તમે લખાવવાના હોત

मुख्य कालांत न येणारीं रूपें.

વર્ત. ભ.	કર્તરિ	તું લખાવતો હશે
ભૂ. ભવિ.	કર્મણિ	તેં લખાવ્યું હશે

વિ. ભૂ. ભવિ કર્મણિ તેં લખાવેલું હશે
દ્વિ. ભવિ. કર્તરિ તું લખાવવાનો હશે

૧૨૫ લખ ધાતું પ્રેરકરૂપ સહ્ય ભેદ.

કૃદંત—લખાવાવો, લખાવાનારો, લખાવાતો, લખાવાયો, લખાવાયલો લખાવાવાનો, લખાવાઈ, લખાવાઇને.

વર્તમાન.	(નિ.)	લખવાય.	સંશ.	લખાવાય.
ભૂત	,,	લખાવાયું.	,,	લખાવાત.
ભવિષ્ય.	,,	લખાવાશે.	,,	લખાવાશે
દ્વિ. વર્તમાન.	,,	લખાવાય છે.	,,	લખાવાતું હોય.
વર્તમાન ભૂત.	,,	લખાવાતો હતો.	,,	લખાવાતો હોત.
ભૂતવર્તમાન.	,,	લખાવાયું છે.	,,	લખાવાયું હોય.
દ્વિ. ભૂત.	,,	લખાવાયું હતું.	,,	લખાવાયું હોત.
વિ. ભૂતવતમાન.	,,	લખાવાયલું છે.	,,	લખાવાયલું હોય.
વિ. દ્વિ. ભૂત.	,,	લખાવાયલું હતું.	,,	લખંવાયલું હોત.
ભવિ. વર્તમાન.	,,	લખાવાવાનું છે.	,,	લખાવાવાનું હોય.
ભવિ. ભૂત.	,,	લખાવાવાનું હતું.	,,	લખાવાવાનું હોત.

मुख्य काळांत न येणारीं रूपें.

વર્ત.ભ.	લખાવાતું હશે.	વિ.ભૂ.ભ.	લખાવાયલું હશે.
ભૂત. ભ.	લખાવાયું હશે.	દ્વિ.ભવિ.	લખાવાવાનું હશે.

૨૨ ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

૧૨૬ ક્રિયાવિશેષણ.

કાળવાચક—જ્યારે, ત્યારે, અત્યારે, તેવારે, હમણા, સાંજે, સવારે, તરત, હવે, વહાણે, રાતે, બપોરે, હાણ, પોર, પછી, હજી.

સ્થળવાચક—જ્યાં, ત્યાં, અહિં, ક્યાં, પણે, ત્યાં આગળ, આઘા, આમ, આણીગમ, તેમ, તેણીગમ, તે બાજુ.

રીતિવાચક—આમ, એમ, જેમ, તેમ, કેમ, ખરું, ખરેખર.

ન્યૂનાધિક્યવાચક—થોડું, ઓછું, જરા, જરાતરા, અતિ, ઘ

સ્વીકારવાચક—હાં, સારૂં, વારૂં હોવે, ઠીક, ભલે.
નકારવાચક—ન, ના, નો, નવ, નહી.
પ્રશ્નાર્થવાચક—ક્યારે, કેવારે, કેમ, કાં, કેટલું.

૨૩ નામયોગી. (શબ્દયોગી) અવ્યય.

૧૨૭ **નામયોગી**—અગાડી, અંદર, આગળ, જોડે, પાસે, પૂઠે, માહે, સામે, સાથે, હેઠળ વિના, કરીને, કાજે, માટે, વાસ્તે, વડે, ગમ, ગમી, જાણી, તરફ, લગી, સુધી, પેઠે, માફક.

हीं अव्ययें लावण्यापूर्वीं नामांस ના, ની, ને, એ हे प्रत्यय लागतात.

ઉઃ—ના—તેના કરતાં–વડે–વતે–વગર–વિના–સમેત.
ની—તેની જોડે–પાછળ–નિચે–પાસે–પૂઠે–માહે–વચ્ચે.
ને—તેને માટે–કાજે–અર્થે–બદલે–લીધે–વિષે–વાસ્તે–સારૂં.
એ—હાથે કરીને, તેણે કરીને, અપ્પુ, એવતી.
ના, ની, ને, એ, हे प्रत्यय कधीं कधीं लावितही नाहींत.

૨૪ ઉભયાન્વયી અવ્યય.

૧૨૮ ઉભયાન્વયી.

૧ **સંગસૂચક**—અને, તથા, ને.
વિશેષસૂચક—વળી, હવે, પછી, પાછું, બીજુ, ત્યારબાદ.
૨ **વિકલ્પસૂચક**—કિંવા, અથવા, અગર, કે, યાતો.
વિરૂદ્ધસૂચક—પણ, પરંતુ, સામું, ઉલટું, છે, છતાં.
૩ **વાક્યવર્ધક**—કે–જે.
૪ **કારણદર્શક**—કારણ કે, કેમ કે, કાંજે, એટલા માટે.
૫ **પરિણામદર્શક**—તેથી, તેથી કરીને, એ માટે, એથી.
૬ **સંકેતબોધક**—જો–તો, જો–કે, તોપણ, જેમ–તેમ, જેવો–તેવો.

૨૫ (ઉદ્‌ગાર) કેવળપ્રયોગી અવ્યય.

૧૨૯ કેવળપ્રયોગી.

હર્ષ—અહા, વાહ, વાહવાહ.
શોક—અં, ઊં, અરે, અરેરે, ઓય, હાય, હાયરે.

ગભરાટ—હાયહાય, અરરર, હાયરે બાપ.
આશ્ચર્ય—ઓહો, મારે, ઠીક, વાહરે, બેશક.
તિરસ્કાર—છી, મેર, છટ, છીટ, હત, ધિક, ચૂપ.
આશિષ—ભલે, ઠીક, શાબાસ, ધન્ય, કલ્યાણ; જયજય.

२६ સહાયકારક ક્રિયાપદ.

१३० मुख्य क्रियापदाच्या काळांत किंवा अर्थांत गौरव आणितात तीं सहायकारक. अशीं क्रियापदें શક आणि હો. उः—તે જઈ શકશે, તું કરી શકશે; તે કરતો હતો; તું બેઠો હતો.

२७ સંયુક્ત ક્રિયાપદ.

१३१ दोन क्रियापदें एकत्र होऊन तिसऱ्याच क्रियेचा बोध होतो त्यांस संयुक्त क्रियापदें ह्मणतात. उः—તે આવી ગયો, હું વાંચી રહયો; ચાલતો થયો. यांत मुख्य क्रियापदास विकृत व दुसऱ्यास विकारक ह्मणतात. त्यांची यादीः—

विकारक.	विकृताचें रूप	विकृताची जात		विकार.	उदाहरण.
જા		सक.	अक.	पूर्णता	વાંચીજા, બોલીજા
ચૂક		सक.	अक.	समाप्ति	જઇચૂકયો, થઇચૂકયું
નાખ		सक.		त्वरा	મારીનાખ; ખાઇનાખ
પડ	संबंधक भूतकृदंत	सक.	अक.	अवचितपणा	બોલીપડ જઈપડ
પાડ		सक.	अक.	,,	પકડીપાડ, મારીપાડ
લે		सक.	अक.	उतावळ	દોડી લે, ખાઈ લે
દે		सक.		,,	નાખી દે, બોલી દે
રહે		सक.	अक.	पूर्णता	કરીરહયો, વાચીરહયો
શક		सक.	अक.	शक्ति	બેસીશકે, લખીશકે
મૂક, મેલ, રાખ.		सक.		तैयारी	વાચીમૂક, જોઇરાખ
રહે	वर्त. कृदंत	सक.	अक.	चालूपणा पू.	દોડતોરહે; જતોરહ્યો
થા	,,	सक.	अक.	आरंभ	ચાલતોથા, કરતોથા
જા	,,	सक.	अक.	चालूपणा	બોલતો જાય છે; આપતો જા
આવ	,,	सक.	अक.	संवय	ચાલતો આવે છે
કર	भूत कृदंत	सक.	अक.	,,	ચાલ્યાકર; વાચ્યાકર

જા	,,	सक.	अक.	चालूपणा	વાચ્યાં જવું, કર્યાં જવું
જા	सामान्य कृदंत	सक.	अक.	इच्छा	તે લખવા જતો હતો
કર	,,	सक.	अक.	,,	તે ચાલવા કરતો
આવ	,,	सक.	अक.	समय	દાળ ચડવા આવી
લાગ	,,	सक.	अक.	मदत	દોડવા લાગ
લાગ	,,	सक.	अक.	आरंभ	તે લખવા લાગ્યો

१३२ संयुक्त क्रियापदाचा प्रयोग विकारक क्रियापदाचे जातीप्रमाणें होतो; उः— મેં પાઠ લખ્યો (कर्मणी) હું પાઠ લખી રહ્યો (स. कर्तरि)

१३३ अर्थांच्या धोरणानें दोन्ही क्रियापदांच्या क्रिया निराळ्या असल्यास दोन क्रियापदें मानावीं; एकीचाच बोध होत असल्यास संयुक्त मानावी.

તે સુરતમાં આવી રહ્યો—આવ્યો અને રહ્યો-येऊन राहिला.

દિવામાંનું તેલ આવી રહ્યું-(પુરૂં થવા આવ્યું) संपत आलें.

૨૮ સમાસ.

૧૩૪ સમાસ.

૧ દ્વંદ્વ—માબાપ, ભાઇબેહેન, દાળ ચોખા, ઘી ગોળ.

૨ તત્પુરૂષ—

દ્વિતીયાત૰—ગુણાતીત, સુખપ્રાપ્ત, કૃષ્ણાશ્રિત.

તૃતીયાત૰—મદાંધ, ચિંતાતુર, ધનયુક્ત, દેવદત્ત.

ચતુર્થીત૰—દેવપાત્રી, નાટકશાળા, પુસ્તકાલય.

પંચમીત૰—મરણશોક, મૃત્યુભય, જાતિભ્રષ્ટ.

ષષ્ઠીત૰—ઘરધણી, સુખદાતા, દુખદર્તા.

સપ્તમીત૰—વનચર, ગ્રામસ્થ, વનવાસ, જળચર.

નયતત્પુરૂષ—અનીતિ, અસુર, અનાચાર, અનેક.

૩ કર્મધારય—પરમેશ્વર, શુભવાસના, દુરાચાર, કુમાર્ગ.

૪ દ્વિગુ—ષોડશોપચાર, નવખંડ, ત્રિભુવન, અષ્ટાંગ.

૫ બહુવ્રીહિ—કમલનયન, ચંદ્રમુખી, લંબકર્ણ, શામનયન.

૬ અવ્યયીભાવ—હરઘડી, પ્રતિદીન, યથાશક્તિ.

૭ મધ્યમ પદલોપી—નર્મગદ્ય, વરાળયંત્ર, મનુસ્મૃતિ.

२९ વાક્યરચના.

१३५ गुजराती भाषेंतील वांक्यरचना हुबेहूब मराठी भाषेप्रमाणें आहे.

१ તે છોકરો પાઠ વાંચે છે– तो मुलगा धडा वाचतो.

२ આ ચોપડી કોની છે ! –हें पुस्तक कोणाचें आहे ?

३ ઘેરઘેર તોરણુ બંધાયા–घरोघरीं तोरणें बांधलीं गेलीं.

४ પણ હજી તું બાળક છે–पण अजून तूं पोर आहेस.

५ તમારે એની તપાસ કરવા અમદાવાદ જવું જોઇએ.
तुम्हाला याचा तपास करण्यास अमदाबादेस गेलें पाहिजे.

६ નાયકે એની તપાસ તેજ દીવસ કરવી જોઇતી હતી.
नायकानें याचा शोध त्याच दिवशीं करावयास पाहिजे होता.

७ તે દરવરસે નિશાળના કામમાં ઘણો ખરચ કરે છે.
तो दरवर्षी शाळेच्या कामीं पुष्कळ खर्च करितो.

८ ત્યારે તમે તો નહિ આવવાના, એમજ ખરૂં કે !
तर मग तुम्ही नाहीं यावयाचे, असेंच कां !

९ છગનલાલ, તમે પોતે જાઓ અને તમારા એકલાથી ન થાય તે બીજાઓને લેતા જાઓ.

९ छगनलाल, तुम्ही स्वतः जा आणि तुमच्या एकट्यानें न होईल तर दुसऱ्यांना घेऊन जा.

१० થોડાએક એવા છે, ખરા, પણ તે એક બીજાનું નામ દેતા નથી.
थोडेसे असे आहेत खरे, पण ते एकमेकांचें नांव सांगत नाहींत.

१३६ मराठींतील षष्टीसह तृतीया विभक्तीचें कार्य गुजरातीत पंचमीनें होतें.
उ:–पक्ष्याच्यानें उडवतें.–પક્ષીથી ઉડાય છે.

१३७ मराठींतील अधिकरणीं चतुर्थीचें कार्य गुजरातींत ए प्रत्ययान्त सप्तमीनें होतें;
उ:–तो पुण्यास गेला.–તે પુણે ગયો.

१३८ પરણુ, ભાણુ, લાવ. કમા, વર या धातूंचे भूतकाळीं कर्तरी प्रयोग होतात पण मराठींत कर्मणी होतात;–રામ સીતાને પરણ્યો. रामानें सीता वरिली (कर्मणि) તે પાઠ ભણ્યો (कर्तरि) त्यानें धडा म्हटला (कर्मणि) मी धडा शिकलों (कर्तरि)

જાસૂસો ખબર લાવ્યા (કર્તરિ) जासूदांनीं खबर आणिली (कर्मणि) રામલાલ ધણું કમાવ્યો (કર્તરિ) रामलालनें पुष्कळ कमाविलें (कर्मणि) રામ સીતાને વર્યો (કર્તરિ) भंगुनी शिवधनुष्य श्रीरामानें वरिल मला (कर्मणि).

१३९ सप्तमीचे प्रत्यय એ आणि મા हे दोन आहेत परंतु त्यांच्या उपयोगांत सूक्ष्म भेद आहे. पहिला सांनिध्य दाखवितो व दुसरा अंतःप्रवेश दाखवितो; उः– માથે પાઘડી મુકી. માથામાં ભેજું હોય તો સમજે. નદીએ ન્હાવું પણ નદીમાં ડુબકી મારવીનહી. હું નિશાળે ગયો ત્યારે બીજા છોકરા નિશાળમાં બેઠા હતા.

१४० कित्येक विशेषणें केवळ गुणवाचक असून क्रियापदाशीं संबंध ठेविनात, पण त्यांचें जातीवचन विशेष्या प्रमाणेंच राहतें, उः ચાકર ઉતાવળો દોડયો; મારી મા વેહેલી ઉઠે છે; તે માણુસ કામ સારૂં કરે છે.

१४१ क्रियापदाचा भाव तोच क्रियानाथ असल्यास क्रियाविशेषण नान्यतर जाती एकवचनीं असतें; उः–મારા પેટમાં ધણું દુખે છે; કાકાથી સારૂં વંચાતું નથી.

१४२ शुद्ध वर्तमान–काळचीं रूपें हो (छ) या सहायकारक क्रियापदासह लिहिलीं आणि बोललीं जातात; તે જાય, તે કરે, તે લખે, यांचे ऐवजीं તે જાય છે, તે કરે છે, તે લખે છે, हे प्रयोग रूढीशुद्ध होत.

१४३ " विना " या अव्ययाबद्दल " वगर " चा उपयोग होतो व त्याच्या पुढील नाम तृतीयान्त असतें; વગર કારણે, વગર કહે, વગર લેવે દેવે, વગર વાંકે, यांस क्रियाविशेषण मानितात. " वगर " च्या ऐवजीं વણ, વિણ, બિન या तदर्थकांचाही उपयोग होतो; उः–વણમાગે, વિણઅપરાધે બિન કરારે.

१४४ मराठींतील तृतीयेचीं बहुतेक कार्यें पंचमीनें होतात.

उः–१ माझ्यानें जाववते—મારાથી જવાય છે.

२ मनुष्य अनुभवानें शहाणा होतो—માણુસ અનુભવથી ડાહ્યો થાય છે.

३ लेखणीनें लिहावें—કલમથી લખવું.

४ या कामांत जिवानें जाल—આ કામમાં જીવથી જશો.

१४५ छ धातूपासून प्रथम पुरुषीं एकवचनीं छुं बद्दल छे असेंही रूप होतें; (पहा नमंगद्य).

१४६ धातूंस कित्येक प्रत्यय लागून नामें तयार होतात;—

धा.	प्र.	नामें.
બન	આવ, આવટ	બનાવ, બનાવટ
ચળક	આટ	ચળકાટ
ચઢ	આઇ	ચઢાઇ
વેચ	આણ	વેચાણ
કહે	આણી	કહાણી
ઉઘર	આણું	ઉઘરાણું
દળ	આમણ	દળામણ
પેહેર	આમણી	પેહેરામણી
માગ	ણ	માગણ
શીવ	ણી	શીવણી
દળ	ણું	દળાણું
ચઢ	તી	ચઢતી
ચણ	તર	ચણતર

१४७ धातूवरून विशेषणें:—

धा.	प्र.	नामे.
શીખ	આઉ	શીખાઉ
જાણ	ઇતો	જાણીતો
માર	કણો	મારકણો

१४८ नामावरून विशेषणें:—

नाम	प्र.	विशेषण.
સુખ	ઈ	સુખી
દુખ	ઇયો	દુખીયો
માન	ઇતો	માનીતો
હઠ	ઇલો	હઠીલો
વાચા	આળ	વાચાળ
દયા	આળુ	દયાળુ
રૂપ	આળો	રૂપાળો
દયા	મણો	દયામણો
પૈસા	વાળો	પૈસાવાળો

१४९ विशेषणावरून नामें:—

ઊંચું+આઇ–ઉંચાઈ; લાંબું+આણ–લંબાણ.
ખાટું+આશ–ખટાશ; સાચું×પણું–સાચાપણું
ગળ્યું+પણ–ગળપણ, અંધા+પો–અંધાપો.

१५० नामावरून नामें:—

શેઠ+આઇ–શેઠાઇ; ચુડે+ગર–ચુડગર.
ગૌ+વાળો–ગોવાળો; ઘોડા+વાળો–ઘોડાવાળો.

१५१ नामांस कांहीं प्रत्यय लागून लघुता, प्रेम, किंवा तिरस्काराचा बोध होतो:—

ડો-ડી-ડું (लघुता) ગામ–ગામડું; પલંગ–પલંગડી.
(प्रेत) મુખ–મુખડું; વહાલો–વહાલીડો.
(तिरस्कार) તુરક–તુરકડો; રૂપિયો–રૂપડી.
લો-લી-લું (लघुता) બગ–બગલું; પગ–પગલું–ચાંદ–ચાંદલો.
વો-વી-વું (लघुता) છોડ–છોડવો; ઘડો–ઘાડવો.

ઝાડ-ઝાડવું.

ટાટી-ટી-ટું (तिरस्कार) જોગી-જોગટો; બાવો—બાવટો.
અનો, એ (तिरस्कार) ધાંચી—ધાંચો; બ્રાહ્મણ—બાંમણો,
ઈયો,. લિયો (प्रेम) રાજા-રાજીયો; ચાંદ-ચાંદલિયો.

પદચ્છેદ (ग्रंथावरून व्याकरण.)

૧ તે ચીન ગયો હતો.

તે—ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, પહેલીનું એકવચન. અર્થ કર્તા, ગયો હતો ક્રિયાપદનો.
ચીન—વિશેષનામ, નાન્યતર જાતિ, સાતમીનું એકવચન, અર્થ અધિકરણ.
ગયો હતો—અકર્મક ક્રિયાપદ, જા ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, દ્વિભુતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નરજાતિ, એકવચન, એનો કર્તા તે; અકર્મક કર્તરિ પ્રયોગ.

૨ જાસુસો ખબર લાવ્યા.

જાસુસો—સામાન્ય નામ, નરજાતિ, પહેલીનું બહુવચન, લાવ્યા ક્રિયાપદનો કર્તા તથા ક્રિયાનાથ.
ખબર—સામાન્યનામ, નારીજાતિ, બીજીનું એકવચન, લાવ્યા ક્રિયાપદનું કર્મ.
લાવ્યા—સકર્મક ક્રિયાપદ, લાવ ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, ભુતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નરજાતિ બહુવચન; જાસુસો કર્તા, ખબર કર્મ, સકર્મક કતરિ પ્રયોગ.

૩ તેણે મને ગાય આપી.

તેણે—તે ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન, આપી ક્રિયાપદનો કર્તા
મને—હું પહેલો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, ચોથીનું એકવચન, અર્થ સંપ્રદાન, આપી ક્રિયાપદનું અનુપસ્થ કર્મ.
ગાય—સામાન્યનામ નારીજાતિ, બીજી નું એકવચન, આપી ક્રિયાપદનું ઉપસ્થ કર્મને ક્રિયાનાથ.
આપી—સકર્મ ક્રિયાપદ, આપ ધાતુ, મૂળભેદ, શ્ચિયાર્થ, ભુતકાળ, ત્રીજો પુરૂપ, નારીજાતિ એકવચન; તેણે કર્તા ગાય કર્મ, આપી ક્રિયાપદ, સકર્મ કર્મણિ પ્રયોગ.

૪ તમે તેને ગામમાં ફરતો જોયો હોત તો મારી આટલી બધી મેહનત બચત

તમે—બીજો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, ત્રીજીનું બહુવચન. જોયો હોત ક્રિયાપદનો કર્તા.

તેને—તે ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, બીજીનું એકવચન. જોયો હોત ક્રિયાપદનું કર્મ તથા ક્રિયાનાથ.

ગામમાં–ગામ સામાન્ય નામ, નાન્યતરજાતિ, સાતમીનું એકવચન,અર્થ અધિકરણ.

ફરતો—ફર ધાતુ ઉપરથી વર્તમાન કૃદંત વિશેષણ એનો વિશેષ્ય તેને.

જોયો હોત—સકર્મક ક્રિયાપદ, જો ધાતુ, મૂળભેદ, સંશયાર્થ, દ્વિત્વ ભૂતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નરજાતિ, એકવચન, તમે કર્તા, તેને કર્મ સકર્મ કર્મણિ પ્રયોગ.

તો—ઉભયાન્વયી અવ્યય.

મારી—હું પહેલો પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, ષષ્ઠીનું એકવચન. એનો સંબંધ મેહનત સાથે.

અટલી બધી—બહ્વર્થ વિશેષણ. એનો વિશેષ્ય મેહનત્ત.

મેહનત—સામાન્ય નામ, નારીજાતિ, પહેલીનું એકવચન, બચત ક્રિયાપદનો કર્તા.

બચત—અકર્મક ક્રિયાપદ, બચ ધાતુ, મૂળભેદ સંશયાર્થ, ભુતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નારીજાતિ, એકવચન મેહેનત કર્તા, બચત ક્રિયાપદ, અકર્મક કર્તરિ પ્રયોગ.

૫ બાપાએ મને તેજ ઘડિઆળ આપવાનું કહ્યું હતું

બાપાએ—બાપા સામાન્યનામ, નરજાતિ, ત્રીજીનું એકવચન. કહ્યું હતુ ક્રિયાપદનો કર્તા.

મને—હું પ્રથમ પુરૂષ સર્વનામ, નરજાતિ, ચોથીનું એકવચન, અર્થ સંપ્રદાન, આપવાનું કૃદંતનું અનુપસ્થ કર્મ.

તે—દર્શક વિશેષણ. એનો વિશેષ્ય ઘડિઆળ.

જ--નિશ્ચયાર્થક ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

ઘડિઆળ–સામાન્યનામ, નારીજાતિ, બીજીનું એકવચન, આપવાનું કૃદંતનું કર્મ.

આપવાનું--ભવિષ્ય કૃદંત નામ, કહ્યું હતું ક્રિયાપદનું કર્મ.

કહ્યુંહતું—સકર્મક ક્રિયાપદ, કહે ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ દ્વિત્વ ભૂતકાળ, ત્રીજો

૧૧

પુરૂષ, નાન્યતર જાતિ, એકવચન. બાપાએ કર્તા આપવાનું કર્મ, સકર્મક કર્મણિ પ્રયોગ

૬ બાજીરાવ એક ઘણો નામીચો લઢવૈયો થઈ ગયો.

બાજીરાવ—વિશેષ નામ, નરજાતિ, પહેલીનું એકવચન. થઇ ગયો ક્રિયાપદનો કર્તા અને ક્રિયાનાથ,

એક—સંખ્યાવિશેષણ એનો વિશેષ્ય લઢ્યો.

ઘણો—બવ્હર્થ ક્રિયાવિશેષણ વિશેષ્ય લઢવૈયો.

લઢવૈયો—સામાન્યનામ નરજાતિ, પહેલીનું એકવચન. થઇ ગયો ક્રિયાપદનો ક્રિયાપૂર્ણા.

થઇ ગયો—અકર્મક સંયુક્ત ક્રિયાપદ. થા ધાતુ, મૂળ ભેદ, નિશ્ચયાર્થ ભુતકાળ નરજાતિ, ત્રીજો પુરૂષ, એકવચન. બાજીરાવ એ કર્તા, થઇ ગયો એ ક્રિયાપદ. અકર્મક કર્તરિ પ્રયોગ.

૭ મારાથી પાઠ વંચાયા.

મારાથી—કરણાર્થે પાંચમી વિભક્તિ.

પાઠ—પ્રથમા વિભક્તિ વંચાયા ક્રિયાપદનો કર્તા અને ક્રિયાનાથ.

વંચાયા—સકર્મક ક્રિયાપદ, વાંચ ધાતુ, સહ્ય ભેદ, નિશ્ચયાર્થ, ભુતકાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નરજાતિ, બહુવચન. કરણે સકર્મક પ્રયોગ.

૮ મારાથી અઢેલીને બેસાય છે.

મારાથી—કરણાર્થે પાંચમી વિભક્તિ.

બેસાય છે—અકર્મક ક્રિયાપદ, બેસ ધાતુ, શક્યભેદ, નિશ્ચયાર્થ, દ્વિત્વ વર્તમાન કાળ, નાન્યતરજાતિ, ત્રીજો પુરૂષ, એકવચન. ક્રિયાપદનો ભાવ તે કર્તા એટલે ભાવે પ્રયોગ, કિંવા કરણે અકર્મક.

અઢેલીને—સંબંધક કૃદંત ક્રિયાવિશેષણ.

૯ એ વાત તમારે મને કહેવી જોઈતી હતી.

કહેવી જોઇતી હતી—સકર્મક સંયુક્ત ક્રિયાપદ, કહે ધાતુ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, વર્તનમાન ભુતકાળ, નારી જાતી, ત્રીજો પુરુષ, એક વચન. તમારે કર્તા, મને સંપ્રદાનાર્થે ચતુર્થી અનુપસ્થ કર્મ વાત, કર્માર્થે દ્વિતીયા; સકર્મક કર્મણિ પ્રયોગ.

૧૦ શું થયું તપ ને તીર્થ કીધાથકી
શું થયું માળ ગ્રહી નામ લીધે

તપ ને તીર્થ—કીધા કૃદંતના કર્મ. બીજી વિભક્તિ.

કીધાથકી—કર ધાતુપરથી ભુત કૃદંત નામ, ન્યાન્યતર જાતી એકવચન કરણાર્થે પાંચમી વિભક્તિ.

માળ—ગ્રહી કૃદંતનું કર્મ; બીજી વિભક્તિ.

ગ્રહી—ગ્રહ ધાતુપરથી સંબંધકકૃદંત, ક્રિયાવિશેષણ.

લીધે—લે ધાતુપરથી ભુતકૃદંત, નામ, નાન્યતરજાતિ એકવચન, કરણાર્થે ત્રીજી વિભક્તિ.

૧૧ તમારે એની તપાસ કરવા સુરત જવું જોઇએ.

તમારે—ત્રીજી વિભક્તિ, જવું જોઇએ ક્રિયાપદનો કર્તા.

તપાસ—સામાન્યનામ, નારીજાતિ, બીજીનું એકવચન કરવા કૃદંતનું કર્મ.

કરવા—કરધાતુપરથી સામાન્યકૃદંતનામ, નિમિત્તાર્થે ચોથી વિભક્તિ,

જવું જોઇએ—અકર્મક ક્રિયાપદ, જા ધાતુ, સંયુક્ત ક્રિયાપદ, મૂળભેદ, નિશ્ચયાર્થ, વર્તમાનકાળ, નાન્યતરજાતિ, ત્રીજો પુરૂષ, એકવચન,

૧૨ એને કોઇ સાથે બનતું નથી.

એને—ચોથી વિભકિત, સંબંધાર્થે.

કોઈ—છઠ્ઠી વિભકિત, સાથે એ નામયોગીનો એનાપર અધિકાર છે.

સાથે—નામયોગી અવ્યય. કોઇઉપર એનો અધિકાર.

બનતું નથી—અકર્મક ભાવકર્તૃક ક્રિયાપદ, બન ધાતુ, મૂળભેદ, નિષેધ રૂપ. નિશ્ચયાર્થ; દ્વિતવર્તમાન કાળ, ત્રીજો પુરૂષ, નાન્યતર જાતિ એકવચની ભાવેપ્રયોગ.

शब्दसंग्रह.

अ.

અકડુ-उद्धट
અકરાંત્યો *m* खादाड
અકસીર-रामबाण
અકળામણ *n* व्याकूळता
અકારૂં अदर्शनीय
અકેક-एकेक
અક્કલમંદ-अक्कलवान
અખબાર *f* वर्तमान
અખાડો *m* तालीम
અગન *f* आग
અગમચેતી *f* दूरदृष्टी
અગવડ *f* गैरसोय
અઘરણી *f* डोहाळे जेवण
અઘરૂં-कठीण
અંગારો *m* निखारा
અંગુચો *m* हातरुमाल
અંગેઠી *f* भट्टी
અચકવુ-गचका खाणें
અચકો *m* धक्का
અચરત *f* आश्चर्य
અચાર *m* लोणचें
અછત *f* दुर्भिक्ष
અછોડો *m* कासरा
અજમાવવું-अजमावणें
અંજાવું-दीपणें
અજાણ્યો *m* पांथस्थ
અટક *f* उपनांव
અટકચાળો-खोडकर
અટકણું *n* टेकण
અટારી *f* सज्जा
અડકવું-स्पर्श करणें
અડકાયલી *f* रजस्वला
અડકાવવું-(दार) लावणें
અડંગો *m* आडंगा
અડદ *m* उडीद
અડબંગ-धच्चोट
અડસટો *m* अजमास
અડાયું *n* रानशेणी
અડાળી *f* छपरी
અડિયલ-अडेल, हट्टी
અઢેલવું-टेंकून बसणें
અણગમતુ-नापसंत
અણગમો *m* बेबनाव
અણઘટતુ अयोग्य
અણઘડ-मूर्ख
અણસારાં *n* डोळ्याचा इषारा
અણિઆરૂં-चोंचकुळें
અણછુટકે-नाइलाजास्तव
અત્તારી *m* गंधी
અણવર *m* करवला
અત્યાર પછી-यापुढें
અત્યાર લગી-आजपर्यंत
અત્યારે-हल्लीं
અત્રે-येथें
અથડવું आदळणें
અથડામણ *f* श्रम; ढकलपट्टी
અદેખાઇ *f* असहिष्णुता
અદેખો *m* मत्सरी
અદ્રક *n* आलें
અધમુઓ-अर्धमेला
અધરણ *n* आधण
અધુરે જવું-उमळणें
અધોળ-छटाक
અનાજ *n* धान्य
અનાર *n* डाळींब
અને आणि
અંતે-शेवटीं
અંદર-आंत
અંધાપો *m* अंधता
અંધારૂં *n* आंधार
અપવાસ *m* उपोषण
અપાસરૂં *n* जैन मंदिर
અફીણ *n* अफू
અબોટ *m* पोतेरें
અબોટિયું *n* मुकटा, सोंवळें
અભડાયલી *f* विटाळशी
અભણ अज्ञ
અમથું-उगीच
અમનચમન-चैन
અમળાવવું-(पोट) दुखणें
અમારૂં-आमचें
અમાસ *f* अमावास्या
અંબોડો *m* अंबाडा

અરજ *f* अर्जी
અરસપરસ-परस्पर
અરસો *m* अवधि
અલાબલા *f* पीडा
અલેલટપુ *m* उडवाउडव करणारा
અવતાર *m* जन्म
અવધ *f* मुदत
અવેજ *m* ऐवज
અવળું-उलट
અવરનવર-आलटून पालटून
અવેજી *m* बदली
અશરફી *f* मोहर
અસ્તરો *m* वस्तरा
અસર *f* परिणाम, ठसा
અળખામણું-अप्रिय
આકીન *n* विश्वास
આખરવું-विरजणें
આંજવું-आंजणें
આંટી *f* गांठ
આંતરો *m* पडदा
આફ *f* दमा
આંસુ *n* अश्रू
આકરું-कडक, चडचड
આખર *f* शेवट
આખું-सर्व, सगळें
આંકની (કીકી)-बाहुली
આગમજ-अगाऊ
આઘું-दूर
આજીજી *f* आर्जव
આડિયો *m* बदमाष
આણીકોર-या बाजूस
આણું *n* आमंत्रण
આતશ *m* अग्नि
આથડવું-भटकणें
આથમવું-अस्तास जाणें
આથવું-खारविणें
આનાકાની *f* अनमान
આપદા *f* आपत्ती
આભડવાજવું-स्मशान-यात्रेस जाणें.
આભ *n* आकाश
આમ *m* आमांश
આમ-इकडे
આયનો *m* आरसा
આરી *f* करवत
આરોગવું-भोजन करणें
આવજા *f* ये जा
આવકાર *m* आतिथ्य; स्वागत
આવડ *f* ज्ञान
આવડત-संवय
આવરદા *n* आयुष्य
આવવું-येणें
આવું-असें
આસરે-सुमारें
આસોપાલવ *m* अशोक वृक्ष
આસાન-साधी (कैद)
આળસુ-आळसी
આમળવું-(कान) पिळणें
ઇકબાલ *n* आबादानी
ઇકરાર *m* करार
ઇજન *n* आमंत्रण
ઈટ *f* वीट, ईंट
ઇતબાર *m* विश्वास
ઇતરાવું-फुशारकी मारणें
ઈંતેજાર-आतुर
ઇનકાર-नाकबूल
ઇનસાન *m* माणूस
ઇન્દ્રી *f* इंद्रिय
ઇમારત *f* मांडणी
ઇલમી-हुन्नरी
ઇશાન-ईशान्य
ઇસ *f* पलंगाचें गातें
ઇસ્લત *f* दुर्गुण
ઉકલવું उकलणें
ઉકલાટ *n* उष्मा
ઉકાળવું-कढविणें
ઉકાળો *m* काढा
ઉકેલ *m* फडशा
ઉખેડવું-उखडणें, नाशकरणें
ઉખળી *f* उखळ
ઉગાર *m* नफा
ઉંઘ *f* झोंप
ઉંઘણસી-झोंपाळू
ઉઘરાણી *f* तगादा
ઉઘરાણું *n* वर्गणी, वसुली
ઉઘાડવું उघडणें
ઉંચકવું-उचलणें
ઉંચકામણ *f* डोक मजूरी
ઉંચકો *m* उचल्या
ઉંચાઇ *f* उंची
ઉંછેરવું-संगोपन करणें
ઉછાછળો लोडकर, तापट
ઉછાળણી *f* लिलांव
ઉછીનું उसनें
ઉછળવું-उसळणें
ઉજળું-चकचकीत
ઉજાગરો *m* जागरण
ઉઝરડો *m* वरखडा
ઉટકવું-उटणें
ઉંટવૈદ *m* गधाळ्या वैद्य

ઉટંગ *n* अटकळ
ઉઠમણું *n* घरवर जाण्याचा दिवस
ઉઠાવ *m* खप
ઉંડળ *n* आलिंगन
ઉંડું—खोल
ઉંડાણ *f* खोली
ઉંધન *f* चुंबळ
ઉતરતું हलकें
ઉથલપાથલ *f* उलथापालथ
ઉથલો *m* प्रत्याघात
ઉઘડ—उघड
ઉધારવું—नांवें लिहिणें
ઉંધીયું *n* उकडहंडी
ઉંધું—उलटें, उपडें, पालथें
ઉંધું મારવું—विस्कटणें
ઉનું—गरम
ઉપજ *f* उत्पन्न
ઉપજવું—उत्पन्न होणें
ઉપટામણી *f* लमसत
ઉપડવું—उचलणें, निघणें
ઉપર—वर
ઉપરચોટિયું—वरवर
ઉપરાઉપરી—वारंवार
ઉપરાંત—शिवाय
ઉપરી *m* वरिष्ठ
ઉપરીપણું *n* देखरेख
ઉપલો *f* ताडपत्री
ઉપલું—पूर्वकथित
ઉપસવું—सुजणें
ઉપરખ્યાન *n* कल्पित गोष्ट
ઉપાડવું—उचलणें
ઉંફ *f* आश्रय, ऊब
ઉંફાળું—कोमट
ઉખડીયું *n* उकडहंडी
ઉંખી *f* लोंबी (गव्हाची)
ઉભરો *m* ऊत
ઉભરાવું—उतूं जाणें
ઉભું—उभें
ઉમંગ *m* उत्साह, आस्था
ઉમર *f* वय
ઉમળકો *m* उमाळा
ઉમેરવું—भर घालणें
ઉમેરો *m* भर
ઉરક *n* हृदय
ઉર્ફે—ऊर्फ
ઉરઝવું—टांगणें
ઉરાડવું—उडविणें
ઉધેજવું—निंदा करणें
ઉશ્કેરવું—प्रवृत्त करणें
ઉસ્તાદ *m* गुरू
ઉસીકું *n* उशी
ઋતુ *f* ऋतु
એ—हा ही हें
એકઠું—एकत्र
એકમેર—एका बाजूनें
એકરાર *m* करार
એકલપેટો—अप्पलपोट्या
એકાદું—एखादें
એકાદશા *f* अकरावा (मृताचा)
એકકો *m* एक्का
એજ—हेंच
એટલામાં—इतक्यांत
એટલા માટે—यासाठीं
એટલું—इतकें
એટલે—ह्मणजे
એઠવાડ—*m* खरकटें
એઠું—उष्टें
એડક *m* एडका
એદી—आळशी
એન—ऐन
એબ *f* कलंक
એમ—याप्रमाणें
એમનું એમ—जशाचें तसें
એરંડીયું *n* एरंडेल
એલચી *m* वकील (परराज्याचा)
એલતેમાસ *f* विनंति
એવડું—एवढें
એવામાં—इतक्यांत
એવું—याप्रमाणें
એશ *f* चैन
એળે—व्यर्थ
ઓખર *f* उपनांव
ઓગરાળો *m* ओगराळें
ઓગળવું—पघळणें
ઓગાળ *f* ओंगळ
ઓઘો *m* गवताची गंजी
ઓઘો બાળવો—विश्वासघात करणें
ઓચિંતું—अवचीत
ઓરછવ *m* उत्सव
ઓછું—कमी
ઓછુંવતું—कमजास्त
ઓજાર *n* हत्यार
ઓઝ *n* लाळ
ઓટ *f* ओहोट
ઓઢવું—पांघरणें
ઓઢો *m* मूल
ઓધાન *n* गर्भ
ઓધે ઉતરેલું—आनुवंशिक

ઓરણી *f* पेरणी
ઓરત *f* बायको
ઓરમાઇ-सावत्र
ઓરવું-पेरणें
ઓરસિઓ *m* सहाण
ઓરી *f* गोंवर
ઓલાં *n* गारा
ઓલાદ *f* अवलाद्
ઓવારો *m* घाट (नदीवरील)
ઓસ *m* दहींवर
ઓસડ *n* औषध
ઓસામણ *n* आधण
ઓળખાણ *f* ओळख
ઓળીયું *n* पंचांग
ઓળો *m* छाया
ઓળા *m* हुळा
ઓળંગવું-ओलांडणें

क.

કંઇનું કંઇ *n* भलतें
કંઇપણ *n* कांहींही
કુઉઅત, કોઅત, કુવત } *f* शक्ति
કકડતું-कढत
કકડવું-कुडकुडणें
કકલવું-कोकलणें
કંકણ *n* बांगडी
કંકાસ *m* तंटा
કંકાસીયું-तंटेखोर
કંકોત્રી *f* कुंकुमपत्रिंका
કચકચાવીને-कचकावून
કચડવું-चेंगरणें
કચરવું-कचरणें
કચરીયું *n* पेंड, हेंप
કચવાટ *f* गोंधळ
કચ્ચાંબચ્ચાં *n* पोरें, सोरें
કછો, કચ્છ, કછોટો *m* कासोटा
કજીયો પતાવવો—तंटा मिटविणें
„ ઓહરવો—उकरून काढणें
કંજુસ-कंजूष
કટકો *m* तुकडा
કઠણ—कठीण
કડકડતું-आधणाचें पाणी
કડકણો *m* चावरा
કડકો *m* तुकडा
કડછો-છી-पळा-पळी
કડવાસ *f* कडूपणा
કડવું-कडू
કઢંગુ-बेढब
કડણ *n* कडा
કણકી *f* तांदुळाची कणी
કણપીઠ *n* धान्यबाजार
કણસ *n* कणीस
કણગો *m* कणगा
કંટીવાળો *m* भांड्यास माती लावतात ती
કંડીઓ *m* टोंकराचा पेटारा
કદ *n* बांधा
કદાચ-कदाचित्
કદાસણ *f* कडासीण
કદાવર-स्थूल
કદી-कधीं
કનકવો *m* पतंग
કને-कडे
કપડછાણુ—वस्त्रगाळ
કપડું *n* कापड
કપડાં *n* कपडे
કપાણ *f* सळ
કપાસ *m* कापूस
કબિલો *m* खटलें
કબી-कधींही
કબીલદાર *m* खटलेवाईक
કમ-कमी
કમબખત-अभागी
કમાડ *n* दार
કમાણી *f* मिळकत
કમોત *n* अकाल मृत्यु
કયાં-कोठें
કયું *n* कोणतें
કયો *m* कोणता
કરકસર *f* काटकसर
કરગરવું-हातांपायां पडणें
કરડવું-डसणें
કરતાં पेक्षां
કરપી-कंजूष
કરમાવું-कोमेजणें
કરાં *n* गारा (पावसाच्या)
કરાર *m* करवल्या
કરાડ *m* कडा
કરીયાણું *n* किरोणा माल
કરીને-(अमूक) ह्मणून
કરી લેવું-दत्तक घेणें
કરેઠું *n* खरवस
કરોડ-कोटी (शतलक्ष)
કલાદ *m* सोनार
કલેજાની કોર—काळजाचा घड
કસદ *f* प्रयत्न
કસબ *m* जर

કસબણુ *f* वेश्या
કસમ *m* शपथ
કસુવાવડ *n* गर्भपात
કહાડવું काढणें
કહેવું-सांगणें
કળ *f* आंगचें कुलुप
કળણુ *n* ज्ञान
કાંકર *f* वरखडा
કાંકરી *f* बारीक खडे
કાંગુ-अशक्त
કાંચલી *f* सर्पाची कात
કાંઠો *m* किनारा
કાંડું *n* मगगट
કાંણું *n* छिद्र
કાંબળી *f* घायळी
કાંચકી *f* फणी
કાકર *f* करवतीचे दात
કાકાપુરી-चंद्रमौळी घर
કાખબિલાડી *f* काखमांजर
કાગળ *m* कागद
કાચું—कच्चें
કાચુંકોરૂં-शिळेंपार्के
કાછડી *f* कांसोटा
કાટ *m* जंग; गंज
કાટલાં *m* वजनें
કાઠડી *f* लाकडी खोगीर
કાટળો *m* घांटा
કાથો *m* काथ; काथ्या
કાનકોતરણી *f* कानकोरणी
કાપો *m* खूण; निशाणी
કાફલો *m* मारमार
કાનઝાલવો चूक कबूल करणें
કામકોડિયું-कामक्याचें घर
કામનું-उपयोगी

કાયદો *m* कायदा
કાયર થવું—वीट येणें, कंटाळणें
કાયલી—आजारी
કારચોબ—कशीदा
કારમું-विचित्र
કારી-जबर (घाव)
કારીગરી *f* कारागीरी
કારોબાર *m* कारभार
કાલાંવાલાં *n* आर्जव
કાવતરૂં *n* कपट, प्रपंच
કાવલું-नाजूक
કાવો *m* काढा
કાવો દાવો *m* डावपेंच
કાસદ *m* दूत
કાંસવું-दम लागणें
કાહાર *m* भोई
કાળાશ *f* काळेपणा
કાળીટિલી *f* अपकीर्ति
કિડીઆરૂં *n* वारुळ(मुंग्यांचें)
કિનાર *f* कांठ (कपड्याचा)
કિનારો *m* किनारा
કિમતી-किंमतवान
કિયું-कोणतें
કિરત *f* हसा
કીડ *f* खरूज
કીર *m* पोपट
કીલ *f* चरबी
કુંકડી *f* दोऱ्याची गुंडी
કુંડુ *n* कुंडें
કુંવર *m* मुलगा, कुमार
કુંવાર *f* कोरफड
કુટવું-छाती बडवून रडणें
કુંવારો-री-कुमार-री

કુકડી *f* कोंबडी
કુકડો *m* कोंबडा
કુડવું-कुढणें
કુચો *m* चोथा
કુટેલ-अनुभवी
કુદરત *f* निसर्ग
કુપરાંડ *n* कुभांड
કુમળાશ *f* कोमलता
કુહલી, કુંડી-मूस
કુળો *m* चुनेगच्ची
કે-कीं
કેટલું-किती
કેટલીવાર-कितीवेळ
કેણીગમ-कोणीकडे
કેદ-कैद
કેમ-कां, कसें
કેમ કરીને—कसेंही करून
કેમકે—कां कीं
કેરી *f* कैरी
કેવડું-केवढें
કેવારે-कधीं
કેવું-कसें
કેસરીયાં કરવાં—जिवावर उदार होऊन लढणें
કેહેવત *f* म्हण
કેળવણી *f* शिक्षण
કેળવવું-शिक्षण देणें
કેળું *n* केळ
કોગળીયું *n* महामारी
કોગળો *m* गुळणा
કોટિયું *n* मचवा
કોદું *n* कपट
કોઠી *f* वखार
કોટલું *n* (सुपारीचें कवच)

કોઠું *n* चेहरा
કોઠો *m* कोष्टक
કોઠિયું *n* पंती
કોડી *f* कवडी
કોતર *n* गुहा
કોતરવું-कोरणें
કોથળો *m* पोतें
કોપરી *f* कवटी
કોણી *n* कोंपर
ક્યારો *m* आळें
કોમ *f* जात
કોરડો *m* चाबूक
કોયલો *m* कोळसा
કોશીશ *f* इच्छा; प्रयत्न
કોશેટો *m* रेशमी किडा
કોસ *m* विहिरीची मोट
કોસું *m* कोमट
કોહેલું-कुजकें
કોળ *m* उंदीर
કોળવાઈ *f* उंदराचा पिंजरा
કોળિયો *m* घास, घांस

ख.

ખખડતું—खडखडणारें
ખંખારવું-खेंकाळणें (घोडा)
ખજવાળ *f* खरूज
ખટકો *m* अंदेशा
ખટલો *m* खटलें;
ખટાઈ *f* आंबटपणा
ખટારો *m* बैलगाडी
ખતાવવું-पोसणें, कल्याण करणें
ખડકી *f* गल्ली
ખડબચડું-खरखरीत
ખડબુચ *n* खरबुज
ખણખોદ *f* निंदा
ખતા *f* चूक, तोटा
ખંત *f* काळजी
ખપ *m* मागणी, खप
ખપતું-उपयोगी
ખફા—नाराज
ખભો *m* खांदा
ખમણવું-खवणें; किसणें
ખમણી *f* खवणी, किसणी
ખમવું-सोसणें
ખરખરો *m* पश्चात्ताप
ખરચાળુ-खर्चिक
ખરડવું—चोपडलें जाणें (चिखल इ.)
ખરપી *f* खुरपें
ખરવું-गळून पडणें
ખરસાટ *m* खारटपणा
ખરાબો *m* खडक
ખરું—खरें
ખરેખર खरोखर
ખલતો *m* झोळणा
ખલેલ *f* आडकाठी
ખલેચી *f* झोळणा
ખવાડવું-पोसणें
ખલેડી *f* खारखडी
ખવાસ *m* हुजऱ्या
ખવીસ *m* खैस
ખાચખુચવાળું-उंचसखल
ખાઈ *f* खड्डा
ખાખરો-રી—भाकरी
ખાંચો *f* गल्ली
ખાજ *n* खाद्य
ખાંજરે—कोंपऱ्यांत
ખાંડવું—कांडणें
ખાંડીમુંડીને-हवें तितकें
ખાંદિયો *m* खांदेकरी
ખાપણ *f* व्यंग
ખાંસવું-खोकणें
ખાંસી *f* खोकला
ખાએશ *f* इच्छा
ખાખરો-ર *m* पळस
ખાટલી *f* ताटी
ખાટ *m* खाज
ખાણું *n* जेवण
ખાતર *n* भगदाड
ખાતરવું-शिव्या देणें
ખાપ *f* आरसा
ખામી *f* व्यंग
ખામખા-मुद्दाम
ખાલી-रिकामें
ખાલ *f* कातडें
ખાસડકુટો *m* खेटरखाऊ
ખાસડું *n* जोडा
ખાળ *m* मोरी
ખાળકુવો *m* सांडपाण्याची विहीर
ખાળવું-आड येणें
ખાળો *m* अडथळा
ખિલવું-विकसणें; फुलणें
ખિસું *n* खिसा
ખીલો *m* खिळा
ખીલ *f* पुळी
ખીસ! ખાલી-दरिद्री
ખુંચવું-बोचणें
ખુંદવું-खुर्दाळणें
ખુંટવું-कमी पडणें

ખુશો *m* कोपरा
ખુન *n* खून, (रक्त)
ખુનખાર–हातघाईचें
ખુનરેજી *f* कत्तल
ખુલ્લું—उघड
ખુરચન *m* खव्याच्या खरपुड्या
ખુરસું *n* ऐरण (सोनाराची) बसवितात तें लांकूड
ખુવારી *f* नाश
ખુશબો *f* सुवास
ખુબ–पुष्कळ
ખેંચતાણ *f* ओढाताण
ખેડવું–नांगरणें
ખેતર *n* शेत
ખેતી *f* शेती
ખેપિયો *m* दूत
ખેર *m* खैर
ખેરાત *f* खैरात
ખે, ખય *f* क्षयरोग
ખો *f* संवय
ખોખરું–घोघरें
ખોકું *n* खोकें
ખોટ *f* कमतरता, तोटा
ખોટું–खोटें
ખોડિયું–व्यंगयुक्त
ખોદાણ *n* कपार
ખોદામણી *f* खोदाई
ખોદાવવું–खणविणें
ખોરાક *m* खुराक
ખોરવું–ठसकारणें
ખોરાકી *f* शिधापाणी
ખોવું–गमाविणें
ખોસવું–खोचणें
ખોળ *f* तपास, *m* पेंड, ढेंप
ખોળે લેવું— दत्तक घेणें
ખોળો પાથરવો-पदर|पसरणें

ग.

ગઇકાલે–काल
ગગડવું— गडगडणें
ગગડાટ *m* मेघनाद
ગગળવું—गळाठणें
ગજાવવું–गाजणें
ગજુ *n* ऐपत
ગજ્જર *m* सुतार
ગઠિયો *m* ठक
ગડમથલ *f* खालीवर, उलथापालथ
ગણતરી *f* गणती
ગણકારવું–लेखणें
ગણગણતો–नाखूष
ગણોત *f* जमीनपट्टी
ગદળ–घाण
ગધેડાનો પાછલો પગ–मूर्ख
ગંદકી *f* घाण
ગંદુ–घाणेरडे
ગંધાતું–घाणेरडें
ગબડવું–गडबडत जाणें
ગભરાવું–घाबरणें
ગમતું–प्रिय
ગમવું–आवडणें
ગમેતેમ-वाटेल तसें
ગર *m* गीर
ગરગડી *f* कप्पी
ગરદી *f* गर्दी
ગરનાળું *m* मोरी
ગરાસિયો *m* जमीनदार
ગલાલ *m* गुलाल
ગવાહી *f* ग्वाही
ગળચટું–गुळचट
ગળવું–गिळणें गळणें
ગળ્યું-गोड
ગળસુંદા *n* हिरड्या
ગાડું *n* गाडी
ગાંગડો *m* खडा
ગાંઠનું—पदरचें
ગાંઠિયો *m* तुकडा
ગાંઠભરું–श्रीमंत
ગાંડો *m* वेडा
ગાંડાઇ *f* वेडेपण
ગાંડયું–मूर्ख
ગામડિયો *m* खेडवळ
ગાલ્લુ *n* गाडी
ગાસિયો *m* गाशा
ગાળ *f* शिवी
ગાળવું–(सोनें)
ગાળો *m* गाळा
ગુંગણું–गणगण (बोलणें)
ગુંગળાઇ જવું–गुदमरणें
ગુંગો *m* मुका
ગુચવણ *f* गुंतागुंत
ગુંથવું-विणणें (रुमाल)
ગુચ્છા *m* कल्ले
ગુજરવું=गुजरणें

ગુલાટ *f* कोलांटी
ગુમાવવું-गमाविणें
ગુલ કરવું-मालविणें
ગોખવું-घोंकणें
ગોટલી *f* आठोळी
ગોટો *m* फुलाची कलगी
ગોઠવણ *f* व्यवस्था
ગોઠિયો *m* स्नेही
ગોઠવવું-व्यवस्था करणें
ગોઠું *n* फसवणूक
ગોદમાં લેવું-आलिंगणें
ગોદો *m* गुद्दा
ગોબર *n* शेण
ગોર *m* उपाध्याय
ગોરસ *n* दुभत्याचें भांडें
ગોલો *m* भुसकुटे
ગોવાળિયો *m* गवळी
ગોવાળણ *f* गवळण
ગોળકેરી *f* गुळांबा
ગોળ ગોળ કરવું—गोड गोड बोलणें
ગોળો ગબડાવવો—गप्प झोंकणें
ગોરાણી *f* उपाध्यायाची स्त्री
ગોરાસ *f* गोरेपण
ગોરૂં-गोरें

घ.

ઘટ *f* तूट
ઘટતું—योग्य
ઘટવું-कमी पडणें
ઘટાડવું-कमी करणें
ઘટાડો *m* तूट
ઘડપણ *n* म्हातारपण
ઘડામણ *f* घडाई
ઘડવું—घडणें
ઘટી *f* घटका
ઘટિયું *n* मृत्पात्र
ઘણું—पुष्कळ
ઘણાખરા—बहुतेक
ઘણીવાર पुष्कळ वेळ
ઘણું કરીને—बहुतकरून
ઘણું ખરૂ—बहुतेक
ઘંટીનું પડ *n* जात्याची तळी
ઘર માંડવું—लग्न करणें
ઘરઘરાઉ—घरगुती
ઘરડ *f* चकारी
ઘરડું—जुनें
ઘરડો—म्हातारा
ઘરબેઠાં—घरबसल्या
ઘરવટ *f* घरोबा
ઘરેડી *f* गडगडी
ઘરમેળે *f* आपसांत
ઘસરકો *m* वरखडा
ઘસારો *m* घसरा; वरखडा
ઘવડવું—खाजविणें
ઘાએલ — जखमी
ઘાડવો *m* मडकें
ઘાડું—दाट (मैत्री)
ઘાણ *m* नाश
ઘામવું—उकडणें
ઘાત *f* नाश
ઘાલાપડવું—बुडविणें
ઘામોટ *m* गांवभट
ઘાયો *m* दस्ता (कागद)
ઘાસીયો *m* खोगीर
ઘીસ *f* चक्कर, फेरा
ઘુંઘટ *m* बुरखा
ઘુઘરી *f* घुंगरूं
ઘુંટાણિયાં ભરવાં—रांगणें
ઘુરકવું-गुरकणें
ઘુમરી *f* मूर्च्छा
ઘેટો *m* मेंढा
ઘેલછા *f* वेडेपण
ઘેલસફો - वेडसर
ઘેલા-वेडा
ઘેરવું—घेरणें
ઘોચવું—भोंसकणें
ઘોડિયું *n* पाळणा
ઘોલ્લો *m* आगंतुक
ઘોડાર *m* तबेला

च.

ચકચાર *f* शोध
ચકડોળ *m* वेडा
ચકર *m* भोंवळ
ચકરડી *f* चक्र, वर्तुळ
ચકરાવો *m* घेर, परीघ
ચખાડવું-चव दाखविणें
ચગદાવું—चेंदणें
ચગળવું-चघळणें
ચગાવવું-(पतंग) उडविणें
ચગુ *n* नदीचा गाळ
ચચરવું-चरचरणें
ચટ *f* हट्ट

ચટાડવું-चाटविणें
ચટિયો *m* आग्रही
ચઢવું—शिजणें
ચઢતી *f* भाग्योदय
ચઢતું વ્યાજ *n* चक्रवाढ व्याज
ચઢાઇ *f* चढाई
ચઢિઆતું—वरचढ
ચણુતી *f* ठिणगी
ચણુતર *n* बांधकाम
ચણુવું-बांधणें (भिंत)
ચંણા કરવા-उधळणें (द्रव्य)
ચણોટી *f* गुंज
ચત્તું-उताणें
ચંદની *f* चांदणें
ચપકાવવું रागें भरणें
ચપટાવું-नुकसान लागणें
ચપટું—चापट
ચપરાસી *m* शिपाई
ચપાટવું खाऊन टाकणें
ચબુતરો *n* चबुतरा
ચમકાટ *n* उजेड
ચમટી *f* चिमटी चिमटा
ચમટી તોડવી-चिमटे घेणें
ચમડી *f* छडी
ચમર *f* चवरी
ચંપી *f* आंग रगडणें
ચંપો *m* चांफा (फूल)
ચરચાવું-चर्चा करणें
ચરવાદાર *m* घोडेवाळा
ચરસા ચરસી *f* चढाओढ
ચરૂ *m* चरू (भांडें)
ચલણુ *n* चलनी नाणें;
ચલમ *f* चिलीम

ચલિયું *n* ચકી *f* चिमणी (पक्षी)
ચવાઇ *f* थट्टा
ચવૈગા-नखरे; अंगविक्षेप
ચસકો-ठसका; नखरा
ચસવું—हबकणें
ચળકાટ *m* तेज
ચળામણી *f* चालाई
ચાડિયો *m* चहाडखोर
ચાડી *f* चहाडी
ચાઠું *n* व्रण
ચાટણું *n* चाटण
ચાંદલો *m* टिळा, तिलक
ચાંદ *m* चंद्र
ચાપતી *f* इषारा
ચાપવું—चापणें, जरब देणें
ચાપકો *m* चाबूक
ચાપલુસી *f* हांजी हांजी
ચારેગમ—चहूंकडे
ચાવરો *m* ढेकूण
ચાવી *f* किल्ली
ચાહ *n* प्रेम
ચિકણું—चिकट
ચિકન *n* कशीदा
ચિકટ *n* कर्दममय
ચિકાર—गच्च
ચિકાશ *f* चिकटपणा
ચિચિઆરી *f* किंकाळी
ચિચુડો *m* चिंचुका
ચિડિઆ *m* चिडखोर
ચિતારવું-रंगाविणें (पाट्या)
ચિથરૂં *n* चिंधी
ચિથરા ફાડવા—संतापणें
ચિથરા વીણવા-भीक मागणें

ચિનવું ओळखणें
ચિપવું—धोतराची निरी करणें
ચિપવું-पिसणें (पत्ते)
ચિપાસીયું-चुथडाकरणारा
ચિબાવલો-पोरकट
ચિબું—नकटें
ચીમળાવું-कोमेजणें
ચિમાવું-डोकावणें
ચમોટી *f* मान
ચિમોડી *f* चामडी
ચીરામણ *f* चिराई
ચીસ *f* किंकाळी
ચુકાઉ चुकारू
ચુકાવવું—देऊन टाकणें (कर्ज)
ચુગલી *f* चहाडी
ચુંચી *f* स्तनाग्र
ચુંટવું-निवडून काढणें
ચુડગર *m* बांगडीवाला
ચુંથવું—चर्चा करणें
ચુંથાંચુંથ-चुंथडा; चर्चा
ચુનારો *m* लोणारी
ચુપરીતે—गुपचीप
ચુમ્મી *f* चुंबन
ચુમવું—चुंबन घेणें
ચુમીને—चुंबन
ચુરો—चूर्ण
ચુસવું—शोषणें
ચુસ્ત—निश्चयी; तत्पर
ચેતવણી *f* सूचना
ચેતવું—पेट घेणें
ચેન *f* चैन
ચેંપવું—दाबणें

ચેલો *m* शिष्य
ચેપી—स्पर्शजन्य
ચેરીમેરી—लांच
ચેહ *f* चिता
ચેળ *f* सखूज
ચોકઠું *m* चौकट
ચોકઠું-બેસાડવું—स्थिर-स्थावर करणें
ચોકડી *f* + ही खूण.
ચોકસ-तंतोतंत; चौकस
ચોકસાઇ *f* खबरदारी
ચોકસી *m* सराफ
ચોકી—चौकी, पहारा
ચોકો *m* चौका; पोतेरें
ચોખ્ખું—स्वच्छ; पवित्र
ચોટ *f* धक्का; जखम; चोट
ચોટલો ગુંથવો-वेणी घालणें
ચોટલો ઓળવો—न्हाणें
ચોંટવું—चिकटणें
ચોટાડવું—चिकटविणें
ચોટ્ટો *m* चोर
ચોડવું—डकविणें
ચોડું—हंद
ચોડો *m* भेंडाळें
ચોથિયો તાવ-चातुर्थिक ताप
ચોપગું—चतुष्पाद
ચોપટ *m* सोंगटीचा डाव
ચોપડવું-चोपडणें
ચોપડા *m* हिशोबाच्या वह्या
ચોપાનિયું-मासिक पुस्तक
ચોરીચપાટી *f* चोरीचिरी
ચોરી છુપીથી—चोरून मारून
ચોરો *m* चावडी
ચોસલું-तुकडा

છ.

છઇઉં *n* लहान मुल
છક્ક -आश्चर्यचकित
છકવું—गोंधळणें
છચોક—उघडपणें
છજું सज्जा
છછણવું—कुरकुरणें
છછેડવું—त्रास देणें
છટકવું— निसटणें
છટેલ—दारू प्यालेला
છડાવવું—सडणें (तांदूळ)
છડામણ *n* भाताचें फोल
છડવું-सडणें (तांदूळ)
છડિયો *m* वाटसरू
છડીછાંટ *f* वांझ, सडीसाट
છણકો *m* क्षणकारा
છણવું-छाणणें
છંટકાવ *m* शिडकाव
છતાં--(असें) असून
છતું—उघड
છંદ *m* नाद
છપામણી *f* छापणावळ
છબી *f* तसबीर
છમકલું *n* लहानशी आग
છમકાવવું तिरस्कारणें
છરી *f* चाकू
છળકાઇ જવું—आनंद होणें
છલંગ *f* पलंग
છલાછલ—तोंडोतोंड
છપાવું झाकलें जाणें
છળભેદ *m* कपट
છાક *m* गर्व
છાકટો *m* दारूनें धुंद
છાગરો *m* पलिस्तर
છાંછરું—उथळ
છાજવું—साजणें
છાણ *n* शेण
છાણવું-गाळणें, छाणणें
છાંટવું—शिंपडणें
છાંટો *m* शिंतोडा.
છાતીપૂર--छातीइतकें
છાનોમાનો—गुपचीप
છાંછું *n* ढोंग
છાંટ *f* तुकडा
છાંટોપાણી--दारू
છાંડવું—सांडणें
છાનીવાત *f* गुह्य
છાનું રાખવું गुप्त ठेवणें
છાપખાનું *n* छापखाना
છાપો *m* छाप; शिक्का
છાબડી *f* टोपली
છાયડો *m* छाया
છાર *f* राख, रक्षा
છારી *f* तवंग.
છારું *n* पडकें बांधकाम
છાલ *f* साल
છાલકું— उथळ
છાવવું--लपविणें
છિનવી લેવું-हिसकून घेणें
છિંકણી *f* तपकीर
છિનાળું *n* छिनाली

છિણી *f* किसणी
છીપ *f* शिंप
છીપો *m* कपडे छापणारा
છીલડો *m* जात्याचा खुंटा
છુટ *f* मोकळी
છુટકારો *m* सोडवणूक
છુટાછેડા *m* काडीमोड
છુટું—सुटें
છુટું પડવું- वियोग होणें
છુટી *f* रजा. सुट्टी
છુંદવુ–चेंदणें
છુંદો *m* चेंदा
છુપવું—लपणें
છુપાવવુ —लपविणें
છુવું—स्पर्श करणें
છેક—थेट; अगदींच
છેકવું-(लिहिलेलें) खोडणें
છેકો *m* रेघ
છેટું *n* अंतर
છેટે—अंतरावर
છેડવું–त्रास देणें
છેડે—अंतरावर; शेवटीं
છેડો *m* पदर; निकाल
છેડોફાડવો-काडी मोडणें
છેડો લેવો—अंत पहाणें
છેતરવું—फसविणें
છેતરામણ *f* फसवणूक
છેલ—इष्की
છેલ્લું–शेवटचें
છેલ્લીવારે–सरशेवटीं
છેવટ *m* शेवट
છોકરવાદ–पोरसवदा
છોકરવાદી *f* पोरकटपण
છોગાં *n* पागोट्याच्या शिरमिन्या
છોટું—लहान
છોડ *m* रोप
છોડાં પાડવાં—साल काढणें
છોબંધ—चुनेगच्ची
છોલવું—सोलणें
છોલાવું—साल निघणें

જ.

જથાબંધ—घाऊक
જથો *m* ढीग, संग्रह
જન્મારો *m* आयुष्य; जन्म
જનસ *f* जिन्नस
જનાકારી *f* छिनाली
જનાર—जाणारा
જમણો—उजवा
જન્માક્ષર *n* जन्मपत्रिका
જન્મોત્રી *f* ,,
જફા–जुलूम
જબાન *f* जीभ, वाचा
જબાબ *m* उत्तर
જમણુ *n* जेवण
જમણવાર *f* जेवण, प्रयोजन
જમાડવું—जेऊं घालणें
જમાત *f* जात
જમાનો *m* जनता
જર *n* पैसा, द्रव्य
જરકસી *m* जरतारी
જરથોસ્તી *m* पारशी
જરવું—पचणें
જરા—थोडें
જરૂરિઆત *f* जरूरी
જલેબી *f* जिलबी
જવળે–क्वचित
જશ *n* यश
જહાનમ *n* नरक
જા આવ *f* ये जा
જાગતું–जागृत
જાડાઈ *f* जाडी
જાડું–जाडें, लठ्ठ
જાણ–-माहिती
જાણવું—जाणणें
જાણી જોઇને–जाणूनबुजून
જાણીતું-प्रख्यात
જાણે કે जणूं काय
જાતીવેર–जन्मवैर
જાતે—समक्ष
જાથુક–कायमचें, नेहमीचें
જાદરણી *f* नवरदेवाकडील स्त्रिया
જાન *m* जीव
જાન *f* लग्नाची जान
જાનઇઆ–नवरदेवाकडील पुरुषवर्ग
જાનમાલ—प्राण व वित्त
જાનવર *n*-जनावर
જાભો–आंगरखा
જારી કરવું–सुरू करणें
જાસુદ *m* दूत
જાહેર–जाहीर
જાહોજલાલી–-थाटमाट; मपका
જાળવવું—काळजी घेणें,

જાળિયું—फाटक
જીકર—जीकीर
જીદ કરવી-हट्ट करणें
જીભાળ—तोंडाळ
જીલદદાર-पुस्तकें बांधणारा
જીવનાસમ *m* प्राणाची शपथ
જીવતું *n* जिवंत
જીવદાર *m* पैसादार
જીવમારવો-संयमन करणें
જીવવું-जिवंत असणें
જુગમ *n* युग्म
જુજ—थोडें
જુઠ—खोटें
જુઠાણું *n* खोटाई
જુઠું—खोटें
જુઠો *m* असत्यवादी
જુદાઇ *f* विभक्तपणा
જુદું-निराळें
જુનું-जुनें
જુમખો *m* झुंमका, घोस
જુમલે-एकंदरीत
જુમ્ભો *m* जिंमा, जबाबदारी
જુવાખોર *n* जुगारी
જુવાન-तरुण
જુવાળ *m* भरती
જુસરી *f* जूं
જુસ્સો *m* त्वेष
જેટલું—जितकें
જેણીમગ—जिकडे
જેમ-जसें
જેમ કે-जसें कीं
જેરવવું-पचविणें
જેવડું-जेवढें
જેવર—जवाहीर
જેવારે—जेव्हां
જેવું--जसें
જેસલી *f* नांगर
જો—जर (तर)
જોઇતું--लागेल तें
જોઇએ - पाहिजे
જોખ *n* वजन, तोल
જોખમ *f* जोखीम
જોખવું-वजन करणें
જોગવાઇ *f* संधी
જોટો *m* जोड
જોડવું-जोडणें
જોડું—जोडपें
જોડે-बरोबर
જોતર *n* जोंतें (गाडीचें)
જોરાવર-बळकट
જોશ *m* ताठा
જ્યારે—जेव्हां

झ.

ઝખ *m* मत्स्य
ઝગઝગતું—धगधगीत
ઝડપ *f* वेग
ઝડપવું—हिसकणें
ઝડી *f* पावसाची झड
ઝનુન *f* वेढ
ઝપાઝપી *f* मारामारी, कत्तल
ઝપાટવું-खाऊन टाकणें
ઝબકવું—भयभीत होणें
ઝમઝમ--छमछम
ઝમઝમાટ-भडका (तोंडाचा)
ઝપલાવું-कुदणें
ઝપવું-विश्रांति घेण
ઝરમર—झिमझिम
ઝરવું-झिरपणें
ઝરૂખો *m* झरूका
ઝવેર *n* जवाहीर
ઝાંખવું—टवकारणें
ઝાંકવું--डोकावणें
ઝાંખું--अंधुक
ઝાકમઝોળ *m* आनंद
ઝાંકળ *f* धुकें.
ઝાઝું—पुष्कळ
ઝાડકન *n* सडवण
ઝાડુ *m* केरसुणी
ઝાટકવું—पाखडणें
ઝાડે જવું—शौचास जाणें
ઝાપટું *n* पावसाची सर
ઝાપટવું—झटकणें
ઝાભરી *f* गळूं
ઝાલવું-पकडणें झेलणें
ઝાંપો *n* वेस
ઝાળ *f* झळ
ઝીણું—पातळ बारीक
ઝીલવું-धरणें झेलणें
ઝુંડો *n* झेंडा
ઝુંપડી *f* झोपडी
ઝુરાપો *n* दुःख, झुरणी
ઝુલતું--लटकतें
ઝોકવું-फेंकणें, थाप मारणें
ઝોટકી *f* पारडी
ઝેર *n* वीष

ट.

ટટ્ટી *f* तट्टी; कुंपण
ટકાવ *m* टिकाव
ટકવું—टिकणें
ટકાઉ—टिकाऊ
ટકોરો *m* ठोका
ટકોરખાનું *n* नगारखाना
ટગરમગર—टकमक
ટકોટક–टांकोटांक, पाठोपाठ
ટચકો *m* टचका
ટચાક—चाळेखोर
ટટળવું—आशेवर बसणें
ટટાર—ताठ
ટંટો *m* तंटा
ટપકું *n* डाग
ટપલો *m* चापट (मारणें)
ટપાટપી *f* मारामारी
ટપોટપ—पाठोपाठ
ટાંકણી *f* टांचणी
ટાંકવું—शिवणें; टांचणें
ટાંકી *f* टाकें
ટાંકો *m* (सुईचा) टांचा
ટાંપ *m* पूर्णविराम
ટાઢ *f* थंडी
ટાણું *n* प्रसंग; संधी
ટાહાડી–प्रेताची रास
ટાહાડું—शिळें
ટાહેલું *n* टवाळी
ટાલપડેલું–टक्कल पडलेलें
ટાળવું–दूर करणें; टाळणें
ટાળો *m* चुकांडी
ટિખલી *m* थट्टेखोर
ટિચકું—ठेंगणें
ટિપણું *n* पंचांग
ટિંગાવું—टांगणें
ટિચવું-टिचणें
ટિલાયત *n* वारस
ટીલું *n* टिळा
ટીપવું—ठोकणें
ટીપું *n* थेंब
ટુચકી–चिमटी
ટુટ *f* वियोग
ટુંકું—थोटें
ટેકણ *n* टेका
ટેક *f* अभिमान
ટેકરો *m* टेकाड
ટેરવું *n* (पोटाचें) पेरें
ટેવ *f* संवय; खोड
ટોચ *f* अग्र टोंक
ટોપચી *m* रद्दी माणूस
ટોપલો *m* टोपली
ટોળું *n* टोळी
ટોકો *m* चेष्टा

ठ.

ઠગ *m* ठक
ઠગવું—ठकविणें
ઠગાઇ *f* ठगबाजी
ઠઠ *f* गर्दी; घोळका
ઠઠારવું—शृंगारणें
ઠમકવું—ठमकणें
ઠરાવવું—ठरावणें
ઠરેલ–धीमा
ઠસ–भरलेलें
ઠસકો *m* ठणकारा
ઠળિયો *m* आठोळी
ઠાંસવું–गट्ट करणें; दारू पिणें
ઠાસો *m* खोंकला; ढास
ઠાઠ *m* थाट
ઠાઠી *f* ताटी (मृताची)
ઠાઠું *n* सांगाडा
ઠામ *n* ठिकाण
ઠામેઠામ—ठिकठिकाणीं
ઠાર *m* धुके
ઠારવું मालविणें; शांत पाडणें
ઠાંસ *f* घोट
ઠીકરૂં *n* ठिकरी
ઠીંગડું *n* ठिगळ
ઠોઠું— रद्दी
ઠુઠવાવું-थंडीनें कुडकुडणें
ઠુંઠી *f* हनुवटी
ઠુંઠું *n* स्थाणुं; झाडाचें खोड
ઠુસકી *f* फुसकली
ઠેકડો *m* उडी; कुदी
ઠેકાણું *n* ठिकाण
ઠેઠ—थेट
ઠેપાડું *n* उपरणें
ઠેરવવું—ठरविणें
ઠેલમઠેલા–ढकलाढकली
ઠેલવું—खुपसणें
ઠેસ *f* ठेंच
ઠોલીઓ–मुर्ख, ठोल्या

ડ.

ડગમગો *m* कांकू
ડગરાં *n* ढोरें
ડગલું *n* पाऊल
ડંખ *m* दंश
ડંખવું—डंसणें
ડચકીયું—धडकी; दचक
ડગણું *n* लोढणें
ડપકાણું *n* दहशत
ડપકી *f* बुडी
ડફડાવવું—हांकारणें
ડફણાવવું—पुरणें
ડફણું *n* डफ
ડંપાસ *f* लोकवार्ता
ડબકી *f* बुडी
ડબો *m* डबा
ડંબર *n* ढोंग; अवडंब
ડર *m* भीति
ડરામણું-भयप्रद्
ડરાવવું—भिववणें
ડાંગ *f* लांब कांठी
ડાંડયો *m* दवंडीवाला
ડાંડી *f* दवंडी
ડાકો *m* दरोडा
ડાંખળી *f* फांदी
ડાઘો *m* डाग
ડાઘુઓ *m* खांदेकरी
ડાટણું *n* दाराचें कपाट
ડાટવું—पुरणें
ડાભ *m* दर्भ
ડામ *m* डाव; डाग
ડામદેવા—टोमणा मारणें
ડામણુ *f* घोड्यास कवळ घालतात तो
ડામવું-डाव देणें
ડાહાપણ *n* शहाणपण
ડાહ્યો—शहाणा
ડાળી *f* डहाळी
ડુંગર *m* डोंगर
ડુંગળી *m* कांदा
ડુંચવું-पीणें (ओंठांनीं)
ડુંડું *n* धान्याचें कणीस
ડુચો *n* बोळा; दट्टा
ડુબકી-बुडी
ડુબવું—बुडणें
ડુબામણું—मनुष्य बुडेल इतकें खोल
ડુમકો *m* टिमकी
ડૂલ *n* नुकसान
ડેંડવું *n* पाणसर्प
ડેહરૂં *n* मंदीर, देऊळ
ડેહલો *m* तबेला; देवडी
ડોક *f* मान गळा
ડોકાબારી *f* झरोका
ડોકીયાં કરવાં-डोकावणें
ડોકું *n* डोकें
ડોફાલો *m* वेडेंवाकडें पागोटें
ડોબરૂં *n* फुटकें मांडें
ડોબું *n* जडभरत; म्हातारी म्हैस किंवा गाय
ડોસી *f* म्हातारी स्त्री
ડોસો *m* म्हातारा मनुष्य
ડોળ *m* डौल
ડોળા કાઢવા-डोळे वटारणें
ડોળી *f m* डोला
ડોળો *m* डोळा

ઢ.

ઢગલો *m* ढीग
ઢગલે ઢગલા-पदोपदीं
ઢકેલવું-ढकलणें
ઢકેલચંદ *m* लाख्यागंगाजी
ઢકેલો *m* धक्का
ઢગો *m* बैल
ઢંઢેરો *m* जाहीरनामा
ઢંઢોળવું-सव्यापसव्य फेंकणे
ઢબ *f* ढब; रूढी
ઢમઢોલ *n* पोकळ ढोल
ઢળતું—ढळतें
ઢાંકવું—झांकणें
ઢાળકી *f* टपकी
ઢાળિયો *m* पाणी जाण्याचा रस्ता
ઢાળવું—कापणी करणें
ઢીંગલી *f* बाहुली
ઢીંચવું—खूप पिणें
ઢીમડું *n*, ઢીમણું *n*, ઢીમું *n* } सूज
ઢીમર *m* धींवर
ઢીલ *f* ढील
ઢીલી દોરી-पोंचट कारभार

ઢુંઢવું-धुंडणें
ઢેકાઢૈયા *n* खड्डे खुड्डे
ઢેફા *m* रोडे
ઢેડા, ઢેડો *m* घेड
ઢેડ ફજેતી *f* अपकीर्ति
ઢેંપું *n* ढेंकूळ
ઢેંચ *f* जीर्ण
ઢોલી *m* वाजंत्री ढोलीवाला
ઢોલીઓ *m* पलंग
ઢોળવું-सांडणें (पाणी)
ઢોળી નાંખવું—ओतून देणें

त.

તઇયાર—तयार
તક *f* संधी, प्रसंग
તકતો *m* आरसा
તકદીર *f* नशीब
તકવો *m* शक्ति
તકાદો *m* तगादा
તકશીર *f* अपराध
તકીયો *m* तक्या
તખતનશીન—अभिषिक्त
તગારૂં *n* लोखंडाची पाटी
તગાવી *f* तगाई
તંગ—ताठ
તંગી *f* टंचाई
તજવું-त्याग करणें
તડા *f* तडा, फाट
તડકવું—घाबरणें
તડતડીયા *m* ठिणग्या
તડાકો *m* सपाटा, तडाखा
તડાતડી *f* भांडण
તણખો *m* ठिणगी
તણાવું-वाहात जाणें (पा-
ण्यांत)
તતડવું तडकणें
તથા आणि
તદન-अगदीं, केवळ
તદબીર *f* तजवीज
તનખા *m* पगार
તતરવું— फसाविणें
તપખીર—तपकीर
તપવું—रागावणें
તપાસ *f* तपास
તપેલું *n* तपेलें
તફાવત *m* अंतर
તમતમું-चमचमीत, तिखट
તમ્મર *f* भोंवळ, चक्कर
તમા *f* काळजी, तमा
તમાકુ *m* तंबाखू
તમાચો *m* चांपट
તમારૂં—तुमचें
તરકટ *n* लबाडी
તરછોડવું- झिटकारणें
તરણું *n* तण (Straw)
તરત-लागलीच
તરફ-कडे अव्यय
તરફેણ *f* बाजू
તરસ *f* तहान
તરસ્યો—तान्हेला
તરીપાર *n* काळेपाणी
તરાપો *m* तराफा
તરેલું *n* धुरी
તરેહ *f* तऱ्हा
તરોપણ *n* सामता(सुताराचा)
તલપવું-लाळ घोटणें
તલાક *f* काडीमोड
તવંગર-श्रीमंत
તવાઇ *f* आपदा संकट
તવારીખ *f* इतिहास
તસક—पीकदाणी
તહીં-तेथें
તળવળ *f* तळमळ
તળે ઉપર-खळबळाट
તળેટી *f* डोंगराचा तळभाग
તાંકણો *m* तांत, दोरा
તાંબું *n* तांबें
તાકડો *m* प्रसंग संधी
તાકવું—निशाण मारणें
તાકાત *f* सामर्थ्य
તાકું *n* कोनाडा
તાજ *n* मुगुट
તાજખાનું *n* शौचकूप
તાજીઆ *m* ताबुत, डोले
તાજવું—*n* तराजूं
તાજું—ताजें
તાજુબી *f* आश्चर्य
તાજેસરથી—पुन्हां
તાડછા *f* ताडाच्या झावळ्या
તાણ *f* टंचाई
તાણવું—ताणणें, ओढणें
તાણીને—उंच स्वरानें
તાણીતોડીને — जेमतेम
ત્રાગું *n* त्रागा
તાણું *n* टोमणा
તાતું—गरम
તાતો *m* संतापी

તાપણું *n* शेकोटी धुमी
તાપ *m* ऊन्ह
તાબે થવું—हार खाणें, शरण जाणें
ત્યાર પછી—त्यानंतर
તાલકું *n* टाळकें
તાર *m* तार
તાલે *n* नशीब
તાલેવાર—सुदैवी
તાવી *f* तवा
તાવીજ *n* ताईत
તાસું *n* तास
તાહાડ *f* थंडी
તાળી *f* टाळी
તિખાસ *f* तिखटपणा
તિખું—तिखट
તિરખું—तिरपें
તિકમ *m* टिकाव
તીરછું—तिरपें
તુંતાં *n* उपमर्द
તુંબી—कडू भोपळा
તુમાર *m* पत्रव्यवहार
તુરીયું *n* दोडका
તુરૂં—तुरट
તેજવાળું—तेजस्वी
ત્રાડ *f* किंकाळी
તેજાનો *m* मसाला
તેટલું—तितकें
તેટલામાં—तितक्यांत
તેટલે—तेव्हां
તેડવું-बोलावणें
તેડું *n* निमंत्रण
તેણીકોર—तिकडे
તેણેકરીને—त्यामुळें
તેથી—त्यामुळें
તેરમું *n* तेरावा (मृत्यूचा)
તેવું—त्याप्रमाणें
તેહવાર *m* सण
તોછડાઈ *f* तुसडेपणा
તોછડો—तुसडा
તોતરો *m* तोतरा
તોપ *f* तोफ
તોપ ફોડવી—गप्प ठोकणें
તોફાન *n* तुफान, दांडगाई
તોફાની—खोडकर
તોરા *m* तरा
તોલ *n* वजन
તોરડી *f* तिरडें (मृताचेंपुढें)
તોલાટ *m* तोलणारा
તોલામણી *f* तोलाई
ત્યાં—तेथें
ત્યાંથી—तेथून
ત્યારનું—तेव्हांपासून
ત્રુઠનું—आनंद होणें

थ.

થઈ ચુકવું—संपणें
થટ *f* जमाव; गर्दी
થડ *n* झाडाचें खोड(Stem)
થંડક *f* शैत्य
થડી *f* ढीग
થંડું—थंड
થનાર—होणारें, भविष्य
થમણી *f* मांडवल
થરકવું—भिणें
થવું—होणें
થાથો—मंद
થાંભલો *m* खांब
થાક *f* थकवा; आराम
થાક ખાવો—आराम
થાકવું—थकणें
થકેલો—श्रांत
થાગ *m* थांग
થાપડવું—थापटणें
થાપણ—मांडवल
થાપવું—थापणें
થાપી *f* थापी (गवंड्याची)
થાળું *n* विहिरीचा तळ
થિંગડું *n* थिगळ
થુંક *n* थुंका
થુલું *n* भुसा (chaff)
થોકડો—गट्ठा
થોકબંધ—घाऊक
થોથર *m* सूज
થોભવું—थांबणें
થોભાં *n* कल्ले (केंसाचें)
થોલ *f* मंधी

द.

દંગો *m* दंगा
દંડકઉડાવવા–तालीम करणें
દંડીલો–दंडेल
દકાળ *m* दुष्काळ
દખણા *f* दक्षिणा
દખણી *m* दाक्षिणी पुरुष
દખણેણ *f* ,, स्त्री
દખલ *m* प्रतिबंध
દખ્ખણ—दाक्षिण
દઝાડવું–पोळविणें
દટાવું—पुरलें जाणें
દડ *f* दरड
દડીઓ *m* द्रोण
દડી *f* गुंडी (सुताची)
દડો *m* चेंडू , गोळा
દણું *n* लोडणें
દદા *f* कुंटण
દદામું *n* रणशिंग
દપકામણ *f* दपटशा
દપટાવવું–पळविणें; लांघविणें
દફણાવવું–हांकारणें; मृतास पुरणें
દફન *n* समाधी
દફેકરવું–समारोप करणें
દફેળચંદ–मट्ठ
દબડું *m* बुधला
દબાણ *n* धमकी
દમ જવો–मरणें
દમણી *f* बैलगाडी
દમદમાટ *m* भपका
દમવાળો *m* श्रीमंत, समर्थ
દમિયલ—दमेकरी
દરકાર *f* गरज; काळजी
દરખાસ્ત *f* सूचना (proposal)
દરગુજર—क्षमा माफी
દરજણ *f* शिंपीण
દરદી *m* रोगी
દરવાન *m* देवडीवाला
દરિયો *m* समुद्र, दर्या
દરી *f* गुहा
દરૂસ્ત योग्य, दुरुस्त
દરોઇ *f* दुर्वा; हरळी
દરોગો *m* पहारेकरी
દરોડો *m* दरोडा
દલગીર–दिलगीर
દલીલ *f* वकीली तकरार
દવાદારૂ *f* औषधपाणी
દવાખાનું *n* औषधालय
દશમું *n* दहावा (मृताचा)
દસ્ત *m* जुलाब
દળણું *n* दळण
દળવું—दळणें
દળામણી *f* दळाई
દળાવું—दळलें जाणें
દાંડાઇ *f* दंडाई
દાંડીઓ *m* दवंडीवाला
દાંતકોરણું *f* दांतकोरणी
દાંતફુટવા–मुग्धता सोडणें
દાંતરો *m* दंताळ्या
દાંતો *m* (चुन्याची) टीप
દાટ વાળવો–नाश करणें
દાટવું—पुरणें
દાડમડી *f* डाळींबी
દાઢું *n* दाढी
દાણો *m* धान्य
દાતણ *n* दंतधावन
દાનત *f* दानत, निष्ठा
દાનાવ *m* दूरदर्शी
દાનાઇ *f* दूरदृष्टी
દાપું *n* हक्क
દાબડી *f* डबी
દાબડો *m* डबा
દાભ *n* दर्भ
દામણી *f* बिंदी
દાયણ *f* दाई
દારૂ *m* दारू
દારૂડિઓ—दारुबाज
દાહાડો *m* दिवस
દાહાડાવાળી *f* गरोदर
દાળભાજી *f* सात्विक अन्न
દિકરો–રી—मुलगा–गी
દીઠ–प्रत्येकीं
દિબાચો *m* प्रस्तावना
દિમાખ *m* डौल
દિલ *n* चित्त, शरीर
દિલ ઉતારી નાંખવું—प्रेम कमी करणें
દિલખુલાસો *m* मन मोकळें करणें
દિલસાજી *f* अनुकंपा
દિલાસો *m* धीर
દિવાનો—वेडा
દિવાવખત *f* सायंकाळ
દિવાસળી *f* आगकाडी
દિવાસો *m* आषाढ आमावस्या

દિવાળિઓ *m* उडाऊ
દિવાળું *n* दिवाळें
દિવેલો *m* एरंड
દિસતું-उघड
દિસવું-दिसणें
દીપાવું—दिपून जाणें
દુકાન *f* दुकान
દુખિયારો—दुःखी
દુઝણી—दुभती
દુઝવું— दूध देणें
દુંદ—दोंद, ढेरपोट
દુંદાળો *m* ढेरपोट्या
દુનિયાદારી *f* ऐहिक जीवित्व
દુભવું—छळणें
દુમ *n* शेंपूट
દુરંદેશી *m* सावधानता
દુલો—उदार, दुल्ला
દુવાગો *m* अर्जदार
દુશ્મની *f* वर
દેવું *n* कर्ज
દેખાદેખી *f* स्पर्धा
દેખાવડું-दर्शनीय
દેખીતું-स्पष्ट, उघड
દેગડો *m* हंडा
દેણ *n* कर्ज
દેણલેણ *n* देवघेव
દેવતા *m* अग्नि; विस्तव
દેવાદાર *m* कर्जदार
દેશવટો *m* प्रवास
દેહરૂ *n* देवालय
દેહળી *f* देवडी
દોખમું *n* स्मशान
દોટી *f* खादी
દોડધામ *f* धांवपळ
દોડદોડ *f* धांवपळ
દોરાપૂર—बारीक
દોરડું *n* दोरी
દોરનાર *m* पुढारी
દોરવું-—मार्ग दाखविणें
દોરિયો *m* दोरवा (कापड)
દોરી તુટવી—मरणें
દોરો પોવો-दोरा ओवणें
દોસ્ત *m* स्नेही
દોલત *f* दौलत

ધ.

ધક *n* लक्ष्य
ધગતી *f* रक्षा, राख
ધગારી *f* तापाची आग
ધચુંપચું *n* अनमान
ધજા *f* ध्वजा
ધણધણવું-भडभड जळणें
ધણિઆણી *f* स्त्री
ધણી *m* मालक
ધતિંગ *n* ढोंग
ધતુરો *m* धोतरा
ધધડાવવું—घाबरविणें
ધપ કરીને—धपदिशीं
ધબોડવું—धोपटणें
ધમધોકાર *f* अप्रतिबंध
ધમાધમી *f* मारामारी
ધમાલ *f* धुमश्चक्री
ધરતીકંપ *m* धरणीकंप
ધરાવું—संतुष्ट होणें
ધરી *f* गाडीचा आंस
ધવડાવવું-मूल पाजणें
ધવાડનારી *f* दाई
ધસવું-घुसणें
ધસારો *m* हल्ला
ધસી જવું-कोसळणें
ધાઈ *f* स्तन
ધાડું *n* दरोडेखोर
ધાડ *f* दरोडा
ધાણી *f* लाही
ધાબું *n* धाबें
ધાર્યું—इष्ट
ધારવું-इच्छिणें, मनावर घेणें
ધારેલું-इष्ट
ધારો *m* कायदा, रिवाज
ધાવ *f* पाजणारी स्त्री
ધાવણ *n* आईचें दूध
ધાવવું— अंगावर पिणें
ધિંગુ—भयानक
ધીમર *m* धींवर
ધીમો शांत, मंद
ધીરજ *f* धैर्य
ધીરવું-उसणें देणें
ધીરે—धीर धरून
ધ્રજવું-थरथरण
ધ્રુજારો *m* कांपरें
ધુણવું-मान डालावण

ધુતકારવું—झिटकारणें
ધુતવું—ठकविणें
ધુતારો *m* ठक
ધુતાવું—फसविणें
ધુંધળકું *n* अरुणोदय
ધુમર, ધુમસ *m* धुकें
ધુમવું—डुरकण
ધુમાડિયું *n* धुराडें
ધુમાડો *m* धूर
ધુસરી *f* गाडीची धुरी
ધુસ્કો *m* हुंदका
ધોકતી *f* धोकटी
ધોખો *m* पश्चात्ताप
ધોતાળ—सढळ
ધોબાં *n* विटा
ધોબી *m* परीट
ધોબો *m* मठ
ધોબણ *f* परटीण
ધોધવો *m* धडधडा
ધોળવું-चुना देणें
ધોળાશ *f* पांढरेपणा
ધોળું—पांढरें
ધોળેદીસે—धवळ्या दिवसा

न.

નકસો *m* नकाशा
નકામું—निरुपयोगी
નકારૂં—घाणेरडें
નકુચો *m* कोयंडा
નક્કર—भरीव
નખરૂડો *m* नखुडें
નખોદ *n* सत्यनाश
નખોદયું—नाशकारक
નગુણીઓ *m* कृतघ्न
નચિંત—निश्चिंत
નચિંતાઇ *f* चिंतारहित
નજદીક—जवळ, नजीक
નજરનો ખોટો—पापदृष्टी
નજળો *m* संधीवात
નજીવું—निर्जीव
નટણી *f* नटी
નઠારૂં—खराब
નઠોર—निर्लज्ज
નડતર *f* अडचण, नध
નડવું—नडणें
નઢ્ઢો *m* घसा
નતિજો *m* परिणाम
ન ધાણુયાતું—बेवारस
નનામું—गिनावी
નપાટ—निर्लज्ज
નફટ—निर्लज्ज, कोडगा
નફટાઇ *f* कोडगेपण, उद्धटपणा
નફરત *f* द्वेष
નફસાની—चैनी
નબળું-अशक्त, कमी दर्जाचें
નભાવ *m* निभाव
નભવું—निभणें
નમનતાઇ *f* नम्रपणा
નમેરૂં—दुष्ट
નયડું *n* घशाची नळी
નરઘો *m* तबला
નરડો *m* नरडें
નરસું—वाईट, खोटें
નરદમ—निर्दम
નરપલું—पातळ; जीर्ण
નરાજ *f* पहार
નવટાંક—आदपाव
નવરાશ *f* रिकामपणा
નવરો *f* रिकामा
નવાઇ *f* आश्चर्य
નવારસું-बेवारस
નવાજુની *f* नवीजुनी (बातमी)
નવું-नवीन
નવેસરથી—पुनश्च
નશાખોર—दारूबाज
નશો *m* अम्मल
નશિયત *f* शिकवण
નસ *f* शीर, नाडी
નસાડવું—हाकून लावणें
નહીં—नाहीं
નહીઉં *n* जिव्हाळी
નાકલિટી *f* नाकदुराई
નાકું *n* नाकें
નાંખવું-टाकणें, फेकणें
નાગો—उघडा, नंगा
નાચાર—लाचार
નાડ *f* नाडी
નાડાછડી—नाडापुडी
નાડું—नाडा, दोरखंड
નાણાવટ *f* सराफ बजार
નાણું *n* द्रव्य

નાત *f* जात
નાતબહાર—जातीबाहेर
નાતરિયું *n* पहिल्या घरचें मूल
નાતરે જવું-नवरा जीवंत असतां दुसरा करणें
નાતીલો *m* जातबंधु
નાતું *n* नातें
નાથ *f* वेसन
નાથવું—वेसण घालणें
નાંદવું—नांदणें
નાદાન-नादान, मूर्ख
નાનકડું— लहान
નાબુદ—निर्मूल
નામ *n* नांव
નામ બોળવુ-नांव घालविणें
નામનું—नांवाचें
નામના *f* कीर्ति
નામવું—ओतणें
નામીચું-प्रख्यात, नामी
નાલાયક—अयोग्य
નામુબારક — दुर्दैवी
નામુરાદ—आशाभ्रष्ट
નામોશી *f* कलंक
નાલકી *f* पालखी
નાવડી *f* लहान होडी
નાવાકેફ—अननुभवी
નાસદાન *n* तपकीरीची पेटी
નાસતો *m* सकाळचें खाणें
નાસીપાસી—निराशा
નાળું *n* नाला ओढा
નિકાસ *f* निर्गतव्यापार
નિચલું—खालचे
નિચાણુ *n* खोलपट जागा
નિચું—खालीं
નિચે—खालीं
નિચોવવું—(कापड)पिळणें
નિડર—कोडगा
નિતરવું—नितरणें
નિપજ *f* पैदास उत्पन्न
નિભાઉ-टिकाऊ, टिकेलसें
નિમ *m* नियम
નિમવું—नेमणें
નિરવું—जनावरास गवत घालणें
નિરાંત फुरसद, निवांत
નિર્માલ *n* कवडीमोल, निर्माल्य
નિવેડો *m* निकाल, निवाडा
નિશાણી *f* चिन्ह
નિશાતરો *m* पाटा
નિશાળ *f* शाळा
નિશાળિયો *m* विद्यार्थी
નિસાસો *m* उसासा
નિહાળવું—न्याहाळणें
નીખિયો—फणी, कंगवा
નીચાઇ *f* हलकटपणा
નીમાળા *m* केस
નીચ—हलकट
નીટ *f* शेंबूड
નીત—नित्य
નીભાડો *m* भट्टी
નીમહકીમી *f* वैदुपणा
નીરો *m* ताडी
નુગરૂ कृतघ्न
નુછવું—पुसणें; कोरडें करणें
ને—आणि
નેક જાત-उपकारी
નેય બખત-सद्गुणी
નેચો *m* हुक्को
નેતર *f* वेत
નેતરૂં *n* ताक घुसळण्याची दोरी
નેફો *m* कंमरपट्टा
નેમ *f* नियम
નેવે મુકવુ-हातावेगळे टाकणें
નેશ—अमंगल
નોક *f* अणी
નોઝણું *n* भालदोरी
નોમ—नवमी
નોતરૂં *n* निमंत्रण

प.

પઇડું, પૈડું *n* चाक
પખાળવું-प्रक्षाळणें
પગખોડો *m* पायखोडा
પગરખું *n* पादत्राण
પગલું *n* पाऊल
પંકાયલું—प्रख्यात
પકાવું-प्रख्यात असणें
પંખિયું—समक्ष
પંખી *m* पक्षी
પંખો *m* पंखा
પંગત *f* पंक्ति
પગથી *f* पायवाट

પંચાત *f* पंचाईत; पंचांची सभा
પંચિયુ *n* पंचा
પચકણ–भित्रा
પચવું-पचणें; जिरणें
પચ્છમ બુદ્ધી-पश्चात् बुद्धि
પછાડવું—पछाडणें
પછડાવું—आजारी होणें
પછાડો *m* तरफड
પછવાડુ—मागची बाजू
પછાડી *f* पिछाडी
પછાત *f* पश्चाद्भाग
પજવવું-चिडविणें
પજવો *m* मट्टी
પટકવું—धरून आपटणें
પટકો *m* रुमाल, पटका
પટપટિઓ *m* बडबड्या
પટલાણી *f* पाटलीण
પટાટા *m* बटाटे
પટાવવું—फसविणें
પટેલ *m* पाटील
પટલાઈ *f* पाटीलकी
પડ *n* जात्याची तळी, पूड
પડખુ *n* बरगडी
પડઘો *m* प्रतिशब्द
પડછાયો *m* पडछाया
પડછે મુકવુ-पडताळा पाहाणें
પડતલ-पडीत
પડતી રાત *f* उत्तर रात्र
પડપુછ *f* पुसतपास
પડબીડિયું *n* पाकीट
પડવું—पडणें
પડી *f* पुडी
પડો *m* पुडा
પડોસ *n* शेजार
પડોસણ *f* शेजारीण
પણ–परंतु
પણતર *n* लग्न
પણિઆર *f* पाणीवाली
પણે—तेथें, तिकडे
પંડે–स्वतः
પંડાળું-पडवळ
પતરૂં *n* पत्रा (Sheet)
પતવું-निकालांत येणें
પતાક *f* पताका
પતાવવું--निकाल करणें; शेवट लागणें
પતાસાં *m* बत्तासे
પતો *m* पत्ता; ठिकाण
પત્રી *f* जायपत्री
પથરો, પથ્થર *m* दगड
પથરાવું-पसरणें
પદેડવું-जोरानें हांकणें
પદોડવું- घाण करणें
પધરામણી *f* सत्कार
પધરાવવું--मानपूर्वक बोलावणें
પધારવું—जाणें
પને, પનો *m* पन्हा, रुंदी
પનોતું—शुभ
પતિયાળો *m* भागीदार
પમરવું-सुवास येणें
પમર *f* सुवास
પમાડવું—पोंहोचविणें
પંપાળવું-गोंजारणें
પરચુરણ *n* मोड, किरकोळ
પરજાળવું-पाजळणें
પરણવું—वरणें
પરણાવવું-लग्न करून देणें,
પરપોટો *m* बुडबुडा
પરબ *n* पाणपोई
પરવડવું-परवडणें, फावणें
પરવાડવું-काम संपून रिकामें होणें
પરસ *n* दंव, दहींवर
પરેજી *f* पथ्य
પરાણી *f* टोंचणी
પરાયું—पारकें
પરાળ *f* भाताची साल
પરૂં *n* गल्ली; पुरा
પરેજ કરવું-कैद करणें
પરોઢિયું *n* प्रभात
પરોણાચાકરી *f* पाहुणचार
પરોણો *m* पाहुणा
પલકારો *m* नेत्रकटाक्ष
પલટવું—मागें फिरणें
પલવાડ *n* कुंपण
પલાંઠી *f* मांडी, पद्मासन
પલાળવું-भिजविणें
પલિતો *m* कांकडा, पलिता
પલીત *n* भूत
પલ્લું *n* स्त्रीधन
પવઈ *n* षंढ
પવાડવું –पाजणें
પવાલું *m* पेला
પશુ *n* पशु
પસંદગી *f* पसंती
પસાર કરવું-लांबविणें
પસિયાર *n* बिजागरी

પસીનો *m* घाम
પસ્તાનું *n* प्रस्थान
પસ્તાવું-पश्चात्ताप होणें
પસ્તાવો *m* पश्चात्ताप
પળિયાં *n* करडे केंस
પાંકડ—पडीं; ओसाडत
પાખડી *f* पांकळी
પાંખડું-डहाळी
પાંખરૂં *n* चिलखत
પાંગથ *n* पायथें
પાંદડી *f* पांकळी
પાંદડું *n* पान
પાંપણ *n* पापणी
પાંસળી *f* बरगडी
પાકટ—अर्धवट पिकलेले
પાકવું-पिकणें
પાકું-पिकलेलें
પાઘડી ફેરવવી—दिवाळें काढणें
પાછલું-पाठीमागचें
પાછળ-पाठीमागें
પાછું-परत
પાછું આપવું-कर्ज फेडणें
પાટિયું *n* फळी
પાટી *f* पाटी, नवार
પાઠ *m* धडा
પાટો *m* (जखमेवर) पट्टा
પાડપડોસ *n* शेजार
પાડ વાળવો-उपकार फेडणें
પાડી *f* पारडी
પાડું *n* पारडुं
પાણિયું *n* नारळपंचा
પાણીજવું-पत जाणें
પાણી જોઈ લેવું—पाणी ओळखणें
પાણી ફરી વળવું—श्रम फुकट जाणें; सत्यनास होणें
પાણીને મુલે-मातीमोल
પાતર *f* वेश्या
પાતરાં *n* पानें
પાતરી *f* फुलाची पुडी
પાતળું—पातळ
પાથરણું *n* चटई; हंत्री
પાથરવું-आंथरणें
પાદર *n* गांवाची वेस
પાધરૂં-परभारें, तडक
પાનાં *n* गंजीफा
પાનો *m* पान्हा
પામવું-मिळणें; प्राप्त होणें
પાર *m* शेवट
પાર લેવો-भेद काढणें
પારકું-पारकें
પારખ *f* परीक्षा
પારખુ *m* परीक्षक
પારસમણી *m* परीस
પાલવ *m* पदर
પાલવું—फावणें; सोसणें
પાવડી *f* खडावा
પાવડો *m* गाडींत चढण्या करितां पायरी ठेवतात ती
પાવરો *m* तोबरा
પાવું—पाजणें
પાશેર—पावशेर
પાસે—जवळ
પાસેથી—जवळून
પાસેનું—जवळचें
પાસો *m* फांसा (dil)
પાની *f* टाचेचा मागचा भाग
પાળી *f* सुरी
પિંજરો *m* पिंजारी
પિગળવું-पघळणें
પિછાન *f* ओळख
પિછાનવું—ओळखणें
પિંડું *n* (दोन्याचा) गुंडा
પિધેલો-दारू प्यालेला
પિમળ *f* सुवास
પિમળવું—सुवास देणें
પિલવું—पिळणें (तेल)
પિયુ *m* प्रिय
પિગાણી *f* पिकदाणी
પિસવું—दळणें
પિયર *n* माहेर
પિળુ—पींवळे
પિછી *f* कुंचा
પીઠી *f* हळद चिकसा
પીઠ ઠોકવી-पाठ थोपटणें
પીઠું *n* दारुचा गुत्ता
પુખ્ત-पोक्त
પુગવું-पोहचणें
પુગાડવું—पोचाविणें
પુછાડયા તારો *m* धूमकेतु
પુછપરછ *f* पुसतपास
પુરવાર કરવું-पुरावा करणें
પુરવું-भरणें
પુરાણી *m* पुराणिक
પુરૂં-पूर्ण
પુરૂં પાડવું-पुर वठ

પુરે પુરૂં—तंतोतंत
પુલી *f* गवताची पेंडी
પુળા-ળો— ,,
પૂજ—शून्य
પૂજારાધે-पूज्य; वंद्य
પૂઠું *n* पुट्ठा
પૂઠિયાં *n* चाकाचे तुंबे
પૂઠે લાગવું-मागें लागणें
પૂડો *m* मधाचें पोळें
પેગામ *m* निरोप; कामगिरी
પેટ છુટવા—जुलाब होणें
પેટ ઉઘાડવું- अंतःकरण खुलें करणें
પેટે પાટા બાંધવા-उपासी राहणें
પેટમાં રાખવું-गुप्त ठेवणें
પેટમાં પેસવું-गुह्य काढून घेणें
પેટમાં ભરાવું-पोटांत शिरणें
પેટભરૂં—पोटभरू
પેટિયું *n* रोजचें जेवण
પેટે—प्रमाणें
પેંડો ભળવો—घडतर्फ होणें
પેઢી *f* पिढी; वंश
પેણી *f* कढई
પેદરપે—हळहळ
પેદા—पैदा
પેદા થવું-जन्म घेणें
પેદાશ *f* उत्पन्न
પેરવું-पेरणें
પેરિયું *n* (उसाचें) पेरें
પેલીગમ—पलीकडे
પેલું—तें
પેશો *m* धंदा
પેસવું- शिरणें
પેસાડવું-ढकलणें (आंत)
પેહેરવું-धारण करणें
પેહેરો *m* पहारा
પેહેલવેહેલું—प्रथमच
પૈડું *n* चाक
પોંક *m* हुरडा
પોંચ *f* पावती
પોહોચેલો-लुच्चा; पक्का
પોક *f* रडणें (मृतासाठीं)
પોકારવું हांक मारणें
પોખરાજ *m* पुष्कराज हिरा
પોચું—पोचट; पोकळ
પોટલી *f* गाठोडी
પોટલું *n* गाठोड
પોઠિયો *m* नंदी
પોતપોતામાં—आपसांत
પોતાની મેળે—आपोआप
પોતિયું *n* धोतर
પોતિયાં છુટી જવાં-गाळण उडणें
પોતીકું—स्वताचें
પોતે-स्वतः, समक्ष
પોદળો *m* शेणाचा पोह
પોપટિયા— पोपटी रंगाचें
પોમલો—मित्रा; अधीर
પોરવવું-(दोरा) ओवणें
પોરિયો *m* पोऱ्या, लहानसा गडी
પોલાણ *n* पोकळी
પોલું—पोकळ
પોવું—दोरा ओवणें
પોહ *m* प्रभात
પોહોર *m* प्रहर
પોહોળું-रुंद
પોળથવું—पळून जाणें, नाहींसें होणें
પોળ *f* गल्ली, मोहल्ला
પોળિયો *m* द्वारपाळ
પોળું—पोकळ
પ્યાર *m* प्रेम
પ્યાસ *f* तषा
પ્રપંચ *m* प्रपंच, लबाडी
પ્રભાતિઊ *m* भूपाळी
પ્રસાદી *f* कृपा, प्रसाद
પ્રસ્તાનું-प्रस्थान
પ્રીતમ *m* प्रेमपात्र, नवरा
પ્રીતડી *f* प्रीति

फ.

ફકત-फक्त
ફકર *f* चिंता
ફકરો *m* पारिग्राफ (Para)
ફજેતો *m* फजीती; फजीता
ફટકડી *f* तुरटी
ફટકવું-उतरणें
ફટકિયા *m* किरकोळीचा व्यापारी
ફટકેળ—फटकळ
ફટડો *m* फटका; तडाखा
ફટફટ *f* धिक्धिक्
ફટાકી *f* अहंमन्यता

ફટાકો *m* फटकडा
ફડ-दारूची भट्टी
ફડકો *m* फुरका
ફડચો *m* फडशा
ફણગો *m* अंकूर
ફતેહ *f* जय
ફના—फन्ना
ફફડવું-फडफडणे, चडबडणें
ફફડાવવું—रागावणें
ફફોલો *m* पलिस्तर
ફરજ *f* कर्तव्य
ફરજ પાડવી—करावयास लावणें
ફરજંદ *n* संतती
ફરતું—*n* गोल
ફરદ *n* फर्द
ફરમાન— आज्ञा
ફરમાસ *f* आज्ञा
ફરમો *m* नमुना
ફરવાજવું-हवा खाण्यास जाणें
ફરસુદ *f* फरसत
ફરાસ *m* गडी; चाकर
ફરિયાદ *f* फिर्याद
ફરિજવું-नाकबूल
ફરી *f* ढाल
ફરી થી-पुन्हा
ફરેલ *m* अनुभवी; आग्रही
ફલાણું अमकें

ફસ ખોલવી-शीर उघडून रक्त काढणें
ફસકવું—फिसकटणें
ફસલ *n* पीक
ફસવું-फसणें (गाळांत)
ફાકો *m* ढोंग
ફાકવું-फकी मारणें
ફાંદો *m* पिंजरा
ફાંક *f* पकी. भुकटी
ફાચર *f* पाचर. आडफांटा
ફાચર મારવી-बिबवा घालणें
ફાટ *f* फाट, भेग, चीर
ફાટવું—फाटणें
ફાલ *n* पीक
ફાવતું-लाभकारक; फावेलसें
ફાવવું-फाणणें; अनकूल पडणें
ફાળ પડવી-पोटांत धस्स होणें
ફાળવવું-वाटणी करणें
ફાળો *m* वाटा; हिस्सा
ફિકર *f* काळजी
ફિકાસ *f* फिक्केपणा
ફિટકારવું-फटकारणें, तुच्छ करणें
ફિણ *n* फेंस
ફિણવું—फेणणें
ફિદા—खुष
ફિસિયારી *f* आत्मस्तुति
ફીક *f* कोरड

ફુગાઉ— कोमट
ફુગારો *m* फुगारा
ફુટડું—सुस्वरूप
ફુણગી *f* पुळी
ફુદડી *f* * हें चिन्ह
ફુદડી *f* फुगडी; फेर
ફુલકો *m* फुलका; फुगलेली पोळी
ફુલવું-सुजणें; गर्व होणें
ફુલાસ *m* गर्व
ફુલું *n* डोळ्यांतील फूल
ફુટ *f* बेबनाव
ફેર *m* तफावत
ફેરવવું-फिरविणें
ફેરાવો *m* परीघ; घेर
ફેરિયો *m* फेरीवाला
ફેરો *m* फेरा; खेप
ફેલ *n* ढोंग
ફેસલો *m* न्याय, फैसला
ફોકટ - फुकट
ફોકટનું—फुकटचें
ફોકટિયો *m* फुकट्या
ફોતરું *n* टरफल
ફોરવું—वास येणें
ફોરો—बुडबुडा
ફોલ્લી *f* पुळी
ફોસલાવવું-फुसलावणें
ફોસલામણ *f* फसवणूक

ब.

બકબક *f* बडबड
બકરી *f* बकरी
બકવું—बकणें
બકવો *m* बकवा

બકાત *f* शिल्लक
બકોર *m* गोंगाट
બક્ષવું-बक्षीस देणें
બખતર *n* चिलखत

બખાબખી *f* लढाई
બખીલ-कंजूष
બખોલ *f* झाडाची ढोली
બગડવું-बिघडणें

બગબગું-प्रभात
બગાઇ f कुत्र्यावरील पिसुं
બગાડ m बिघाड
બગાડવું-बिघडविणें
બંગડી f बांगडी
બચડવાળ—लेंकुरवाळा
બચપણ n बाळपण
બચવું-बचणें; उरणें
બચ્ચાંકચ્ચાં-n पोरेंसोरें
બચ્છડ-खरखरीत
બજાજી m झिगूझिगू व्यापारी
બજાર m बाजार
બજાવવું-वाजविणें, बजावणें
બજારૂ—बाजारी
બડભાગી—अभागी
બડમુછો m खाडू; मिशा नसलेला
બડવો m मुंजीचे वेळीं बटूचें रुसणें
બડાઇ f बडाई
બતક n बदक
બતાવવું-दाखविणें
બત્તી f दिवा, वात
બદદાનત f दुर्बुद्धि
બદનજર f पापदृष्टी
બદબો f दुर्गंध
બદનામ—बदनाम
બદલે—ऐवजीं
બદલો m बदला
બદામડી f बदामवृक्ष
બદી f दुर्गुण
બધું—सर्व
બનાવ m योगायोग

બંદવો m कैदी
બંદો m नोकर
બંધાણી m अफूबाज
બંધામણ f बांधाई
બંધારણ n बंधन
બન્ને—दोन्ही
બફારો m वाफारा
બફાવવું-उकडणें (भाजी)
બબડવું-बडबड करणें
બબુક—मूर्ख
બયાન n वर्णन
બરજવું स्पर्धा करणें
બરડી f कापसाचा गठ्ठा
બરકો m आवाज
બરબાદ—नाश; निष्फळ
બરાડવું-डुरकणें (बैल)
બરાડો m हंबरडा
બરાબરી f बरोबरी
બરોડું n बरूचें ताट
બરૂ n बोरू
બળ m बैल
બલગમ m गीर
બળદીયો m बैल
બળવો m बंड
બલા f पीडा
બલૈયા n दृष्ट काढतांना जे हातवारे होतात ते.
બસ—पुरे
બહાનું n बहाणा; ढोंग, सबब
બહુ—पुष्कळ
બહુબોલો m वटवट्या
બબતરા m कळा, दुःख

બળતું—जळतें
બળાપો m आग; जळजळ
બળિયો m मत्सरी
બળેવ-श्रावणी पौर्णिमा
બાંગડ—लुच्चा
બાંય f बाही (कपड्याची)
બાકમી f हट्ट; ममत्व
બાંકું n रणसिंग
બાંકું બાંકોરૂં n भोंक मगदाड
બાખાબોલો-स्पष्टवक्ता
બાધડો—भयप्रद
બાચકો m बचाक; (हाताची)
બાજ m ससाणा f पत्रावळ
બાઝવું-चिकटणें, गळ्यांत पडणें.
બાડો m तिरळा
બાણી f मुदत, कबुलायत
બાતલ-रद्द
બાંડો m अपुच्छ
બાદ—वजा
બાદ કરવું—वजा करणें
બાદબાકી f वजाबाकी
બાદલું—चांदीमिश्र सोनें
બાદી f मलबद्धता
બાધ m अडचण, बाध
બાધા f नवस, शपथ
બાની f दासी
બાનું n बहाणा, सबब
બાનું f सभ्य स्त्री
બાફ m वाफ
બાફવું-उकडणें (भाजी) उष्मा होणें

બાબરાં *n* झिपऱ्या
બાબરી *f* जावळ (मुलाचें)
બાબરિયા—केसाळ
બાબદાદ *f* प्रभात
બાયલાપણું *n* नामर्दई
બાયલો *m* बायक्या
બારડી *f* रवीची दोरी
બારણિયો *m* झारेकरी
બારમાસી—बारमाही
બારમું — मृताचा बारावा
બારવટિયો *m* लुटारू, बंडखोर
બારવાસિયો *m* भंगी, झाडुवाला
બારવું-गोळा करणें, झाडून काढणें
બારૂં *n* द्वार
બારૂત—दारू (बंदुकीची)
બારેવાટ-दाणादाण
બારોટ *m* भाट
બારોબાર परभारें
બાલ *m* केस
બાલતોડો *m* केसतोडा
બાવટો *m* ध्वज
બાવરો *m* बावरा
બાવલું *n* पुतळा
બાહીદાર मदतगार
બાહોશ—हुषार
બાળરંડાપો *m* बालवैधव्य
બાળરાંડ *f* बालविधवा
બિકણ भित्रा
બિછાનું *n* बिछाना
બિછાવવું—आंथरणें

બિજોરૂં *n* कलिंगड
બિડવું—बंद करणें (पत्र)
બિડી *f* विडी
બિડું *n* विडा
બિમાર—आजारी
બિયામણું—भयप्रद
બિરાજવું - विराजमान होणें
બિરાદાર *m* बंधू
બિરાનું—परकीय
બિલ્લસ *f* वीत
બિહામણું भयप्रद
બિવું—भिणें
બીક *f* भीति
બીટ *n* शेण
બીબાં *n* अक्षरांचे ठसे
બીયું *n* बी, बीज
બુધી—ऐदी सुस्त
બુચિયો *m* कान नसलेला
બુજ *f* कदर
બુજરગ—वृद्ध
બુજરગી *f* वार्धक्य
બુઝવવું—विझविणें
બુઝાવું—विझणें
બુઠું बोथट
બુઠો *m* मकईच्या कणसाची वाठी
બુડકી *f* बुडी
બુતાનું *n* आळ, कुभांड
બુનિયાત—घरंदाज
બુમ—आरोळी
બુમાટો *m* बोभाटा
બુમરાણ बोंबाबोंब
બુરાઈ *f* वाईटपणा

બુબક—मूर्ख
બુરૂં—खराब
બેકેદ—बेलगामी
બેચેન—चैन नसणें
બેડો *m* जहाज
બેતમા - निष्काळजी
બેતકસીર—निरपराधी
બેદરદી निर्दय
બેપારી *m* व्यापारी
બેનપણી *f* सखी, मैत्री
બેલી *m* वाली
બેવફા—दगेखोर
બેસણી *f* बैठक
બેસવું—बसणें, सुरू होणें (वर्ष)
બેસવાજવું—घरावर जाणें
બૈરૂં *n* स्त्री
બો *f* वास
બોકી *f* चुंबन
બોઘલો — साधाभोळा
બોજવું—परवडणें
બોટણું *n* उष्टावण (मुलाचें)
બોડવું—हजामत करणें
બોડાવવું-हजामत करविणें
બોડું—बोडकें
બોલકણો - बहुभाष
બોલબાલા *f* जयजयकार
બોલી દેવું-गुप्त फोडणें
બોલી *f* भाषा
બોહોળું—मोठें, विस्तृत
બોળવું—भिजविणें

भ.

ભગત *m* भक्त
ભંગલ *n* ढोंग
ભંગાણુ *n* भंग, फाट
ભંગાર *n* तांब्या पितळेची मोड
ભચ-भसकन
ભચડવું-तुडविणें, चेंदणें
ભજનિયાં *n* झांज, टाळ
ભજવવું-खेळून दाखविणें (नाटक)
ભજવું—सेवा करणें
ભટાઇ *f* हांजी हांजी
ભટાણી *f* भटाची स्त्री
ભટકણુ-भटकणारा (वेडा)
ભડકું *n* पिठलें, बेसण
ભડકો *m* भडका
ભડભડિયો *m* भडभड्या
ભડવાઇ *f* भडवेपणा
ભડવું-भरडणें (धान्य)
ભડવો *m* भडवा
ભટાક-फाडकन
ભણતર *n* ज्ञान, विद्वत्ता
ભડસાલ *f* फुफाटा
ભણવું-शिकणें (learn)
ભણી—कडे (*at*)
ભંડારિયું *n* फडताळ
ભંડારી *m* खजीनदार, दारू विकणारा
ભંડોળ *m* मांडवल, सांठा
ભણકારો *m* सूचना
ભણ્યાગણ્યા—सुशिक्षित
ભભક *n* तेज
ભભરાવવું—भुरभुरणें

ભભુકો *m* अग्नीचा लोट
ભભુક *f* भडका, लोळ
ભભુત *f* विभूती, भस्म
ભમગરો *m* कांतारी Turner
ભમતી *f* माशी
ભમરડો *m* भोंवरा
ભમરી *f* मधमाशी
ભમવું-भटकणे
ભમાવવું-खोटें समजावणें
ભંપોળ— पोकळ
ભય *m* भय
ભંપાડો-गलेलठ्ठ
ભંભેરવું-खोटें समजाविणें, ठकविणें
ભંભોળવું-शोधणें
ભરચટ - भरपेट
ભરડો *m* भरडा (धान्याचा)
ભરણું *n* भरणा
ભરત *n* माप कशिदा
ભરાતયું *n* भरती (गाडीची)
ભરપટે - सपाटून, खूब
ભરમ *m* भ्रम
ભરવું—भरणें
ભરાઇજવું - लपणें
ભરાંત *m* भ्रांती
ભરોસો *m* विश्वास
ભલભલા-मोठमोठे
ભલમનસાઇ *f* चांगूलपणा
ભલામણ *f* शिफारस
ભલું चांगलें, कल्याण, भलें
ભવ *n* संसार, आयुष्य, जन्म
ભસવું-भुकणें
ભસમ *n* भस्म

ભસરૂં—भसभसांत
ભસીઊઠવું—मध्येंच रागानें बोलणें
ભળકડું *n* संधि प्रकाश
ભળતું—आवडेसे
ભળાવવું—नेऊन भेटविणें
ભસતું *n* स्मशान
ભાખરો *m* भाकर
ભાંખળું *n* संधिप्रकाश
ભાંગરો *m* भृंगराज, माका
ભાંજઘડ *f* भानगड
ભાંય *f* भुई, जमीन
ભાઇ *m* भाऊ
ભાઇયારો *m* भाऊपणा
ભાઇબંધ *m* भाऊबंध
ભાગ્ય *n* नशीब
ભાગવું—पळून जाणें
ભાગળ *f* बाजार, वेस
ભાજીખાઉ—बायल्या
ભાઠું *n* रेतीचा ढीग
ભાડાનામું *n* भाडे चिठ्ठी
ભાડું *n* भाडें
ભાડુત *n* भाडेकरी
ભાડુતી—भाडोत्री
ભાણુ *m* सूर्य
ભાત *f* प्रकार
ભાથું *n* प्रवासांतील फराळाचें
ભાભી *f* भावजय
ભામો *m* अतितृष्णा
ભામા *m* धडपड
ભાયડો *m* पुरुष
ભાયાત *m* गोत्रज
ભારે—जड, महाग

ભારેવાઇ *f* गरोदर
ભારો *m* भारा
ભાવતું—आवडेल तें
ભાવન *n* टोमणा
ભિખ *f* भिक्षा
ભિખારી *m* भिकारी
ભિગડાં *n* खवले
ભિજાવું-भिजणें
ભિનાસ *f* ओल
ભિનું-ओलें
ભીડ *f* गर्दी जमाव
ભુંકવું-ओरडणें (गाढव)
ભુકી *f* चूर्ण
ભુંડું *n* अकल्याण
ભુંસવું-(रबरानें) पुसणें
ભુખડું—गरजू
ભુંજવું-भाजणें; शेकणें
ભુંજરો *m* भुजारी
ભુર *f* भूयसी (दक्षिणा)
ભુલવું—चुक करणें
ભુલકણો—विसराळू
ભુલાવો *m* गैरसमज
ભુસકો *m* बुडी; उडी
ભુખમરો *m* उपासमार
ભૂખ *f* भूक, क्षुधा
ભુખ્યો—भुकेला
ભુરું—निळें
ભેંઠડો *m* भेंकाड
ભેંકવું—रडणें
ભે *m* भीति
ભેગું—एकत्र
ભેજું *n* मेंदू
ભેદુ—भेद्या
ભેરવવું-(आंत) घालणें
ભેળ *f* मिश्रण; भेळसेळ
ભેળવું-मिसळणें
ભોકવું—भोंसकणें
ભોયસિંગ *f* भुईमुग
ભોયરું *n* भुयार; तळघर
ભો *m* भीति
ભોગ *m* भोग; दुर्दैव
ભોગભોગે-सहजगत्या
ભોગવટો *m* उपभोग
ભોગવવું-भोगणें
ભોપાળું *n* ढोंग
ભોળવવું—फसविणें
ભોર *n* प्रभात
ભોણું *n* वाढलेलें ताट

म.

મકર *f* लबाडी
મકસદ *f* बेत
મકાઇ *f* मका
મક્કમ—मक्कम
મખીચૂસ—कंजूष
મંગાવવું—मागाविणें
મઘમગતું—घमघमणारें
મચડવું— पिळणें, मुरडणें
મચવું—(कामांत) गुंतणें
મચાવવું-(तंटा) माजविणें
મજલસ *f* सभा, मंडळी
મજાક *f* थट्टा
મજાગરું *n* बिजागरी
મટકમટક मटमटा
મટવું-(रोग) बरा होणें, बंद होणें
મટાવવું— बरें करणें, बंद करणें
મટોડી *f* મટોડું *n* माती
મડદું *n* मुडदा
મંડવું—सुरू करणें
મંડાણ *n* मांडणी; आरंभ
મત *n* मत
મતારૂ *n* ठोकळा
મતું *n* सही
મથક *n* बैठक; तळ
મથાળી *f* पागोटें
મથાળું *m* शिरोलेख
મથોડું *n* माणसाची उंची
મદારત *f* पाहुणचार
મદાર *m* भरंवसा
મધુપુડો *m* मधाचें पोळें
મધમાખ *f* मधमाशी
મધરાત *f* मध्यरात्र
મનાવવું—समजूत घालणें
મનમારવું—संयमन करणें
મનવાર *f* लढाऊ जहाज
મનસુખો *m* बेत, मनसुबा
મંતર *m* मंत्र
મંદવાડ *m* आजारीपणा
મફત—फुकट
મમત *f* अहंकार, आग्रह
મમળાવવું-मळमळणें
મરઘી *f* कोंबडी
મરડવું—मुरडणें
મરડ *f* वांक
મરડાવું—मुरडणें जाणें
મરણીયો *m* जिवावर उदार

મરતોલ—आसन्नमरण
મરદ *m* माणूस
મરનાર—मृत
મરવું-मरणें
મરવો *m* बाळकैरी
મરાસગીર *m* वारस
મલકાવું-गालांत हांसणें
મલાવવું-गोंजारणें
મસ *n* मिष, पुष्कळ
મસકો *m* लोणी
મસ્તી *f* मस्ती, माज
મસવાડી *f* कर (Tax)
મસળવું-चोळणें
મસી *f* काजळ
મસોતું *m* सोदणें
મસ્તવાલ-हट्टी
મ્હાવરો *m* संवय
મહાવત *m* माहुत
મળતર-लाभ
મળતાવડો-मिळून वागणारा (Social)
મળતિયો *m* साथी
મળસ્કું *n* प्रभात
મળીને-एकमतें
માંડવો *m* मांडव
માંડીવાળવું-रहित करणें
માંદગી *f* आजार
માંહે मध्यें
માંકડ *m* ढेंकूण
માખણિઓ *m* लोणीविक्या
માગણ *m* भिकारी
માગતું-कर्ज
માગવું—मागणें
માગું *n* (लग्नाचें) मागणें
માચડો *m* माळ
માંજવું (मांडें) घांसणें
માટલી *f* मडकें
માટલું *n* मडकें
માટી *f* माती
માટીડો *m* पुरुष
માટે—करितां
માઠું-वाईट (बोलणें)
માણ *n* मोहन (पिठांत)
માથા દીઠ-दरमाणशीं
માથું ઉચકવું—आड येणें
માથું મારવું-मध्यें पडणें
માથે આવવું-रजस्वला होणें
માથે ચઢાવવું-शिरसा वंद्य करणें
માથે પડવું-अंगावर पडणें
માથે રાખવું-शिरावर घेणें
માન *n* सन्मान
માનતા *f* नवस
માનવું —आज्ञा मानणें
માનીતો—आवडता
મામ *n* रोजचें अन्न
મામલો *m* प्रसंग मामला
મામેરું *n* आहेर
મારઝપટ—तांतड
મારેલું-मारलेलें (रसायन)
માલજાદી *f* वेश्या
માલદાર *m* श्रीमंत
માલમ—माहीत
માલિક—मालक
માવાદાર-दळदार
માવું-मावणें, समावेश होणें
માસ *m* महिना
માસિસો-मासिक श्राद्ध
માહેરું *n* बोहलें, वेदी
માળણ *f* माळीण
મિચવું—मिटणें
મિજબાની *f* मेजवानी
મિજાજ *m* मिजास
મિઠાબોલો *m* गोडबोल्या
મિઠાસ *f* गोडी
મિણબત્તી *f* मेणबत्ती
મિણિયું—मळकापड
મિરાત—द्रव्य, संपत्ती
મિયાન-म्यान
મિલનસાર—मिसळून वागणारा
મિસાલ *f* रीत, उपमा
મીંડું *n* शून्य
મીણનોમાટી *m* शेणामेणाचा नवरा
મીણો *n* बेशुद्धी
મીરજા राजपुत्र
મુકાબલો *m* तुलना
મુક્કી *f* मूठ, बुक्की
મુખતેસર-थोडक्यांत
મુખી *m* मुख्य
મુછાળો *m* मिशाळ
મુજબ-प्रमाणें
મુજાંકો *m* परिणाम
મુજી-त्रासदायक
મુઠ્ઠી *f* मूठ
મુઠો *m* (मोठी) मूठ
મુંડન श्मश्रु
મુંડો *m* २५ मण

મુફ્ત—फुकट
મુરખ—मूर्ख
મુલુક *m* मुलुख
મુલતવી રાખવું—वायद्यावर
મુલાકાત *f* भेट
મુલાજો *m* भीड, मुरवत
મુવેલું—मृत
મુસિબત *f* अडचण
મુસ્તકીન—बळकट, मजबूत
મુળગું—अगदीं, पूर्णपणें
મેદો *m* सपीट
મેસ *n* काजळ
મેહ *m* पर्जन्य
મેહેક *m* सुवास
મેહણું *n* टोमणा
મેહતરાણી *f* भंगीण
મેહેનતુ—मेहनती
મેહેર *f* कृपा
મેહેલ *m* वाडा, महाल
મેળવણી *f* मिश्रण
મેળવી આપવું—भेट करावणें
મેળાપ *m* भेट
મેળાવડો *m* सभा
મેળો *m* जत्रा
મોકણ *f* नाश
મોકળાસ *f* मोकळी जागा
મોગર *m* धुमस
મોગરી *f* चोपणी
મોઘવારી *f* महागाई
મોઘું—महाग
મોજ *f* मौज
મોટાઇ *f* मोठेपण
મોટીઉ *m* मोट, गांठोडे
મોઠું—मोठें
મોઢું *n* उशीर
મોત *n* मरण
મોતીઉં *n* मजभोंगळी
મોબેદ *n* पार्शी ब्राह्मण
મોભો *m* सत्कार
મોમ *n* मेण
મોમબત્તી *f* मेणबत्ती
મોરખાયો—राजसाक्षी
મોરચો *m* तटबंदी
મોવાળા *m* केस
મોસમ *f* हंगाम
મોસાળીઓં *n* आजोळचीं
મોસાળું *n* आहेर (आजोळचा)
મોહોડીઉ *n* तोंड (top)
મોહોડું *n* तोंड
મોહોડે કરવું—तोंडपाठ
મોહોબત *f* मैत्री, प्रेम
મોહોમાગ્યું—मागितलेलें
મોહોલ્લો *m* मोहल्ला
મોળવું—कापणें

य.

યા—अथवा
યાત્રાળુ *m* यात्रेकरी
યાદ *f* स्मरण
યાદગીરી *f* आठवणूक
યાદદાસ્ત *f* स्मरणशक्ति

र.

રક *m* रंक
રકાબી *f* बशी
રખડપટ્ટી *f* भटकणें
રખડવું—भटकणें
રખે—कदाचित; न जाणों
રખેવાળ *m* रक्षक
રખેવાળી *f* पालकता
રખો *m* रक्षक
રખોપું *n* राखणावळ
રગડો *m* रेवडी (thick liquid)
રંગદોળવું—मातींत लोळणें
રંગરેજ *m* रंगारी
રંગીલો *m* रंगेल
રજ *f* धूळ
રજવાડો *m* देशी संस्थानें
રજા *f* परवानगी
રજાકજા *f* मृत्यु, अकस्मात्
રંજાડ *f* त्रास
રજાળું निर्लज्ज, असभ्य
રઝળવું—भटकणें
રટણ *n* वनवास, पायपिटी
રડકાણું—रडकें
રંડાએલી—विधवा

રંડાએલો *m* विधुर
રંડાપો *m* वैधव्य
રડારોળ—रडारड
રતાંજલી *f* रक्तचंदन
રતાંજળું-रातआंधळें
રતાંધ *n* रातआंधळें
રતાસ *f* आरक्तता
રતી *f* गुंज
રતુ *m* आर्तव
રદબાતલ-रद्द
રદીઓ *m* पुरवणी (Rejoinder)
રંધો *m* रंधा
રફતે રફતે-हळूहळू
રફૂચક્કર—चक्काचूर
રફૂગર *m* तुणणारा
રમકડું *n* खेळणें
રમણ *m* रमण; सौख्य
રમણા *f* रमणभूमी
રમત *f* खेळ
રમતરામ *m* रमतेराम
રમતીઆળ—खेळाडु
રમાડવું-खेळविणें
રમુજ *f* मजा, करमणूक
રમુજી *f* मजेखोर
રવડતું—भटकत, तरफडत
રવાદારી *f* पक्षपात; कृपा
રવેશ *m* संवय, संप्रदाय, सज्जा
રવૈ *f* रवी (ताकाची)
રવૈયો *m* चाल, नियम
રસાલો *m* रिसाला
રસી *f* लस, दोरी
રસીદ *f* पावती
રસેલું-गिलिट केलेलें
રસો *m* दोर
રહીરહીને-राहून राहून
રહ્યુંસહ્યું—बाकी साकी, नासकें कुजकें
રળતર *f* उत्पन्न
રળવું-मिळविणें, कमविणें
રળીઆત-आनंदी
રળીયામણું—सुंदर
રાઇતું *n* रायतें, कोशिंबीर
રાઉસ-योग्य, सद्वर्तनी
રાખ *f* राख
રાખડી *f* राखी
રાખ રખાવત *f* पक्षपात
રાખવું—ठेवणें
રાખસ *m* राक्षस
રાખેલી-ठेवलेली (वेश्या)
રાખેલીના પેટનો-रक्षापुत्र
રાખોડી *f* राख
રાચરચીતું-घरसामान
રાજકાજ *n* राज्यकारभार
રાજગરો *m* राजगिरा
રાજીઓ *m* मृतासाठीं झूर-लेलें गाणें
રાટવું-आपसांत मिटाविणें
રાંડનાં નખરા *n* चाळे, नखरे
રાંડવો-रांड्या
રાંડીરાંડ—विधवा
રાંડેલી—विधवा
રાતબ-તેમ *f* रतीब
રાતું—तांबडें
રાતે—रात्रीं
રાંધણી *f* स्वयंपाक घर
રાંધણીઓ-स्वयंपाकी
રાંધણું *n* स्वयंपाक
રાફતો *m* वारुळ
રાબેતો *m* राबता
રામ *n* उत्साह, धैर्य
રામજણી *f* कसबीण
રામડોળી *f* मृताची यात्रा
રામશરણથવું—मरणें
રાયકા *m* गुराखी
રાયતું—रायतें
રાવખોરો-निंदक
રાવત *m* घोडेस्वार
રાસો *m* दंतकथा
રાહ *f* मार्गप्रतीक्षा
રાહત *m* स्वास्थ्य
રીંગણી *f* वांग्याचें झाड
રીંગણું *n* वांगें
રીઝવવું—रंजविणें
રીઠ *f* पाठीचा कणा
રીઢું—कठीण, टिकाऊ
રીબવું—छळणें
રીસ *f* संताप, चीड
રીસામણી *f* लाजाळूचें झाड
રીસાવું-रागावणें, रुसणें
રુએ-(अमक्या) आधारें
રુખસત *f* रजा
રુઝવું-भरून येणें (जखम
રુડાઇ *f* चांगूलपणा
રુડું-भलें, कल्याण
રુદાર-मऊ, नरम

રૂંધવું—रोकणें
રૂંધાવું–गुदमारा होणें
રૂપણુ *f* भुसभुशीत जागा
રૂપું *n* चांदी, रुपें
રૂબરૂ— समक्ष
રૂવાં } *n* लव, रोमांच
રૂવાંડી }
રૂશ્વત *f* लांच
રૂસવા *f* दुष्कीर्ति
રેખાટણી *f* आंखणी
રેજો *m* रेजा, तुकडा
રેંટ *m* पाणचक्की
રેંટીઓ *m* (Spining wheel)
રેઠાણુ *n* निवास, मुक्काम
રેડવું–ओतणें
રેતડો *m* कानस
રેતી *f* वाळू
રેલછેલ *f* चंगळ
રેલાઆં *n* पुरांतील लांकडें
રેલો *m* लोट पाण्याचा
રેવડો-ડી *m f* रेवडी
રેવણુ *m* सिमिंटCement
રેશમ *n* रेशिम
રેસા *m* रेषा
રેસાદાર–रेषाळ
રેહેણુ *f* डाग
રેહેમ *f* दया
રેહેવાસી *m* रहिवाशी
રેહેવું–राहणें
રોકડું — रोकड
રોકવું–अडविणें
રોકાઇ રહેવું–अडलें, जाणें
રોકાણુ *m* अडथळा
રોચડી *f* असत्य
રોડું *n* रोडवण
રોપણી *f* पेरणी
રોપવું—पेरणें
રોપો *m* रोप
રોબ *m* भपका
રોશન–स्पष्ट, चकाकीत
રોશન થવું–दृश्य होणें

લ.

લઈ આવવું–आणणें
લઇ જવું–नेणें
લઇ બેસવું–हट्ट धरणें
લઇ લેવું—परत घेणें
લક્કડ *n* लांकूड
લખ *m* व्यसन
લખત *n* दस्तैवज
લખતંગ–लेखक
લખાણુ *f* हुकूम (लेखी)
લગડું *n* गर्दभ
લગણુ—पर्यंत
લગતું—जवळच
લગન *n* लग्न
લગનસરા *f* लग्नसराई
લગભગ—सुमारें
લગાર–थोडा वेळ, उभ्या
લગી–पर्यंत–उभ्या
લંગોટીઓ *m* लंगोटमित्र
લગોલગ–पाठोपाठ
લજવાવું–लाजणें
લટ *f* केसांची बट
લટખટ–लुच्चा
લટિઆં *n* क्षिपऱ्या
લડિંગો *m* लठ्या
લડત *f* तंटा; भांडण
લડવું–लढणें
લડાઇ *f* लढाई
લડાઇખોર—तंटेखोर
લપટું–लापट
લપનછપન–चुकवाचुकवी
લપસણું–निसरडें
લપસવું—(पाय) घसरणें
લપેટવું– गुंडाळणें
લપોડ—असत्यवादी
લંબાઇ *f* लांबी
લવલવ કરવું—लुब्रेपणा करणें
લવારો *m* वडवड (वाताची)
લહી *f* खळ
લહીઓ *m* नक्कल करणारा
લાંકડાં *n* सर्पण; जळाऊं लांकडें
લાકડી *f* काठी
લાકડું *n* लांकूड
લાખ *f* शतसहस्र
લાખવો *m* तीळ
લાખો *m* आगंतुक
લાગત *f* खर्च, किंमत
લાગતું વળગતું–संबंध
લાગુ— जवळ
લાંઘણુ *n* लंघन, उपवास

લાચાર-लाचार
લાછાં *n* ओरपणें (Fomenting the feet with red iron)
લાજવું-लाजणें
લાંછો *m* विवाद (तंट्यांत पडलेला) माल
લાઠ-दुष्ट
લાંઠાઇ-दुष्टपणा
લાંઠીઓ-दुष्ट, दांडगा
લાડલડાવવું--लाडानें बिघडविणें
લાડી *f* वधू
લાડો *m* वर
લાદ *f* लीद
લાપડું-लापट
લાપસી *f* जाडा सांजा
લાંબી નજર-दूरदृष्टी
લાળી *f* लांधी
લાલચુ-लालची, खादाड
લાલચોળ तांबडा लाल
લાવો *m* उपभोग, लाहो
લાસ *f* प्रेत
લાહાણું *n* वांटणी
લાહાવું—वाटणें
લિજત *f* सुवास, चव
લિલામ *f* लिलांव
લીંટ *n* शेंपुड
લિટી *f* रेघ
લિટી દોરવી-रेघ ओढणें
લીંડી *f* लेंडी
લીંડું *n* लेंडूक
લીધે मुळें
લીંપણ *n* सारवण
લીંપવું-सारविणें
લીંબુડી *f* लिंबाचें झाड
લીલ *f* शेवाळें
લીલવો *m* शेंगेंतील दाणा
લીલીચાહ *f* गवती चहा
લીલું-हिरवें
લીલોત્રી *f* हिरवेंगार
લીસું-चोपडें (नाणें)
લીસોટી *f* रेघ
લીસોટો *m* वरखडा, रेघ
લુકટ अर्धकच्चें
લુખું-शुष्क
લુગડું *n* कापड
લુગદો *f* लोचका
લુતરો *m* निंदक
લુમખો *m* घोंस
લુલી *f* जीभ
લુલું-लुलें
લૂટ *f* लूट
લૂટારો *m* लुटारू
લૂણ *n* मीठ
લૂણહરામ—निमकहराम
લૂણો *m* लोणा
લખે-प्रत्येकीं अमूक
લેંગી-ગો-विजार
લેજત *f* चव, लज्जत
લેજમ *f* लेजीम
લેણું *n* कर्ज
લેપ *m* ओढा (Coating)
લેપડી *f* पोटीस
લેબાસ *m* पोषाख
લેભાગુ-अज्ञान, अशिक्षित
લેવાડવું—घेवविणें
લેવાઇ જવું-क्षीण होणें
લેહેર *f* लहर
લોકડી *f* सोंकड
લોચો *m* लोचका
લોટપોટ--अशक्त
લોટવું—लोळणें
લોંડી *f* दासी
લોંડો *m* दास
લોથ *f* प्रेत
લોથારી *f* नांगर
લોંદો *m* लोंचका
લોહીઆળું— रक्तयुक्त
લોહી લુહાણ-रक्तबंबाळ

व.

વકરો *m* विक्री
વકાલત *f* वकीली
વકાલતનામું *n* वकीलपत्र
વકાસ *m* विकास
વકાસવું—वासणें
વકી *f* आशा; बातमी; गप्प
વકીલાત *f* वकीली
વખત *m* वेळ
વખતે વખત-वेळोवेळीं
વખતસર-वक्तशीर
વખતે વખતે-वेळोवेळीं
વખાણ *f* स्तुती

વખાણવું–वाखाणणें
વછુટું પડવુ–वेगळें होणें
વખો *m* उपासमार
વખોડવું–निंदा करणें
વખોરો *m* पेटींतील खण
વગ *f* आश्रय
વગડો *m* जंगल
વગર—शिवाय, विना
વગાડવું—वाजविणें
વગોણું *n* अपकीर्ति
વગોળ *f* वाघूळ, रवंथ
વઘરો *m* वाद, तंटा
વચગાળો *m* मध्यंतर
વચમાં— मध्यें
વચલું––मधील
વચ્ચે–मध्यें
વચ્ચોવચ–मधोमध
વછેરી *f* शिंगी
વજંતર *n* वाद्य
વંઝા *f* वांझ
વટલવું-विटाळणें
વટલાવવું-विटाळविणें
વટલેલ *m* धर्मभ्रष्ट
વટાવ *m* बट्टा, वटाव
વટેમાર્ગુ *m* वाटसरू
વટોળીઓ *m* वावटळ
વંઠેલ–दुष्ट, वाममार्गी
વડવાગળું *n* वटवागूळ
વડવા *n* वाडवडील
વડસસરો *m* आजेसासरा
વડાઇ *f* वडाई
વડીઆઇ *f* आजी
વડું–मोठें
વડો *m* मुख्य
વઢકણું–तंटेखोर
વઢવાડ *f* तंटा, कज्जा
વણજ *m* व्यापार
વણજારો *m* वंजारी
વણતર *n* वीण, सूत
વણવું–विणणें
વણસાડ *m* बिघाड, भ्रष्टता
વણાટ *n* वीण (कापडाची)
વંતરી *f* पिशाचीण
વતી–करितां, साठीं; तर्फेनें
વતુ *n* झाडणें
વતુવારી *n* झाडलोट
વત્તું–अधिक
વત્તઓછું–कमी जास्ती
વદાઇ *f* बोळवण
વદ્દી *f* हातचा (बेरजेंत)
વદા કરવું–बोळविणें, लावून देणें
વધઘટ—कमजास्त
વધતું–जास्ती
વધવું–वाढणें, शिल्लक उरणें
વધામણી *f* सुवार्ता
વધારવું—वाढविणें
વધારે–जास्ती
વધારો *m* भर
વધારો કરવો–भर घालणें
વધાવવું—स्वागत करणें
વધુ—जास्ती
વધૂ *f* नवरी मुलगी
વનવસા *m* वनवास
વના–शिवाय, विना
વપરાસ *m* वापर
વફા *f* प्रामाणिकपणा
વફાદારી *f* राजनिष्ठा
વમાસવું–पश्चात्ताप होणें
વય *f* वय
વરખ *f* वय
વરઘોડો *m* मिरवणूक
વરતારો *m* वर्तारा
વરરાજા *m* वर, नवरामुलगा
વરસવું–पडणें (पाऊस)
વરસી *f* वर्षश्राद्ध
વરાપ *m* (पर्जन्य पडल्यावर शेतीच्या कामाला मध्यंतरीं उघाड लागते ती
વરાળ *f* वाफ
વરાળીઉં *n* वाफारा
વરી -- पुन्हां, आणखी
વરો *m* जेवणावळ
વરોટો *m* घरवंटा
વલણ *n* वळण
વલુરવું—ओरबाडणें
વલે *f* उपाय; दशा
વલોણું *n* रवी
વલોપાત *f* रडारड; आक्रंद
વલોરીઓ *m* ओरबाडा
વલોવવું–घुसळणें (ताक)
વવળવું—खाजविणें
વવળાટ *f* खरूज; गुदगुद
વસદેવ *m* अग्नि
વસમું–कठीण, कडक
વસવું–वस्ती करणें
વસાણું *n* औषधी पाक
વસાવવું-घालणें (नवें दुकान)
વસા હારવા–पत जाणें

વસીઅતનામું *n* मृत्युपत्र
વહીજવું–जाणें, संपणें
વહીતરૂં *n* मेहनत, श्रम
વહુવર—नवोढ दंपती
વળગણુ *f* प्रेम, मिठी
વળગવું—बिलगणें
વળતર *f* मोबदला
વળતી–उलट (टपाल)
વળાવો *m* अंगरक्षक, बोळाऊ
વળી—पुन्हां
વળીજવું–वक्र होणें
વાઘ *f* वात
વાંક *m* अपराध
વાંકી નજર *f* वक्र दृष्टी
વાંકી પાઘડી *f* दिवाळें
વાંકું— वांकडे
વાંકુંચુંકું–वांकडें तिकडें
વાંકું બોલવું–निंदा करणें
વાકેફ–माहीतगार
વાંકો—वाकडा, निरसट, तुसडा
વાખ *f* वास. *m* विपत्ती
વાગતાં–वाजतां
વાગવું–लागणें (पडल्यानें)
વાગો *m* पोषाख
વાગોળવું–रंवथ करणें
વાઘણુ *f* वाघीण
વાછટ *f* शिडकाव (पावसाचा)
વાછંટીઉ *f* झडपी (weather frame)
વાછરડી *f* वासरी
વાછરડો *m* वासरूं, गोऱ्हा
વાજું *n* बाजा
વાંઝણી *f* वांझ स्त्री
વાંઝીઓ *m* वांझ पुरुष
વાટ *f* चाकाची वांव
વાટપાડુ *m* वाटमान्या
વાટલા *m* तांदूळाच्या कण्या
વાડી *f* बाग
વાઢ *m* जखम
વાઢકાપ *f* फाडतोड (operation)
વાઢણી *f* करवतीची कानस
વાંઢો *m* अविवाहित
વાઢો *m* सुतार
વાણું *m* प्रभात
વાણેવાય–पहांटेस
વાણોતર *m* कारकून
વાત *f* गोष्ट
વાતોડો *f* बडबड्या
વાંધો–हरकत, तकरार
વાના *m* रक्कम (Items)
વામાટામા–कांकूं
વાયડું *n* वातुळ
વારસો *m* वारसा
વારાફરતી–पाळीप्रमाणें
વારો *m* वेळ (turn)
વારૂં- बरें
વાવણી *f* पेरणी
વાવર–वापर
વાવવું—पेरणें
વાવેતર–पेरलेलें
વાસ *f* वास
વાસ *m* मुकाम
વાસણુ *m* भांडें
વાંસફોડો *m* बुरूड
વાસવું–बंद करणें (दार, तोंड)
વાસી—शिळी
વહાણુવટી-खलाशी (Sailor)
વાહાણું *n* प्रभात
વાહાલું- प्रिय
વાળંદ *m* न्हावी
વિખ *n* विष
વિખેરવું–फेंकाफेंक करणें
વિગત *f* तपशील
વિજણો *m* पंखा.
વિંટાળવું—गुंडाळणें
વિદાય કરવું–काढून टाकणें
વિધ *m* प्रकार
વિંધણું–टाकी
વિધવિધ—विविध
વિધારો *m* भोकें पाडणार
વિના—शिवाय
વિસરવું– विसरणें
વિસામો *m* विसावा
વીઘું *n* बिघा
વીઘોટી *f* बिघावार सारा
વીણવું—गोळा करणें
વીંધવું—भोंक पाडणें
વીસી *f* खाणावळ
વેગળું–वेगळें
વેચાણુ *n* विक्री
વેચાતું લેવું–खरीद करणें
વેઠવું—सहन करणें
વેઠિઆવાડ–कसेंतरी करून टाकलेलें

વેઠિઓ *m* वेठीस धरलेलें
વેંત *f* वित
વેતરવું-बेतणें (कपडा)
વેતરણ *f* बेत
વેપાર *m* व्यापार
વેપારી *m* व्यापारी
વેર લેવું—सूड घेणें
વેરવું-उधळणें (disperse)
વેરાગી *m* बैरागी
વેરાગણ *f* बैरागीण
વેરાન—वैरान
વેરી *m* वैरी
વેવલો—मूर्ख, अडाणी
વેહે *m* छिद्र
વેહેમ *m* संशय
વેહેમી *m* संशयी
વેહેરવું--कापणें (करवतीनें)
વેહેલું—लवकर
વેહેલો *m* ओहोळ
વેહેવું-वाहणें (पाणी)
વેળાસર—वेळेवर
વાહોરવું— खरीदणें

श.

શક *m* संशय
શખસ *m* माणूस
શરત *f* पैज
શરતમારવી-पैज मारणें
શરૂ—सुरू
શરૂઆત *f* सुरुवात
શાહેદી *m* साक्षी
શિકલ *f* चेहरा
શિકાર *m* शिकार
શિખવું-शिकणें
શિખવવું-शिकविणें
શિતળા *f* देवी
શિતાબી *f* शिताफी
શૂર *m* शौर्य
શૂરો *m* शूर
શેત્રંજ *f* बुद्धिबळें
શેરડો *m* पायवाट
શેરી *f* गल्ली
શેઢાંત *m* शेतकरी
શેહતુર *n* तुतें

स.

સઇઅર *f* सखी
સઉ – सर्व
સંચો *m* सांचा यंत्र
સકડાવું—आंखडणें
સંકડાસ *f* जागेची अडचण
સકત—कडक
સકાર *m* सद्वर्तन
સકારૂં— जलदी, लौकर
સકુન *m* शकुन
સંખલાં *n* शंख
સખાવત *f* उदार देणगी
સખી—उदार
સખુન *m* शब्द
સગડી *f* शेगडी
સગવડ *f* सोय
સગળું-सगळें
સગાઇ *f* नातें
સંગાત *f* सोबत
સંગાતી *m* सोबती
સંગાતે— बरोबर (with)
સગાવહાલાં—आप्तइष्ट
સગું – सख्खें
સંઘરવું-सांठविणें
સંઘરો *m* सांठा
સજા *f* शिक्षा
સજાત—जातिवंत
સજોગ *m* योगायोग
સજડ—पक्कें, घट्ट
સટકી જઉં *n* निसटणें
સટકીણિ *n* सुरगांठ
સટોસટ-सटासट
સટ્ટો *m* सट्टा
સડ *m* शीड
સંડાસ *m* शौचकूप
સડીજવું—सडणें
સડેલું—सडकें
સણગાર *m* शृंगार
સણગો *m* रोप
સતાવણી *f* त्रास
સતાવવું-त्रासून सोडणें
સંતાવું—लपणें
સદી *f* शतक

સંદેશો *m* निरोप
સંધિવા *m* संधिवात
સંધું—सगळें
સપડાવવું—पकडणें
સપડાવું—सांपडणें
સપનું—स्वप्न
સપનો *m* स्वप्न
સપાડું *n* उपकार
સપુત્ર *m* सुपुत्र
સફરી *m* खलाशी, जहाज
સબુર કરવી-थांबणें, वाट पाहणें
સંભળાવવું—ऐकविणें
સંભારવું—स्मरणें
સમજણ *f* समजूत
સમજી લેવું—समजूतीवर
સમજુ-समजदार
સમડી *f* धार, शमीवृक्ष
સમાણ *n* विसण (पाणी)
સમાણો *m* सवाणा
સમાવ *m* जागा
સમાસ *m* समावेश
સમું કરવું—बरें करणें, दुरुस्त करणें
સમૂળગું-समूळ
સમે *m* वेळ
સરકણું निसरडें
સરકશ-चंडखोर
સરકાર *f* सरकार
સરખાવવું-तुलना करणें
સરખું-सारखें
સરગ *n* स्वर्ग
સરઘસ *n* मिरवणूक
સરત *f* स्मरण, लक्ष्य
સરગાંઠ *f* सुरगांठ
સરનામું *n* पत्ता
સરવસ-सर्वस्व
સરવાળો *m* बेरीज
સરાણ *m* धार लावण्याचा दगड
સરીઆમ-सार्वजनिक
સલંગ-संबंध
સલાટ *m* पाथरवट
સવળું—सुलटें
સવાલ *m* प्रश्न
સસડવું—हलाविणें
સસણી *f* डांग्या खोकला
સહાસ *f* साह्य
સહિઆરૂં *n* भागी
સળ *m* वळ (मारल्याचा)
સળગવું-पेटणें
સળવળવું—गडबडणें
સળી *f* काडी
સાકટી *f* वासा
સાંકડું-अरुंद
સાંકળ *f* कडी, साखळी
સાંકળાં *n* सांखळ्या
સાંકળિઊ *n* अनुक्रमणिका
સાકા *m* चाकाचे दांत
સાખીઊ *n* शाक(आंब्याची)
સાંખવું-सहन करणें
સાંગી *f* गाडीची छत्री
સાચ-सत्य
સાચવટ *f* सत्यता
સાચવણી *f* काळजी
સાચવવું संभाळणें, रक्षणें
સાચાબોલો-स्पष्टवक्ता
સાચું—खरें
સાચેસાચું-खरेंखुरें
સાજું ताजें
સાટકો *m* चाबूक
સાંઝસવાર-नेहमीं
સાટું *n* मक्ता
સાઢ *m* सांड
સાંઢણી *f* सांढणी
સાણકો *m* मोदक
સાણસી *f* चिमटा
સાતપુડો *m* उकटी (रोग)
સાતરૂં *n* शिधा
સાથીઓ *m* रांगोळी (चित्र)
સાથે--बरोबर (with)
સાદ *m* आवाज, ओ, (देणें)
સાદડી *f* चटई
સાન *f* अक्कल; गुण
સાપણ *f* सर्पिणी
સાપની કાંચળી *f* कात
સાબેલો *m* करवला
સાંભરવું—स्मरण असणें
સામટું-एकत्र
સામાવાળો *m* प्रतिपक्षी
સામાસામી—समोरासमोर
સામું-विरुद्ध
સાયર *m* कवी
સારવું-मृताची क्रिया करणें
સારી પેઠે—कुशल
સારૂં—चांगलें
સારૂં-करितां, कारणें, साठीं
સાલગિરી *f* वाढ दिवस
સાવચેત—सावध
સાસ *m* श्वास

સાહેદ *m* साक्षी
સાહેલી *f* सखी; मैत्रीण
સિખામણ *f* शिकवण
સિચવું—रचणें (लांकडें)
સિતારો *m* तारा
સિસું *n* शिसें
સિસોટી *f* शीळ (whistle)
સીમ *f* सीमा
સીમાડો *m* सीमा; शिवार
સુઈ જવું—निजणें
સુકવવું—सुकविणें, वाळत टाकणें
સુકાઇ જવું—वाळणें
સુકાન *n* सूकाणू
સુકાની *m* सुकाण्या
સુકું—सेंक
સુકો *m* तंबाकू
સુકો—गरीब
સુખડ *f* चंदन
સુખડી *f* मिठाई
સુખડીઓ *m* हलवाई
સુગ *f* द्वेष; अप्रीती
સુઘડ-स्वस्छ, नीट
સુઘડાઇ *f* स्वच्छता
સુઘવું—हुंगण
સુડો *m* मोठा आडकित्ता
સુંઢ *f* सोंड
સુતર *n* सूत
સુતરાઉ सुती
સુધબુધ *f* शुद्धिबुद्धि
સુધરવું—सुधारणें
સુધરાઇ *f* सुधारणा
સુધી—पर्यंत
સુનકાર *m* शून्याकार
સુનમુન—मेल्यासारखा
સુનું—सुनें
સુપન *n* स्वप्न
સુરખ—लाल
સુરખા *f* सुरकी; छटा
સુરત *f* स्मरण
સુરવાળ *f* विजार; पाटलूण
સુલેહ *f* तह
સુવર *n* डुकर
સુવાવડી *f* बाळंतीण
સુવાળું—नरम, मऊ
સૂળી *f* शूळ; सूळ
સેતાન *m* सैतान
સેન *n* सैन्य
સેલ કરવી-हवाखाणें
સેવા *f* पूजा
સેસ *f* आहेर
સેહેલું-सोपें
સેહેવું-सहन करणें
સૈકો *m* शतक
સોગન *m* शपथ
સોંઘવારી *f* स्वस्ताई
સોંઘું—स्वस्त
સોજું-स्वच्छ
સોટી *f* काठी
સોટો *m* सोटा
સોડ *f* लुगड्याचा पदर
સોદો *m* सोदा
સોનારણ *f* सोनारीण
સોયાણી *f* सुईण
સોવાસણ *f* सधवा स्त्री
સોસ *f* शोष

ह.

હંકારવું-हांकारणें
હંગામણ *f* हागवण
હંગામી—हंगामी
હગાર *f* पक्ष्यांची विष्ठा
હજમ થવું-पचणें
હજી } अद्याप
હજુ }
હઠીલાઇ *f* हठ
હઠીલો *m* हटी
હડકાયો-पिसाळलेलें
હડસેલવું-धक्का मारणें
હમણા-आतां; अलीकडे
હમેલ *m* गर्भ
હરખ *m* हर्ष
હરાજ *f* लिलांव
હલકારો *m* दूत
હલકું हलकें
હવાઇ જવું—सादळणें
હવાડો *m* हौद
હવાયલું-सादळलेलें
હરકેતરકે—वारंवार

હળવે—हळूं
હળીજવું-मिसळणें, लोभ जडणें
હાંજા મેલવા-निराश बसणें
હાટ *m* बाजार
હાટડું *n* कोनाडा
હાથકડી *f* बेडी
હાંફવું-धापा टाकणें
હાર *m* माळ
હાર *f* अपजय
હારેદાર-एका रांगेंत
હાલડાં *n* पाळण्यावरील गाणीं
હિંગળોક *m* हिंगूळ
હિંગામ *m* हंगाम
હિચકારો—हिजडा
હિચકો *m* झोंपाळा, हिंदोळा
હિરાકસી *f* हिराकस
હીર *n* रेशीम
હુન્નર *m* कला
હુમલો *m* हल्ला
હુશીયાર—हुशार
હેઠળ-खालीं
હેઠાણ *f* खोलगट जमीन
હેત *n* प्रेम, लोभ
હેરફેર *f* बदलाबदल
હેરાન-हैराण
હેલ *f* बोजा, मजुरी
હેલી *f* पावसाची झड
હૈયામેલું—कृष्णहृदयी
હોદ્દો *m* हुद्दा
હોનારત *f* भविष्य; घडणारें
હોલવવું—विझाविणें
હોલો *m* चुलीचें आवेल
હોંસ *f* हौस
હોસકોસ *m* सावधानता
હોસાતોસી *f* विवाद
હોંસાહોંસી *f* स्पर्धा
હોંસીલો-हौशी

ક્હાણી.

૧ અગીઆરા ગણુવા
૨ અનાજ તેવા ઓડકાર
૩ અણી ચૂકયો સો વર્ષ જીવે
૪ અતી લોભ પાપનું મૂળ
૫ અંધારી રાત્રે મગ કાળા
૬ અધુરો ઘડો ઘણો છલકાય
૭ અફીણનો જીવડો સાકરમાં ન જીવે
૮ આડી રાત તેની કરવી શી વાત
૯ આંધળાને આરસી, બેહેરાને સંખ
૧૦ આપસમાન બળ નહી, મેઘ સમાન જળ નહી
૧૧ આપ મુવે પીછે ડુબ ગઈ દુનિઆ
૧૨ આપીને ફરીથી માગે તેની અક્કલ જાય આગે
૧૩ આંબુ લેતાં જાંબુ ગયું, કડી લેતાં પાટણ પરવાર્યું
૧૪ આભ ફાટે ત્યાં ઠીંગડું કેમ દેવાય
૧૫ આમણની પુંજી દામણમાં
૧૬ આવે ઘોડાને વેગે. જાય કીડીને વેગે
૧૭ આવતી વહુ ને બેસતો રાજા વખાણીએ તો વખણાય
૧૮ આવ્યું સમાય પણ ગયું ન સમાય
૧૯ આવતાના બોલબાલા ને જતાના મોં કાળા
૨૦ આંખ આડા કાન કરવા
૨૧ આંધળામાં કાણો રાજા
૨૨ આંખો લાડવો કંઇ એકદમ ખવાય
૨૩ આગ લાગે ત્યારે કુવો ખોદાવવો
૨૪ આખું પાછું થઇ જવું
૨૫ આજનું કામ કાલ ઉપર ન રાખવું
૨૬ આપણી ભૂલ ન દેખાય
૨૭ આપ મૂવાવિના સ્વર્ગે ન જવાય
૨૮ આપકી લાપસી પરાઇકી કુસકી
૨૯ આવે તે ભાવે જાય
૩૦ આશા અમર છે
૩૧ આશામાં પણ સુખ છે
૩૨ આંગળી આપે તો પહોંચે વળગે
૩૩ આડે લાકડે આડો વેહે
૩૪ આંગળીથી નખ વેગળા એટલે વેગળા
૩૫ ઇંદ્રવાણીનાં ફળ
૩૬ ઇદ પછી રોજા
૩૭ ઉજળું તેટલું દુધ નહી
૩૮ ઉંદર ખોતરે ભોરીંગ ભોગવે
૩૯ ઉલટો ચોર કોતવાલને દંડે
૪૦ ઉકરડો વધતાં વાર ન લાગે
૪૧ ઉધાર આપ ને નમતું જોખ
૪૨ ઉગતા ઝાડનું પાંદડું ચિકણું
૪૩ ઉંટને શીંગડાં જોઇનેજ નથી આપ્યાં
૪૪ ઉતાવળે આંબા ન પાકે
૪૫ ઉનું ખાતાં મોઢું દાઝયું તે કોને કહે
૪૬ ઉજ્જડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન
૪૭ એકડા વીનાં સો મીંડાં
૪૮ એક નન્નો સો દુઃખ હણે
૪૯ એક મગની બે ફાડ
૫૦ એક પંથ દો કાજ
૫૧ એકને પાપે હોડી ડુબે

૫૨ એક મ્યાનમાં બે તરવાર
૫૩ એક લખ્યા સો બકયા
૫૪ એક સુંઠને ગાંગડે ગાંધી ન થવાય
૫૫ એક હાથે તાળી ન પડે
૫૬ એક કોહેલી માછળીથી પણ ટોપલી ગંધાય
૫૭ એવું સોનું શું કામ પેહેરીએ કે કાન તુટે
૫૮ એક મરણિઆ સોને ભારે
૫૯ એક રાંડ ને સો સાંઢ
૬૦ ઐસેકુ મિલે તૈસે તૈસેકુ મિલે તાઇ
૬૧ ઓછું પાત્રને અદકુ ભણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો
૬૨ ઓલામાંથી નીકળી ચુલામાં
૬૩ કચૂકા પીલે તેલ ન નીકળે
૬૪ કણિયાના શ્રાપથી કાંઇ વરસાદ અટકે
૬૫ કથા સાંભળી ફૂટયા કાન, તોંય ન આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન
૬૬ કમ જોર ગુસ્સા બોત
૬૭ કરણી તેવી પાર ઉતરણી
૬૮ કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય, ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય
૬૯ કાકા મામા ગાવાના ને ગાંઠે હોય તે ખાવાના
૭૦ કાજીજી દુબળા કયંવ તો સારે શેહેરકી ફીકર
૭૧ કાન ખજુરાનો એક પગ ભાંગ્યો તો એ શું ?
૭૨ કાને હાથ દેવો
૭૩ કાને સાંભળ્યો કાંઇક ખોટાં
૭૪ કાળા અક્ષરને કૂટી મારવા
૭૫ કાળાં ગયાં ને ધોળા આવ્યાં
૭૬ કીડી સંઘરે ને તીતર ખાય
૭૭ કુંભાર કદી સાજે હાંલ્લે ન ખાય
૭૮ કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં
૭૯ કુકડો હોય ત્યાંજ શું વાહાણું વાય ?
૮૦ કુતરાની પુછડી વાંકીને વાંકીજ
૮૧ કુવામાં હોય તો હવાડામાં આવે
૮૨ કુવાને ઢાકણું છે, કંઇ જગતને મોઢે છે ?
૮૩ કેડે છોકરો ને ગામમાં ઢંઢેરો
૮૪ કોઇ માના પેટમાંથી શીખી નિકળે છે ?
૮૫ કોડી ઘોઇને કાદવ કાઢવો
૮૬ કોડી ચોર તે પાણી ચોર
૮૭ કોડી હરામ ઓર બચકા હલાલ
૮૮ કોણ કહે છેકે આ રાપીનો ધા
૮૯ કોણે કાલ દીઠી છે
૯૦ કોપરાપાક ખવાડવો
૯૧ કોઠે કોઠેની બુદ્ધિ, જુદે મોઢે જુદી વાત
૯૨ કોઇ પોતાનાં વાંસાનો વાંક ન દેખે
૯૩ ખપ તનો છોછ નહીં
૯૪ ખાંડણીમાં માથું ત્યાં ધબકારાનો શો ડર
૯૫ ખાનાર પીનાર તેને ખોદા આપનાર
૯૬ ખાળે ડુચા ને દરવાજા ઉઘાડા
૯૭ ખિસા તર તો ફાવે તે કર
૯૮ ખાવા પીવા ખેરસલ્લાં ને ધીંગાણા ખોતેરા
૯૯ ખોધો ડુંગર ને માર્યો ઉંદર
૧૦૦ ગધેડાની સાથે ઘોડું બાંધ્યું ભૂકયું નહીં પણ આલોટતાં શીખ્યું
૧૦૧ ગયો અવસર પાછો ન આવે

૧૦૨ ગરીબ તણે ઘેરપેટ ભરે, ઠાઠ શું જાણે ઠાકોરનો
૧૦૩ ગરજ બીચારી બાપડી
૧૦૪ ગરજે ગધેડાને બાપ કહેવો પડે
૧૦૫ ગરમી ગરમીને મારે
૧૦૬ ગંડુએ મૂછે ઘણા બાલ
૧૦૭ ગરીખની વહુ સૌની ભાભી
૧૦૮ ગરજ આગળ અકકલ આંધળી
૧૦૯ ગાંડપર હાથ મૂકી સુઇ રહેવું
૧૧૦ ગાંડી ગુજરાત ને લાત પછી વાત
૧૧૧ ગામ ત્યા ઢેઢવાડો
૧૧૨ ગામમાં પેસવાનાં સાંસાં, પટેલને ઘેર ઉનાં પાણી
૧૧૩ ગાડી દેખે લાગે થાક
૧૧૪ ગોલો ગોલી વઢે ને ગધેડાનો કાન કપાય
૧૧૫ ધણી ખેતરમાં ને બેટા પેટમાં
૧૧૬ ઘણા ઘરનો પરોણો ભૂખે મરે
૧૧૭ ઘરડી ઘોડી લાલ લગામ
૧૧૮ ઘરમાં વાઘ ને બહાર બકરી
૧૧૯ ઘરમાં હાંલ્લે હાંલ્લાં લઢે ને બહાર લાલાજી મનિઆર
૧૨૦ ઘર વેચીને તીર્થ કરવું
૧૨૧ ઘાંચીનો બળદ સો ગાઉ ચાલે તોપણ ત્યાંનો ત્યાંજ
૧૨૨ ઘી ગયું પણ ઘીનું માપ ન ગયું
૧૨૩ ઘાસની ગંજીનો કુતરો ન ખાય ન ખાવાદે
૧૨૪ ઘી કયાં ઢોળીયું તો કે ખીચડીમાં
૧૨૫ ઘેર ઘેર માટીના ચુલા
૧૨૬ ઘેરના છોકરાં ઘંટી ચાટે ને ઉપાધ્યાને આટો
૧૨૭ ચઢે તે પડે
૧૨૮ ચાંદ સુધી ચાંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર
૧૨૯ ચાર મળે જયાં ચોટલાં ત્યા વાળે ઉંધા ઓટલા
૧૩૦ ચુલાનું લાકડું ચુલામાં બળવાનું
૧૩૧ ચોરને પોટલે ધુળની ધૂળ
૧૩૨ ચોરનાં પગલાં ચોર ઓળખે
૧૩૩ ચોરનો ભાઇ ઘંટી ચોર
૧૩૪ ચોરીનાં હાંલ્લાં સીકે ન ચઢે
૧૩૫ ચોરીનું ચંડાળે જાય ને પાપી હાથ ઘાસતા થાય
૧૩૬ છાણનો કીડો ઘીમાં મરે
૧૩૭ છગન મગન તો સોનાના, પારકાં છોકરાં ગારાંનાં
૧૩૮ જંગલમાં મંગલ
૧૩૯ જર કરાવે વેર
૧૪૦ જર કોતા ને મરદ રોતા
૧૪૧ જર ચાંહેસો કરે
૧૪૨ જબલગ સાસ તબલગ આસ
૧૪૩ જાગતાની પાડી ને ઉંઘતાનો પાડો
૧૪૪ જયાં મળી રોટી ત્યાં પડયા લોટી
૧૪૫ જીવે તેને જોખમ
૧૪૬ જીવતાની ખોડ મુવે જાય;
૧૪૭ જીવન જાય તે સારૂં પણ જીવન ગાળોજ જાય
૧૪૮ જેનો ભય તેનો વળાવો
૧૪૯ જેણે જેમાં માન્યું તેને તેમાં સુખ
૧૫૦ જેટલો ગોળ નાંખશો તેટલું ગળ્યું થશે
૧૫૧ જેવાં ભાઇનાં મોસાળાં તેવાં બેનનાં ગીત
૧૫૨ જેની ઘંટીએ બેસીએ તેનાં ગીત ગાઇએ

૧૫૩ જોશી વજીર ત્યાં ઘુમડું
૧૫૪ ઝાઝી કીડીઓ સાપને તાણે
૧૫૫ ઝાઝા મળે ને ખાવા ટળે
૧૫૬ ટકાની ડોશી ને ઢબુ મુંડામણ
૧૫૭ ટાઢ જાય રૂએ ને આદત જાય મુએ
૧૫૮ ઠંઠણુ પાળ ને મદન ગોપાળ
૧૫૯ ઠામ તેવી ઠીકરી ને મા તેવી દીકરી
૧૬૦ ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણાં ઘણાં
૧૬૧ ડાવ આવે સોંગટ મારવી
૧૬૨ ડાહી સાસરે ન જાય ને ગાંડીને શીખામણ દે
૧૬૩ ડાહ્યો છોકરો દેશાવર ભોગવે
૧૬૪ ડાહી વહુ ચુલો ફૂંકે
૧૬૫ ડાહી માના દીકરા
૧૬૬ ડિંગરમારની ચોકી
૧૬૭ ડુંગર દૂરથી રળીઆમણા, પાસે જતા બીહામણા
૧૬૮ ડોશી મુવાનો ભય નથી પણ જમ પેઠાનો ભય
૧૬૯ ઢમઢોલ માંહે પોલ
૧૭૦ તરવારની ધારપર રેહેવું
૧૭૧ તર ખિસા તો હાથ લસા
૧૭૨ તરત દાન મહા પુન
૧૭૩ તમે ભલા અમે ભલા
૧૭૪ તેજીને ઈસારો ગધેડાને ડફૂણા
૧૭૫ તેણે દેશ ખાઇને દરવાજા ગળે બાંધ્યાં છે
૧૭૬ થોડું બોલે તે થાંભલો ફોરે
૧૭૭ દહીમાં પગ ને દૂધમાં પગ
૧૭૮ દહાડો સિકંદર થવો
૧૭૯ દરિઆમાં રહેવું ને મગર સાથે વેર
૧૮૦ દમડિ દમડિ કરતાં રૂપીઓ થાય
૧૮૧ દગા ડાકણને ખાળ
૧૮૨ દગા કિસીકા સગા નહી
૧૮૩ દક્ષણ ગયા પણ લક્ષણ ન ગયા
૧૮૪ દામ કરે કામ બીબી કરે સલામ
૧૮૫ દિવા તળે અંધારૂં
૧૮૬ દુનિયા દોરંગી
૧૮૭ દુનિયા આમ બોલે ને આમ પણ બોલે
૧૮૮ દુકાળમાં અધીક માસ
૧૮૯ દુખપર ડામ, પડયાપર પાટુ
૧૯૦ દાઝયાપર ડામ દેવા
૧૯૧ દુખતી આંખે ઝોકો
૧૯૨ દુખ તેને વેણ
૧૯૩ દુધનો દાઝયો છાસ ફુકીને પીએ
૧૯૪ દુધ પાઇને સાપ ઉછેરવો
૧૯૫ દુઃખ પડયા વગર માણસ ઘડાતો નથી
૧૯૬ દુઃખનું ઓસડ દહાડા
૧૯૭ દેશ તેવો વંશ
૧૯૮ દેખનેમે ઢબુ ચલનેમે શીવરાઈ
૧૯૯ દેવ તેવી પુજા
૨૦૦ દોરડી બળે પણ વળ ન જાય
૨૦૧ ધરમ કરતાં કરમ નડે
૨૦૨ ધરમની ગાયને દાંત ન હોય
૨૦૩ ધણીને સુજયું તે ઢાકણીમાં ને પડોસીને સુઝે તે આરસીમાં
૨૦૪ ધર્મની ગાયના દાંત ન જોવા !
૨૦૫ ધણી વગરનાં ઢોર સૂનાં
૨૦૬ ધપ્પો મારવો ને માફ માગવી
૨૦૭ ધર્મે જાય ને પાપે ક્ષય !
૨૦૮ ધીરજ મોટી ચીજ છે
૨૦૯ ધીરસો ગંભીર, ઉતાવળા સો બાવરા

૨૧૦ ધુળમાંથી સોનુ મળવું
૨૧૧ ધુળધાણી ને વા પાણી
૨૧૨ ધુળપર લીંપણુ
૨૧૩ ધોબીનો કુતરો ને ધાટનો ન ઘરના
૨૧૪ ધોલ મારી તો ધુળ ઉડી ગઇ
૨૧૫ ન બોલ્યામાં નવ ગુણ
૨૧૬ નવરો બેઠો નખાદ વાળે (બે)
૨૧૭ નવો નિશાળીઓ નવ દિવસ
૨૧૮ નદી પછવાડે ઓવારા
૨૧૯ નસીબ ચાર પગલાં આગળને આગળ
૨૨૦ નરેણી તો નખજ કાપે તેથી કંઇ માથું બોડાય
૨૨૧ નહી મામા કરતાં કાણો મામા સારાં
૨૨૨ નવરો હજામ પાટલો મુંડે
૨૨૩ નગર ખાનામા તતુડી
૨૨૪ નાકઉપર માખ નહી બેસવા દેવી
૨૨૫ નાચવું નહી તેને આંગણું વાંકુ
૨૨૬ નાદાનકી દોસ્તી જીવકા જાન
૨૨૭ નામ ન બોળવું
૨૨૮ નામપર પાણી રેડવું
૨૨૯ નામ મોટા ને દર્શન ખોટા
૨૩૦ નાદાન દોસ્ત કરતાં ડાહયો દુ-સ્મન સારો
૨૩૧ નાક કદા સો કદા પણ નાક તો અદા
૨૩૨ નાદાન દોસ્ત દુસ્મનની ગરજ સારે
૨૨૩ નાક જાય તે કરતાં માથું જાય
૨૩૪ નાકે છી ગંધાતી નથી
૨૩૫ નાગો નાએ શું ને નીચોવે શું ?
૨૩૬ નાગા સૌથી આઘા
૨૨૭ નીચી બોરડીને સૌ ઝુડે
૨૩૮ નિવડે વખાણુ
૨૩૯ નેવનાં પાણી મોભે (જો) ચઢે ?
૨૪૦ નેળના અટકયા શું નેળમાં રહેશે
૨૪૧ નાગાને કુલ્લે બાવળીઓ ઉગ્યો તો કહે મને છાયડો થયો
૨૪૨ પંચ ત્યા પરમેશ્વર
૨૪૩ પથ્થરમાંથી લોહી કાઢવું
૨૪૪ પથ્થરને બચકુ ભરીએ તો દાંત પડે
૨૪૫ પલક એકમાં પોહંચી જાય ખબર નરસી નહી રોકાય
૨૪૬ પંચ કહે ત્યાં પરમેશ્વર
૨૪૭ પગે માછલા મારે ને મોઢે રામ પોકારે
૨૪૮ પથ્થરપાણી ભીજે પણ ભેદે નહી
૨૪૯ પહેલી પૂજા પેટની
૨૫૦ પહેલો તે વહેલો
૨૫૧ પડયો તે દેવને પ્રમાણ
૨૫૨ પહેલું સુખ તે જાતે નરા(નિરોગી) બીજું સુખ તે ઘેર દીકરા, ત્રીજું સુખ તે કોડીએ જાર (જુવાર) ચોથું સુખ તે સજજન નાર
૨૫૩ પગ જોઇ પાથરણું તાણો
૨૫૪ પડયા ઉપર પાટું ઉગામવું
૨૫૫ પરણ્યા પહેલાં સીમંતના વિચાર
૨૫૬ પાણી પહેલાં પાળ
૨૫૭ પારકી ભૂલ પહેલી દેખાય
૨૫૮ પારકે પૈસે દીવાળી
૨૫૯ પાણી પીને ઘર પુછવું
૨૬૦ પાંચ આંગળી સરખી નથી
૨૬૧ પાણી વલોવે માખણ ન નિકળે
૨૬૨ પાળેલો કુતરો પગ ચાટે
૨૬૩ પાઘડી પેહેરે માટીડો ન થાય
૨૬૪ પાપનો ઘડો ફૂટવાનોજ

૨૬૫ પાણીમાં રહીને માછલી સાથે વેર
૨૬૬ પાડાની લઢાઇમાં ઝાડનો ખોહ
૨૬૭ પીઠી ચોળે ન પીળો થાય
૨૬૮ પીરનો મહિમા મુજાવર વધારે
૨૬૯ પીછોડીમાં પાચ્છેરી ઘાલીને મારવું
૨૭૦ પુત્રના લક્ષણ પારણામાં, વહુનાં લક્ષણ બારણામાં
૨૭૧ પુછતાં પુછતાં લંકે જવાય
૨૭૨ પેટમાં કુરકુટિયાં રમવા લાગ્યાં
૨૭૩ પસો પૈસાને વધારે
૨૭૪ પૈટનો બળ્યો ગામ બાળે
૨૭૫ પોથીમાંનાં રીંગણાં
૨૭૬ ફરે તે ચરે, બાંધ્યો ભુખે મરે
૨૭૭ ફૂલ નહી પણ ફૂલની પાખડી
૨૭૮ બાળિયાના બે ભાગ
૨૭૯ બડા ઘર ભુતકા ડર
૨૮૦ બળતું ઘર ભાડે લેવું
૨૮૧ બાવા ઉઠયા ને બગલમાં હાથ
૨૮૨ બારણા ઉઘાડા ને ખાળે ડુચા
૨૮૩ બાંધી મુઠી લાખની
૨૮૪ બાપ તેવા બેટા
૨૮૫ બાળકનાં રમકડાં ને વરવહુનાં ટાયલાં
૨૮૬ બે ઘરનો પરોણો ભૂખ્યો
૫૮૭ બેસીએ જોઇ તો ઉઠાડે ન કોઇ
૨૮૮ બેની લડાઇ ને ત્રીજાનું કામ
૨૮૯ બેહાલો પોપડો ન ઉખેડવો
૨૯૦ બે હાથ વગર ટાળી ન પડે
૨૯૧ બે આંખની શરમ
૨૯૨ બોલે તે બે ખાય
૨૯૩ બોલે તેના બોર વેચાય
૨૯૪ ભારમ ભારી ખિસા ખાલી
૨૯૫ ભસતા કુતરાને રોટલીનો કકડો
૨૯૬ ભણતા પંડીત નીપજે, લખતાં લહીયો થાય
૨૯૭ ભલી ભેંસે પાડો જણ્યો
૨૯૮ ભસ્યા કુતરા કાટે નહી, ગાંજ્યા મેઘ વર્ષે નાહ.
૨૯૯ ભર્યા પટપર ખાંડ પણ ખારી
૩૦૦ ભાગી હાંડી ચુલે ચઢે નહી
૩૦૧ ભૂલીએ ત્યાંથી ગણીએ
૩૦૨ ભુખ ન જુએ ભાખરો, ઉંઘ ન જુએ પથરો
૩૦૩ ભુંડા માણસથી ભુત પણ નાસે
૩૦૪ ભેંસ આગળ ભાગવત
૩૦૫ ભેંસ આવે ખુંટો દાટવો
૩૦૬ ભુતના હાથમાં મસાલા
૩૦૭ ભુખ્યો શું પાપ ન કરે
૩૦૮ મન માન્યુ ત્યાં જાત શી વાર
૩૦૯ મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંડયાં
૩૧૦ મન હોય તો લંકા જવાય
૩૧૧ મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા
૩૧૨ મફતનું ખાવું ને મસીદ સુવું
૩૧૩ મન હોય તો માળવે જવાય
૩૧૪ માગે પડી વિશ્વદેવા
૩૧૫ માગ્યાવગર મા પણ નપીરસે
૩૧૬ માટીના માનવી માટીમાં
૩૧૭ માથું આપે તે મિત્ર
૩૧૮ માથું વાઢીને પાઘડી બંધાવવી
૩૧૯ માણસ જોઇને વાત કરવી
૩૨૦ માણસ માણસમાં આંતરો કોઇ ઝવર ને કોઇ કાંકરો
૩૨૧ માણસનુ ધારવું ને ખોદાનું કરવું
૩૨૨ મારે તેની તલવાર, પાળે તેનો ધર્મ
૩૨૩ મિયા પડયા પણ તંગડી ઉંચી

૩૨૪ મિયા થાય ઘોર જોગ ને બીબી થાય ઘર જોગ
૩૨૫ મિયા મુસા ને વાને પાણી
૩૨૬ મુએલું માથું ન ઉંચકે
૩૨૭ મુઆ પછી સૌ વખાણે
૩૨૮ મુઆ નહી, ને પાછા થયા
૩૨૯ મુરખનું નામું ભીંતે
૩૩૦ મોરનાં ઇંડાં ચીતરવા પડતા નથી
૩૩૧ મો જોઇને ચાંદલો
૩૩૨ મોઢે મિઠાસ ને પેટમાં પાળી
૩૩૩ મોટા એટલે ખોટા
૩૩૪ મોઢે મુરવત ને પેટમાં કરવત
૩૩૫ મોઢું ધોઇ આવ
૩૩૬ મોઢાપર ધૂળ ભભરાવવી
૩૩૭ મોઢું તપાસી બોલવું
૩૩૮ મોતીની પેહેરતી સદા રોતી
૩૩૯ રંગમાં ભંગ
૩૪૦ રજનું ગજ
૩૪૧ રામરામ, તો કહે રીંગણા
૩૪૨ રાજાને ગમે તે રાણી ને છાણાં વીણવા આણી
૩૪૩ રામરમીજવા (મરણે)
૩૪૪ રાઇના પાડ તે રાતે વહી ગયા
૩૪૫ રોતે જાય તે મુવાની ખબર લાવે
૩૪૬ લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે મ્હોં ધોવા ન જવું
૩૪૭ લખ્યા લેખ મીટે નહી
૩૪૮ લસનની વાસ કંઇ છાની રહે
૩૪૯ લાકડાનો દેવ ને ખાસડાની પુજા
૩૫૦ લાગે તો તીર નહી તો ટપ્પો
૩૫૧ લાંબા સાથે ટુંકો જાય, મરે નહી તો માંદો થાય
૩૫૨ લીલી ડાખળી વાળીએ તેમ વળે
૩૫૩ લુવાર વાડે સોય વેચવી
૩૫૪ લેને ગઇ પુત ને ખોઇ આઇ ખસમ
૩૫૫ લેવે લકકડ દેવે પથ્થર
૩૫૬ લોભીયા હોય ત્યાં ધુતારા ભુખે ન મરે
૩૫૭ વખાણી ખીચડી દાંતે વળગી
૩૫૮ વડ જેવા ટેટા
૩૫૯ વર મરો કન્યા મરો પણ ગોરનું તરભાણું ભરો
૩૬૦ વખતે મળે તે કેળાં
૩૬૧ વડે ચઢયા પીપળે ચઢયા પણ હેઠળના હેઠળ
૩૬૨ વરની મા વરને વખાણે
૩૬૩ વ્યસની ને વ્યસની ખોળી લે
૩૬૪ વઢે તે વીણે, ચઢે તે પડે
૩૬૫ વા વાત લઇ જાય
૩૬૬ વાણીયાની નજર પૈસા તરફ ને બ્રાહ્મણની નજર ખાવા તરફ
૩૬૭ વાણીયો રાતે બોલે ને દીસે ઓક
૩૬૮ વાડવિના વેલો ન ચઢે
૩૬૯ વાદરાંના હાથમાં નિસરણી
૩૭૦ વાવે તેવું લાણે
૩૭૧ વાણીયો સીચે પળી પળીને રામ ઉઠાવ કુપા
૩૭૨ વાંકી આંગળી વગર ઘી ન નીકળે
૩૭૩ વીતી હોય તે જાણે
૩૭૪ વિવાહના ગીત વિવાહમાંજ
૩૭૫ વૈદ વૈદનો વેરી
૩૭૬ શત્રુને રોગ ઉગતા છેડવા
૩૭૭ શાખ બગડી તેનો દીન બગડયો
૩૭૮ શિરાસાટ શાવક થવું
૩૭૯ શેરને માથે સવાશેર

૩૮૦ શેઠ ગયા કે ચાકરને મિજબાની
૩૮૧ શેઠ આવ્યા તા કે નાંખો વખારે
૩૮૨ સંઘરેલો સાપ પણ કામ આવે
૩૮૩ સંપ ત્યાં જય
૩૮૪ સબ એક થેલેકે બનેલે
૩૮૫ સબસે બડી ચૂપ
૩૮૬ સંતોષ સમાન સુખ નહી
૩૮૭ સાજન તેવા ભોજન
૩૮૮ સાંચને ન લાગે આંચ
૩૮૯ સાંભળીએ જનનું, કરીએ મનનું
૩૯૦ સાત સોયાણીએ વેતર વંઠે
૩૯૧ સાડી ને બુધ્ધી નાઠી
૩૯૨ સાસરે જતાં છીનાળ ન કહે
૩૯૩ સ્ત્રાચરિત્ર ને રોતા બાળ તેનો કોઇ ન પામે પાર
૩૯૪ સુળીનું વિઘ્ન સોયે
૩૯૫ સુવા જેવુ સુખ નહી, ને મુંવા જેવું દુઃખ નહી
૩૯૬ સુથારનુ મન બાવળીએ ને ઉંટને મોઢે ઝાંકરા
૩૯૭ સુંઠને ગાંગડે ગાંધી ન થવાય
૩૯૮ સુતેલો સાપ ન જગાડવો
૩૯૯ સુડી વચ્ચે સોપારી
૪૦૦ સુખે સોની દુઃખે રામ
૪૦૧ સુખના સાથી દુખના વેરી
૪૦૨ સુતેલો ઝગડો ન જગાડવો
૪૦૩ સૌ સૌને મન ડાહ્યા
૪૦૪ સોનું દેખી મુનિવર ચળે
૪૦૫ સોનીના સો તો લુહારનો એક
૪૦૬ સો દહાડા સાસુના તો વહુનો એક
૪૦૭ સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે ધમધમ
૪૦૮ સોનાને શ્યામ લાગતું નથી
૪૦૯ સોનું કસીને ને માણસ વસીને
૪૧૦ સોબત તેવી અસર
૪૧૧ સોમવતી અમાસ ને સુક્રવાર
૪૧૨ સો મણુ તેલે અંધારું
૪૧૩ સોના કરતાં ઘડામણ મોંઘી
૪૧૪ હરખને ઠેકાણે પરખોના કરતાં
૪૧૫ હરેક દરદની દવા હોય
૪૧૬ હરામી નાખે ભાગ
૪૧૭ હસવાનું ખસવું થાય
૪૧૮ હસતે હસતે આળોટી પડવું
૪૧૯ હાથ હલાવ્યા શિવાય કોળીઓ મોંમા ન પેસે
૪૨૦ હાથે તે સાથે
૪૨૧ હાથમાં આવ્યું તે ખરું
૪૨૨ હાડિલાને મન હસવું તે દેડકાનો જીવ જાય
૪૨૩ હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં
૪૨૪ હાથે કરીને પેટમાં પાળી મારવી
૪૨૫ હાથ ચાટે પેટ ન ભરાય
૪૨૬ હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા
૪૨૭ હૈયે તેવું હોઠે
૪૨૮ હોઠ બહાર તે કોટ બહાર

સમાપ્ત.